

1980

Stasys Santvaras * Liudas Dovydenas
Antanas Tulys * Tomas Venclova * Gražina
Tulauskaitė * Kazys Bradūnas * Bronys
Raila * Vytautas Alantas * Česlovas
Grincevičius * Agnė Lukšytė * Leonardas
Andriekus * Aleksandras Radžius * Jolanta
Malerytė * Aldona Veščiūnaitė * Pranas
Visvydas * Česlovas Valdemaras Obcarskas
Arkadijus Vinokur * Irena Joerg * Juozas
Kralikauskas * Zenta Tenisonaitė * Petronėlė
Orintaitė * Algirdas Landsbergis
T. Konstantinas Gulbinas * Kazys Veselka
Algirdas Titus Antanaitis * Alė Rūta * Jonas
Gailius * Rimvydas Cinka * Jurgis Gliauda
Antanas Gustaitis



DEŠIMTOJI

Literatūros metraštis

PRADALGĖ

17
DEŠIMTOJI PRADALGĖ

LITERATŪROS METRAŠTIS

Stasys Savickas * Ladas Dovydaitis
Antanas Tuks * Tomas Venclova * Gražina
Talauskaitė * Kazys Bradėnas * Bronys
Ralla * Vytautas Alantus * Česlovas
Grinevičius * Agnė Lukšytė * Leonardas
Andriekus * Aleksandras Kadušas * Jolanta
Malarytė * Aldona Veščianskaitė * Pranas
Vilvydas * Česlovas Valdemaras Obarskas

Dešimtoji Pradalgė

LITERATŪROS METRAŠTIS

Redaguoto K. RABENAS

* Arkadijus Vinokurs * Irina Jotey * Jacques
Koussakowski * Zenta Tarisonaitė * Petronėlė
Orskaitė * Algislas Landsbergis
* K. Konstantinas Gulbinas * Kazys Vasečka
Viktoras Tomas Antanaitis * Alė Raitis * Jovita
Gaidis * Rimvydas Čižka * Jurgis Glands
* Antanas Gustaitis

Stasys Santvaras * Liudas Dovydenas
Antanas Tulyš * Tomas Venclova * Gražina
Tulauskaitė * Kazys Bradūnas * Bronys
Raila * Vytautas Alantas * Česlovas
Grincevičius * Agnė Lukšytė * Leonardas
Andriekus * Aleksandras Radžius * Jolanta
Malerytė * Aldona Veščiūnaitė * Pranas
Visvydas * Česlovas Valdemaras Obcarskas

Dešimtoji Pradalgė

LITERATŪROS METRAŠTIS

Redagavo K. BARĖNAS

* Arkadijus Vinokur * Irena Joerg * Juozas
Kralikauskas * Zenta Tenisonaitė * Petronėlė
Orintaitė * Algirdas Landsbergis
* T. Konstantinas Gulbinas * Kazys Veselka
Algirdas Titus Antanaitis * Alė Rūta * Jonas
Gailius * Rimvydas Cinka * Jurgis Gliuda
* Antanas Gustaitis

Kaina: 5 svarai, nariams 4 svarai.

Kietais viršeliais 0,50 sv. daugiau.

Kitų kraštų prenumeratoriai moka pagal
svaro kursą.

Nidos Knygų Klubo leidinys Nr. 100 1980.

Printed by NIDA PRESS

2 Ladbroke Gardens, London, W11 2PT
Great Britain

ATSIMINIMŲ FRAGMENTAI

APIE KOMP. STASĮ ŠIMKŲ

1.

Komp. Stasys Šimkus (g. 1887. I. 10 — m. 1943. X. 15) buvo turtingos dvasios vyras, nepaprastai spalvinga asmenybė. Lietuvių muzikinės kultūros gyvenime — epochinis žmogus.

Lemtis patvarkė, kad mudu su St. Šimkum gimėm tame pačiame Seredžiaus valsčiuje, vaikystės praganėm Motiškių kaime. Kai metų riba, ilgesnį laiką mus skyrusi, susiaurėjo, pasidarėm artimi bičiuliai, net ir intymių išgyvenimų vienas nuo kito neslepiantys, mėginom ir bendrų darbų nuveikti.

Komp. St. Šimkus mano atminty švyti neišsemiamu žmogiškos energijos išteklium, tiesiu ir atviru būdu, dega tartum ugniakalnis. Buvo laikas, kada aš galvojau, kad jis pragyvens visus jaunesniusius, kad jo amžius, mažiausia, šimtas metų — tiek daug jame buvo gyvastingumo, tiek noro pakelės kalnams nuversti.

Aiman, tai buvo paika žmogaus iliuzija! St. Šimkus mirė ir 60 metų amžiaus nesulaukęs, veikiausia, vidiniu nerimu, vidinėm audrom save sudeginęs.

Ne tik Atlanto vandenynas, bet ir platokas laiko tarpas atskyrė mane nuo St. Šimkaus kapo, kuri, kada tik beeidamas pro mirty miegančius, vis aplankydavau. Ir nepajėgiu išvelgti rytojaus, kada vėl galėsiu prie Velionio amžinos buveinės stabterti ir dar tebeplakančia širdim jį pašnekonti...

2.

Komp. St. Šimkaus gimtinė — Motiškių kaimas, pietryčiuose savo žemėm atsirėmęs į ponų žilinskių Seredžiaus dvarą, pietvakariuose į grafų Burbų stilingą Belvederį. Rytinis kaimynas Pieštvenai, o vakarinis — Pelučiai. Šiaurėj tįsojo plačios Motiškių ganyklos, mano senelių nuomotas Pikčiūndvaris, o toliau keliai ir takeliai vedė į Juodaičius ir Betygalą, į Jurgio Savickio ir Jono Mačiulio-Maironio tėviškes. Motiškių gamtiniai rėmai — puošnus barokas: daubos, kalvos, kalnai ir kalneliai — ritmingai banguojanti barokinė linija. Tiesiai nuo Seredžiaus, iš pietų į šiaurę, kelio tebuvo tik vienas kilometras. O ten puikiu posūkiu Dubysa liejosi į Nemuną, skaidri Nemuno juosta, įdubusi tarp klonių ir lankų, tarp neapdulkėjusio žalumo ir pilkų gyvenviečių, lyg sidabrinis žaltys, vingiavo į tolimą Baltiją. Laukai buvo derlingi, tad iš jų pakilęs javas savom spalvom išmargindavo platų akiratį.

Tarp Seredžiaus ir Motiškių, rodos, tame nedideliame žemės plote, tūnojo begalės paslapčių, padavimais ir pasakojimais gąsdinusių ne tik vaikus, moteris, bet ir bailesnius vyrus. Paslapčių viršūnė buvo Palemono piliakalnis, sa-

vo vakariniu šlaitu krintas į Pieštės upelį. Palemono piliakalnis, kaip žinia, buvo senovės lietuvių šventovė. Krikščionybės platintojai, matyt, pripynė apie tą kalną tiek baugių pasakojimų, jog iš tikro būdavo baisu į Palemoną kopti.

Toliau nuo jo — daubos, kapai, kapeliai, milžinkapiai, iš kurių skardžiais griūdavo ne tik žmonių, bet ir žirgų kaulai. Tai palikimas didelio kelio, kuriame keletą amžių susidurdavo lietuviai su Kryžiaus ordino riteriais.

Archeologas dr. J. Puzinas Seredžiaus apylinkėse atkasė įdomių ir vertingų radinių. O kiek dar jų ten tūno po siera to krašto žeme!..

Kaip regis, St. Šimkaus gimtinė skendėjo ne tik gamtos grožy, bet ir būdingoj tų apylinkių mistikoj, be abejonės, įtakojančioj žmogų, jeigu jis dar nėra stuobris.

3.

Stasys Šimkus mano atminty kaip kirviu įsikirto tą valandą, kai aš jį pamačiau stovintį choro prieky ir ugingai mosikuojantį rankom Belvederio daržinėj. Nepaprastas ir neregėtas man atrodė jo darbas, o ir jis pats — aukštų padangių sakalas.

Tai buvo šilta vasara, birželio ar liepos mėnuo, gal 1910, o gal 1911 m. St. Šimkus tuo metu buvo grįžęs atostogų į tėviškę. Ilgai nelaukdamas, jis padidino Seredžiaus parapijos bažnytinį chorą, atrinko iš jo būrį vaidintojų, pats savo galingu temperamentu mokė žmones dainuoti ir vaidinti. Ir po savaitės kitos plačiai apylinkėi buvo paskelbta, kad Belvedery yra rengiamas „lietuviškas vakaras“.

Iki šios dienos matau paveikslą: visais keliais ir takais žmonės traukia į Belvederį. Važiuoti, raiti, pėsti, senyvi, jauni ir vaikai. Į tą vakarą buvo leista ir man iškilti. Netrukus didžiulė, gana plati ir ilga Belvederio daržinė buvo perpildyta žiūrovų. Gal kita tiek žmonių vidun netilpo, tai pastatas buvo apgultas iš lauko pusės, visur ten, kur daržinės sienose atsirado didesni ar mažesni plyšiai. Ir daugelio lūpose skambėjo tas pats posakis: „žiūrėkit, šimkų Stasius teatrų rodo, lietuvišką vakarą surengė!“ Vaiko fantazijai tas Stasius iš karto pasidarė nežemiška būtybė...

Kas tą vakarą buvo vaidinama — negaliu pasakyti, nes per mažas vyras tada buvau, kad galėčiau tokius aukštus dalykus prisiminti. Veikiausiai tai buvo pora komedijėlių, nes žmonės garsiai juokėsi ir smarkiai plojo.

St. Šimkaus choras, padainavęs keletą dainų, klausytojus pravirkdė — taip viskas buvo sava ir gražu! Gal choras dainavo vieną kitą Naujalo ir Sasnausko dainą, bet jau turėjo būti ir St. Šimkaus harmonizuotų liaudies dainų. Vadinasi, tie jo darbai, aplėkę beveik visą Lietuvą, ir šiandien, lyg atrasta sena pasaka, dar džiugina ir šildo mūsų širdis.

4.

Komp. St. Šimkus buvo aukštoko ūgio, plačių pečių, tvirto sudėjimo vyras. Pati St. Šimkaus išorė skelbė, kad tas žmogus yra ugniakalnis, kiekvienu metu galįs liepsnom sudundėti. Tamsūs plaukai nebuvo į garbanas susirangę, kuokštais krito ant kaktos, gal dėl to būdavo

gana trumpai apkerpami. Akys iš gilumos tiesiai į kitas akis žvelgė pro tankiais krūmais suaugusius antakius. Nosis, kiek pašokusi į aukštį, jo veidui teikė savotiško iškilmingumo. Rankos buvo stiprios, pirštai gana ilgi, judesiai laisvo ir savim pasitikinčio žmogaus, eisena, kurią St. Šimkaus jaunystės dienom motiškiečiai apibūdino vėjavaikio eisena, buvo tikras sakalo skrydis. Savo išorine architektūra bei jos linijom komp. Šimkus nebuvo pilka minios avis, jis buvo ganytojo ar vado tipas.

St. Šimkaus būdas — atvirumas, nuoširdumas, bylojanti teisybė. Jis niekad neįtilpo į gretą tų žmonių, kurie, mandagumu, lipšnumu ar gudrumu prisidengę, viena kalba, o veikia visai atvirkščiai. Savo tikėjimus, mintis ir pažiūras St. Šimkus išsakydavo tiesiai, atvirai, nedviprasmiškai. Ir niekad jam nestigo lakaus žodžio, vaizdingų posakių. Nestigo kasdieniniame gyvenime, o taip pat ir jo nesibaigiančiose kovose dėl kultūrinių siekių suaktyvinimo. Kai kurie žmonės stengdavosi St. Šimkų suprasti (pvz., Ant. Smetona), bet daugelis, vieną ar kitą jo drastišką posakį išgirdę, ne tik užsigaudavo, bet ir ilgam laikui priešiškame nusiteikime užsidarydavo.

Aišku, toks būdas negalėjo St. Šimkui daug draugų pririnkti. Veikiau jis gimdė priešus, skatino vienokį ar kitokį pasipriešinimą. Laimė, kad St. Šimkaus nedraugai jo regimai privengdavo, todėl ne visi jo siekiai buvo sužlugdyti, ne visi jo polėkliai palaužti.

Ypačiai įdomus būdavo komp. St. Šimkus, kai atsisėsdavo prie fortepiono ir pradėdavo muzi-

kuoti. Tada jis visu galingu vidum nušvisdavo, išbėgdavo iš kasdienybės, pasinerdavo gal tik jam vienam girdimų garsų pasauly. Skambindavo nesigailėdamas nei savo pirštų, nei instrumento. Ir tai nebuvo tik temperamentingas fortepiono daužymas — muzika liejosi gausiom spalvomis, ritminių, melodinių ir dinamių niuansų įvairumu. Nors St. Šimkus nebuvo pianistas virtuozas, bet gerai valdė instrumentą, mokėjo tonų spalvingumu žaisti. Ir mėgo tik aukštos kokybės muzikos padargus: jo namuose, Birutės kaime prie Kauno, jei neklystu, stovėjo Stanway rojalis.

Radęs kito žmogaus viduje atgarsį, St. Šimkus būdavo nepaprastas pokalbio partneris. Jo akiratis buvo platus, įvairių problemų prikrautas, nestokojęs pažinimo ir gilios erudicijos. Ir tuo požiūriu komp. St. Šimkus nebuvo specialistas siaura to žodžio prasme. Jis mėgo grožinę literatūrą, skaitydavo, tur būt, kiekvieną naujai išleistą poezijos rinkinį (prie eilėraščių, kurie jam patikdavo, dėdavo ženklus, tikėdamasis kada nors juos aprengti muzikos melodijom), lankydavo dailės parodas, ypačiai domėdavosi Valst. teatro darbais, aistringai nerdavosi į visuomenės ir politikos barus... Man jis nekartą dėstė: girdi, žmogus, kuris pats nori meną kurti, turi visus menus pažinti, kiek tik žmogiškos galios pajėgia, privalo į visus menus įsijausti. Turim, atseit, ir į visas kitas gyvenimo problemas nertis! Tad gal ir nenuostabu, kad pats St. Šimkus to dėsnių laikėsi, viskuo, kas anuo metu lietuvių menuose ir visuomenės gyvenime dėjos, gyvai ir nuoširdžiai domėjosi.

Tik vienu kitu bruožu paliudytas komp. St. Šimkaus būdas, jo interesų akiratis, to akiračio plotis ir gylis, akivaizdžiai byloja, jog tai buvo asmenybė, nepabūgusi kietų reikalavimų statyti sau pačiam ir visai to meto visuomenei, alsavusi gilia tėvynės meile, tikėjusi lietuvių tautos rytojumi ir jos kūrybiniu genijumi.

St. Šimkus niekad nebuvo savy užsisklendusi būtybė — visur buvo jo pilna. Argi ne jis dar tom juodom nelaisvės dienom beveik visą Lietuvą užliejo „lietuviškų vakarų“ renginiais? Tūkstančiai tautiečių jį asmeniškai pažino, jam dainas dainavo. Tariama, kad jis surinko ir Tautosakos archyvui įteikė daugiau negu 2000 liet. liaudies dainų tekstų ir melodijų. Visi jo rūpesčiai, jo išgyvenimai ir nusivylimai, kiek man teko regėti, visada būdavo sunkūs, audringi, deginą dvasios ir kūno jėgas.

5.

Komp. St. Šimkaus žmona Sofija, vyro trumpai vadinama Zule, kilusi iš šiluvieškių Gudžiūnų, buvo kilni ir šventa moteris, niekad neieškojusi progų, niekad ir laiko neturėjusi iš savo likimo orbitos ištrūkti. Savo dalios nešulį ji nešė su nuostabiu kantrumu, niekuomet nesi-skųsdama ir paguodos neieškodama, nors jos artimi giminės, galėję ne vieną sunkią valandą jai pagelbėti, trumpon eilėn netilptų. Jų tarpe buvo gen. Šniūkšta, Palangos prelatas Šniūkšta ir poetas Ant. Rimysdis.

Kai ji rinkosi vyrą, be abejonės, jos mergautinė širdis pasakė, kad ji renkasi dievaitį Vulkaną. Tas dievaitis į Zulės namus atnešė daug

ugnies ir džiaugsmo, apstą grožio ir garbės, betgi būdavo dienų ir mėnesių, kada jis žaibus svaidė ir net namų pamatus drebino. Toks buvo jo būdas — Vulkanas!..

Apie Sofiją Šimkienę labai gražiai, su gilia simpatija yra kalbėjęs ir rašęs dail. M. Dobužinskis, pažinęs ją Petrapily. Pats St. Šimkus savo meilės istoriją su S. Gudžiūnaite vieną sykį man itin spalvingai nupiešė: ji buvusi šveicarų ar prancūzų licejaus studentė, o jis — Peterburgo Imperatoriškosios Konservatorijos studentas. Vasaros atostogų metu Stasys su Sofija susitikę pas jos dėdę, Palangos kleboną šniūkštą. Abiejų širdyse meilė iš karto suliepsnojusi. Klebono sesuo, Sofijos teta, romansui aiškiai nesipriešinusi, bet pats klebonas Šimkui pasitikėjimo neturėjęs ir, nieko nelaukdamas, ryžosi giminaitės karštį užgesinti. Nebūčiau, girdi, aš buvęs Šimkus, jeigu tučtuojau žabangams nusilenkčiau! Ir tada juodu su Sofija sutarę, kad reikia iš Palangos bėgti į Petrapilį ir ten susituokti. Mergina buvusi akylai saugoma, miegojusi klebonijos antrame aukšte, tad nebuvo lengva ją iš ten nukelti žemėn. Bet vieną naktį prie jos lango jis pastatęs kopėčias, niekas klebonijoje to nepajutęs, ir taip jaunoji nuotaka laimėjusi laisvę ir su juo drauge nukeliavusi į Peterburgą...

St. Šimkus savo mylimą Zulę, tą tylią ir kuklią mergaitę, tiesiog priešingybę sau pačiam, Peterburge vedė, ten kurį laiką abu gyveno, o kiek vėliau su ja ir Amerikos krantus pasiekė.

Sofija komp. Šimkui pagimdė tris sūnus. Vienas iš jų, dar vaikas būdamas, mirė Klaipėdoj.

Algis, Vytauto D. universitete baigęs teisę, specializavęsis tarptautinėj teisėj, kurį laiką buvo Vilniaus universiteto mokomojo personalo narys. Kauno konservatorijoj ir pas tėvą jis mokėsi muzikos, pasirinkęs fortepiono ir kompozicijos disciplinas. Algis Šimkus gyvena Amerikoje, kurioje buvo gimęs, retkarčiais pasirodo Chicagos liet. koncertinėj estradoje, muzikos klausimais kompetentingai rašo periodinėj spaudoj.

Nėris, Algio jaunesnysis brolis, yra praktinių amatų žmogus. Jo buveinė šiuo metu taip pat yra Amerika. Savo būdais Algis daugiau atspindi motiną, o Nėris — tėvą, nors tėvo talentų, kaip iki šiol skardenasi, jis nepaveldėjo. Veikiau tų talentų žymią dalį yra paveldėjęs Algis Šimkus.

Nesileisdamas į priežasčių aiškinimą, gana seniai buvau susidaręs įspūdį, kad S. Šimkienės žemiškoji būtis nebuvo tik vieni gėlių daržai. Su St. Šimkum drauge gyventi ar bičiulystėj ištverti galėjo tik tas, kuris sugebėjo daug ką jam atleisti, kuris jį mylėjo ir pajėgė suprasti. Sofija nepalūžo savo vyro meilėj ir ištikimybėj pačia giliausia ir tyriausia tų žodžių prasme. Kai sūnūs, susirūpinę savo šeimų saugumu, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, ji pati viena liko saugoti šeimos lizdo Birutės kaime, o taip pat ir velionio kompozitoriaus kūrybinio palikimo, gal net jo takų senojoje lietuvių žemėj. Deja, likusi Lietuvoje, S. Šimkienė neilgai tegyveno. Ir jos gyvenimo baigtis buvo tragiškai šiurpi: kaimynai rado ją Šimkų sodybos šuliny prigėrusią. Laikas turės pasakyti, kieno grubi ranka ją pastūmė į mirtį...

6.

Kiek esu skaitęs raštų apie komp. St. Šimkų, dar nesu aptikęs išsamaus atsakymo į klausimą, kas jis buvo — kūrėjas ar interpretatorius? Jo palikti darbai liudija, kad jis buvo vienas ir kitas, bet katras iš tų dviejų buvo tikrasis Stasys Šimkus? Jis paliko mums gausų pluoštą savo kompozicijų, įvairių žanrų muzikos, bet jis buvo ir plačiai pagarsėjęs chormeisteris, toje muzikos srity neabejotinas stebukladarys, o taip pat simfonijos ir operos dirigentas. 1931 m. jis buvo atvykęs į Milaną muzikinio operų statymo studijuoti, atseit, dirigavimo, nes ir ši muzikos meno sritis jo ugningame būde nuolat svaždė žaibus, kurstė jį gal ir nepasiekiamo siekti.

Mano išmanymu, savo prigimtimi St. Šimkus buvo kūrėjas, apdovanotas genijaus polėkiais, kuriuos sudėtingi ir prieštaringi gyvenimo įvykiai nekartą yra nutrenkę į nesėkmes, jo užmojus ir planus sužlugdę. Tačiau... jis buvo ir dirigentas, subtilus ir didžiai jautrus muzikinės kalbos interpretatorius.

St. Šimkus, dar prieš atvykimą Italijon, turėjo progų pasireikšti kaip dirigentas. Klaipėdoj jis buvo suorganizavęs konservatorijos mokytojų ir mokinių simfoninį orkestrą, keletą metų rengė to orkestro koncertus pačioj Klaipėdoj, iškildavo su tuo orkestru gastrolėms į Kauną ir į kitus didesnius Lietuvos miestus. Jis ir Kaune buvo simfoninių koncertų dirigentas, Valst. operos teatre statė ir dirigavo G. Verdi op. Aidą, rengėsi statyti Massenet op. Manon. Vadinas, kai jis atvyko į Milaną operinio di-

rigavimo studijuoti, anaipol jau nebuvo to meno naujokas.

Velionis poetas Faustas Kirša, mėgindamas savo bičiulį komp. St. Šimkų apibūdinti, pastebėjo, kad jis, atsisėdęs prie forteplono paimprovizuoti ar savo naują kūrinį paskambinti, taip į muzikavimą įsijausdavo, kad beveik visuomet apsiliedavo ašarom. Man taip pat ne vieną kartą teko St. Šimkaus jausmingumą regėti, ne sykį ir pačiam su juo susigraudinti, tad Kiršos liudijimo iš tikro negalėčiau paneigti. Komp. St. Šimkus tikrai buvo jautrus, jausmingas, impulsyvus, savo nuotaikas pajėgęs keisti akimirkom. Dar nespėdavo ašaros nuoskruostų nudžiūti, o jis jau smagiai nusijuokdavo ar staiga pasinerdavo į visai kitokios temos pašnekesį.

Kaip St. Šimkus jautriai išgyvendavo fortepionines improvizacijas ar savo paties kūrinio skambinimą, taip visa širdim ir siela jis pasinerdavo ir į dirigavimo meną. Tų St. Šimkaus pastangų būdingi bruožai: ryškūs, audringi mostai, subtilia intuicija išjaučiama ir išsakoma muzikinė kalba, tiesiog hipnotizuojantis poveikis į ansamblį (chorą ar simfoninį orkestrą), kuriam St. Šimkus diriguodavo. Į dirigavimą jis įjungdavo visas dvasines ir fizines jėgas. Prie dirigento pulsto St. Šimkus atrodėdavo kaip erelis, visom jėgom daužęs narvo virbus, visom galiom bandęs su muzikos garsais išlėkti į tobulą Grožio ir Gėrio pasaulį. Diriguodamas užsimiršdavo, pasidarydavo ne tas žmogus, prapliupdavo švelnumu ir lyrizmu, tai vėl prašnekdavo savo audringa prigimtim.

Jo spinduliuoją žvilgsniai lakstydavo po visą orkestrą ar chorą, jo mostai, atrodė, norėjo tikrovėn iškelti pačius gražiausius tonus ir sąskambius iš kiekvieno muzikos instrumento ar iš kiekvienos balsų grupės, iš viso muzikantų ar dainininkų ansamblio.

Aišku, toks dirigavimas yra ne tik dvasinis atnašavimas, bet ir daug jėgų išsemiąs fizinis darbas. St. Šimkus diriguodamas sukaisdavo, apsiliesdavo prakaitu, kaip karštą dieną rugius kirsdamas, pertraukų metu turėdavo keisti marškinius, nes jie būdavo kiaurai peršlapę... Apie St. Šimkaus dirigavimą buvo pripinta nemažai pasakojimų, pašaipų ir anekdotų, bet tiesa, tur būt, slypi tokiame samprotavime: igudęs mažiems ir dideliems, silpniems ir pajėgiems chorams diriguoti, gal St. Šimkus kiek per vėlai kibo į simfonijų ir operų dirigavimą, tačiau netenka abejoti, kad jo prigimty slypėjo ir gaivalingas dirigento talentas.

7.

Armėnas ar persas, pasivadinęs Bul-Buliu, vieną sykį surezgė gana gerą sąmojį: anot jo, kai Milano La Scalos diriguoja Toscaninis, dainuoja Pertile (žymiausias ano meto italų „neeksportinis“ tenoras, puikus vokalistas, o ir aktorius kaip mūsų Kipras) ir kiti jo lygio dainininkai, tai studentų „galiorkoj“ gali ant štanogos kaboti kaip šikšnosparnis, ir jei kas tuo metu adata badytų tavo užpakalį — tikriausia, nejaustum...

Berods, tuo metu, kai komp. St. Šimkus buvo išvykęs į Romą, Teatras alla Scala paskelbė G.

Verdi Aidos spektaklius su A. Toscaniniu, A. Pertile ir kt. to lygio operinio meno galiūnais... Kai vieną tų Aidos spektaklių prisimenu — ir dabar skauda dešinę šoną, regis, jei atraitočiau rankovę, dešinioji ranka būtų subadyta mėlynėm...

Vos St. Šimkus į Milaną sugrižo, aš jam tą Aidos naujieną ir apskelbiau. „Broli, — su džiaugsmu riktelėjo St. Šimkus, — kada bus tas vaidinimas? Būtinai turime nueiti!..“

G. Verdi Aidą, kaip jau minėta, jis dirigavo Valst. operos teatre, Kaune, vadinasi, su veikalu buvo gerai susipažinęs. Besirengdami įvykiui, kurio metu net ir adatos badymų žmogus nejaučia, supynėm tokį planą: eisim į studentų galeriją, komp. St. Šimkus pasiims savo atsisvežtą Aidos klavirą, aš pasirūpinsiu kišenine baterine lempa, galerijoje atsisėsime kuriame nors kampe ar ant grindų, į sceną visai nežiūrėsime, o seksim, ką iš G. Verdi partitūros padarė A. Toscaninis (muzikos studentai tokį pažinimo būdą praktikuodavo, ir tai nebuvo draudžiama). Žinoma, kaip sutarėm, taip ir padarėm.

Kai savo vietose įsitaisėm, tolokai nuo Teatro alla Scala garsaus šviesų žvaigždyno, buvo aišku, kad man bus patogiau operuoti savo lempa, nes akla balkono atrama neleis taškyti spindulių, bus gana paranku ir St. Šimkui gilintis į savo studijas.

Pamatęs pirmuosius ženklus, kad spektaklio pradžia artėja, jis iš portfelio ištraukė G. Verdi Aidos klavirą, pradėjo sklaidyti leidinio lapus. Ir tada mano akys iš karto pasidarė dide-

lės, aš pamačiau, gal ir pats sau netikėdamas, kiek į tą knygą yra įdėta komp. St. Šimkaus darbo — raudonu rašalu, man pažįstama rašysena, buvo aprašinėti, išmarginti visi G. Verdi veikalo puslapiai (jeigu nelemti įvykiai to klaviro nepražudė ir nesunaikino — jis galėtų būti gera medžiaga St. Šimkaus dirigentinėms pastangoms pastudijuoti ir aptarti. O, — pats sau tarstelėjau, — Toscaninio diriguojama Aida St. Šimkui bus savotiški egzaminai...

Komp. St. Šimkus tą vakarą sėdėjo mano dešinėj pusėj. Kai didžioji teatro liustra užgeso, kai prie dirigento pulso artėjo A. Toscaninis — žiūrovai jį pasitiko ovacijom, pakilo nuo kėdžių. Ir tą minutę, kai dirigentas, užvertęs atidengtą Aidos partitūrą (daugumą op. veikalų A. Toscaninis dirigudavo mintinai), pakėlė rankas į aukštį, aš kišeninės lempos šviesą išmeigiau į atverstą St. Šimkaus klavirą. Praskambėjo vos keli muzikos akordai, o aš jau gavau pirmą ir gana stiprų alkūnės smūgį į dešinį šoną. Atseit, pažiūrėk, vaikelai, kad ir mano sudėti ženklai rodo tą pačią dinaminę muzikos slinktį! Netrukus gavau antrą, trečią ir... aštuntą, devintą smūgį — tiek daug St. Šimkaus sudėtų ženklų sutapo su A. Toscaninio interpretacija! Pradėjau gudravoti, pradėjau šonkaulius dengti ranka, bet gan greit ir ranką pradėjo skaudėti. St. Šimkaus alkūnė buvo kieta, skaudi, juntama kaip aštrus kaulas, ir nebuvo kur nuo jos smūgių pasitraukti. Kiek aš tą vakarą Šimkaus alkūnių gavau — negi dabar jas suskaičiuosi. Gera prisimenu, kad dešinioji ranka buvo nužerta mėlynėm, o

dešinį šoną skaudėjo gal porą savaičių. Toks tatai man buvo Aidos spektaklis su Artūru Toskaniniu ir Stasiu Šimkum! Kad aš tą vakarą būčiau daug ką girdėjęs ir matęs, tikrai negalėčiau pasigirti — Bul-Bulio sapalės apie adatos badymus anaipol nepasitvirtino...

Tačiau tai buvo vienintelis toks operos spektaklis, kokį šiame gyvenime man teko išgyventi. Nepasikartojto to spektaklio išgyvenimai vėliau, daugiau negu aišku, kad jų nebus ir dar likusioj ateity. Tegu ranka ir buvo apdaužyta, tegu ir šonkaulius gėlė, bet dvasia skriejo, dvasioj plieskėsi nesuvaldomas džiaugsmas. Tikrai, maloniausia žmogaus patirtis, tur būt, ir bus tos buvimo valandos, kada gali dalytis savo artimo džiaugsmingu išgyvenimu, kada jo akyse gali pamatyti pergalės žiburėlius...

St. Šimkus mokėjo rimtai dirbti, mokėjo jisai pasilinksminti ir paūžauti. Aidos spektaklio išgyvenimus mudu baigėm švęsti tiktai kitos dienos rytą, pavalgę pusryčius Milano geležinkelio stoties šauniam restorane...

8.

St. Šimkus mėgo judėti, vaikščioti, nuo sėdėjimo apstingusius sąnarius pamiklinti. Į tas vaikštynes ištraukdavo jis ir mane iš lokio urvo. Vieną kartą mudu nukeliavom į Milano Sforzų pilies parką, kur ir erdvės buvo pakankamai, ir vaikščiojimo takai platūs bei patogūs, ir daug pavasarinio žalumo, daug gėlių (dažnokai mudu ten nuklysdavom). Tą sykį, kai atsiradom tame didelio industrinio miesto rojuje, Sforzų pilimi primenančiame gūdžius

viduramžius, o miesto gausmu dinamišką dąbartį, St. Šimkus, ilgai žodžių ir temų neieškodamas, pradėjo atsiverti:

— Žinai, broliuk, seniai rengiuosi, tikrai noriu rašyti operą. Bene žmogus žinai, kiek laiko toj žemėj vaikščiosi! Jaučiu, kad ir man ateina metas ką nors stambesnio ir reikšmingesnio sukurti.

Ką čia ir bešnekėti, išgirdęs tokį kompozitoriaus sumanymą, aš nedelsiau savo entuziazmą uždegti. St. Šimkus man papasakojo, kad, gyvendamas Amerikoje, buvo susižavėjęs Jono Jonilos Lietuviškom vestuvėm. Bandęs pats rašyti libretą, bet nieko iš to neišėję. Kai grįžęs į Lietuvą ir apsigyvenęs Klaipėdoje, 1922 m. jį aplankęs poetas Balys Sruoga. Šimkus pradėjęs savo draugą gundyti, kad jis imtųsi libretą kurti. Sruoga didelio džiaugsmo nerodęs, bet galų gale sutikęs pabandyti. Na, ir parašęs ir Šimkui atsiuntęs, bet ir tai dar nebuvo libretas.

— Matai, — kalbėjo St. Šimkus, — beveik dešimt metų pralėkė, visokio raugalo per tą laiką teko paragaut ir nuryti, o tas mano sumanymas taip ir velkasi iš paskos, kaip kokia įkyri uodega... Valandėlę jis ėjo tylėdamas, kažką mąstė, o gal ir tinkamus žodžius rinko, kad iš karto manęs nenugąsdintų. Pagaliau, žvilgtelėjęs man į veidą, St. Šimkus prabilo:

— Galvoju apie tave, Stasy. Mudu gi esam to paties krašto vyrai, atrodo, nesunkiai vienas kitą suprantam, tad dėl ko mudviem nesudaryti ir rimto darbo šutvės? Tu esi poetas, tavo eiles aš mėgstu, o dabar jau ir muzikos pramokai, ir su operos menu susipažinai... Aš rimtai

galvoju, kad tu galėtum būti neblogas libretistas.

Tai man buvo nelaukta, netikėta staigmena! Berods, ją išgirdęs, aš turėjau stabterti ir gal net susverdėti...

Deja, pats tokių svajonių neturėjau, niekad apie libretinę kūrybą negalvojau, tam darbui nesirengiau, nebūčiau drįsęs net ir pagalvot, kad man su St. Šimkum teks rašyti operinį veikalą. Rašiau eiles, studijavau dramaturgiją, dariau apmatius vienam kitam dramos veikalui, na... o kas gi, iš tikro, yra tas libretas, kokia čia forma ir kokie varžtai?..

Tikriausia tiesa, komp. St. Šimkaus gundymai mano sieloj suplieskė nepaprasta šilima, aš tuč tuojau suvokiau: kuris gi poetas nenorėtų būti jo libretistu? Juk tai puikios muzikos kūrėjas, būtų tikra laimė, jei galėtum savo žodelius išgirsti jo harmonijų, ritmų ir melodijų sriaupte...

Tokiu jausmu gyvendamas, kiek prisimenu, pradėjau ką nors panašaus veblenti:

— Maestro, Jūsų nuomonė man yra staigmena ir didelė malonė, didelė paguoda. Tik, bent tuo tarpu, aš nežinau, kas yra libretas. Turėčiau tą dramos formą pastudijuoti, turėčiau rimtai pasimokyti, o tik tada į darbą kibti.

— Žinoma, savaime suprantama, — įsiterpė St. Šimkus, — kad, medžių nepažindamas, girioj ažuolo nerasi. Su libreto forma turi susipažinti, turi tą formą pastudijuoti, bet juk dabar gyveni Italijoje, operos gimimo krašte, esu tikras, kad čia reikalingos medžiagos susirasi pakankamai.

Tokiu būdu, tokia stipria savo individualybės įtaiga komp. St. Šimkus įvedė mane į naują ir nesvajotą patyrimų lauką. Tiesa, nieko didingo, nepaprasto ir tame lauke aš nenuveikiau, bet vis dėlto pasidariau šioks toks operinio libreto žinovas. Ir už tai savo kaimynui ir mokytojui iki šiol tebesu nuoširdžiai dėkingas.

Tą dieną mudu su St. Šimkum Sforzų pilies parke „paviešėjom“ keletą valandų. Atsisėdavom ant suolo, atsikvėpdavom, o paskui ir vėl žingsniuodavom plačiais parko takais, alsuodami rožių, lelijų ir kitokių gėlių kvapais, fantazuodami apie operos veikala, kuri, kaip savo širdy girdėjau, St. Šimkus didžiai nori komponuoti.

Tuomet jis man atskleidė ir veikalo mintį, veikalo idėją: koku nors būdu, — jis kalbėjo, — dramoj turėtų atsispindėti iš baudžiavos ištrūkusių, prasigyvenusių sodiečių ir smunkančių dvarionių santykiai. Būtų gera, kad nors vienas veikalo paveikslas būtų skirtas lietuviškom vestuvėm.

— Matai, broli, — aiškino St. Šimkus, — kaimas su lietuviškų vedybų apeigom ir dvaras man duotų įdomios ir kontrastingos medžiagos muzikinei kūrybai.

Vienu žodžiu, Milano Sforzų pilies sode buvo aptarta ir sutarta rašyti Pagirėnai, vienintelė opera, kurią velionis komp. St. Šimkus sukūrė.

9.

St. Šimkus nebuvo tarpe tų kūrėjų, kurie greitai ir lengvai iriasi per kūrybinio darbo ežerą. Kartais jis kurioj nors Pagirėnų scenoj įstrig-

davo, pradėdavo jaudintis ir pykti, visus pieštukus ir popieriaus lapus mesdavo į šalį, net po keletą mėnesių prie operos komponavimo negriždavo. Be to, ne tuo vienu darbu jis gyveno — jam labai rūpėjo, kas dedasi pasauly, kokie debesis ten telkiasi, jam rūpėjo Lietuva, mūsų kultūros, ypačiai gi muzikinės kultūros, pažanga. Jis rašė memorandumus, kūrė planus tai pažangai paspartinti, varstė ministerijų ir net prezidentūros duris, gana dažnai tik nusi-vylimu apkartindamas savo širdį. Nereikia aiškinti, tie dalykai taip pat jį atitraukdavo nuo operos rašymo, kai kada atitraukdavo net ir ilgesniam laikui.

Kai tokios gaišatys St. Šimkų prislėgdavo, kur besutikęs, aš jį gundydavau grįžti prie savo pašaukimo — prie Pagirėnų kūrybos ar kitų to pobūdžio darbų. Vaikščiodami nuošalesnėm Kauno gatvėm ar prie paprastų užkandėlių ir vyno taurės kuklioje smuklėje besėdėdami, atsi-verdavom, išsišnekėdavom, rūpesčiais ir sielvartais besidalydami. Nevisuomet man sekdavosi jį iš susitelkusio nerimo pastūmėti į giedresnį nusiteikimą, bet kartais, žiūrėk, jis pasipurtydavo, numodavo energinga ranka į kitokios veiklos nesėkmes, sėsdavo prie rojalio ir vėl sukurdavo kelias Pagirėnų scenas.

Taigi, darant apibendrinimą, tur būt, galima sakyti, kad vienintelė St. Šimkaus opera gimė neramių nuotaikų, trukdymų, įvairių nesėkmių ir apsivalymų blaškoma. Pats kūrybinis darbas jam teikė daug džiaugsmo ir paguodos, bet jis buvo kuriamas dvasinės įtampos kupinoje kasdienybėje, visokiuose rūpesčiuose ir kančioje.

Tiksliai nebepprisimenu, ar komp. St. Šimkus Pagirėnus baigė komponuoti 1938 m. pabaigoj, ar 1939 m. pavasarį. Aišku tik tai, kad prie to darbo, nors ir su pertraukom, jis praleido apie dešimt savo gyvenimo metų. Tačiau su padėtu paskutiniu tašku natų lape jo kūdikio vargai nesibaigė, galima tarti, tada tik jie pradėjo išsiliiepsnoti. Tiesa, St. Šimkaus Pagirėnai gan greitai buvo įtraukti į Valst. operos teatro repertuarą, dirigentas Vyt. Marijošius įsijungė į muzikinio statymo darbus, bet Sovietų Rusija tuo metu aneksavo Lietuvą, o kai taip nelemtai atsitiko — ir St. Šimkaus Pagirėnų žengimas į sceną pasidarė sunkus, komplikotas, apraizgytas įtarimais, nepasitikėjimu ir intrigom. Apie tai būtų galima nemažai „gražių“ patyrimų papasakoti, bet šį kartą duosiu tik vieną tų išgyvenimų fragmentą, kuris anaip tol nebuvo pokštai ir juokai.

10

Vos tik ta krauju aplieta „saulelė“ iš rytų atiteikėjo, Valst. teatre su nepažeidžiamais ir neaplenkiamais autoritetais įsikūrė trys rabinai iš Maskvos (tik taip mes juos ir tevadinom) — režisierius Volkovas, dirigentas Stoliarovas ir baletmeisteris Lopuchovas. Tie smarkūs profesiniai titulai — tai tik jų oficialūs rangai, bet, kaip netrukus patyrėm, visi jie buvo gerai išprusinti NKVD agentai. Grupės vyresnysis — rež. Volkovas, gudrus, klastingas, arogantiškas ir piktas rusas. Stoliarovas, lyg piktos ironijos šypsny, žydų kilmės, drauge su St. Šimkum baigęs Peterburgo konservatoriją. Lopuchovas

— senos rusų baletininkų giminės vyras. Pastarieji du buvo žmoniškesni ir sukalbamesni, nes, tur būt, ir baisiajame Rusijos saugume dirba ne tik gyvuliai, bet ir žmonės.

Tai, va, tie trys „rabinai“ ir pradėjo mus indoktrinuoti, pradėjo mokyti, kaip reikia kurti kultūrines vertybes! Atseit, mes, lietuviai, esam mulkiai, neturim net nuovokos, kaip reikia statyti savo tautinės kultūros pastatą!..

Netrukus su tais „rabinais“ prasidėjo labai nesmagūs ir daug nervų kaštavę pasitampymai dėl Pagirėnų. Mudu su komp. St. Šimkum, kaip atrodė, buvom užsidengę ne tokiu jau stipriu skydu — atitinkamoj libreto vietoj įrašėm tokią sakinį: „Veiksmas vyksta kaime prie dvaro 1900 m.“

Paminėta data ir sumaišė ypačiai p. Volkovo protą. Kai Pagirėnai buvo apskelbti dekadine opera, parodytina Maskvoj, įvairiom užuolankom mes buvom skatinami susiprasti, tą datą pakeisti ir veikalą baigti raudonų vėliavų paradu, ta neskoninga ir įkyrėjusia banalybe, kuri tuo metu plieskė visuose Sovietų Rusijos teatruose. Komp. St. Šimkus ir aš, lyg stebuklo laukdami, be abejonės, nėrėm sau kilpas ant kaklų, bet vis dar „nesusipratom“, vis dar dėsėm, vis dar su ugnimi žaidėm. „Jeigu jie tokio kvailo cirko nori, tai tegu patys, rupūžės, tą savo pageidavimą ir ištaria!“ — vieną sykį prašneko St. Šimkus.

1941 m. vėlybą pavasarį oras baisiai įkaito, įtampa tarp „rabinų“ ir Pagirėnų autorių darėsi nebepakeliama. Tokią situaciją regėdamas, reikalą taisyti ėmėsi tuometinis Valst. te-

atro direktorius Juozas Grybauskas. Susirinkom į jo kambarį visi — dirigentas Myk. Bukša, visi trys maskviniai ir mudu su komp. St. Šimkum. Nuotaika buvo baisiai nejauki, posėdžiavo ne bendradarbiai ir anaip tol ne kolegos, o priešai, bet teatro direktorius pokalbiui vadovavo sumaniai ir išmintingai, tad sutarėm dar vieną sykį susirinkti, dar vieną kartą Pagirėnus perstudijuoti nuo pradžios iki galo. Ir dieną tam reikalui buvo paskirta — rytojaus rytas, šeštadienis. Man buvo patarta pasiimti bloknotą, kad galėčiau visas Maskvos „rabinų“ pastabas užsirašyti, o tada jau kibti į Pagirėnų libreto papildymus ir taisymus.

11.

Šeštadienį, dar prieš 10-tą valandą ryto, rinkomės į teatro biblioteką. Atėjo dirigentas Myk. Bukša su koncertmeisteriu Stasiu Gailevičium, jau buvo atėjęs komp. St. Šimkus, aš ramsčiausi į sieną su savo bloknotais ir pieštukais, galų gale, gal dešimt minučių vėluodami, pasirodė ir visi trys Maskvos pasiuntiniai, kurių prieky žygiavo mūsų „draugas“ p. Volkovas. Atlikę vėsius pasisveikinimo ceremonijas, pradėjom susistumdyti kėdes ir ruoštis darbui, lyg kokiam baisiam egzaminui: St. Gailevičius atsisėdo prie pianino, Myk. Bukša greta jo, o kiti — kaip ir kur kam patogiau. O, tai buvo nepamirštamas „posėdis“, dar viena Pagirėnų perklausa, kurią net ir šiandien baugu prisiminti!..

Maskviniai draugai sėdėjo paniurę, akis į grindis nudelbę, vengdami su mūsų akimis susitik-

ti. Ir tai nebuvo geri ženklai, bent jau kokiam nors susitarimui jie nieko gero nelėmė. Tačiau dirigentas Myk. Bukša mostelėjo ranka, St. Gailevičius pradėjo skambinti jau daugelį kartų girdėtą St. Šimkaus operą. Aš atsiverčiau švarų bloknoto lapą, paruošiau pieštuką, retkarčiais vis pažvelgdamas į maskvinius ir laukdamas jų pastabų, kurias galėčiau tiksliai ir tobulai užsirašyti.

Gūdžioj tylumoj St. Gailevičius perskambino Pagirėnų pirmąjį veiksmą, bet mes jokio prieaišto tam veiksmui neišgirdom. Perskambino jis ir antrąjį veiksmą, o mano bloknoto lapas dar vis tebebuvo baltas, nė vieno žodžio neteko į jį įrašyti. Nuo pat pradžios spirgėjusi vidinė įtampa dar labiau įsitempė ir įkaito. Tiesiog norėjosi surikti: kokiems velniam reikalinga ši teroru persunkta vaidyba? Ar negalima gi žmoniškai ir atvirai pasakyti — mums reikia, štai, tokių ir šitokių pataisų, be jų Pagirėnai negalės keliauti į Maskvą, nuo jūsų, ponai, priklauso, ar jas padarysit, ar jų nepadarysit. Matyt (ak, be jokios abejonės), ir komp. St. Šimkus tą įtampą ir tą vaidinimą skaudžiai jautė, tad po antrojo veiksmo pradėjo mūsų „mokytojus“ kalbinti, net juoką mėgino supinti, bet ir tas nuotaikos nepraskaidrino.

Tuo metu, berods, direktoriaus rūpesčiu, teatro valgyklos mergaitė atnešė mums kavos ir užkandėlių, kurie per pastaruosius metus buvo iki varganumo nuskurdę. Kavą begurkšnojant, įtampa truputį lyg ir atslūgo, bet susipratimo ir bėčiulystės ugnelė nesužibo. Veikia, dirigentui Myk. Bukšai davus ženklą, St. Gailevičius

pradėjo skambinti trečiąją, tą dvarinį Pagirėnų veiksmą. Kažkur, apie veiksmo įvykių vidurį, p. Volkovas St. Gailevičių sustabdė ir tarė: „Čia reikia įrašyti sceną, parodyti, kaip girti ponai gauda ir gvoltavoja mergas“. Aš tuč tuojau tą jo pastabą įsirašiau į savo bloknotą. Gal tik tris ar keturius puslapius paskambinus, p. Volkovas padarė antrą tokio pat pobūdžio pastabą (tiksliai jos nebepprisimenu, bet ir ta scena turėjo liesti ponus ir mergas). Ak, tuč tuojau buvo galima p. Volkovą paklausti anuomet, galima tą klausimą ir dabar pakartoti: ar tai bus esminiai operos pataisymai? Ir čia pat duoti jam atsakymą: ne, tai tik banalybių brukimas į veiklą! Bet andai mes buvom nuolankūs, mes tylėjom ir savo engėjo pastabas priėmėm. Nedaug tetrūko, gal būtumėm tą balastą ir operon įterpę...

Ketvirto veiksmo skambinimas nuriedėjo be stabdymų iki naujo ir neseniai priimto operos finalo. Čia p. Volkovas pakėlė ranką ir maždaug šitokius reikalavimus išdėstė: nesanti gera ir ta naujoji veikalo pabaiga (čia buvo įterptas Prano monologas, suniekinantis p. Dargailį, gabalas džiaugsmingos chorinės muzikos ir linksmas šokis)! LTSR dekadinė opera turinti baigtis išskilmėm, darbo žmogaus pergale, turinčios pasirodyti vėliavos (vėliavų spalvų neminėjo), turį įsiterpti šokėjai, suskambėti džiaugsmingi ir triumfališki chorai... Slegianti ir mirtina tylą pakibo Teatro bibliotekoje, kai p. Volkovas savo diktatą baigė išsakyti, o aš skrupulingai jį užsirašinėjau. Užrašus baigęs, kaip man rodėsi, aš pasakiau pa-

prastą, visiems suprantamą ir nieko neižiedžiančią tiesą:

— Rytoj, sekmadienį, iš pat ryto aš nueisiu pas komp. St. Šimkų, mudu aptarsim visus p. Volkovo nurodymus, suplanuosim įtarpas ir veikalo finalą, o tada, nei dienos negaišdamas, kibių į naujų scenų ir tekstų paruošimą.

Tie mano žodžiai, net ir šiandien nepajėgiu išsiaiškinti dėl ko, užkūrė ugnį po „draugo“ Volkovo kojom. Matyt, ilgesnį laiką savyje kaupęs įtūžimą, dabar jis sprogo kaip vandenilinė bomba (tiesa, anuomet tokios dar nebuvo), paraudęs ir perpykęs, jis rėkte išrėkė:

— A kakavo čiorta vam chodit k Šimkusų? Ką-toryj iz vas dramaturg — vyj ili Šimkus? Tovarišč Santvaras, ja zametil, vyj sabotažem zanimajėtes!.. (O kokio velnio jum pas Šimkų eiti? Kuris iš judviejų dramaturgas — jūs ar Šimkus? Draugas Santvarai, aš pastebėjau, jūs sabotažu užsiimat!..).

Ką sovietinėj sistemoj reiškia kaltinimas sabotažu, tą metą aš jau turėjau pakankamai gerą nuovoką. Tad su nemažesne pagieža ir, tur būt, dvigubai pakeltu balsu išpyliau:

— Tovarišč Volkov, vyj tut prosidėli počti celyj god, a tolko sevodnia skazali čevo vam nado. Tak kto z анимаetsia sabotažom — ja ili vyj!.. (Draugas Volkovai, jūs čia prasėdėjot beveik ištisus metus, o tik šiandien pasakėt, ko jums reikia. Tai kas užsiima sabotažu — aš ar jūs?!..).

Myk. Bukša pagriebė man už rankos, prabilo lietuviškai:

— Stasy, nusiramink, ką tu dabar su juo prasi-dedi...

Tuo tarpu Stoliarovas, kiek to susikirtimo metu mano ausys užgriebė, patraukęs kėdę prie Volkovo, jam aiškino: Santvaras esąs teišus, vienas pats jis negališ pataišų ir įtarpų planuoti, muzika turinti savo įstatymus ir formas, tai esąs jo bendras darbas su kompozitorium... St. Šimkus, tramdydamas įžeidimą ir susijaudinimą, berods, pats pirmas pakilo nuo kėdės. Paskui jį pakilom visi kiti ir, malonėkit nesiškebėti, nepadavę rankų vieni kitiem, nuėjom savo keliais: Myk. Bukša su Maskvos „rabinais“ per II a. foyer pasuko į teatro direkcijos koridorių, o St. Šimkus, St. Gailevičius ir aš leidomės laiptais žemyn ir pro užkulisį išnirom į Kauno m. sodą. Tylėjom, visi trys buvom į save nugrimzdę, neabejoju, kad trijų Stasių širdyse tada siautėjo tik skaudus nerimas ir tamsa...

Kai su komp. St. Šimkum likome dviese, kai sunku buvo net paprastą žodį pokalbiui rasti, aš mėginau pajuokauti:

— Tas kvailas kivirčas su „rabinu“ Volkovu, kaip aš jaučiu, man bus „kelialapis“ į belangę ar į Sibirą...

St. Šimkus staigiu judesiu grįžtelėjo į mano pusę, bet žodžio neištarė, įprastu energingu žingsniu žengė į priekį Laisvės alėja (tuomet Stalino prospektu), aš tikrai nepajėgiau apčiuopti, ką jis tuomet galvojo ir planavo. Kai atėjom iki gatvių sankryžos, kur turėjom atsisveikinti, vistiek sutarėm, kad, nepaisant, kas atsitiks šią naktį ar rytoj rytą, kitą dieną, jei dar būsim laisvi, bandysim susitikti ir „draugo“ Volkovo įsakymus pasvarstyti. Tuomet St.

Šimkus stipriai suspaudė mano ranką, ašarų pilnom akim pažiūrėjo į mane, staigiu posūkiu pasuko į Gedimino gatvę, į Žaliojo tilto pusę, į Birutės kaimą...

Popietė, vakaras ir naktis man buvo košmaras. Juk tik prieš keletą dienų baigėsi žiaurūs ir nežmoniški nekaltų lietuvių (tik dėl to, kad jie — lietuviai) trėmimai į Sibirą, iš karto buvo susemta ir išvežta kelios dešimtys tūkstančių žmonių. Tad kiekvienas automobilio stabterėjimas Donelaičio gatvėj, visi išgirsti žingsniai už langų man sužvangėdavo kalinio grandinėm. Apie tai, kas man atsitiko teatre, Alei, savo gerai ir gražiai mergaitei, nedrįsau net prasižioti — ryžausi pats vienas su savo lemtimi grumtis; jeigu tokia valanda ateitų — šokti pro langą ir kur nors nakties tamsoj prapulti. Dabar stebiuosi, kaip tokioj dvasinėj įtampoje man tada nepradėjo šmėklos sienom laiptoti...

Tačiau tom dienom geroji lemtis nebuvo mums savo nugaros atsukusi: kitą rytą, t.y., tą sekmadienį, birželio 22 d., kai St. Šimkus ir aš turėjom susitikti ir aptarti Volkovo diktatą, Kauno gyventojus pažadino kieti ir duslūs sprogimai. Gana greitai išgirdom, kad vokiečiai puola rusus, kad prasidėjo karas, kad Kauno aerodromas jau subombarduotas, nespėjus nei vienam sovietų lėktuvui iš jo pakilti... Paėmiau telefono ragelį, signalai laiduose tebebuvo gyvi, surinkau St. Šimkaus numerį. Atsiliepė jis pats:

— Mano mielas broli, buvo baisi naktis! Aš rimtai galvojau, kad mudu jau niekuomet

daugiau nesusitiksim, nes tas ruskio įtūžimas buvo nežmoniškas, jis tik pražūtį tegalėjo nulemti...

Dėkui Dievui, to ruskio jau neteko pamatyti, nereikėjo ir jo įsakymų klausyti. Galimas dalykas, kad jie išsidangino į Maskvą tą pačią dieną, kai tik prasidėjo vokiečių — rusų karas. Kiek pajėgiau informacijose susigaudyti, negrįžo tie „rabinai“ į Lietuvą ir po II-jo pas. karo. Jei būtų grįžę, komp. St. Šimkų jau būtų radę kapuose, o manęs visai neradę, nes antrą kartą su rusų nešama „laisve“ aš jau nesiryžau susitikti...

12.

Komp. St. Šimkaus Pagirėnai, kaip žinoma, Valst. operos teatre buvo pastatyti 1942 m. pavasarį, taigi tada, kai mus prislėgė nedaug švelnesnė Hitlerio okupacija. Tačiau rusams vargu būtų malonu išgirsti, kad vokiečių cenzūra prie Pagirėnų nesikabinėjo, operos statymui kliūčių nedarė, jų žmonės net operos spektaklius lankė.

Kitas klausimas — kaip Teatrui pavyko St. Šimkaus Pagirėnus scenoje įgyvendinti? Buvo nemažai priežasčių, kurios nulėmė tik vidutinį spektaklių lygį, didelio entuziazmo klausytojų tarpe nesukėlusį. Karas, jo atneštas netikrumas, statyminių medžiagų nepritekliai, o svarbiausia — pačių operininkų atvėsę nusi- teikimai ir apatija. Įsidėmėtina, kad juk ir te- atro žmonės jautriai išgyveno Pagirėnų staty- mo ir nestatymo dramą, tas intrigas ir įvairias priekabas, užtrukusias ilgiau negu ištisus me-

tus. Tai dabar, kai jau nebuvo kliūčių, pritrūko įkvėpimo veikalo išbaigtesniam ir tobulesniam įsceninimui. Vaizdžiau tariant, St. Šimkaus operos spektakliai skambėjo prigesusioj rampų šviesoje, jų gyvastingumas, kurį girdėjau Vyt. Marijošiaus diriguotame koncerte, išblėso. Dėl to, kaip man atrodo, Pagirėnai ir iki šiol dar nėra susilaukę prideramo ir išieškoto sceninio statymo. Kalbos nėra, prie tų nesėkmių ir kalčių jungtini ir autorių nusidėjimai, nesgi ir mudu su komp. St. Šimkum, Pagirėnus rašydami, ne viską tobulai atlikom (pvz., aš esu kaltas, kad jaunųjų pora — Danutė ir Pranas — neturi pakankamai gyvastingumo ir kraujo).

Man didžiausia paguoda, kad St. Šimkus savo operą suspėjo pamatyti dar gyvas būdamas. Veikalo vaidinimai ir jam didelio džiaugsmo nekėlė, gal buvo daugiau sielvarto ir apsiavylimo, bet ir širdį draskančio pralaimėjimo operos autorius nepatyrė. Tautiečiai, o ir prašalčiai spektaklius gana gausiai lankė, kritikai taip pat buvo nuosaikūs ir nepriekabūs. Jų nuomones bene tiksliausiai išreiškė komp. K. V. Banaitis (aiman, tik tada, kai didis lietuvių tautos vyras jau gulėjo grabe): „Savo kūrybinę veiklą St. Šimkus užbaigė didele opera Pagirėnai, kurioje jis stengėsi išreikšti įvairius pergyvenimus bei sielos būsenas ne tiek melodingu dainavimu, kiek rečitatyvinio pobūdžio muzikine kalba. Mūsų publikai tai dar visai naujas dalykas ir mažai tėra suprantamas. Ji daugiau patenkinta gausia's „Pagirėnų“ choralais, kur ji atpažįsta ankstyvesniojo laikotar-

pio šimkų melodininką. Bet visų operų pasisekimas ar nepasisekimas išryškėja tik laikui bėgant. Kas šiandien nepatinka, po keliolikos metų gali pasirodyti vertinga... Tad ir Pagirėnų likimą teišsprendžia ateitis.“

Puiku! Tik ar toji ateitis yra paukštė, kurią mes jau pagavom ir kurios niekas iš mūsų nepajėgs atimti?.. Daugiausia graužtis gal reikėtų dėl to, kad taip nelemtai ir tragiškai atsitiko — kad komp. St. Šimkus iškilo į Anapus, tepalikęs mums tik tą vieną operinį veikala — Pagirėnus.

JEIGU MES RASIM URANIJAUS

Vieno veiksmo

1978

Plati palapinė perskirta brezentu į dvi dalis. Kairėje pusėje, žiūrint iš publikos, sudeamos dvi lovos, tarp jų staliukas — metalinė alaus statinė, ant statinės dega stora mėlyna žvakė. Ant ramsčio kabo veidrodis. Coca colos dėžė kėdės pareigoms. Netvarkingai išmėtyti į kalnus kopti batai, apsirengimai.

Antroj pusėj, dešinėje, viena lova, prie lovos ant šono paversta alaus dėžė, didelėj bonkoj žalia žvakė, ant mažo sunarstomo staliuko geltona žvakė ir atversta knyga. Priešais palapinę ant virvutės džiūsta kojinės, rankšluostis.

Prieš saulės tekėjimą.

Padvaiskas. (Kairėje, pusiau palindęs po lova, šniokšdamas kažin ko ieško. Išlindęs įsi-klausio. Dunda tolumoj būgnas. Lenda po ant-ra lova. Ištraukia lagaminą, atidaro. Iškelia moterišką suknelę, staniką. Vėl uždaro. Pasi-girsta kojoto staugimas. Klausosi. Į būgno dū-

žius ranka mojuoja. Jis mąsto, suduoda sau plaštaku į kaktą.) Velnias žirnių sriuboj suvirė, ar kuri balužė! (Garsiau sudunda būgnas.) Ir šianakt, kaip praėjusią, Leopoldas su savo būgnu moterim miegą sujaukaloja. (Atsisėda ant lovos. Tolsta būgno garsai. Neskuba. Susirūpinęs kažko ieško, pasiklausydamas būgno.)

Puskepuris. (Sėdi ant siauro kilimo dešinėje palapinės pusėj, prie jo du rankiniai laikrodžiai. Maudymosi kostiumui siuva sagą.) Jeigu būčiau prietarais raugintas, sakyčiau, yra ryšys tarp fizinių ir metafizinių jėgų. (Priededa abu laikrodžius abiem rankom prie ausų.) Kaip susitarę sustoja.

Padvaiskas. Kompasas prašapėjo. Pagaliau — atostogos. Laikas gali suglausti sparnyčius. (Kalba garsiai. Jo balsas plonas, beveik moteriškas.)

Puskepuris. (Aplaižęs siūlą, bando įverti adaton. Deklamuoja.) „Kartais ir laikrodžiai pailsę sustoja ir nemuša bokštuos liūdny valandų.“ Nebeatsimenu, kuris tai poezijos pranašas... nutirliavo.

Padvaiskas. Neapleidžia tavęs poezijos širmokas ir čia, kalnuose. (Sėdasi ant lovos, tepa batus iš bonkutės alyva. Būgnas dunda maršo taktu. Tai prityla, tai garsėja. Klausosi susirūpinęs.) Išmaršuosim prieš saulės tekėjimą, kol turistai žiopliai dar miega. Vėliau per juos, kaip per žirnių košę, neprasiirsi... (Būgnui priitaria kojoto staugimas.) Kada Leopoldas skirsis su tuo būgnu? (Lengvabūdiškai niūniuoja būgno taktan, kartais nepataiko.)

Puskepuris. (Labai užsiėmęs vis dar veria siūlą.) Atsimenu Kseverutės pasakymą: „Jeigu valstybių vadai tol būtų prie valdžios lovio, kol jie atskirtų adatos snapą nuo užpakalio, pasaulis būtų rugiapiūtė.“ Ar girdi? Griaudulingai dunda Leopoldo pamokos Kseverai.

Padvaiskas. (Paspiaudydamas skudurą dar valo batus.) Gamtoje praskaidrioja galva. Išnyra neatradelioti kalbos turtai... Porelė sėdi prie uolos susiglaudusi... ir man atėjo žodžiai: glaudus, glauduolė. Negražus žodis išprievartavo. Užgulys, užgulinė. Kseverai pasakiau, kad mes čia, mes laisvi laisvėje turime sukurti laisvuolę kalbą. Ar girdi?

Puskepuris. Būgną ar kojotą? (Vis dar bando įverti siūlą.) Knaiselioji, prievartelioji kalbą?.. (Būgno garsai tolėja.) Kada tas Leopoldas sumerkia akis?

Padvaiskas. Ksevera sako, girdi, kalbą čia galima kramtyti ir atrajoti, bet tenai auga ir bujoja kalba gimtoji. (Pasilenkia prie lovos. Ištraukia biskvitų dėžę, maišą.) Gyvenimas yra amžinas atradimų geidulys. Jeigu mes užsispirsim, tai kipšo uodega nesumaišys, mes rasim!..

Puskepuris. (Eina prie Padvaisko. Atkiša siūlą, adatą.) Įkišk tą užsispyrusį siūlą užpakalin. Kelnių dvi sagos ištrūko.

Padvaiskas. Kompaso ir su žiburiu nerandu. (Bando verti taip pat pačiulpdamas siūlą.) Paprašytum Sigitą.

Puskepuris. Užvakar prašiau: „Mieloji, krentu iš savo skudurų“. Sigita atrėžė: „Iš smegenų pirmiau iškrisim. Ar mes atostogau-

jam, ar durnesnių už save...“ Ar ne laikas mums grįžti? Sakysim, vadinas, čionai turistai ir kojotai ir akmenis nuzulino.

Padvaiskas. (Įveria adatą, nudžiunga, ištiesia Puskepurui.) Štai ir įveriau! Gyvenimas — tai pataikymas į skylutę! Nieko tikro, nieko tikro. Yra tik bandymai įverti. Bandyk! (Būgnas prityla. Girdis kojoto staugimas. Stovi už kelių diržo užsikišęs rankas. Mąsto. Tyla.) Dar nors porą dienų. Ir jeigu laimė atgniauš delną savo — žaliųjų upės! Semiam! Kanadoje toks skurdžius medžiotojas grašio vertu aparatėliu... Dabar milijonierius. Valgo, ką nori, keliauna, kur akys veda, myli visu glėbiu apkabinęs. Havajuose maudosi. Aš jau patyriau. Pinigas — laisvė!

Puskepuris. Ir... jeigu? Sakysim, vadinas, galop... randam.

Padvaiskas. Visi į Havajus! Kseverai — kraitį, tegul sau žaliuoja! Tegul būna Čiurlionių Leopoldas Šakalys. Visiems užteks!

Puskepuris. Svajonė. Mėsininkas Tilindis tikisi kuprą numesti grabe išsitiesęs. Atvirai pasakysiu, jeigu mes rasim... bematant išplečiu kompiuterių pardavimo biznį.

Padvaiskas. Šitą mūsų išvyką smulkiai apsvarstaliaujau. Naktis nemigau. Planavau. Prisiekiau: pirm visko aprūpinsiu Kseverą. Ji tiek kentėjo.

Puskepuris. Aš jos brolis, bet kaip jai padėti? Ji tokia nemūsiška. Aš net bijau... tokie pergyvenimai. Šiaurė, Jenisejus, Jeruzalė. Dabar... Leopoldas... Ar jis jai? Gal jis ir geras

dailininkas, sakysim, vadinas, bet kur duona kasdieninė?

Padvaiskas. Atsikabinti nuo kompanijono Ptašeko — tai antras mano uždavins! Klau- syk (pasodina ant lovos), pavyzdys: mūsų kompanijai užsakė ukrainiečiai žetonų su Chmelnickio veidu. Penki tūkstančiai — nedi- delis guzas mūsų fabrikui, bet kaina... sakau Ptašekui: „Kovoja prieš bendrą priešą“. Mano Ptašekas nukirto: „Business is business. Poli- tinius sentimentus, kaip kaliošus, palikim už ofiso durų“.

Puskepuris. Svajonę valgom, viltimi už- kandam, Cezari. Planuoju, svajoju: sava kon- tora, keli selsmanai, skraidai lėktuvais: Roma, Berlynas... (Patylėjęs) Maskva... Sakyk, ar čia iš viso randamas tas prakeiktas?..

Padvaiskas. Tikėkim, Sauliau, be tikėjimo ir višta netupia ant žasies kiaušinių.

Puskepuris. Ksevera rūpi. Tikėjau, išvyk- sim, vadinas... gamta, kalnai. Tegu ji užsimirš- ta. Ponas Leopoldas prie Kseveros prisvilęs, tiek jau to. Ksevera jį globoja. Užmirškim pra- eitį juodą kaip nežinau kas. Praeities, kaip nu- luptos lapės, miške nebeieškok.

Padvaiskas. Patariau — pradėk gyvenimą iš naujo, Kseverut, švogerkele. Laisvės čia šaukštu semk, vežimu vešk. „Iš nežinios į ne- žinią. Kur čia pradžia, kur galas?“ atsakė Kse- vera.

Puskepuris. Kalba kalbą atveda. Kaip su seseria išsikalbėjau apie tremtį, Krasnojars- ką, Jenisejaus upę. Tenai tėvai, abu broliai, sesuo. Jau nesugrąžinsi, jau praeitis. O Kseve-

ra vis apie tai. Girdi, kančioje platėja diena, pakyla dangus, išeitų, sakysim, vadinas, per kančią save atrandam.

Padvaiskas. Mes čia savi, Sauliau (kiek pasiklausu), tai ir paklausim, ar derėjo važiuoti Jeruzalėn? Gera! — paskui vyrą. O kas tas vyras?.. (Dunda būgnas. Abu klausosi. Kojoto staugimas pritildo būgną.)

Puskepuris. Kaip ten miegasi moterų palapinėje?

Padvaiskas. (Išėjęs iš palapinės, apsidairė.) Maniškai Ksevera pasakiusi: „Grižtu. Grižti! Kur? Visi čia trokšta gyventi, klestėti.“

Puskepuris. Kaip... grįžta!? Taigi... kur?

Padvaiskas. Vieną žodį prasitarusi: „Grižtu“.

Puskepuris. Jei taip... vadinas, košės rieškučiom neiškabinsi!

Padvaiskas. Kur dės akis, kuo užkiši ausis? Po lova lišk ir neišlišk! (Tyla.) Na, jeigu į Jeruzalę?..

Puskepuris. O jeigu?.. (Abu susirūpinę susižvalgo. Puskepuris pasisukdamas užkliudo žvakę. Užgęsta. Abu išeina iš palapinės. Dulkiai dunda būgnas. Kurį laiką klausosi.)

Padvaiskas. Mėnasiena, kaip kūdikio užpakalis.

Puskepuris. Ir pasakei, Cezari! Mano motina sakydavo: Mėnasienoj šventas Jurgis šoblę gelanda“.

Padvaiskas. Kam šoblei mėnasiena?

Puskepuris. (Svajingai.) Tylioje mėnasienoj ir blusa ir ta sužvilga auksu... sužėri šoblės ašmenys... ausys tirpsta nuo dzingesio ge-

landant. (Nuaidi kojoto staugimas. Abu valandėlę klausosi. Padvaiskas tik kalbą palaiko.)

Padvaiskas. Dzingesys, sakai... naujas žodis. Ar tu tikras, kad tai kojoto staugimas? Užvakar Ksevera ėmė ir pasakė man: „Greit išmoksiu staugti, kaip kojotas.“

Puskepuris. Gal nueiti moterų palapinėn?

Padvaiskas. Tegul pamiega. Ir taip jos iki vidurnakčio... sėdi... kalba. Visai stengiasi Kseverą atkalbėti. Tik pagalvok, Ksevera viena išeina dykumon, girdi, mokosi kojoto sielvartingos giesmės. Giesmę rado... plėšraus žvėries kaukimą. Ir būgno naktį klausytis Ksevera išeina... Kodėl?

Puskepuris. Ksevera, sakau, nei šis, nei tas. Viena... naktį... Palydėsiu, sakau. Susirūpinau. „Ksevera, pagalvok gerai...“ Bet ji vėl savo. Girdi, žmogus turėtų kaukti dar garsiau už kojotą, visą naktį... kad užkauktų praeitį, kad iškauktų ateitį.

Padvaiskas. Sauliau, atvykau su viena mintimi: jeigu mes rasim uranijaus, tai pirmiausiai aprūpinsim ją... ir tada — visi į Havajus! Nuostabus grožis, turtingi, viską užmiršę... Kaip sako, pats Dievas atsidūsta Havajuose.

Puskepuris. (Tyli. Kojoto staugimas.) Per kaulus kaip peiliu, Sauliau. Ar Ksevera, ar žvėrė?.. Kiek ji pergyveno... trėmimas, miško kirtimas... savuosius paliko... bepročių ligoninė. Ar būtų atlaikęs... taigi... kojotas. Ar būtų?.. (patyli.) Sunku pačiam ir klausti ir atsakyti.

Padvaiskas. Kai mes susirūpinę jos sau-

gumu... išeiti vienai dykumon, naktį... ir klausytis kojoto ir to būgno... Sveikus įtartus uždaro tenai... o ar sveiki išeina? Klausausi aną naktį už palapinės ant akmenų ir spėliuju: ar ten žvėris, ar ten žmogus? Gi ji mūsų, gi artima... tokias kančias!

Puskepuris. Ir seniau girdėjau kojotus. Sakysim, vadinasi, toks Dievo ir žmogaus atstumtas plėšrūnas stūgauja. Ir būgnas... nei kam, nei kaip. Dabar ir įsiklausau. Šiurpu. Net graudu... Ir kai žinau, Cezari, kad ten ir ji... tikra mano... Sesuo mano.

Padvaiskas. „Ar tu, Ksevera, nebijai viena dykumose?“ Tai ji ir atšovė man: „Ar tu, švo-geri, saugus vidudienį tarp miesto gaudesio triukšmingo, tarp tūkstančių žmonių?“

Puskepuris. Spėliuju ir bijau... ar prigis jina šioje laisvės ir visokių galimybių šalyje? Ji vis atbula. Gal Visagalis ją sutvėrė ranką traukti tik prieš plauką...

Padvaiskas. „Gerų draugų mums užtenka. Paieškokim geresnių priešų,“ taip Ksevera pasakiusi Sigitai.

Puskepuris. Argi taip sunku, sakysim, vadinasi, minti į koją su milijonais laisvėje?

Padvaiskas. Ką ji pažėrė Jewish Community Centre... kai ją priėmė kaip savą. Visa miesto turtuomenė. Iškiluomenė susirinko.

Puskepuris. Tu, tur būt, ne viską žinai, Sauliau, kokią sriubą paliejo Chamber of Commerce? Gal geriau — vainikas (patylėjęs) mano biznio laidotuvėms.

Padvaiskas. Numanau pagal tai, ką pasakė Jewish Center.

Puskepuris. (Sėda prie staliuko — statinės, renka nuvarvėjusį žvakės steriną.) Iškilioji ponija: fabrikantai, bankininkai, kongresmanas. Jo eminencija vyskupas, kupeta dvasiškių. Mano bosas Richard Bishop. (Jo balsas rimtėja, rankų mostai platėja.)

Padvaiskas. Tas kompiuterių fabrikantas Bishop?

Puskepuris. Be jo kas galėtų iškiluosius sukviesti? Pristačiau Kseverą. Patiko. (Patyli.) Sužavėjo seną džentelmeną Bishop. Beveik iš kojų išvertė.

Padvaiskas. Abi seserys, Ksevera ir maniškė Apolonija, o skirtumas neapsakytas. Kad Kseveros pirštai būtų nors kiek daugiau lenkti į save. Kad nors lašelį mano Apolonijos, sakyčiau, elegancijos, apsukrumo. Kokia karjera! (Tepa kuprinės diržus alyva.)

Puskepuris. Bishop iš anksto pasakė: „Missis Ksevera tikra Dievo dovana. Kalba angliškai, kalba rusiškai, tai ko mums reikia? Pats matai, kompiuterių biznis plečiasi.“ Aš spėju, keliolikos tūkstančių vieta buvo prieš Kseveros akis.

Padvaiskas. Tu ir detales žinai?..

Puskepuris. Ne detalės, Cezari. Užkrovė kaip su lopeta. Prieš susirinkimą Bishop kaip tikras džentelmenas kreipėsi į Kseverą: „Aš jus nevarginsiu, misis Lishok, jei paklausiu, kuo mūsų šalis galėtų sėkmingai kovoti prieš pagrindinį mūsų priešą?“ Kaip už lūpos laikiusi, Ksevera atšauka: „Nugalėkit didįjį jūsų priešą — gobšumą.“

Padvaiskas. Reikia tik suprasti, šitaip biznieriams!.. Kaip pirštu akies lėlytėn.

Puskepuris. Misteris Bishop atsiprašė, gal jis josios atsakymo nesupratęs. Ksevera atrėžė: „Neparduokit kompiuterių!“ Taip pasakyti kompiuterių fabriko savininkui!..

Padvaiskas. Tokiam fabrikantui! Kuris kompiuterius, kuris...

Puskepuris. (Nutraukia Padvaisko žodžius.) Misteris Bishop gluotniai pasitaiko, girdi, gal aš jus nesupratau, misis Lishok? Čia Ksevera, tiesa, labai švelniai atsako: „Kai suprasit, gal jau bus per vėlu...“ Kseverai sakau: čia laisvės kraštas. Sakysiu, vadinasi, gali manyti, ką tik nori, bet sakai ne ką manai, bet **ką reik** sakyti. Bet ir man tada ji atsakė: „Laisvė ir tiesa kaip žirklės, kerpa tik būdamos kartu.“

Padvaiskas. Palauk, kalbėsiu aš trumpai apie tai, kas dėjosi Jewish Centre... tik pamanyk! Visa puošni iškiluomenė, miesto žydiška iškiluomenė. Net tie... pakeitę pavardes, kuriuos manėm... Pats rabinas Pacupka Kseverą pristato iškiluomenei: „Iš Jeruzalės misis Ksyvyra Lishok. Išvykusi iš Lietuvos į Jeruzalę paskui vyrą Leizerį Lishok.“ Ir taip toliau. Ksevera stovi prie stalo, beveik rūsti, bet išdidi. Gėlių ant stalo.

Puskepuris. Patogiau ištarti, sakysim, Vera. Dabar ir šunų uodegas trumpina.

Padvaiskas. Ksevera imponuoja. Kur, Sau liau... ir vardas ir moteris: vešlingi, žilstelėję plaukai, didelės akys, balsas gilus, sakyt, mecosopranas. Rami. Ir, va, ji kalba: „Jeigu čia

jums kalbu, tai dėkokim šiam kraštui..." Iš karto plojimas... „Kai ką išdavė, kai kam sumokėjo... kad išleistų mus... mus išleido tūkstančiais, kodėl kitų?... žmonių pas vyrus, vaikų pas tėvus? Ar jūs drįsit klausti?“ Taigi, taip ir sako: „Ar drįsot sužinoti kainą?“

Puskepuris. Taip klausti, kai čia giminės rūpinas...

Padvaiskas. Salėje užviešpatauja tylą. Sugirgžda Rozos Ptašek willchair. „Kur mes turim būti lemtingą valandą... Ar neprasiverstų dabar paklausti? O kur mes toliau bėgsim?“ Tai tik pradžia. Ksevera pila kaip karštą sriubą: „Ką veiks mūsų artimieji, palikti užstatais? Kad mus išleistų misijai... (Pauza) misijai jus palaidoti..."

Puskepuris. Him aa... (Klaustuką išrašo ore.) Sakysim, vadinasi, jeigu taip... išvykimą iš tenai į laisvę surišo su uždaviniu čionai? Cezari, mūsų pražūčiai...

Padvaiskas. Ksevera Lishok kalba kaip kalbėjus: „Turim jums padėkoti už jūsų pinigais pastatytą prie Kamos upės milžinišką sunkvežimį fabriką. Mano ir jūsų artimųsius dabar greičiau nuves į stovyklas, į bepročių ligonines... gal patogiau susodins..."

Puskepuris. (Atsistoja. Pažiūri veidrodį.) Yra ir mūsų mieste... perbrenda Jordaną, o po kiek laiko... išlipo prie Hudsono... Kad taip mano motiną išleistų.

Padvaiskas. (Kalba susirūpinęs.) Mano kompanijonas Ptašek Kseverą smogia akimis. Įtampa. Suprask, Sauliau, Ksevera ramiausiai dėsto... „siunčiat bilijonus iš viso pasaulio, kur

jūsų genijus vienaip ar kitaip ir švarų ir nešvarų pinigą... Pažadėtoį žemėj perkam duoną, už garsą greitesnį lėktuvą... bet ar švarus tas jūsų pinigas? Ar švarus pinigas, ponai ir ponios, štai kur klausimas. Siųskit patį švariausią pinigą. Nešvarus pinigas kaip puvesių grybas... supūdys ir mus ir Pažadėtąją žemę.“

Puskepuris. Iš kur iškasė tokias mintis? Tai... (Mosteli ranka.) Tai įtartina?.. O jeigu, sakysim, vadinas, tai propaganda, Cezari?

Padvaiskas. Klausyk, Sauliau, Ksevera toliau dėstelioja: „Tūkstančius metų klajoję, iš visų kontinentų susirinkom į mažutį žemės lopinį. Kur, kaip išskleisti sparnus? O po kojomis ugniakalnis. Ar liks Jeruzalėj nesutirpęs akmuo? Mes ant ugniakalnio keliam ir gulam... jūsų bilijonais perkam naujus ginklus... ir bijom pagalvoti, koks bus paskutinis ginklas.“

Puskepuris. Iš kur Kseverai tokios mintys, Cezari? Taip kaip karalienės Michaldos pranašystės.

Padvaiskas. Nedurneliok, Sauliau. Tai buvo man baisiau nei baisu. Maniau, sėdynės nuo kaitros ims rūkti, salės lubos su visais sietytais pasikels. Ir vėl sugirgžda Rozos willchair, kai Ksevera nutyla naujam šuoliui: „Rodos, buvo Dešimt Įsakymų, buvo Kalno pamokslas... neišmokė, nepasitikim... norim apsiginti plienu, uranijum, norim apsigauti begaliniais konferencijų plepalais... Ką mes norim pratesti? Neviltį, pyktį? Pelno troškulį?“ Girdi, Sauliau, **pelno troškulį!** Ir taip kalba biznierių susirinkime!

Puskepuris. Ir vis dar jie klausosi? Ar susirinkusiųjų kraujas vis dar neverda?

Padvaiskas. Kunkuliuoja, Sauliau! Po sietynu ir lubų dangčiu dar nesprogsta. O aš tik laukiu sprogimo. Ksevera, — aš tada norėjau, kad ji nebūtų mano žmonos sesuo. Geriau Vera Lishok, kurią girdžiu kalbant: „O vis dėlto yra ginklas galingesnis už atomines bombas — tai drąsa būti žmogumi!“ Suprask, Sauliau, salėje susirinkusieji, kas? Ne žmonės! Ksevera patyli. Tokia kraupi tylą salėje. Ir toj tyloj vėl sugirgždėjo Rozos Ptašek willchair. Aš niekad negirdėjau willchair girgždėjimo... kaip tada.

Puskepuris. Ir kuo ta pirtis baigėsi?

Padvaiskas. Netikėtai, Sauliau... Kai laukiau sprogimo, kai susirinkusiųjų veidai prakitavo, kaip akmenys prieš lietu... Ksevera ramiu balsu baigė: „Kodėl mes, žydai ir arabai — broliai, ir amerikiečiai ir anglai milžiniškų dykumų nepabandom paversti javų laukais, sodais? Turim dykumas, platesnes už mūsų troškimus, už mūsų itūžimą. Imkim ir paklauskim save: ar mes per tūkstančius metų teismonkom pykčio seiles taškyti, smegenis palikti mūsų lauke?“ Taip ir žerė Ksevera, Sauliau, kaip iš rago. Užstojo tylą. Netikėta tylą, ir galas kalbos, kai visi kažin ko laukė... ir toj tyloj invalidė Roza Ptašek ima ploti... ir šaukia... Roza Ptašek: „Bravo, Ksevera, bravo!“ Ir ploja tik ji viena. Suprask, tokioj salėje tik ji viena ploja!

Puskepuris. Ir niekas daugiau, Cezari?

Padvaiskas. Ir niekas daugiau! (Abu žiūri viens į kitą. Tolumoj girdis būgnas. Padvais-

kas nugnyba žvakės dagtį. Kažin kur toli pravažiuojančio sunkvežimio šviesa persliuogia palapinės viršų.)

Puskepuris. Tas plojimas gal buvo Rozos invalidumo išdava?..

Padvaiskas. Invalidumas? Visuotinis invalidumas! Greitai visi pradėjo skirstytis. Rabinas Pacupka visu balsu, Ptašeko panosėn kumštį pakišęs: „Tai provokacija! Tai defetizmas! Tai priešų peilis iš užpakalio Izraeliui.“ O aš vežu iš salės Rožą Ptašek. Desperatiškai. Aš ją atstūmelioju gatvėn. Neturiu kur jos dėti. O ji kaip varna krankia: „Pirmą kartą iš Jeruzalės!.. pirmą kartą ir protas ir širdis!“ (Patylėjęs, kitu balsu.) O mūsų fabrikui First National Bank nutraukė kreditą...

Puskepuris. Tuoį tą patį vakarą?

Padvaiskas. Nesvarbu kada. Ir vyskupija nutraukė užsakymą 25 tūkstančių rožančių. Susikryžiavimai: arabai užsakė pusę milijono vėliavų. Suuostė „Sholom“ draugija ir nutraukė užsakymą 50 tūkstančių Ben Gurion žetonų. Po to ir arabai atšaukė užsakymą. Atsidūrėm ant bankroto briaunos.

Puskepuris. Lapė ta mano sesutė. Kaip ji mus apmovė Chamber of Commerce paskaitoje, kurią jau minėjau... Kai ji žėrė į akis fabrikantui Bishop.

Padvaiskas. Mūsų iškiluomenė greit gali užsigauti...

Puskepuris. Apmovė mus Ksevera. (Nusiėmęs, verksmingai.) Tik, regėk, kaip viskas buvo. (Paima alaus dėžę, uždeda ant dėžės lagaminą. Vienoj pusėj padeda bonką, kitoj

bata.) Čia, įsivaizduok, garbės stalas, gėlių puokštė ir vandens grafinas. (Pastato sude-damąją kėdę.) Čia tu sėsk (į Padvaiską), va-dinas, sakysim, publika. Sėsk, sėsk, Cezari, gal man geriau seksis atvaizduoti. Žodžius Kseve-ros atsimenu, kaip neatsiminsi! Bet aš, žinoma, taip nepajėgsiu. (Atsistoja prie lagamino pro-filiu į publiką. Padeda rankas ant lagamino, permeta akimis, atsikosti į saują.) Nelengva man apsaityti, nekalbant apie nuostolius. (No-stalgiškai) Apvylė mane Ksevera. Ksevera pra-deda: „Business is business, kaip visų šalių — vienykitės“. Salėje juokas. Kokia publika: fab-rikantai, bankininkai, redaktoriai, korespon-dentai, rabinai, jo eminencija vyskupas, dva-sios piemenys... (Jis riečiasi į krūvą, tarsi su-mažėja.)

Padvaiskas. Suprantama, diduomenė, iški-luomenė...

Puskepuris. Kongresmanai, advokatai, daktarai... Mano bosas Bishop, taigi, nepagai-lėjo žalio patiesalo - dolerio. (Atsikosti į sau-ją.) Ksevera kalba toliau: „Neribotos perspek-tyvos. Nuo Juodosios jūros ligi Ledinuotojo vandenyno, nuo Baltijos gintaro ligi Gruzijos vynuogynų ištiesit greitkelius. Kiek cemento, plieno, buldozerių, kiek apgarsinimo lentų!.. kiek avarijų... Kiek išaikvojimų!

Padvaiskas. Ar ji nuoširdžiai?.. Taip ir lie-jo?

Puskepuris. (Tolumoj žvilgčioja žiburiai, girdis sunkvežimiai, būgnas nutyla. Puskepu-ris atsidūsta.) Visai nuoširdžiai, Cezari, kalba kaip iš rašto: „Tenai mėgsta išgerti. Nereikia

saliūnų, restoranų. Pavartėse delnu kamštį išmušę maukia užsimerkdami... Tenai greitkeliuose bus avarijų, daug avarijų! Tam ir avarijos, kad pirktų naujas mašinas, kad kiltų apdrauda - insurence. Gamyba plėsis... selsmanų milijonai, dirbs rankoves atsiraite. Arba, sakysim, išmokysim kramtyti gumą. Pustrečio šimto milijonų žandų judės dieną ir naktį. Gėralai!.. Įsivaizduokit, kokių ežerų reikės coca colos, 7 ap, whisky! „Four Roses“, „Canadian Club“, Kentucky Bourbon!

Padvaiskas. Himm!.. Ir mes gautume užsakymą — keletą milijonų žetonų. Gal šūkių su užrašu „Pavyti ir pralenksti tuos, kurie...“

Puskepuris. Savaime aišku. Sakysim, trys milijonai vėliavų. Kadangi viskas vienosė rankose... (Susimaišo.) Du milijonai rožančių... Na, tokio užsakymo gali ir nebūti. (Abu klausiamai susižvalgo. Sudunda garsiau būgnas.) Ksevera juk pasakė: „Neribotos galimybės! Sparčiai lenktyniaujant gali užmiršti virvių gamybą. Sakysim, kiekvieną valandą gali ateiti užsakymas 10 milijonų metrų virvių.“ Ji, tikra lapė, rimčiausiai tai pasakė.

Padvaiskas. Virvių tai jau patys... čia jau Ksevera pro šikšnelę prašaudeliojo.

Puskepuris. Visai ne! Ksevera mano bosui Bishop, sakysiu, vadinas, akin kaip pirštu dūrė: „Jeigu jums užsakytų penkis milijonus jardų virvių?“ Bishop nemirktelėjęs: „Business is business.“ Salėje plojimas... audra plojimų! Ksevera gluotniai priduria: „Būtinai pakanamai virvių! Ir laiku...“

Padvaiskas. Čia mes persūdom. Virvių tik jau turės patys prisivyti.

Puskepuris. Ir aš taip maniau. Pasirodo, vienas vadų seniai pasakęs, kad... jeigu kar-tais trūktų virvių, galima būsia įsigyti kredi-tan iš tų, kurių kaklams, sakysim, vadinas, vir-vės...

Padvaiskas. Ką ten virvės, Sauliau! Jeigu jau mes kompiuterius, javus, fabrikus...

Puskepuris, Tu pakentėk, Cezari. Pakyla salėje Frenk Wolf, toks tepalų, vazalino fabri-kantas: „Kaip dėl vazalino, taip sakyt... kad švelniau, slidžiau?“ Ksevera be šypsniio atsa-ko: „Išlepintiems kaklams slidumui reikės ir vazalino...“

Padvaiskas. Truputį vaikiška... vazali-nas!.. kai skrendam į mėnulį... Marsą išuosti-nėjam...

Puskepuris. Tai tik pradžia. Klausyk, Ce-zari. Sutariam, taigi sutariam... „Kseveriut, čia žmonės mėgsta jumorą, pradėk kalbą kokiū džioku. Susirinks žymūs vyrai, moterys, jie no-ri išgirsti ką nors, taip, vadinas, sakysim... (jis painiojasi.) Gana apie stovyklas, vežimus, be-pročius... Mes savo bėdomis neįkyrėkim, saky-sim, pažįsti sibirų, uralus... Sakysim, kokių ten metalų, mineralų, kokios ten upės, apie upių navigaciją. Galima apie šokius, sakysim, baletą.

Padvaiskas. Moterys domisi virimu, kepi-mu. Viena ponija paklausė apie sabalų medžiok-lę.

Puskepuris. Apie sabalų medžioklę gali-ma... Ksevera papasakojo anekdotą, bet tik

vieną... vadinasi, dangų norėjo suruošti teis-
mą keturiems didiesiems, vadinasi, Rooseveltui,
Churchillui, Stalinui ir Hitleriui. Teismą rei-
kėjo atidėti, nes danguje nesuradę sunkvežimio
atvežti Stalino ir Hitlerio nuodėmių knygoms.
O Roosevelto, Churchillio dokumentams dar
nepraėjęs 50 metų draudimas.

Padvaiskas. Esi Romoj, tai elkis kaip Ro-
moj. Čia nepriimta lyginti Staliną su Hitleriu.
Takto... Trūksta takto. Čia vyrai rankų nebu-
čiuoja, o žiūrėk, koks senas, aukštuomenėj bu-
vęs dar Lietuvoje ims ir...

Puskepuris. (Nutraukia Padvaisko kalbą.)
Ar tai taktas, vadinasi, sakysim, biznieriams
papasakoti apie paskutinį teismą sukviestai
miesto iškiliuomenei?..

Padvaiskas. Sakyk, koks finalas?

Puskepuris. Finalo geriau neminėti, bet iš
dainos žodžio neišmesti. Ksevera sudomino, kai
apie Jenisejaus upę... upė srauni, plati. Kse-
vera rankom mosteli. (Jis išmeta į šalis abi ran-
kas.) Jūrų laivai šimtus mylių, navigacijai tin-
kama. Čia susidomėjimas tuoj pasirodė. Ir Bi-
shop ir laivų statytojas Goldman. Kseveros
kalbą atsimenu žodis žodin... „Laivu atplukdė
650 moterų, vyrų, vaikų. Įsikasėm į žemę... vos
spėjom. Šaltis, sniegas. Dieną, naktį tas pats
šaltis, vėjai. Tai purga šėlsta...“

Padvaiskas. Kas ta purga?

Puskepuris. Tai speigų ir sniego siautimas.
Ksevera sako: „Dvidešimt septynios dūšios vie-
noj žeminėj. Po nakties sušalusią rasdavom...
Sėkmadienio rytą radom prie motinos krūtų
prišalusias kūdikio rankas.“ (Pauza.) Salėj nu-

stebimas! Kaip prie motinos krūtų prišalusios kūdikio rankos?.. Už lango graži pavasario diena, o čia apie purgą, prišalusias rankas... Mums žinoma, kentėta, bet ar vietoj?..

Padvaiskas. Takto, mums takto...

Puskepuris. Sakysim, Ksevera metasi į kraštutinumus... Ji sako: „Didžiajam Teisme, kur lauks sprendimo keturi didieji, ekselencijos ir eminencijos, imperatoriai ir kalėjimų raktininkai... Teisėjas paklaus: „Jūs, žmonės, ką žemėje?..“ Didelė tyla.

Padvaiskas. Didelis ir klausimas, keblus klausimas, Cezari. Bet ar vietoje? (Patylėjęs.) Keblus klausimas...

Puskepuris. Ksevera tyli, ir salė tyli. Kažkas, vadinasi, nepaprasto, Cezari. Ton tylon Ksevera kalba: „Tada kūdikis atplėš nuo motinos krūties sušalusią ranką ir paprašys žodžio... Ir jis žodį gaus... Bus tylu, kaip po žemės drebėjimo... Toj visuotinėj, begalinėj tyloj kūdikis paklaus: „Kodėl prie mano motinos krūties prišalo rankos?..“ (Puskepuris nutyla. Toli girdis kojoto staugimas.) Salėj užviešpatavo dar viena tyla. Ksevera vos girdimai pridūrė: „Manykim, mums reikės atsakyti ir kūdikiui ir Teisėjui...“ (Nutyla, kažin ką po nosim sumurma, iš lėto ima cocos butelį, batą. Kurį laiką tyli abu. Deda į šalį cocos dėžę.)

Padvaiskas. Toks tai finalas?

Puskepuris. Finalas. Toks tai finalas. Tas pats vazalino fabrikantas, tas pats senis Wolfas, kad jį kur devyni avinai, vėliau išpliurpė: kada kadžios, vadinasi, toks Iljičius kalbėjęs apie virves... Finalas. Tai buvo finalas. Dėl

Kseveros su manim nebekalba mano duondavys Bishop. Mano šviesi karjera... (pasuka klaustuką ore.) Vieni juokiasi iš Kseveros kalbos. Kiti sako tai provokacija! Ironijos purvas į iškiluomenės veidą. Pasityčiojimas iš private interpretation... Ir tai mano tikra sesuo. Prikandu liežuvį, Apolonijai, Sigitai nesakau... juk mano karjera... kaip čia sakyti, aš kaip biznieriūs... kukl! (Pasigirsta būgnas. Įsiklausō, atsidūsta.) Negaliu pakelti to prakeikto būgno!

Padvaiskas. Kad taip velnias dūšią iš kūno kratytų!

Puskepuris. Tai bent kombinacija: staugimas ir būgno perkūnija. (Apsidairo. Įsikiša rankas į kelnų kišenes ir vėl nervingai ištraukia.) Kai imu galvoti... Sesuo per pasaulį keliauna... būgno trankytojas, kojoto staugimas... Mano ateitis, mano pragyvenimo šaltinis... Ar aš turiu pradėti iš pradžios? Išvykti į kitą miestą... Gal ir man bandyti būgnu? Ar kojotu...

Padvaiskas. Dabar tau, kaip Kseveros broliui, savaime aišku, neturėtų būti paslapčių. Prieš mane didžioji pasaulio galybė...

Puskepuris. Abraomo vaikai?

Padvaiskas. Tegul ir taip. Nesakiau taip, bet čia būsiu atviras: aš turiu parduoti savo dalį Ptašekui. Noriu nenoriu. Jei ne — Ptaškas statys savo fabriką. Savaime aišku, paskui jį nukėblins mūsų klientai.

Puskepuris. Priimk, ką duoda.

Padvaiskas. Seniai užpirkau sklypą San Diego. Juk pensininko dalia dalužė... sakysim,

beveik ant nosies. Vaikai: sūnus Mindaugas Inocentas mašinas daužo... Apolonija tikina: ateis į protą. Duktė Danutė „Deimanto“ baliuje laimėjo pirmą prizą už gražiausią suknelę, bet...

Puskepuris. Jaunimas — tautos ateitis. Pilni jėgų, platus gyvenimas prieš akis.

Padvaiskas. Ateitis! Su šia daineliūkšte grumiuosi. Sūnui Mindaugui Inocentui neduoda inšiurenso. Jei duos — milžiniškas mokes-
tis. „Mūsų vienintelis.“ Apolonija gudriai su-
manė: tris sukneas paėmė. Sullivan krautuvė
leido pasiimti į namus. Birutė nuėjo „Deiman-
to“ baliun su brangiausia. Kitas dvi grąžino.
Sukčius Sullivanas liepė pirkti brangiausią.

Puskepuris. Nachališkumas pralenkia na-
chališkumą. Tokia dabar gadynė.

Padvaiskas. Grasina teismu. Bėdos gran-
dine keliauna.

Puskepuris. Kaip ten, Cezari, su tomis
suknelėmis?

Padvaiskas. Apolonijos galva dirba. Pati-
kėjo Apolonijai tris: šimtas penkios dešimtys,
trys šimtai ir penki šimtai dolerių. Su bran-
giausia dukra pirmą prizą. Sakiau. Iš vakaro
paėmė, taip sakyti, nutarti, kurią. Sullivan —
garsis krautuvė. Mes nuolatiniai. Po balius
rytojaus dieną Apolonija visas tris grąžino.
Sumokėjo už pigiausią... ir čia zigzagą prasi-
dėjo.

Puskepuris. (Klausosi. Artėja būgno gar-
sai.) Dar viena girna po kaklu... Leopoldas.
Vargšė Ksevera. Prilipo. Ir būgnas ir jis. Kse-
vera visiems gatava širdį pakloti... Gal iš pa-

sigailėjimo... Girdi, gal antras... Čiurlionis.

Padvaiskas. Kas mūsų pasigaili? Duoną iš burnos lupa kompanijonas Ptašek. Apoloniją verčia sumokėti už brangiausią suknią. Girdi, sulieta. Kaip tai per tokį balių sulieta? Gal koks lašelėlis... Ar sunku išvalyti?

Puskepuris. Juk Apolonija pirkto? Čia laisvė pasirinkti, ar pigesnę, ar brangesnę.

Padvaiskas. Kaip sakiau, grasina teismu ir...

Apolonija. (Gal klausiusi už palapinės, ūmai išoka vidun.) Kaip kokios kaimo bobos! Džy vis! Aš žinau, kaip buvo. Sutiko... ir parsinešiau tris. Aš išrinkau baliui, vienam kartui... brangiausią. Na, ir kas? Ne kokiam gaisrininkų piknikui. „Deimanto“ balius, oho! Ar pigi, ar brangi, gerai sakai, Sauliau, aš renkuosi. Čia laisvas kraštas. Not ow jour business! (Dunda būgnas. Klausosi.) Ar žinot?.. Pamažgyti liežuviai. Jūs čia tik blia, blia blia. Nežinot! Nežinot, o reikėtų galvutes pasukti, kaip mes tą košytę...

Puskepuris. Apolonija, juk tu nesakei, kad brangiausią pirksti?

Apolonija. Leido pasirinkti. Sakiau, Birutės draugės gal norės pirkti...

Padvaiskas. Baliui?.. Naudoti brangiausią, o pirkti — pigią. Juk tai ne visai tiesa?..

Apolonija. Kokia tiesa?

Padvaiskas. (Mikčioja.) Savaime aišku — tiesa...

Apolonija. Tiesa mirė, vyručiai.

Puskepuris. Kada tiesa mirė?

Apolonija. Kai melas virto tiesa.

Puskepuris. Neteko girdėti.

Apolonija. Miegojot... gaila.

Padvaiskas. Kur mes nueisim be tiesos?

Apolonija. Toli ir aukštai.

Puskepuris. Kaip tai suprasti?

Apolonija. Juo didesnė tiesa virsta melu, tuo geriau.

Puskepuris. Keista!

Apolonija. Ir man keista. Melu daug toliau nuvažiuosi...

Padvaiskas. Kokiam krašte?

Apolonija. Kur melo negali pavadinti melu.

Puskepuris. Kur tai matyta?

Padvaiskas. Apolonija, žinau, ką tu turi galvoj, bet...

Puskepuris. Tai kas tada vietoj tiesos?

Apolonija. Ir propaganda ir kompiuteriai.

Padvaiskas. Kaip gyventi be tiesos?

Apolonija. Tikėjimu...

Padvaiskas. Kokių?

Apolonija. Kad viskas praeis...

Puskepuris. Sunku tikėti...

Apolonija. Išmokti tikėti, netikėti... kartais neužtenka viso gyvenimo.

Padvaiskas. Grįžkim atgal, Apolonija, juk mes turim išvengti teismo...

Apolonija. Kokio teismo? Smegeninėj lenčiugėlis?

Padvaiskas. Pirkim tą antrą, už tris šimtus...

Apolonija. Ne suknele rūpinkitės. Ksevera grįžta... Suprantat ar ne?.. Kokia košė! Šaukštu kabink, lopeta kabliuok!

Puskepuris. Grįžta?! Ar viena?

Apolonija. Gal su būgnu... Supraskit. Jeigu jinai mūsų globoje, gal išigyventų čia. Ką gi?.. su juo... su tuo būgnu?.. (Klausosi, būgnas dunda.) Akis muilina būgnininkas, girdi, būgną tegul girdi, kad ne viena jaustųsi... kad dykumoj, kad kalnuose... Jis ją sekioja ir naktį, suprantat. Kaip jis ją paliks. (Maršo taktu artėja būgnas. Klausosi.)

Puskepuris. Tai tik spėliojimai... Gal būt?.. Kur dės Ksevera tokį sutvėrimą?..

Apolonija. Sukvailiojo, sakyk! Gal ir to nebuvo. Gerai sakė daktaras Strykas: kvailys-tė negali sukvailiot. Bendruomenėje aš baigta. Ir moterų veikloje baigta! Mano vaikus galės pirštais: štai, jų teta grįžo!.. Grįžo... Dar tas Ptašekas... susirinkimas žydų gūžtoj... Plojo tik invalidė Roza ar Koza... Atvyko kaip kankinė, išvyko kaip... žodis nesirita pro dantis.

Puskepuris. Apolonija, baik... kaip bailė.

Apolonija. Aš dar geriau pasakyčiau... Mūsų pasiryžimas, kur mūsų jėgos dėtos ant laisvės aukuro? Pakviesta paskaitai San Petersburge moterų vyrų susirinkime. Pasiunčiau ir pavadinimą: „Pasiaukojimo ir vieningumo idealai.“ Kaip aš prasižiosiu?.. Iš visų kampų kaip gyvatės šnypš: „Grįžo... grįžžoo.“ (Sudunda būgnas visai prie palapinės. Tyla.)

Leopoldas. (Sustoja prie palapinės.) Ar aš netruk dau?

Padvaiskas. Ruošiamės... ruošialiojam ieškojimui... Kalbų nebaigiam.

Apolonija. Kseverutė dar dykumose? (Švelniai.)

Leopoldas. Mes taip susitarėm: nesusitinkam. Mušu būgną, kad per toli nenuklystų... kad ne vieniša... Būgnas, žinote... ar aš galiu jus minutei, jus sutrukdyti?.. (Visi susižvalgo. Leopoldas tai laiko sutikimu.) Aš tuoj būgną. Aš kaip mat! (Išskuba iš palapinės.) Aš būgną...

Apolonija. Ar Ksevera myli, ar tik gailisi?.. Džyy vis! Toks supainiotas gyvenimas!

Leopoldas. (Grįžta didelį būgną perpetine ant pilvo užsikabinęs. Būgną pasistato ant metalinio trikojo.) Tik valandėlę... kaip mat. (Veržia būgno varžtus.) Tuoju suveršim. Dabar viską suveržia... Kiek suveržti, kiek atleisti — štai kur klausimas. Būti ar nebūti — išdykavimas laisve. (Suduoda delnu į būgną, prideda ausį prie būgno viršaus.) Taip reikėtų laikas nuo laiko patikrinti žemės varžtus... prigludžiant ausį prie arimo... (Dunksena delnu būgną.) Žinot, kur aš atkasiau idėją? Spėkit! Neatspėsit. (Viena ranka pasiremia būgno.) Kai aš po daug visko nuvykau New Yorkan. Pirmą kartą. Kiek žmonių skuba! Kaip žuvis pelėkais, taip žmogus prie žmogaus alkūnėmis iriasi. Ir nežiūri žmogus į žmogaus akis. Nežiūri į akis... Kai žmogus žmogui nežiūri į akis, tai jis jau ne žmogus. Ar jūs šitai sugriebėt? Per liguistą skubėjimą žmogus nespėja pažiūrėti į kito... (Suduoda keletą kartų į būgną. Ruošiasi būgno muzikai.) Aš kaip mat...

Padvaiskas. Ar mes nepavėluosim? Saulė tuoj tekės...

Leopoldas. Kaip mat! Štai aš jums... jūsų nuomonė labai svarbi. Štai ką sumaniau... ir

Ksevera pritaria. Keliausiu per pasaulį... ir būgną... Ji kviečia mane važiuoti į Afriką, su ja kartu į Jeruzalę... Juk ten kai ko pradžia, o ir dabar ten iš viso svieto... juk ten pat ir Kalvarijų kalnas. Sako, jau radę ir dubenį su nevisai švariu vandeniu... žinot, Pilotas rankas plovėsi. Mes jau sutarėm. Šį rytą alaus išvežiotojas nuveš mudu aerodroman. Ir mes...

Apolonija. Ar jau taip... jau sutarėt?

Leopoldas. Tai ne taip svarbu. Būna, kas turi būti... Svarbu, kaip aš būgną Jeruzalėje?.. Gal bus kaip New Yorke: matau, prie teniso aikštės ant šiukšlių dėžės žmogus būgną pasidėjęs muša... patylomis muša... Stoviu, regiu, o jis sau muša. Nebeiškentęs klausiu: „Kodėl jūs būgną sau vienas mušate?“ Žmogus su ūsais, viena medine koja, sako: „Mušu, kad žmogus paklaustų, kodėl mušu.“ Ar tik tiek tenori? klausiau. Ir atsakė būgno mušėjas: „Žmogus bėga nuo žmogaus. Tolsta, kaip ratas, nusmukęs nuo ašies. Ir, va, žmogus sustoja ir paklausia mane, kodėl aš būgną mušu. Sustoja ir paklausia. Ar to neužtenka?“ Taip kalbėjo žmogus su būgnu New Yorke.

Puskepuris. (Audamasis aulinius batus.) Mes greit turėsime išeiti. Juk mes uranijaus... Leopoldai.

Leopoldas. Aš kaip mat... Uranijaus?.. Uranijaus, sako, užteksią ir grabams kapinėse sudeginti... aš tik jūsų nuomonės dėl būgno... būgnas labai svarbu... Aš gal pakelėje į Kalvarijos kalną mušiu būgną. (Ištraukęs vieną mušeklį, suduoda į būgną.) Labai svarbu, kaip, kuriuo mušekliu suduoti... suduoti lazda... su-

duoti žodžiu... kartais lazda ne taip užgauna... Būčiau užmiršęs, aš tada klausiu žmogų prie teniso aikštelės: „Kodėl New Yorko žmogus nežiūri į akis?“ O būgno mušėjas sau muša patylomis ir atsako: „New Yorko žmogus žiūri, kur dėti koją, kad šuns dergalo neišmintų.“ Ar taip gali būti, Apolonija?

Apolonija. Taigi, sako, New Yorke esą daugiau kaip pusė milijono šunų. Šuva žmogų saugo. Reikia daug šunų.

Leopoldas. Žmogus neapsaugo žmogaus... todėl aš mušiu būgną ir sakysiu: „Klausykit, žmogus neapsaugo žmogaus! Šuva saugo žmogų... O kas apsaugos šunį? Štai kur klausimas: kas apsaugos šunį?!“

Apolonija. Kalbėkim rimtai, ponas Leopoldai. Vadinasi, jūs jau sutarėt išvykti? Kartu?..

Leopoldas. Savaime aišku, mes kartu... Man svarbu ir būgnas ir šiluma. Aš nuo pat vaikystės... kai rytą tik išgines karves labai norėjau garuojančiam šiltam... šiltam kojas susišildyti... (Patylėjęs.) Aš vis troškau šilumos.

Puskepuris. Kaip nors reikia įsigyti batus, kad kojos nešaltų, Leopoldai... kad, sakysim, vadinas, ant stalo garuotų sriuba, Leopoldai.

Leopoldas. Mes ne apie tai... man svarbu jūsų nuomonė. Jūs tik klausykit... sakysim, aš esu Betliejui, mušu būgną... Gal ten, kur dulkinus batus valo, o aš mušu ateinantį Betliejun: anglams, airiams, žydams, lietuviams... Ir jie batus nusivalę ims ir paklaus: „Kodėl tu muši būgną? Prie Betliejaus, kur visokie batai eina, praeina“. Aš atsakysiu: „Jūs

pažiūrėkit vienas kitam į akis. Ar tai mažai?“ Ir be paliovos mušiu. (Muša būgną iš lėto. Iš-eina lyg daina „Gale lauko toli“. Pats niūniuoja.)

Apolonija. Čia lyg dainuškėlė „Gale lauko toli“...

Leopoldas. Būgnas svarbu. Dainos — žodžio gali nesuprasti. Gal ir tenai teks išeiti į dykumas... sako, ir Jeruzalėj ir Betliejui dabar daug triukšmo... Neišgirs būgno... Turgaus alasas visur... Kalvarijos kalne, girdėjau, parduoda kramtomą gumą ir maruaną ir Jėzų Kristų... Visur apgaulingas alasas. Todėl aš einu dykumon. Ten arabas, beduinas, žydas paklaus mane, kodėl aš būgną mušu... Mušu, sakysiu, kad atomai neužmuštų. Gal nepatiks? Gal išdrįs pažiūrėti į akis? (Įeina į palapinę Sigita.)

Apolonija. Gera, kad atėjai, Sigita, širdelė... Kalbam kaip piūklais.

Padvaiskas. Tauškaliojam, taip sakyti...

Puskepuris. Būgną žadam mušti... (Peržvelgia visus, ironija.)

Sigita. Leopoldai, alaus išvežiotojas tuojau atvažiuos...

Leopoldas. Jei taip, aš kaip mat! (Kabina būgną ant pečių, visiems linktelėjęs išeina.)

Sigita. (Varto porą rankšluosčių, gorsetą, seną sunknelę iškelia.) Ir šitą nori vežtis. (Apžiūri alkūnes, diržą.)

Padvaiskas. Reiškia... mus palieka?

Apolonija. Kaip iš gerklės ištraukta. (Rodo Sigitos laikomą sunknelę.) Ką žmonės pa-

sakys? Galėtume aprenkti. Tegul palaukia, kol grįšim namo... ir padėsime ir palydėsime.

Padvaiskas. Pusės atostogų neprastūmėm... Jeigu rastum... viskas pasikeistų. Visi naujais sparnais suplasnotum.

Sigita. Atvažiuos. Sutarta. (Ir kituose lagaminuose apžiūri kojines, sukneles.) Parinkim, Apolonija, ji tavo ūgio.

Apolonija. Kad namuose. Prieš kelias dienas Salvation... Tempė ištempė maišą... Tokių buvo... nors į „Deimanto“ balių...

Ksevera. (Įeina palapinė. Vienoj rankoj ant samčio užmauta kojine, antrojoje rankoj siūlą kamuoliukas.) Labas rytas, dera sakyti. (Stebi Sigitą, tupinčią prie lagamino.) Mano kelioninis? Sudėsiu. Prasivers.

Apolonija. Tai tu, Ksevera, jau galutiniai?

Puskepuris. Taip netikėtai... kad iš namų, tai galėtum visaip...

Ksevera. Du kartu Jeruzalėje turtas sudegė. Gailėsčio buvo. Apsipratau. Daug praradimų... Daug skausmo sutaupyti, jeigu su mažiau balasto išsiverstum.

Puskepuris. Aš kaip brolis... suprask, Ksevera, mums bus labai, kaip čia sakyti, nemalonu. Tiek laukta! Nespėjusi sušilti kojų, kaip žmonės sako... Šioje visokių galimybių šalyje...

Apolonija. Mes visi savi, Kseveriut... kaip galėdami... Ar mes ką blogo?

Padvaiskas. Taigi, ar mes ką blogo?..

Ksevera. (Sustoja adžiusi kojine.) Tikėjaisi. Buvau nutarusi likti. Gal jums ir keista... Gal mus jau skiria neperlipami kalnai...

Dykumos... (Pasigirsta būgnas. Keli smūgiai.) Ir būgnas... ir kojoto staugimas. Gal atgailodami...

Apolonija. Atėjo man mintis: gal aš su jumis pavažiuosiu... užsuktum pas mus, aš tau balinę... pusantero šimto... Gal trys šimtai normaliai. Birutei baliun buvau... bet... bet ji nebuvo ir apsivilkus... Jaunimo nesuprasi!

Padvaiskas. Tai tikrai geras sumanymas!

Sigita. (Parodo melsvą megztinuką, lagamine suradusi.) Jeigu tau tiktų, Ksevera, namuose tokių turiu keletą...

Ksevera. (Kaip negirdėjusi.) Aš pati netikėtai, širdgėloj save pažinau. Naktį išėjau dykumon, norėjau užsimiršti... užmiršti, numesti kaskart didėjančią atminimą, kaip sakyti... našta...

Apolonija. Pergyvenimais turtėjam ir biednėjam, mieloji, suprasti bandau... (Truktelį pečius, paima Kseveros ranką su samčiu ir kojine.) Tu tikrai turėsi adyti kojines, lopyti... Ar jis nebus tau našta, Kseveriut?

Ksevera. Aš pati sau našta... man čia sunku įtarpti... Mes čia atvykom surasti... Ir jeigu mes rastume uranijaus?.. Ar manot?..

Padvaiskas. Aš turiu planus nuo a ligi z. Viskas pasisuktų geron pusėn. Pirm visko mes į... Havajus!.. Visi! Pailsėję, šviežia galva kibtum darbui į skvernus...

Ksevera. Čia apie tas sukneles... Tik čia sužinojau, kad su ta pačia nedera ilgai... Būrys buvo mano pažįstamų, ir mes iki pusnakčio Čikagoj apie tas sukneas, sukneles... Atsiminiau. Viena likusi naktį galvojau... apie Anu-

žio Moniką. Sugavo ją miške vieną. Tardė. Savime aišku, norėjo, kad ji išduotų... Mušama tylėjo. Ry tą ją trys tardytojai nuvežė ant netolimo ežero, iškirtę eketę, grasino po ledu pakisti, jei neišduos kitų. Gera proga, ji pati... eketėn ir... (Ranka parodo smuktelėjimą žemyn.) Ant ledo liko tėvo puspaltis, motinos suknelė ir brolio batai. Savos suknelės ji dar neturėjo... Ir dykumoje eketę regiu... (Kurį laiką visi klausosi. Įtampa. Pasigirsta kojoto staugimas.)

Apolonija. Mes čia galim norėti, mes čia galim turėti... Per tuos norus ir užmiršti įvairias bėdas... Kas buvo — pražuvo. Dabartim reikia gyventi. Ir jeigu... kodėl nepamatyti Havajų?

Ksevera. (Adydama kojine, pakelia galvą, pamato pakabintą veidrodį.) Kitoks veidrodis Jeruzalėje, kai save klausiau... „Ko tu čia?“ Kitoks veidrodis buvo Vyžuonos užtekyje... kai po nakties miške atėjau atsigerti... pamaciau save upėje neatpažįstamą...

Apolonija. Kad čia viskas taip galvotrūkišiais... ir veidrodžių čia tiek daug, nespėji į visus... Jau man atleiski, Kseveriut, šioje šalyje niekas kojinių neado. Imk mano, imk Sigitos... čia laikas labai brangus.

Ksevera. Visaip pasitalko. Palestiniečius, begyvendama stovyklose, išmokiau kojines adyti, palapinėje išsitekti... porą kartų Izraelio lėktuvai į palapines, į moteris, į vaikus... Tai nieko naujo. Iš pradžių su arabėmis tik akimis susikalbėdavom. O vėliau jie suprato ir apie Jenisejaus stovyklas, kur alkūnių išskleisti nė-

ra vietos... tik ten šalta... palestiniečių stovykloje prakaitą delnu brauki... Mes, taip sakyti, vienos lemties vaikai. Išguiti iš savo namų... dabar stovyklose Afrikos D.P... Jos lopo vaikų skudurūs... juk ir aš ne iš kitokio molio. Taip mažai visko išsinešė, kai juos... nuo židinių, nuo lopšių. Kaip ir mus. Ir jiems liko tik viltis.

Puskepuris. Šelpia juos savieji ir... Tik viena Amerika pila milijonų...

Ksevera. (Ruošiasi. Suranda po lova ant-
rą lagaminą su knygomis, raštais.) Ir aš ėmiau
ir sužinojau Jeruzalėje: juk ir aš gyvenu vilti-
mi... Negalės žmogus amžius būti stovyklos
gyventoju. Negalės ir tautai užtrenkti vartus
laisvėn. Tikėkim! (Kurį laiką tyli. Lyg nuste-
bė.)

Apolonija. Ką pasakys apie mus tavo pa-
lestiniečiai? Su tuo pačiu sijonu ir į gryčią ir
į bažnyčią.

Ksevera. Žodis žodį atranda... Vieną rytą,
vasaros rytą moteris beldžia uždarytas mūsų
Adulių bažnyčios duris... Turiu pasakyti, pra-
dėjo belsti, kai ji visą naktį išstovėjo aikštėj,
kur trys gulėjo neatpažįstami...

Apolonija. Tokie dalykai... žinoma, baisūs.
Net motina negali atpažinti. (Patylėjus.) Bet
ar visų ašaras nušluostysi, ar visas alkūnių
skyles užlopysi?

Ksevera. (Kaip negirdėjęs Apolonijos.)
Beldžia bažnyčios ąžuolines duris ir visu bal-
su šaukia: „Visagali, išei! Tu ir pro užrakin-
tas gali... Išei! Atpažink, Visagali!.. Motina
maldauja...“ Ir ji, moteris žila, vienplaukė,

kruvina kumštimi beldžia į ažuolines bažnyčios duris... „Išeik!“ Motina atsiklaupia prie durų ir dar klaikesniu balsu šaukia: „Kas Tu esi? Ar nematal, kas dedasi?! Pro užrakintas... Išeik!..“

Padvaiskas. Lengva ir proto netekti, kai taip dedasi, kai... ,

Ksevera. Ir sakau Leopoldui: mušk būgną, kad nereikėtų kruvinu kumščiu bažnyčios durų...

Puskepuris. Tu, Ksevera, supranti... darome, kas geriau, kas galima... Kalba apie recesiją, net depresiją mini. Bet išsikapstysime. Vilties yra... yra (mosteli ranka plačiai.)

Padvaiskas. Mūsų aparatai geri. Jeigu tik pasiryšim... Sako, Kanadoj toks žmogulis su aparatėliu lipte užlipo ant uranijaus. Milijonai žalia upe pasiliejo... geria, valgo. Kur nori, kaip nori... Havajuose vila... ką ten vila — menšion kaip reikiant. Floridoj dar viena vila.

Puskepuris. Žmogelis su aparatu... aparatėliu. Kodėl mes negalėtum. Mudu du belikom... Tu gali suprasti, Vera, mes visi laukėm. Šioje šalyje, kur tiek galimybių, į kurias visi veržiasi... palieki... Mums iš tikrųjų, kaip giminėms, nemiela.

Ksevera. Nelengva grįžti. Kaip ir prieš atvykimą... sėdėdama kaip ant ugniakalnio... ir vėl mokysiu anglų kalbos palestiniečių vaikus. (Girdis sunkvežimis toluoj.) Tur būt, mūsų vežikas nuvažiuodamas signalizuoja. Tuoju grįš.

Apolonija. Taip netikėtai. Kokių sendvičių kelionei...

Padvaiskas. Galėtum, Apolonija, sava kalba. Juk gražūs žodžiai: tarpduonis, sumuštiniai, duonsviestis.

Puskepuris. (Paima Kseverą už alkūnės ir veda iš palapinės.) Išeikim, Ksevera, saulės pasitikti. (Abu išeina, šone palapinės sustoja. Šviesėja dangus. Paduoda laišką.) Vakar mane sustabdė vyras...

Ksevera. (Perskaito neužlipytą laišką.) Kur tu jį sutikai, Sauliau?

Puskepuris. Iš highway sukant į mūsų keliuką. Matyt, jis žinojo, kad mes tik tuo keliuku pasiekiam stovyklavietę. Kas jis — neskakė.

Ksevera. Manau, tai mano vyras... Su barzda? Jei be barzdos, matei randą kairiam žandė?

Puskepuris. Be barzdos. Tikras Abraomo ainis. Tai ir jis perbrido Jordano upelį ir išnoro... Los Angeles. Juk jūs... išsiskyre?

Ksevera. Ir taip, ir ne. Pasislinkim. (Veda atokliau nuo palapinės. Palapinėje susimeta likusieji ir patylomis tariasi.)

Puskepuris. (Skaito Kseveros paduotą laišką.) Ką reiški tik tiek: „Mane globoja broliška ranka. Gabriel“. Jiems čia globos netrūksta...

Ksevera. Dabar aš tau kaip broliui, kaip saviškiui... gal mes negreit susitiksime, ir gal... Tu turi žinoti apie vorus... apie tinklus. Mes jų dažnai nematom.

Puskepuris. Leisk paklaust, kas tai: „Mane globoja broliška ranka“?

Ksevera. Mano vyras Lishok paliko Mask-

voj paraližuotą motiną, seserį ir brolių labai aukštuos postuos. Jo tėvas ligonis, bet jis buvo bepročių ligoninės daktaru. Žinai, ką ten uždaro į tokias ligonines ir...

Puskepuris. Savaime aišku, Ksevera, bet ko jis, buvęs vyras, iš tavęs dar nori?

Ksevera. Buvęs... Lengva pasakyti, aš jį myliu, jis man ne svetimas... Prie alyvų kalno Leizerį sutiko nepažįstamas ir perdavė motinos laišką su penkiais žodžiais. „Padėk šitam mielam draugui, padėk.“ Ar žinai, ko motinos laišką atnešęs reikalavo iš mano vyro?

Puskepuris. Tik ne meilės... Užverbavo?

Ksevera. Leizeris sutiko... Sutiko, gelbėdamas paraližuotą motiną ir... Menkas žinias perdavė...

Puskepuris. Nėra menkų žinių tokiam darbe... Ir tai išskyrė judu?

Ksevera. Aš pamačiau, kaip gyvena arabai, išstumti iš sodybų, kuriose tūkstančius metų gyveno... Kad jie jau trisdešimt metų dypukai, palapinėse... be vilties, be rytojaus augina vaikus nevilčiai.

Puskepuris. Ką vyras į tai?

Ksevera. Jis teisina savuosius... kaip kitaip?.. ir tai mus skiria.

(Palapinėj vyksta parengimas kelionėn. Renka drabužius, krauna lagaminan ir vėl išima, ruošia sendvičius. Vienas per kitą triūsia, retkarčiais žodžiu persimesdami: „Ar tiks?“ „Palauk, Apolonija“, „Juk tai...“ „Cezari, nekimšk neadytų kojinių...“)

Puskepuris. Kodėl tu klausei, ar jis su barzda?

Ksevera. Jis ištrūko iš Jeruzalės... tik tau sakau, jis pakeitė pavardę, virto Gabriel... gavo čia inžinieriaus darbą svarbiame fabrike.

Puskepuris. Duryš visur atdaros...

Ksevera. Sutarėm. Jei gu parašys man „Mane globoja broliška ranka...“, vadinas, ir čia jį surado užverbuotojai. Dabar jis turės važiuoti Pietų Amerikon...

Puskepuris. Vadinas, sakysim, vėl kels popierius?

Ksevera. Kol jį vėl suras „mielas draugas“ Pietų Amerikoje, gal Buenos Aires, gal Amazonės džunglėse?

Puskepuris. Jei gu jis viską pasakytų tam tikroms įstaigoms?..

Ksevera. Kas patikės?.. Ar jūs žinot, kiek kartų čionai apsigavo įstaigos pasitikėdamos?..

Puskepuris. Ir aš dabar būsiu atviras... Aš didesnio džiaugsmo nepažinau... kai tu išsiskyrėi su Leizeriu Lishok... Gal ne vienas mūsų kių buvo Leizerio tėvo auka...

Ksevera. (Uždėda abi rankas ant pečių.) Paklausk, supras...)

Puskepuris. (Paskubomis.) Ar čia daug reikia supratimui? (Nuimdamas nuo pečių Kseveros rankas.) Ir tu dar... vadinas, sakysim...

Ksevera. Dar pakentėk, saulė dar neteka.

Puskepuris. Savalme aišku, kartą voro tinklan pakliuvus... ir čia atsiranda nepažįstamas su motinos laišku?

Ksevera. Neužtenka žodžio taip... Matai, atsirado...

Puskepuris. Mieloji, ar dar verta skaityti

„Mane globoja broliška ranka“?.. Kuo toliau nuo voro ir tinklo!

Ksevera. Mes sutarėm: aš jam nieko negaliu padėti, ir jis man... Negalim. (Beviltiškai mosteli rankom.)

Puskepuris. Džiaugiuosi, kad tu iš tinklo, Ksevera... Bet kas tave šaukia atgal... į dykumas ir palapines? (Tyla.)

(Ksevera pažiūri į aušrą. Paima brolių už parankės. Tylėdami abu grįžta į palapinę.)

Leopoldas. (Ateina iš kitos pusės, nešinas būgnu ant pečių, rankoje lagaminu, keletu neįrėmintų paveikslų. Sustoja prie palapinės.) Palaukit, pamiršau dažus. (Palikęs būgną, grįžta.)

Puskepuris. (Žiūrėdamas į paliktus paveikslus.) Juk jis čia parduoda savo paveikslus, parodą jau surengėm. Vadinas, sakysim, rinka jam jau užtikrinta. Sako... ir čiurlionis badavęs. (Įeina palapinėn.)

Ksevera. Kaire turiu pažįstamą galerijos savininką... ir Jeruzalėje... gal prie Verksmų sienos... surengs parodą.

Apolonija. Kad kažin kaip keista, sakysim, prieš kitus...

Padvaiskas. Taigi, Ksevera... būgno dunskaliojimas... Nors, tiesa, jaunystėj ir aš gaisrininkų orkestre...

Leopoldas. (Sugrįžta dažų dėžute nešinas.) Dabar tik jūs paklauskite... (Ima būgną. Visi šamokslininkų veidais susižvalgo.) Juk ateis laikas, kai bus atverti vartai ir žmonių giminei ir visiems...

Ksevera. Ateis... Ir tiems, kurie taigose, kurie palapinėse viltimi gyvi.

Leopoldas. Tu teisi, Ksevera... Tada aš ir nuvyksiu, kur guli neiššauta armota ir milžiniškas varpas įsmigęs... Kur aukso bonios. Ar manęs neišleis, Sigita?

Sigita. Manychiau, kad... (Ji pritaria nežinodama kam.)

Leopoldas. (Į Apoloniją.) Ar manęs neleis?

Apolonija. Taigi, kad turėtų... (Ir ši nesi rūpina, kam pritaria.)

Leopoldas. (Į Padvaiską) Ar manęs neišleis?

Padvaiskas. (Sumišęs.) Visi keliai, visos aikštės, sakysim, dėl atėjimų, išėjimų...

Leopoldas. Teisingai, pone Padvaiske. Visi keliai tam ir ištiesti. (Paima būgną.) Nueisiu arti neskambėjusio milžiniško varpo ir mušiu būgną. Kai jie paklaus, kodėl aš būgną, aš atsakysiu: todėl... kad jūsų varpas neskamba, todėl, kad jūs nepajėgiat būti varpininkais, kad jūsų kruvinos rankos... jūsų pačių grandinėse.

Sigita. Tu taip pasakysi, Leopoldai? Pridėk dar, kad kruvinas grandines... kala visai žmonių giminei.

Leopoldas. (Verždamas būgną.) Pasakysiu, Sigita, pasakysiu. Aš tikiu... Kaip gyvent be tikėjimo? (Priglaudžia ausį prie būgno, derina varžtus.) Būgnas turi aidėti tikru balsu. Kitaip...

Ksevera. (Dedasi į lagaminą daiktus.) Iš tikro mūsų planeta kasdien mažėja. Trečdalis sausumos ruošia kalėjimą... kalėjimą visiems...

Leopoldas. Atverkit duris, sakysiu. Ir mušiu būgną po aukso boniomis... Kas tu, paklausiu, mintas tautų krauju?.. sukvailėjęs savo

kruvinuose sapnuose... Kas tu? Aš taip ir paklausiu. (Pauza. Kojoto staugimas. Apsupa Leopoldą ratu. Apolonija nemačiomis į Kseveros lagaminą įbruka po drabužiais veidrodį.)

Ksevera. Jūs man rašykit, aš taip pat rašysiu... Juk dabar mes galim... (Tuo metu Leopoldas pamažu muša būgną. Staiga suduoda smarkiai.)

Leopoldas. Būgną turi girdėti nuo Gintaro marių ligi Ledinuotojo. Jei žmogus nežiūrės į žmogaus akis, mes sudegsim akimirką. (Visa jėga suduoda į būgną. Pasigirsta automobilio signalas.)

Ksevera. Mums jau metas... (Paima Leopoldą už rankovės. Į liekančius.) Metas ir jums uraniaus... ir taip pavėluota.

Padvaiskas. (Prišokęs prie kabančio švarako, kišenėje suranda kompasą.) Tau, mano švogerkėle... Imk! Ilgas kelias ir klaidus. Imk!

Ksevera. (Paima, pavarto ant delno.) Ir tai parodys mums kelius?..

Puskepuris. (Paima du laikrodžiu. Prieda prie ausies.) Abu kaip susitarę sustojo. Ir pasitaikyk taip! Imk vieną, Ksevera, jį lengva pataisyt... Eis...

Ksevera. (Paima.) Juk tu, Sauliau, sakei, kad ir laikrodžiai pailšę sustoja ir nerodo liūdnu valandų... Bus atminimui.

Leopoldas. (Visus sulaiko.) Dar valandėlę... kai viltis neš atgalios kaip paukščio sparnais... tada vėl visi apsupsim būgną ratu... savam kieme... (Iš lėto muša „Gale lauko toli“ ir pats niūniuoja. Išeina iš palapinės.)

Apolonija. Ak, tai čia ta dainuškėlė „Gale

lauko toli“... (Sustoja ratu. Visi pritaria dainuodami kartu: „Kad bernelis būčiau, žemės artojėlis“... Kseverą ir Leopoldą palydi už palapinės. Visiems pranykus, girdis būgnas ir dainavimas... „Viso svieto vargus vargužėlius žagrele aparčiau...“

(Pamažu tilsta daina. Būgnas nutolsta, ir pasigirsta automobilio signalas.).

Uždanga.

JAPONĖ

Laivynas ir lėktuvai paruošė mūsų kariuomenę išlipti į Okinawos salą. Iš daugybės laivų kareiviai, kapelionų palaiminti, kapitonų padrasinti, šoka į vandenį, brenda, bėga pirmyn, miršta ir eina į dangų. Dar nedaug miršta, tik retą nukerta slapukų kulkos. Frontas bus kažkur toli, kur japonai laukia. Jurgį Bakerį, drąsų, gražų jaunuolį, nukirto dar vandeny. Jonas Žalga įnešė jį į laivą, aš puoliau žaizdą tvarkyti.

Mes trys, Jonas Žalga, Donas Krameris ir aš, buvome palikti laivo saugoti ir paimti į laivą sužeistąjį. Tik jį vieną reikėjo įnešti, kiti mūsų laivo jaunuoliai laimingai nubėgo į tolį. Susimaišė ir dingo. Dariau viską, ką žinojau, bet ilgai negalėjau sustabdyti kraujo, kalbėjau ir melavau Jurgiui, kuris buvo man labai artimas:

— Tu laimingas, Jurgi, — sakiau, — kulka perėjo per kulšies minkštyumą, greitai sugysi ir vėl bėgsi į frontą.

Padaviau morfino tabletes nuryti.

— Duok stiklą vandens. Greičiau vandens, aš trokštu! — šaukė jis.

Tas drąsus, tvirtas vyras vaitojo.

— Kitą tabletę, kitą stiklą vandens! — šaukė. Jo akyse stovėjo išvirtusios ašaros.

Nurijo tris pusės granos morfino tabletes, išgėrė keturis didelius stiklus vandens ir vis prašo daugiau.

— Dabar mes tave nunešime į apačią užmigti, — pasakiau.

— Ne, ne! Ne į apačią! Aš bijau vienas palikti. Bijau! Labai bijau! — jis priešinosi.

— Apačioj saugiau, — tariau.

— Apačioj saugiau, — tvirtesniu balsu patvirtino Jonas Žalga.

— Aš bijau! Šitos mano baimės sveikam nesuprast. Sakau, kad nenoriu eiti į apačią. Sakau! Atneškite katą, paguldykit mane čia. Aš noriu būti su jumis. Sakau! Kitą tabletę, kitą stiklą vandens. Du stiklus vandens! Vandens!

Pagaliau jis tilstelėjo ir tyliai pasakė:

— Pažiūrėkit į saulę. Saulė užtekėjo. Tokios gražios, šiltos saulės nesu niekur kitur matęs. Kok-sai gražus rytas! Gražus dangus. Ir vėjas gražus. Danguis, saulė, vėjas...

Jurgis Bakeris pradėjo klejoti.

Donas Krameris neateina Jurgio pažiūrėti, jam tarti raminančio žodžio. Jis sėdi, akis ištem-pęs žiūri į priekį, automatai spaudžia ir tyli. Jau užvakar pastebėjome jo charakterio lūžį.

Ramusis vandenynas rausvas, mūsų laivų ir visokių skeveldrų užklotas. Bangos atplauna lėk-tuvų likučius į pakraštį. Miršta jaunuoliai ore, ant vandens ir ant žemės.

Mes trise buvome labai išvarginti, labai pavargę. Ilgai nemiegojė, nesimaudė, apskretė. Viską darėm, kad neužmigtume. Kai Jurgis Bakeris nutilo, užmigo, Žalga ir aš atsisėdome denio prieky, arti Kramerio. Žalga pasakojo anekdotus,

po kiekvieno pats garsiai nusijuokdamas. Erzino Doną, Indianos farmerį, kuris visą laiką tylėjo, neatsiliepė ir žegnojosi.

Žalga buvo čekų kilmės amerikonas. Didelis, platus vyras, labai gražus, drąsus, pilnas sąmojo, dvidešimt dvejų metų, norįs būti advokatu. Buvo fatalistas, drąsino mus atsiduoti likimui.

— Nebijokit, — jis sakė, — kas ateis, vistiek ateis.

— Aš esu ateistas, fatalistas, savo gyvenimą laikau sapnu, bet bijau, — pasakiau.

Donas žvilgtelėjo į mane.

— Laiškų negauname, — tarė Žalga.

— Ilgai negauname, — pritariau.

Donas vėl pažiūrėjo į mus.

Arti kranto ant žemo medelio aukščiausios šakelės stovėjo nežinomas paukštelis. Jis kilnojo sparnus, tampė kaklą ir gražiai, garsiai giedojo. Kažkoksai nematytas paukštelis, ne varnėnas.

Nukautų nerenka. Guli vyrai, nuvirtę kniūpščia ir aukštelnelka. Vieni išsitiesę, kiti susirietę.

Šūviai kaukia, švilpia prieš mus ir už mūsų. Griaudžia, žaibuoja, dūmai ir liepsnos kamuoliais kyla aukštyn. Toliau dūmai uždengė dangų. Bet paukštelis nenutilsta, gieda ir gieda, ir mes girdime jo giesmę.

Žalga nusileido į apačią, atsinešė armoniką, grojo polką ir šoko. Švilpė, ūkčiojo, kojom trankė grindinį.

— Ateina! — tariau.

Ir staiga viskas nutilo.

Iš krūmų, netoli giedančio paukštelio, išlindo plika japonė. Aš sušukau „Ateina“, o Donas pakėlė šautuvą. Žalga numetė armoniką, šoko prie Do-

no Kramerio iš užpakalio, viena ranka atlaužė jo galvą, kita griebė šautuvą.

— Nešauk! Yra laiko, pažiūrėsime, — suriko.

Plika japonė ėjo mūsų link. Švaistė gelsvą skarą, tai uždengdama, tai parodydama savo kūną.

— Pažiūrėk, kas yra jos rankose, — Žalga tarė man.

— Tik skara, daugiau nieko, — pasakiau.

Paėmiau žiūronus.

— Tai gerai, tegu ateina. Tegu eina. Bet žinokime, kad ji yra japonė, — kalbėjo Žalga.

Jis tvirtiau pažvelgė į mane.

— Tu purvinas, kaip kiaulė, išlindus iš kūdros. Toks ir aš. Denis pilnas kraujo, purvo, mes dvokiame. Ką japonė pamanyt?

— Kada mane paims? — prabilo Jurgis Bakeris. Jis nebuvo užmigęs, tik nutilęs.

Ką jam pasakyti? Norime, kad ji ko greičiau perkeltų į laivo ligoninę, kad ko greičiau jis būtų gydytojo ir slaugių rankose. Jis daug kraujo prarado. Reikia kraujo transfuzijos, reikia chirurgo. Svarbu laikas. Bet gal niekas nežino, kada ji paims, perkels.

Aš priėjau, paėmiau jo ranką. Jo pulsas buvo silpnas, retas.

— Greitai paims, gal už pusvalandžio, — melavau jam.

— Dar vieną tabletę ir vandens, — jis sunkiai, vos girdimai ištare ir užsimerkė.

— Stenkis užmigti, Jurgi, bus geriau. Svajok apie chemiją, bus lengviau, — kalbėjau.

Dar vakar Jurgis Bakeris daug kalbėjo apie chemiją. Chemija jam esanti poezija, jo gyvenimas. Grįžęs namo, jis tuojau bėgsias į universitetą studi-

juoti chemijos. Chemija jį pajungusi, sužavėjusi kolegijoje.

Japonė artėja, švaisto lengvą skarą prieš save. Ji žemutė, kresna.

Japonė pribrido prie mūsų laivo. Ji šypsosi. Žiūrime į jos japonišką veidą, japoniškas akis, kurios kelia nepasitikėjimą.

— Alio, — ji prabilo. — Mano vardas Eika, aš esu geiša. Aš atėjau maisto nusipirkt.

Ji gerai valdo anglų kalbą, gera tarme.

Žalga įkėlė Eiką į laivą.

— Kiek atsinešei pinigų? — dėl juoko paklausė.

— Šitą skarą, — ji atsikirto ir ištempė šilko skarą. Ji kalbėjo toliau. — Atiduosiu jums šitą brangią skarą už maišelį maisto.

Žalga ir aš žiūrėjome į ištemptą skarą, kuri buvo pilna vyro ir moters figūrų visokiame meilės susiglaudimo pozose.

— Labai įdomus menas. Ko būtų verta toji skara taikos metu? — paklausiau Eikos.

— Labai daug, tai yra labai didelis menas. Toksai yra japonams, — atsakė Eika.

— Matau čia meno ir aš. Man jis yra, kaip arkliui paaugusių dobilų laukas, — juokavo Žalga.

Nežinomas paukštelis gieda garsiau. Jis kelia man mįslę. Bet gi nenusuku savo akių nuo figūrų.

Japonė atsisėdo, praskėtė kojas ir šypsosi. Vėl ištempė skarą.

— Ar užmigo Jurgis? — paklausė Žalga.

— Užmigo, — atsakiau.

— Bus gražiau, — pasakė jis.

Žalga nukreipė akis į Doną, kuris sėdėjo susigubrinęs, įbedęs akis į priekį.

— Donai, atsistok! — sušuko jis.

Donas atsistojo.

—Donai, veskis merginą į apačią, — pasakė Jonas Žalga.

Donas pakėlė šautuvą.

— Aš tave nušausiu! — suriko Donas. — Aš palikau savo žmoną ir sūnų namie. Ir tėvus. Mes einame į bažnyčią, mes esame Dievo bijantys žmonės!

— Atsisėsk! — suriko Žalga.

Donas atsisėdo.

— Tu ją veskis, — tarė man Žalga.

Eika atsistojo smagi.

— Ar išsirinkai figūrą? — paklausė.

— Pamatysim ten, — pasakiau.

— Palaukit, aš užrėšiu jum polką, — pasakė Žalga.

Žalga grojo smagią polką, japonė ir aš šokome.

—Geras preliudas, — pastebėjo japonė.

Ir Žalga šoko. Pats vienas. Iškeldamas armoniką viršum savo galvos, šūkavo ir šoko. Baigęs polką, pasakė:

— Šitoji mažytė armonika yra mano tėvo tėvo, atvežta iš Čekoslovakijos.

Toliau dangų uždengė dūmai. Dūmai ir liepsnos kamuoliai virsta aukštyn, griaudžia, žaibuoja. Lėktuvai ūžia ir ūžia. Skrenda į salą, skrenda atgal, vėl į salą, vėl atgal. Eika pažvelgė į ten, atsидuso ir tarė:

— Palikau viena su tėvais. Mano brolių, mano draugus jau užmušė.

Eika ir aš, grįžę iš apačios, radome ant kėdės padėtų karštų dešrelių ir alaus. Japonė buvo išalkus, rijo dešreles vieną po kitos, užgerdama alumi. Valgyt mes turime, turime beveik visko. Ir cigarečių yra.

— Reikėtų denį nuplauti, bet šiandien nenuplausime. Rytoj eisime į frontą, kiti nuplaus, — lyg ne vietoj pasakė Žalga. — Mes dabar nebijome seržantų, leitenantų, kapitonų. Jie saugosi.

Tokių, kaip Jonas Žalga, dabar jie bijo. Žalga apkabino sočiai pavalgiusią japonę. Pabučiavo.

— Eika, tu esi labai, labai graži japonė.

Paskui paėmė į glėbį ir nusinešė.

Jiedu ilgai negrižo.

Aš atsisėdau šalia Dono, automata paguldžiau skersai kelių, žiūronus užsikabinau ant peties. Donas nė nepažvelgė į mane. Žiūrėjo į priekį ir tylėjo. Spaudė šautuvą.

— Graži diena, — garsiai tariau.

Jis tyli.

— Nukautų nerenka. Jauni mūsų vyrai guli išsitiesę, susirietę, kniūpsčia, aukštielnelka. Kas juos nuneš? — pasiaubiau.

— Neerzink manęs! — pagaliau Donas suriko. — Matai, kad nešu sunkų akmenį, gali nukristi ant mano kojų.

— Ką darysi su tuo akmeniu? — švelniai paklausiau.

— Statysime naują daržinę, bus geras fundamentui, — jis jau dusliai atsakė.

Donas Krameris buvo jau išprotėjęs. Ką su juo daryti? Visų pirma reikia atimti iš jo šautuvą.

— Kažkur pasakojai, bet primiršau... Ką palikai namuose?

— Palikau šunį Pilypą.

— Ką daugiau?

— Žmoną, sūnų ir tėvus. Neateina laiškai, tai nežinau, ką daro Pilypas. Bet tu geriau pasitrauk. Nešu sunkų akmenį, gali nukristi ant kojų.

Užlipė į denį Žalga su Eika. Žalga nešė prikimštą maišiuką. Kita ranka laikė apkabinęs Eiką per liemenį. Nubėgau prie jų pasakyti Žalgai, kas ištiko Doną. Žalga padavė maišiuką Eikai, nuėjo prie Dono, atsistojo prieš jį ir sušuko:

— Stok!

Donas Krameris atsistojo ir saljutavo Joną Žalgą.

— Duok šautuvą patikrinti.

— Taip, tamsta, — tarė Donas ir padavė automatą Jonui.

Tas užslinko už Dono užpakalio, išėmė šovinius ir grąžino šautuvą.

— Tvarkoj, sėsk, — pasakė Žalga.

— Taip, tamsta, — pasakė Donas ir susigubrinęs į kėdę.

Jiedu abu buvo to paties rango, eiliniai kareiviai, bet... Bet dabar čia sekundėmis visko atsiran-da. Sunku spėti, akimi sekti, įsisąmoninti ar patikėti ar viską tiksliai atsiminti.

Atėjo laikas išsiskirti, paleisti japonę. Ji maloniai, bet skubindama pabučiavo mane, su Žalga ilgai bučiavosi. Atidavė jam šilko skarą. Pro Doną nuėjo tylom, tik žvilgterėjo į jį. Žalga iššoko iš laivo, iškėlė Eiką, čia jie vėl bučiavosi. Paskum mes akimi sekėme nueinančią malonią japonę, nešančią sunkų maisto prikimštą maišiuką. Ir iš laivo dar linkėjome jai laimingos kelionės, sudiev, Eika, šaukėm.

Nežinomas paukštelis jau negiedojo, jau nebuvo jo ten ant anos šakelės. Gal nuskrido kur, gal ir jį kulka nukirto.

Diena baigėsi, išlindo saulė iš dūmų, jau žemai vakaruose ir raudona, laikas nematomai

nuėjo. Numirė Jurgis Bakeris ir buvo nuneštas į apačią. Ir Donas Krameris jau buvo užrakintas apačioje.

— Saulė leidžiasi. Buvo įdomi diena. Rytoj eisime į frontą, gal ir ten ką pamatysime, — svajingai kalbėjo Žalga.

Iš tų pačių krūmų vėl išlindo plika moteris irėjo mūsų link. Dabar ji laikė savo rankas atmetus per pečius už savo nugaros. Rankų alkūnės prie jos skruostų.

— Kas būtų ji? Paimk žiūronus, — tarė Žalga.

Žiūronai ir automatas buvo po ranka.

— Eika ateina, tikrai ji! — tvirtai pasakiau.

— Tai vėl bus, — pajuokavo Žalga.

Jis paėmė žiūronus.

— Taip, Eika. Jau vėlu, jai teks grįžti namo naktį, — pasakė Žalga. — Bet kas yra jos rankose? Kodėl jos rankos už nugaros?

Geiša Eika artėjo. Ejo greitai, atmetus galvą, paslėpus rankas už nugaros.

Šiuo metu užėjo stebėtina tyla. Neūžė mūsų lėktuvai, ir frontas buvo pritilęs. Buvo kažkoksai atdūσιο momentas, kažkoksai sapnas.

— Alio, Eika! — visu garsu sušuko Žalga.

— Alio! — atsiliepė Eika. Taip pat stipriu garsu.

Jonas Žalga pagriebė savo automatą ir paleido šūvius tiesiai į Eikos krūtinę. Mergina nuvirto aukštieji nelka. Jos rankos liko už jos nugaros.

— Kodėl?! — sušukau.

— Nežinau! — sušuko jis.

— Sakyk, kodėl?! — pakartojau.

— Sakau, kad nežinau. Nežinau! — jis garsiau tarė.

Lėktuvai vėl užė, fronte vėl griaudė, žaibavo, tik prieš Žalgą ir mane stovėjo mirties tyla.

Žalga nusileido į apačią ir tuoju grįžo, nešinas drobule.

— Einam, uždengsime ją, tai bus pagarba gerai moteriai, — tarė.

Nuėjom prie išsitiesusios, užmigusios japonės. Žalga paėmė Eiką už pečių, pašodino. Eikos rankos nudribo prie jos kūno. Dvi granatos iškrito iš jos rankų.

— Štai kodėl, — tvirtai pasakė Žalga.

Paskum paguldė japonę, suglaudė jos kojas, uždengė ją drobule ir dusliai tarė:

— Sajonora! Miegok ir sapnuok saldų sapną, maloni Eika.

Grįždami sustojome prie vieno vyro, kniūpsčia išsitiesusio, kuris pasirodė mum, lyg būtų mūsų bičiulis Julius Jarvis. Jį Žalga atvertė. Po juo ir šalia jo nebuvo kraujo. Jis buvo mūsų Julius Jarvis. Paėmiau jo ranką.

— Jis gyvas! — tariau.

Žalga pakėlė vyro galvą, delnu kirto į skruos-
tą ir sušuko:

— Atsistok!

Julius Jarvis atsistojo.

Nuvedėm jį į laivą.

Jau tik pusė saulės besimatė. Tuoju bus nak-
tis.

III

Nelengva žmogui Dievo prigimtį suprasti,
Paikam sunku ir jo buvimo pėdsakus atrasti.
Patsai žmogus savy — pati klaidžiausioji giria.
Kada ir kas tą painią lygtį pabandys išspręsti?

IV

Laisvėn paleisti, mes esame laisvi žmogaus
vaikai.
Dažnai, dažnai gyvenimą patvarkome paikai.
Laisvės tiek davei, kad mes galėtumėm sukurt
nelaisvę.
Ir Tu — kvailiojimų dykynėj mus kaip avinus
vaikai.

V

Aš panašus į varganą dirvono svėrę.
Rudens vidrai į nebūtį nutrenks mane, glėbin
nutvėrę.
O Tu esi Valdovas sielų, saulių, žemių, vande-
nų!
Dėkoju, kad mane nors ta menka žole sutvėrei.

VI

Kaip vertint žmogui savo vienkartinę lemtį?
Berods, mylėti reikia netgi ir nelemtį.
Tik sugebėk, o Brolė, džiaugtis tuo, ką pakeleėj
randi,
Nes atkils diena — ir ta pati lemtis ateis tave
ištremti.

V

VII

Be šypsniu aš žvelgiu į žmogiško likimo rimtį.
 Dažnam, tur būt, ir nereikėjo gimti.
 Bet jeigu kam jau lemta perplaukt sūkuringą
 upę —
 Nejaugi tu galėtum jam tą pramogą atimti?

VIII

Ar tu gimei anksti, ar gimsi tu vėlai —
 Išneš tave į nebūtį šventi ar nusikaltę angelai.
 Jei prekė būtų ji — antros jaunatvės nenupirks
 vargdieniai,
 Bet jos negaus ir turtais apsikrovę asilai.

IX

Chajamai, kaip tu nepabūgai raganai aštriu
batu įspirti?

O, kaip gražiai mokėjai tu pajuokti mirtį!
Ir aš norėčiau jos veidan smagiai nusikvatot,
Nes juk tikrai nėra už ką jos dalgio girti.

X

Jeigu aš, sulaukęs jau vėlybo rudenio baltų
varsų,

Tik prie akmens rakinamas šuva esu,
Tai, Viešpatie, kaip čia yra su žmogumi ir
laisva jo valia?
Tur būt, netrukdomas aš negalėčia paganyt
net ir kvailų žąsų.

XIII

Pabūkime drauge svaigiam svajonės svaigu-
ly —
Tikrovė — laimės ir vilčių grobikė brutali!
Dar taip nedaug priskynėme kvapniųjų sodo
vaisių...
O gal ir vėl tu paskendai iliuzijų vylingam
kvaituly?

XIV

Mane kankina, bara ir kamantinėja:
Koki burtą slepia savyje manoji Dulcinėja.
O aš, pelė po šluota, gyvenu tik išgastim,
Nes regiu, kad jos širdis kasdien labiau
suakmenėja.

XV

Daugel kartų kaip vaiduoklis ašėjau pro tavo
langą.
Tava širdies giedra man lyg erdvių paskliautė
žvanga.
Andai su šypsena tu bėgdavai mane sutikti
tekina.
Koks velnias nūdien mudviem perskirt nurezgė
žabangą?

XVI

Pajūry rinkdavom kriaukles, kai būdavo
giedra,
Kai tik pamiršdavom, kad laimė apgauli ir
nedora...
Dabar abudu bėgam atskirom į šaltą žemės
guolį, —
Graudaus pasigailėjimo verta kvailių pora.

XIX

XVII

Kiek sykių su manim bandei jau atsiskirti?
Kiek nuoskaudų ir sopulio abu turėjome patirti?
Nėra prasmės gesinti ugnį širdyje,
Beprotiška skubėt į mūsų meilės dievo mirtį!

XVIII

Atsiklaupkime abu ir melskime Priapą,
Kad apvaisintų jis kiekvieną meilės žiedo lapą.
Beprasme bus sapnų, kvailiojimų ir siekių pilnatis,
Jei, nieko nepagimdę, mes turėsime atgulti į kapą.

XIX

Sunku man perskaityt stebuklą tavo nuostabių
akių:

Ten tiek žavumo, gundymo ir nerimo minčių
nykių!

Ir puolu aš į ežero slaptinai žydrą gelmę —
Ir gal į laimės žiburį, o gal į prapultį plaukiu...

XX

Atkilo štai visų šventųjų ir švenčiausiųjų
diena!

Prie skobnių sėdi pranašai ir gan dažna šlovin-
ga jų žmona.

Kažin, ar toj puotoj matysiu aš nors vieną
savo draugę,

Nors ir regiu, kad spindi ten graži ir gundanti
šv. Magdalena.

XXI

Sakai, gyventi vienai šalta, liūdna ir baisu.
Mažai, mažai tokiame skurde palaimos ir
šviesų!..
Bet ir vienatvėj kelki galvą išdidžiai į brėkš-
tančią padangę,
Gal jau rytoj ir laimės, ir paguodos bus pa-
kankamai gausu.

XXII

Neužgesinama audra dar siautėja širdy!
Ką sako Dovydas pro amžių prieblandas, ar tu
girdi?
„Meilės stebuklą Viešpatys man padarė“.
Ir maudos mano siela to stebuklo atspindį.

XXIII

Iš kur atkyla barbarai į žemės paukščių taką?
O gal tik blogio ir niekšybių upės mūsų dvasioj
teka?
Sugriauna barbarai žmonijos taiką, meilę ir
svajonę, —
Lyg patys nežinotų, kad jie kerta savo išlikimo
šaką.

XXIV

Nuo pat aušros, pakinkęs traktorių ar sarti,
Eini tu piktžolėm apžėlusių dirvonų arti.
Ir ką, o Broli, tu už savo prakaitą pelnai?
Belaisvio duonos trupinį ir slogų dvasios kartį.

XXV

Kaip dažnai ir kaip kvailai tu pamiršti, žmo-
geli,
Kad žemė tik visatos dulkė — ne amžina, ne
visagalė.
Jei buvo jos pradžia, tai bus ir pabaiga.
Ji dar žydédama erdvėm keliauja, bet jau rytoj
užgesti gali.

XXVI

Politikai sutūpę kaip gaidžiai ant iškilmingų
laktų,
Lyg veidmainiavimų, suktybių ir melų dar
nepakaktų.
Aistra valdyt ir engti žmones — nuostabūs
nuodai!
Manam dvare skalikai alkani tokių patiekalų
nelaktų.

XXV

XXVII

Kiek sykių tu mane jau apgavai, o Laimė!
Kiek sykių liūty permirko vilčių javai, o
Laimė!
Kiek dar tu man rengi patyčių ir kančių, o
Laimė!
Kokia beširdė ir melagė man buvai, o Laimė!

XXVIII

Dingsta laimė. Dingsta meilė. Dingsta ir
daiktai.
Tad kokia prasmė blaškytis ir burnot piktai?
Atriskit, vyndariai, statinę seno vyno —
Lai džiaugsmu sualda ir žmogaus dvasia, ir
dangiški skliautai!

XXIX

Ar girdite, kalnai? Pegasai žvengia po žydriu
atolo stogu!
Nepaiso dainiai perteklių, net spiauna į gyve-
nimą patogų.
Ir trubadūrai suremia kardus — net ugnys
tyška!
Ir taip, save pamilusi puikybė, žudo net ir kilnų
žmogų.

XXX

Ižiebiau degtuką. Stebiu, kaip jo ugnelė bėga
tekina.
Tolygiai pro akis praskrieja ir giedra, ir
dargana.
Laimingi tie, kurie pajėgia pasigaut paguodos
mirksnį.
Visi daiktai, visi vargai — degtuko greitai
blėstanti liepsna.

XXX

XXXI

Bičiuli, man gerokai nesmagu jau į tave
žiūrėti:
Tu vis bandai pripilti vandens į rėtį!
O gal gi tu ir nevisai beprotiškai darai —
Gal ir nebloga viltį ir svajonę šiam sapne
turėti?..

XXXII

Žeme Žemynėle, kartais man skausmingai
gėda!
Visi mes gaunam iš tavęs kviečių derlingą
pėdą.
Ir negi tavo perteklių ir derlių nebūtų mum
gana?
Kodėl žmogus, kodėl žuvis ir paukštis čia viens
kitą ėda?..

SESTINA

Maždaug šešta, ir apledėjęs kelias
Nukrypsta šiaurėn. Žvangčioja grandinės
Ant padangų. Duslus plieninis aidas,
Lyg ežero paviršius, mirga priešais.
Besvoris ir žaizdotas kovo sniegas
Dar bando dengti sunaikintą girią.

Nei plaustas, perskyręs nejudrią girią,
Sustoja žvilgsnis. Jį klaidina kelias,
Savy keliskart atsimušęs sniegas
Ir monotoniškos beržų grandinės.
Giedram ūke iškyla svirtis priešais
Tuščius namus. O visa kita — aidas

Ir oro krešuliai. Betikslis aidas,
Kurio visai nėra, skardena girią.
Grafito veidrodis juoduoja priešais
Didžiulę tamsumą. Mums duotas kelias
Ir iš dangaus nukritusios grandinės —
Nematomas, tačiau galingas sniegas.

Pavasario senatvę stebi sniegas
Ir ardo klausą daugiaveidis aidas.
Lyg tvenkinys, nutrūkęs nuo grandinės,
Akla mintis įsigeria į girią.
Čia nepadės benzinas, baltas kelias
Nei sprindžio ruožas, išryškėjęs priešais.

Beformė visata išeina priešais.
Žvarbi žvaigždė, netekęs proto sniegas
Apsiaučia lygumą, ginkluojas, kelias.
Šešėlis, atspindys, paveikslas, aidas
Pripildo griuvusią Ardėnų girią,
Ir jų kaita — vienintelės grandinės.

Ar mus užgrūdins Tautosios grandinės?
Daiktai ir elementai stoja priešais
Mane. Paliksiu tą atšiaurią girią,
Kur medį apsema ir sergi sniegas,
Ir žodį pavaduoja tuščias aidas,
Ir viskas baigiasi. Gal būt, ir kelias

Yra grandinės. Man užgintas kelias
Į Tavo girią. Žemę stingdo sniegas.
Mes virtom priešais. Tu esi tik aidas.

* * *

Lyg nuotraukoj, erdvu ir nesaugu.
Padangė atitolsta nuo stogų,
Sugėrus miesto balzganąjį marą.
Ankstyvas šaltis persmelkia žodžius,
Apsvilindamas burną ir plaučius
Imperijoje prie užrakintų marių.

Nė ženkle nebesiunčia praeitis.
Pajuodus saulė plieskia į grindis,
Ir vieną kartą baigiasi kelionės,
Kur plyti nepataisomai griežta
Gimtavietė, aklavietė, našta
Ir pelkėn grimzta Pestumo kolonos.

Antradienis. Giedra. Beveik žiema.
Prie suomių šcherų glaudžias žemuma,
Lyg miego centrą kaustydama uostą.
Gal būt, tada, o gal jau kažkada
Virš upės persilaužia valanda,
Ir laikas persikūnija į mostą.

* * *

Ir dulkių, ir alavo spalvą
Minėsiu, kol žemėj esi.
Ledinis lietaus blizgesys
Ir audeklo šaltis po galva,

Kad vėl, atsargiai ir vienodai
Platformų rankas jungdama,
Nei kamuolį kelią vyniotų
Vos gimus protinga žiema.

Ji mums lig skatiko užmoka,
Ir mūsų esmė — laikina,
Tarytum šalis, kur išmokom
Žvaigždynais užkalt langines,

Įpratom draugų nebetekti,
Nuo jų ir savęs atsimetę
(Ir trejetą kartų per naktį,
Ir kartą per daugelį metų).

Dangus aklinau uždarytas,
Išblėsta pušų brėžinys,
Ir bėgiais nueina į rytus
Aptemdytų saulių vilnis.

* * *

Pagrįžtam namo. Dar neapako Homeras,
ir visos jūros dar jaunos, dar trapūs
naujagimių kūnai,
šarvuos ir plaučiuos ošia pirmoji pasaulio
druska.

Nuo žvaigždynų traukos kyla ir slūgsta
pakrantės.
Neliečiamas tirštas vanduo. Pajūris nuklotas
kriauklėm ir galaktikų rėžiais.

Ties putota riba
feakų laivai osciliuoja tarp šiandien ir vakar—
pavirsta juodais akmenim ir vėl nusimeta
žievelę.

Protėjo akla karalystė. Medus ir ugnis, Ilionas,
laivų sąrašai.

DAPHNE

Kada nukirs, nugenės ir užkas
(o plaukuos — padangės ir metal),
sugrišiu į smegenis, veidą, rankas,
lyg paukščiai sugrižta į medį.

Liks oras burnoj tarsi kirvio žiedai
(šakų nelieskite pirštais)
po laurų dangum, po gruoblėtom žvaigždėm,
po lapų žvilgiuoju paviršium.

Durpynų delnuos Apolono trauka,
mėlynių ir spanguolių maras
ir šiauriškų viržių svari sunka,
akmenėjanti kapiliaruos;

o kada nukirs, nugenės ir užkas
(o manęs vis tiek nesurado),
sugrišiu į smegenis, veidą, rankas,
lyg paukščiai sugrižta į medį.

* * *

kad rytas išauštų senos bibliotekos vėsoj,
pratrūkusioj paukščių balsais lyg didelis
aiškus liepynas,
kad klevo pilioriams išaugtų šaknys ir lapai,
kad Madonos nustotų bijoję sunkių, pernelyg
protingų Vaikų,
ir apokrifuos rasčiau, jog Teismo nebus —
tiksliau, tat įvyksta kasdien;
kad ragaučiau pirmųjų krikščionių garsyną,
skalaujantį burną,

išeičiau į Šventąją Žemę, palikęs draugus, ir
dukras ir sūnus, kurių neturiu,
sutikčiau mirtį ne prožektorių šviesoje, bet,
pavyzdžiui, prie skersgatvio kiosko,
ne mitingo metu, bet kokią nors visai protingą
mirtį,
kad Viešpats paverstų mane reljefu ant
romantiško šulinio
su Teisėjų knygos vaizdais, kurio nelanko
turistai,
ir šalia savęs, o gal savyje turėčiau lašą
smėlingo šalčio —
to prašiau Gelatuos, agnostikas ir atskalūnas.

ANTRASIS EILĖRAŠTIS APIE ŽUVUSĮ

o kreidos anapus Gardino kalnai
gilios įgrovos ir skardžių sparnai
balto Nemuno balti vandenai
balti ir raudoni tenai

lyg žievėj įsirėžusi žymė
aukštos upės nusileidę žemyn
sodas tuščias ir keliai draudžiami
o kareiviai surinkti po žeme

ant medinių žirgų milžinai
jų šarvai sumirgėjo dyvinai
šarvuose baltos rūdys pelenai
o kreidos anapus Gardino kalnai

mūsų miestai balto klevo liemuo
atitolę nebegrižta namo
ir eilių nebesiklauso grimzdama
balto Nemuno balta sekluma

svetimi nedėkingi vandenai
o kreidos anapus Gardino kalnai

PRO ATBUNDANČIUS LAPUS

Pamatei, kaip saulė kelias
Pro atbundančius lapus,
Ir pavasario berželis
Liepia širdžiai atsibust.

Jį sutikus, patikėjai —
Tokio niekad nematei:
Smuikais sveikina jį vėjai,
Ir dainuoja jam žiedai.

Ir nuskendo sunkios mintys
Tartum akmens vandeny.
Tu imi kitaip vadintis
Ir kitaip jau gyveni.

Tu tiki — žiema čia kelio
Niekuomet neras atgal.
O pavasaris — šis žalias —
Iš žiedų išbrist negal.

Tu pati dabar stebiesi —
Nežinai, nė kur esi,
Kai balandžiai glaudžias dviese,
Žvaigždės slapstos debesy.

Ir naktis — kokia nebuvus.
Jos nemačiusi gailies.
Nardo žvaigždės — aukso žuvys —
Taip arti tavos širdies.

Tu galvoji: poetu būt
Tokią naktį nesunku,
Kai išklaidžiojom abudu
Visą mišką — be takų.

Nenorėčiau tau tikėti,
Netikėti — negaliu:
Pagal seną etiketą
Tiek pavasario gėlių!

Pasiskundžiau šlandien vėjui:
„Su širdim ką man daryt,
Jei pavasaris užėjo
Čia tiktai apsidairyt?“

ŽILVIČIUI

Mylimas žilviti, ko taip nuliūdai?
Glaudžia apkabinę debesies sparnai.

Svyra žalios rankos, ir liūdna galva —
Ašarom pasrūvus pieva čia žalia.

Negaliu atspėti tos sunkios mįslės:
Kieno meilė tavo šakomis sruvės.

Kieno meile tavo lapai sužaliuos...
Jaunos žvaigždės dairos mėlynuos languos.

Vakaras nuleidžia vėliavas žemyn
Mėlyno aksomo su žvaigždžių ugnim.

Nežinau, kur eiti, ir imu dairytis,
Ko taip graudžiai verkia mylimas žilvitis.

Gal ir pasisektų jį kam nors paguost,
Jei padovanotų dangų Lietuvos.

PLAUKIA LAIVAI

Plaukia ir plaukia laivai,
Dairos stiebai ir burės,
Kada pasitiks mus klevai,
Ko vakaras liūdnas žiūri.

Plaukia ir plaukia laivai
Į mylimą, tolimą kraštą...
Kodėlgi mes taip ilgai
Negalim tėviškės rasti?

Plaukia ir plaukia laivai...
Moja žuvėdros, o burės
Dainuoja, kad tu buvai,
O, Nemune, mus užbūręs.

Plaukia ir plaukia laivai,
Plaukia iš visų pusių...
Sapnuosiu juos amžinai,
Kol tėviškėj pabusiū.

PAVYDUOLIUI

Negaliu gi tavęs aš mylėti,
Vakare kur burkuot balandžiu:
Tu pavydi, kai saulę lig klėties
Aš palydžiu žvilgsniu, tuo graudžiu.

Tu pyksti, kai miške kartais samanas
Pasilenkus paglostau švelniai,
Padėkoju už tai, ką jos pamena,
O ko tu ligi šiol nežinai.

Tu juokiesi, kai žvaigždę vakarę
Aš užkalbinu kartais slapčia...
Su tavim juk nebuvom sutarę
Čia paparčio ieškoti nakčia.

BALTIJOS DOVANOS

Kai pajuntu ant kaklo gintaro karolius,
Man rodos — tu mane apkabinaĩ.
Tave aš išbučiuot ir vėl dainuoti noriu,
Klausydama, kaip Baltijos dainuoja vandenai.

Kai pažiūriu į gintaro apyranę
Ant rankos, kai ši laišką tau rašau,
Stebiuosi, kaip širdis pati žodžius pasirenka,
Lyg pievoje gėles
Su mūsų rytmečio rasos lašais.

Kada prisisegu tą sage gintarinę,
Pūgoj ji šviečia man ir šildo saule Lietuvos,
Ir aš girdžiu pušų vakarę sutartinę
Toli, toli, pajūry Palangos.

Kai pažiūriu į tą auksinį žiedą
Su degančia gintaro akimi,
Širdis kaip volungė vėl gieda,
Širdis — kaip jūra nerami.

RENKA RUDUO LAPUS

Renka ruduo lapus

Rausvus

Į raudoną tarpukalnių vaza,

Ir atminimai širdyje — kaip lapai po kojomis
— čėža.

Vakariai spinduliai joje

Susmigę kaip aukso strėlės.

Gimsta žodis graudus dainoje,

O širdy vaikšto laimės šešėlis.

Renka ruduo lapus

Rausvus

Į raudoną tarpukalnių vaza.

Siūbuoja laimės tiltas trapus,

O širdžiai pasaulis per mažas.

Lyg pienės pūką, nupūs

Likimas laimės miražą,

Parodęs gyvus sapnus

Pro jaunystės svajonių vitražą.

MERKIASI AKYS NAMŲ

Merkiasi akys namų —
Užgęsta šviesos languos.
Tiek daug širdžių neramių.
Sapnas kaip jūra sūpuos.

O to sapno neišsirinksi,
Kaip knygai savai iliustracijos.
Kasdien miršta svajonės linksmos,
Tartum gražuolės grakščios.

Ir mintys liūdnos, juodos
Į širdį kaip sutemos sunkias.
Lyg pamesto žiedo — ieškai paguodos,
Nuleidęs galvą sunkią.

O tavo laimė — kaip jauno jūreivio —
Tolimam uoste dainuos ir juoksis,
Jam bežiūrint į jūros veidrodį kreivą
Ir baltųjų bangų renkant mylimai puokštę.

KŪRĖJUI

Kai iš širdies žodžius
Kaip vyšnių žiedus sėji,
Pūgoj lakštingalą girdžiu
Ir gludučius skinu rugsėjy.

Kai smuiko tu pravirkdini stygas,
Aš žemės nejuntu po kojom,
Tik mėlynas skaitau dangaus knygas,
Kur žvaigždės šokdamos dainuoja.

Kai tavo dainą aš girdžiu,
Kurioj vis ilgesys banguoja,
Rudens liepsnoj pravirkusius medžius
Ties langu pamatau savuoju.

Kai tu, paėmęs savąją paletę,
Pasaulį pasakos kuri,
Kvapniausios gėlės pradeda žydėti
Žiemos šalčiausios vidury.

PRIEŠ SLENKSTĮ

Saulė gula į debesį minkštą,
Kad ramybė naktį užsuptų.
Išlydėjusi dieną linksmą,
Šypsena išsaugai ant lūpų.

Ir stengiesi žodį lyg paukštį
Gražų ir švelnų sugauti,
Kai širdis ima graudžiai šaukti,
Kad svajonių bokštai sugriauti.

Negali tu į praeitį grįžti,
Ateities negalėtum pralenkti,
Nors sekiotum šešėlį jaunystės, —
Atsisveikinti reikia prieš slenkstį.

TRYS ISTORIJS AKIMIRKOS

GEDIMINAITĖ LENKIJOJE

Kaip tau nedainuoti, Aldona,
Nešokt ir neverkti kartu,
Kai užkasei tėviškės duoną
Prie pilies pamatų.

Kas laumių išpranašauta,
Pildosi taip ūmai—
Tu lyg strėlė iššauta
Iš lanko negrižtamai.

PASKUTINIS PRŪSAS

Klausausi mirštančio prūso,
Paskutinio iš gyvų,
Kliedinčio apie Truso —
Miestą tėvų...

Spindi gintarai, saulė kyla,
Supasi vandenai...
O kalba, kaip varpas, nutyla
Tarp lūpų amžinai...

Niekada nebūsi prikelta,
Niekam nebūsi sava.
Paliečiu žodį šaltą —
Tu negyva.

ANT SUVALKIJOS KELIO

1944 — 1812

O mūsų trijų šventovių vietoje
liko vien plyna žemė.

(Iš pokario metų laiško)

Vilkaviškio, Alvito, Virbalio
Bažnyčių varpai susišaukia —
Ant Suvalkijos kelio
Amžiai, kaip debesys, plaukia.

Ne legendoje — rudenio rytą
Bokštai dingę staiga—
Krauju ir prakaitu mirkyta,
Skleidžiasi uždanga:

Prancūzai Kiršuos pasiklydo —
Vieta

Lyg nebe ta?..

Ant lygumų auksinio skydo
Banguoja armijos, kaip debesų laivai —
Imperatoriau, pavėlavai...

PRIMITYVAS

Aš nuogas primityvas
Iš Alvito paežerės.
Esu kaip žilvinas gyvas,
Kol saulėleidy sužerės
Dalgiai aukos kraujo...

Ir vario išnara kaista,
Net garuoja žolynų rasa.
Užklok man degančią žaizdą
Šalpusnio lapų vėsa —
Aš nuogas primityvas.

PRO LAPUS

Drąsus aš nebuvaу — gali negirti.
Vidurnaktyje neičiau į kapus.
Aš tik norėjau pamatyti mirtį
Kaip vaikas, pasislėpęs, pro lapus.

Ir nieko nemačiau. Vien gūsi
Vėsos jatau. Ir ką man padarys...
Dievas liepė man būti. Ir būsiu,
Išsprūdęs iš jos rankų ungurys.

PASAKOS PABAIGA

...O paskui jis vedė karalaite Poeziją
Ir prie Nemuno surentė namą
Iš apvaliųjų žodžio sienojų,
Asonansų langais,
Liaudies melodijų langinėm,
Skambančių rimų stogu...

Ir dabar ten juodu gyvena,
Posmams vaikiškai krykštaujant.

LOPŠINĖ SAU

Galų gale
Sustojo laikas.
Galų gale
Žaidimas baigtas.

Galų gale,
Galų gale
Užmik, užgeski ugnele...
Užmik... užgeski... ugnele...

DVIEJŲ RAŠYTOJŲ LAIŠKAI

Devintojoje Pradalgėje buvo paskelbtas mano pranešimas Los Angeles Dailių Menų Klubo dalyviams Kalifornijoje, vardu „Daugiau užrašinėti, rūpestingiau saugoti“. Ten pasakojau apie tai, kaip prieš šimtmetį bendravo kai kurie prancūzų rašytojai, ką diskutavo, kaip ginčijosi ar juokavo. Tas rašytojų gyvenimas ir anos epochos vaizdas buvo nesunku atstatyti iš pasilikusių dienoraščių, laiškų, net smulkių užrašėlių. To gal kiek keisto, net pikantiško mano pranešimo tikslas buvo paskatinti mūsų dabarties rašytojus bei kitus menininkus lietuvius saugoti jų gaunamą iš kolegų korespondenciją, kiek įmanant dar puoselėti vis labiau užmirštamą dienoraščių meną, rašyti daugiau laiškų ir laiku pasirūpinti, kad visa tai neišsibarstytų ar visai nepražūtų.

Dažnas pamiršta pagalvoti, kol sveikas, gyvas ir dar jaunas, kiek visi tie dienoraščiai, laiškai ar ir smulkūs užrašėliai ateityje gali įgyti neįkainojamos vertės mūsų gyvenamai gadynei pailiustruoti, kai kurių rašytojų gyvenimui ir kūrybai intymiau įvertinti bei suprasti, apskritai mūsų šios epochos dvasiai ir vaizdai gyviau išryškėti. Iš to bus geriau pažįstamas rašto žmonių subrendimas ir tautos

kultūra. Tiesa, moderniais laikais kultūrinis ir visoks gyvenimas vis daugiau atsispindi spaudoje, bet niekad ne visas, ypačiai ne tas intymusis, tikrasis, konvencionalumų nevaržomas. O politinės cenzūros dusinamoje sovietinės Lietuvos spaudoje teleidžiama pasireikšti tik siauram vienos ideologinės grupės sektoriui. Todėl tokia spauda atspindi tikrąjį tautos gyvenimą labai nepilnai, vienašališkai ar tik falsifikuotai.

Epistoliarinės literatūros mažėjimui šiais laikais dar atsiliepia ir kitos pasikeitusios aplinkybės, gal daugiausia telefonija ir telegrafija. Gausybė telefoninių pasikalbėjimų pakeičia laiškus, ir labai retas kas tų pasikalbėjimų turinį dienoraščiuose užrašo. Taip amžinai dingsta daugybė įdomiausių diskusijų, komentarų, patirtų nuotykių, sumanymų, idėjų, darbų aptarimų. Gal tik kai Lietuvos valstybės tragedija šimtus kultūrininkų egzilyje išblaškė po visą pasaulį tolimiausiais atstumais, kiekvienas iš jų yra daugiau rašęs laiškų, ir tai galės būti didžiai vertinga medžiaga apie mūsų dabartį lietuvių kultūros istorijai. Tik kad tai nežūtų (kaip dažnai egzilio buityje pasitaiko), kad būtų išsaugota, laiku sutelkta saugiose vietose, kol ne vėlu sutvarkyta, pakomentuota mūsų laikotarpio liudininkų ir, kiek galima, išspausdinta!

Nesu optimistas dėl didelės tų reikalų sėkmės, bet jatau pareigą raginti kitus ir pats rūpintis nors trupinėliu prisidėti — kad žodžių tuštybę paremtų nors vienas kitas konkretus darbelis. Tai pasitaręs su Pradalgių redaktoriumi Kazimieru Barėnu ir radęs jo tvirtą pritarimą bei skatinimą, pirmai pradžiai čia paruošiau spaudai dviejų mano jaunystės artimų draugų, įžymių ir mus per anksti palikusių

Lietuvos rašytojų kai kuriuos laiškus. Šiame „sąmoksle“ dalyvavo stambiausiu įnašu dar trečias mūsų grupės bičiulis — poetas ir žurnalistas Antanas Rimydis, su kuriuo jau prieš porą metų, man apsilankius New Yorke, peržiūrėjom jam rašytus anų dviejų neseniai pasimirusių draugų laiškus, ir jau tada Antanas siūlė man — „ką nors“ daryti, kad šie įdomūs laišškai nežūtų ir būtų panaudoti.

Tai buvo jam rašyti Jono Aisčio ir Pulgio Andriušio laišškai, kurių gerą dalį tada bendrai peržiūrėjom, ir vėliau Antanas man prisiuntė gerai atliktas jų fotokopijas. Prie jų ryžausi prijungti dar devynis Jono Aisčio man rašytus laiškus. Šitaip susidarė tas dviejų lietuvių rašytojų — poeto ir beletristo — jungtinis kūrinys: gražūs pasakojimai apie mūsų laikus, žmones, nuotykius, sielvartus, sumanymus, kūrybinius ir šiaipjau žmogiškus rūpesčius, ašaras ir juokus, kartais gal ir apie žmogiškas tuštybes. Jūs tuoj pamatysit, kad tie laišškai parašyti tikrai gyvu stiliumi, atvirai, nuoširdžiai, „iš visos širdies“, pusėtinai įdomūs ir kai kada itin rimti. Jie grakščiai ir plastiškai pateikia mūsų išgyventos gaidynės vaizdo gyvas skeveldras, aprašo nemaža užkulisinių nuotykių, reikalų ar konfliktų, puikiai atskleidžia vieno ir kito rašytojo dvasią ir charakterį, prideda nemaža naujo aiškumo jų pačių kūrybos vienam kitam momentui ar krypsniui geriau atpažinti.

Jonas Aistis ir Pulgis Andriušis priklausė labai komunikatyvių žmonių grupei, mėgo ir puoselėjo draugystes, daug jų turėjo — ir tai vieni iš tų, kurie netingėjo rašyti laiškus ir, tur būt, nesuklysiu tvirtindamas, daug jų prirašė egzilio draugam, kolegom rašytojam ir laikraščių redakcijom, taip pat

šimtus „margų gromatėlių“ bus prirašę dar nepriklausomos Lietuvos laikais, o ir vėliau jau priklausomoje Lietuvoje likusiems draugam ar giminėm. Kiek tų laiškų bus išlikę, kas juos saugo, ar kas renka vienon vieton ir ar surinks bei ką viešumai paskelbs — aš nežinau, neklausinėjau, ir niekas manęs nesiteiravo, ir, išskyrus Barėną ir Rimydį, tuo dar nesidomėjo.

Tad padarėm čia tiek, kiek šiam kartui galėjom, guodžiami tikėjimo, kad ateityje kiti turės galimybių padaryti daugiau ir geriau.

Jono Aisčio laiskai Broniui Railai

Nepriklausomoje Lietuvoje, kai gyvenom mažame Kaune, užtekdamas dažnų susitikimų ir kalbų gyvu žodžiu, tai laiškų nerašydavom.

Su Aisčiu pradėjau susirašinėti tik tuoj po karo, kai mes atsiradom pietų Prancūzijoje, paskui Paryžiuje. Buvo taip pat įdomių susirašinėjimų Jonui išvykus anksčiau Amerikon. Deja, ši korespondencija greičiausiai bus žuvusi, kai 1948 m. rudenį išplaukdamas Amerikon, didžiąją dalį savo knygų ir kitokios rašliavos turėjau palikti pastogėje namelio Bois-Colombes priemiestyje. Namelis po mūsų išvykimo greit buvo parduotas ir nugriautas. 1948-49 metais, kai dirbau New Yorke, pradžioj SLA centro įstaigoje, vėliau Vienybės redakcijoje, pasikeitėm laiskais, nes Aistis tada teiravosi papildomų žinių jo literatūrinių atsiminimų knygai „Apie laiką ir žmones“. Bet ši korespondencija irgi kažkur užsimetė ar, persikeliant į Los Angeles, dingo.

Laimingai atidžiau pasaugojau pluoštą J. Aisčio laiškų iš 1953-54 metų laikotarpio, kur jo pasakyta labai įvairiais klausimais, o ir gražiai ir gyvai pavaizduotas mūsų intymesnis gyvenimas ir net šiek tiek pasiginčyta (pvz., kai jis atsisakė daugiau bendradarbiauti Santarvės žurnale). Čia ir pateikiu tuos laiškus tik su labai nežymiais patrupinimais, pradžioje pridėdamas kiek komentarų, o išnašose paaiškinimų.

Pirmajame laiške jis atnaujino mūsų nutrūksią korespondenciją, paskaitęs Dirvoje mano ilgoką straipsnių seriją apie to meto „žemininkų“ grupės leidžiamą žurnalą — Literatūros Lankus. Taip pat jis nostalgiskai prisiminė mūsų pirmą pokarinį susitikimą pietų Prancūzijoje, Montpellier mieste prie Viduržemio jūros, kai sužinojęs apie mūsų atsiradimą su rusų tremtiniais toje vietoje, jis atvyko iš Nicos mūsų „gelbėti“, pakelėję turėdamas pervažiuoti invazijos metu sugriautus ir dar nepataisytus upių tiltus.

Brooklyn, 1953 m. liepos 15 d.

Mielas Brony,

nežinau ar net tektų turėti drąsos taip kreiptis po tiekos nesusirašymo metų, bet argi tai svarbu. Skaitydamas Dirvoje Paties Literatūros Lankų lankstymus, pagalvojau, kad tektų pačiam parašyti. Ir ne dėl to, kad tasai jaunimas per vidurį silpnas, o turi lanksčias ir smarkias galūnes, kuriomis taip uveriai geba skėryčiotis. Ne, ir aš čia kaltas, nes ir aš esu pridėjęs trigraši, kurį, jei atspaus, teks pasiskaityti. Dažnai pagalvoju, kad mes neturime

dabar Tumo, kuris rasdavo „deimančiukų“ ir ten, kur jų nebūdavo. Pasėkos gi tos pačios: ir giriami jaunieji išgursta, ir mokomi neišmoksta, nes, anot to mano kaimyno Grigaliūno, jei kam Dievas proto nedavė, tai ir pirštu neparodysi. Bet gal dr. Girnius ir teismus tvirtindamas, kad aš apie girtų draugų gastroles su didesne meile kalbėjau, negu apie jaunuosius autorius ir jų kūrybą. Gali jis nežinoti, kad yra girtų, daug įdomesnių už blaivuosius. Il y a le vin gai et le vin triste, mais il y en a le vin morveux *). Bet kaip ten bebūtų, daugiau, kaip apie mirusius, apie jaunuosius rašysiu aut bene aut nihil.

Bet ne dėl to aš norėjau Pačiam rašyti. Tolydžio smulkėja mūsų gyvenimas, ir smulkėjame mes patys. Kažkoks gudrus ir protingas literatūros istorikas pastebėjo (gaila, kad aš jo vardo nebeatsimeinu), kad jaunoji karta visada susidaro šūkius iš vyresniosios kartos ydų ir banalybių. Bet nereikia toli eiti, ir lietuviškos patarlės sako: koks tėvas, toks ir sūnus, arba — obuolys nuo obelės netoli tenuriedės. Reiškia, to viso pikto šaknis gal kaip tik glūdėjo mumyse pačiuose. Kad tai būtų tik Lankai, bet viskas.

Santarvėj *) skaičiau, kaip mūsų draugas ir bičiulis Algirdas Julius Greimas tikrai moksliskai, dėsningai ir nuosekliai aiškina, kaip geriau pavadinti „rezistenciją“, ar kaip kitaip. Liaudis vėl sa-

*) „Yra vynu linksmų ir vynu liūdnu, bet yra ir vynu surūgusių“ (arklių snukio ligos skonio).

*) Santarvė — tuo metu Londone, Anglijoje, ėjęs Lietuvių Rezistencinės Santarvės politikos ir kultūros žurnalas.

ko: kaip kas pavadina, dar nepagadina. Tačiau mano galva svarbu ne terminas, bet esmė; ne žodis, o darbas. Galop aiškinami ne gyvi, bet mirę ir jau savo amžių atgyvenę dalykai. Tai prisipažinsiu, kad tą gražų aiškinimą aš liūdnesne širdimi skaičiau, kaip Lankus.

Aš prisimenu Montpellier Esplanadą su cementiniu suolu prie katedros, su puikiu, misterijoms pritaikintu portiku. Man kaip šiandien prisimena visa tai, ir beveik žodis žodin, ką tada mudu kalbėjome. Bekalbant, aš padariau tik užuominą, kad mūsų tautai reikėtų dvylikos apaštalų. Apie tai daugeliui buvau kalbėjęs užuominomis, bet niekas manęs nesuprato, apie ką aš norėjau kalbėti. Mane tada nustebino, kad aš dar nieko nebuvau pasakęs, o Pačiam visa buvo aišku ir Pats pradėjai kalbėti mano žodžius.

Dabar aš nieko beveik nerašau. Daugiau tingiu ir galvoju. Priėjau išvados, kad tinginio amatas yra pats geriausias. Esu tos nuomonės, kad arkliai ir mašinos turi dirbti, o žmogus turi tingėti ir galvoti. Bet nedaug man lieka laiko tinginystei. Jei būtų pasakų laikai, tai ne tik savo, bet ir žmonos ir vaikų sukabinčiau pilvus ant ažuolų ir tingėčiau. Paskaityčiau kartais ir nelabai naudingą knygele ir pagalvočiau apie save ir savo tautą.

Neseniai (reliatyviai) skaičiau dr. P. Pakarklio knygą Popiežiai ir lietuvių tauta. Ten įskaičiau gal liūdniąsiai žinią apie savo tautą. Aš žinojau, kad gudėjome, rusėjome, lenkėjome ir vokietėjome, bet nebuvau pastebėjęs, kad mes latvėjome (pagal jį, iki Dauguvos gyvenę lietuviai). Jei galindai buvo rytur nuo Maskvos, jei prūsai siekė už Vyslos, jei jotvingiai gyveno ant Bugo, tai reiškia, kad ta tau-

ta buvo kadaise energinga ir auganti tauta, o ji kaip tik sumazgotėjo istoriniais laikais. Ta žinia man buvo la goutte qui deverse le vase *).

Apie tuos liūdnus dalykus aš parašiau š. m. Vasario šešioliktąją eilę, kur kaip tik pajudinau tuos kunigaikščių laikus, kad juose nei minties, nei turinio nebuvo, ir už tai mane politikai čia dabar net klausia, ar esmi lietuvis, ar tas paukštis, kuris savo lizdą teršia ir sėja neviltį. Bet aš Pačiam priminsiu, kad tada pas jus vykdamas važiauvau per Ronos tiltą, kurs laikėsi ne į žemę atremtais šulais, bet garbės žodžiu tesilaikė, ir aš pats daugiau tokiu tiltu nenorėčiau eiti, o tuo labiau nenorėčiau, kad mano tauta melu savo ateitį grįstų. Praėjo pusė metų, ir politikai man vis gyventi dėl tų eilių nebeduoda.

Aš pastebėjau jau seniau, kad visos mūsų tautos nelaimėsėjo iš valstybės: senais, pastaraisiais laikais ir dabar. Kodėl taip yra? Darum dos *) mes vis per vidurį silpni, o turime stiprias galūnes, kaip lankininkai.

Čekistas Guzevičius „Kalvio Ignoto teisybėje“ (paskaitytina vis dėlto knyga, aš ją baigiau, tik gaila, kad rusiškam vertime) rašo, kad kiekviena religija turi savo knygas. Mano galva, kiekviena religija ir kiekviena tauta turi turėti savo patriarkus, pranašus, teisėjus ir apaštalus. Na, ir be kitka ko — savo karalius.

Jei ne dvylika apaštalų, nes jų tarpe buvo

*) „Lašas, perpildęs vazą“ (pranc.).

*) „Darum dos“, dabartinis neva „žydiškas“ Aisčio posakis minčiai „dėl to, kad“ išreikšti.

Juda iš Iskarijos, tai bent dvylika brolių, juodvarniais lakstančių, kurie neleido savo seseriai sudegti ant laužo.

Nemanau, kad man tai ilgiau tektų Pačiam aiškinti, nes iš raštų, kuriuos tenka paskaityti, atrodo, kad Pačiam rūpi, kad mūsų veiksniai tautos likimu aklon neloštų.

Tai rašydamas aš visai nepretenduoju į juodvarnius, nes mano sparnai tolydžio glemba. Tačiau man būtų miela gyventi ir ramu akis užmerkti, jei žinočiau, kad virš mano tautos galvos suktų dvylika juodvarnių: stebėtų ir laiku atsirastų ten, kur sesuo dedama ant laužo. Rašau tik prisiminimams atgaivinti, kurie dažnai mane aplanko.

Man iš galvos neišeina draugo Jokūbo Liaudos *) eilėraštis, kurį prieš porą metų radau Naujojo Romuvoje, kur jis rašo: „o gal ateitis tų, kurie šiandien, kaip kurmiai (ir vis tie kurmiai!) rausiasi po mūsų valstybės pamatais“...

Tai gal ir viskas.

Sveikink Ponią ir Pats laikykis.

Jonas Aistis

* * *

Į šį Aisčio laišką atsiliepiu kiek galint gražesniais žodžiais (gal jis dar tebėra Aisčio korespon-

*) Jokūbas Liauda (Liaudinskis), buvęs karininkas, apie 1930 metus studentas Kauno humanitarinių mokslų fakultete, rašęs daugmaž mistiškus sonetus, artimiausiai bendravęs su Aisčiu ir A. Miškiniu. Vėliau mūsų literatūroje tačiau neįsistiprinęs.

dencijos palikime, jei nebuvo išmestas) ir ta proga pakviečiau bendradarbiauti LRS tuomet leidžiamame Santarvės žurnale. Aistis palankiai atsiliepė į prašymą ir savotiškai vaizdžiai nusakė savo „politiškai ideologinę liniją“. Tuoju prisiuntė ir seniau rašytą straipsnį, vardu „Tauta ir valstybė“, kurį paskelbėm Santarvės 5 nr., 1953 metais. Ir štai laiškas...

Brooklyn, 1953 m. rugpiūčio 3 d.

Mielasai,

ir aš seniai tokį laišką esu begavęs.

Skaičiau ir naują Paties raštą Dirvoje, kur minimas Mažius Naminis (čelistas Pablo Casals). Mačiau ir girdėjau jį 1942 metais Prancūzijoje. Tai didelis menininkas ir labai paprastas ir kuklus žmogus, kaip ir dauguma didelių ir tikrų menininkų. Dažnai pagalvodavau, kaip iš tokios mėsos masės galėjo lietus tokie dangiškai švelnūs garsai. Specialistai sako, kad čelo tembras yra pats artimiausias žmogaus balsui. Jis sėdėdavo proziškai, kaip visi čelistai — plačiai praskleidę kojas ir kiek nusisukę į šalį. Grojo vėl be tų artistiškų zamaškų, kaip geba žydai ir diletantai. Mane stebino jo šykštūs judesiai: jis beveik nieko nedarė, o garsai liejosi ir tvino. Atrodė, kad jo brauktuvėlis buvo kilometro ilgumo.

Tačiau, anot V. K. Jonyno — „bet!“ Visada pasimetu ir nieko nenuvokiu, kai išgirstu tokius gražius ir nekaltus žodžius, kaip laisvė. Nežinau, ką tasai žodis reiškia: ar tai, ką ir aš tuo žodžiu

esmi linkęs vadinti, ar tai, ką aš vadinu vergija. Kalbėdami apie Literatūros Lankus, tūli minėjo du Pablo (Picasso ir Neruda *). Jei du tokiu, tai ir tretysis gali būti tokis, juoba, kad groja laisvai, o ne laisvę. Nors iš viso, aš buvau nuomonės ir dabar norėčiau jos būti, kad šis Pablo yra mucho catholico. Bet tai yra mažmožis.

Kadaise, įsijungdamas į visuomet kvatojančių būrį, juokiausi iš nominalistų, kurie porą šimtmečių ginčijosi dėl sąvokų ir rūšių vardų. Bet šiandien jau reikėtų vėl tatau atnaujinti, nes žodžiai taip įgijo individualią prasmę, kad sunku numatyti, ką jie reiškia. Ir gali žinoti to ar kito žodžio prasmę, bet jei nežinosi, k a s jį sako, tai nežinosi ir ką tas ar kitas gražus žodis reiškia.

Santarvei aš visada esu pasiruošęs atiduoti viską, ką galiu. Šį kartą eilėmis negalėsiu pašelpti, nes tokių dalykų niekad terminuotai nesu daręs. Jei kas tiktų iš ankstesnių, mielai pasiūlyčiau.

Jei Santarvė pasiekia tuos žmones (anapus uždangos), tai joje perdaug čionykščių smulkmenų, kurios ten gal ir neverta skelbti. Ir vis dėlto tai gana silpnas žurnalas. Atleiski už atvirumą. Mano galva, turėtų būti aiškus planas, juoba konkretus. Kova neturėtų būti tiek spektakuliariška, kiek efektyvi. Juoba jai labai svarbu būti kiek kitokiai, nei ji buvo vokiečių ir 47-48 metais. Gal reikėtų ją pakeipti tuo keliu, kur tasai gyvenimas pats krypta.

*) Ispanų kilmės dailininkas Pablo Picasso buvo įsirašęs į Prancūzijos komunistų partiją; čilietis poetas Pablo Neruda visą laiką buvo žinomas kaip aktyvus komunistas.

Man dabar mikroskopiškai tą gyvenimą sekant, *) ateina viena kita mintis, kuria galėčiau pasidalinti. Lietuvių Lietuvoje dar labai nestinga, ir rusai niekad taip nebuvo nemėgiami, kaip dabar. Matyt, kad jie jau įsiėdę iki gyvo kaulo, jei net pats Sniečkus pusvalandį turi kryžiovotis prieš Maskvos areopagą, kad lietuvių tauta myli rusų tautą. Rusų daug Klaipėdos krašte, kai kuriose Žemaitijos vietovėse ir Sudavijoje, o kitur jų maža ką daugiau, nei seniau buvo. Tik viena vėl liūdna žinia pasiekia, kad Vilnijoje lenkai ragus augina ir kad jiems, kaip tik dėl tos rezistencijos, tolydžio mieste ir kai kuriuose rajonuose duodama didesnė valia. Mano žiniomis, tik viename Pabradės rajone iki šių rinkimų buvo laikraštis (Truženyk) gudų kalba, o dabar jau girdim daug kolūkių vardų lenkiškai, ir jie pradėjo rodytis tik po šių metų rinkimų. Tai ar kovoje nereikėtų išnaudoti kaip tik tautos ydų: rusų korupcijos ir lenkų fanaberijos.

Kiek ir pro domo sua. (Čikagos katalikų) Draugas man ne draugas, bet aš visą laiką tarp tautininkų ir nuosaikiųjų katalikų, daugiau linkdamas į pirmuosius: aš spaudžiau savo dalykus Romuvoj ir Židiny, bet nei žodžio Ryte ar XX Amžiuje. Man dabar baisu ir pagalvoti, jei toms kiau-lėms išaugtų ragai ir jos pradėtų visą tautą badyti, bet ir čia esu optimistas, nes su Krupavičiaus reforma šiandien Lietuvon nesugriši. Iš viso man nepatinka, kad žmogus taip religingas galvijas. Bet

*) Aistis tuo metu dirbo Free Europe lietuviškame skyriuje, New Yorke, nuolat sekė Lietuvos ir kitą sovietinę spaudą.

aš esu tos nuomonės, kad tautą reikia priimti tokią, kaip yra: su jos garbe ir pūliais. Man vis ir vis pradedu patikti žemaičiai, kurie, sako, vadovaudamiesi guvaus Vencės metodu, gerokai atlietuvino Vilnių: kai lenkas kitus lenkiškai, tai šie griebiasi visi lenkiškai, o žemaičiai, dėdamiesi nenugirdę, tardavo: „A mon saka“ arba „Kon saka“ ir vis: „Nesuprontu, ponali!“

Įdedu seną, 48 metų straipsnelį. Gal jo dalį ar kaip kitaip rasi tinkamą. Ne, tai numesk.

J. Aistis

* * *

Sekančiame gal labiausiai asmeniškame laiške Aistis apgailestauja tinkamai nesutaisęs savo prišūsto Santarvei straipsnio, paskui mini sunkumus prakišti mano kandidatūrą Free Europe radijo tarnybai, galiausiai siūlo „atsikeršyti“ tiems, kurie vis man primena „trečiafrontininkišką“ jaunystę, atitinkamai palinksniuojant buvusius ateitininkų veikėjus: Nėrį, Korsaką, Cvirką, Tilvytį... Čia Jonas kiek suklydo: Salomėja Nėris priklausė ateitininkams dar būdama studentė; poetas Teofilis Tilvytis, kunigo brolis, galėjo ateitininku būti gimnazijoje, bet K. Korsakas ir P. Cvirka, mano žinojimu, niekad nebuvo ateitininkai ar priklausę kitokiom katalikiškom draugijom.

Brooklyn, 1953 m. rugpiūčio 15 d.

Mielasai,

labai gaila, kad aš tojo savo rašinėlio neperrašiau, nes braukiau tik dėl to, kad ten silpnai bu-

vo surišta, o ne dėl to, kad kuklus būčiau, rašydamas tos dorybės netenku. Bet tebūnie, kaip yra, tik perrašydamas būčiau pridėjęs, kad ir dabartinė valdžia tai daro, o ji yra valdžia ir mūsų valdžia, nors tūli nenori su tuo sutikti. Bet neperrašiau tik dėl to, kad laiko neturiu.

Noriu kiek apie save pasakyti. Žinai, tur būt, kad turiu pačią ir dukrą (ir sūnų, kuris šiokią tokią vyrišką persvarą namuosna atnešė), be to, turiu uošvę ir švogere (ta mano ekspluatuojama, nes moka už „burdą“), na, ir turiu pirkęs namą, kurį norėčiau taip pat suvalkietišškai „stuba“ pavadinti, tai yra, noriu pasigirti, kad man dar apie vieną senmergę (penkių dešimtų metų) kaip gaidžiui sparnu rėžti reikia.

Skaitau važiuodamas požeminiu. Nuo dešimtos vakaro pradedu ką nors mašinėle krapštyti: daugiausiai tuos laikus ir žmones ir dar vieną sociologinį-politinį veikaliuką, gana pretenzingu vardu (Pastovios taikos sąlygos), kuris buvo baigtas prieš trejus metus, bet pernai veiksmų V. Vaitiekūnas požeminyje pamiršo, ir dabar viską turiu atgaminti iš palaidų pastabų-juodraščių. Rašau lygiu greitumu, kaip sraigė lipa į bokštą. Greitai rašyt taip ir neišmoksiu jau, matau.

Rašau ir eiles, bet tas dar lėčiau. Štai jau antri metai, kai vieną noriu nugalėti. Mano gimtinėje labai populiari daina, kurios vieną tekstą ir paduosiu, ir nemanau, kad tuo labai apsimausiu, nes jis labai trumpas: Vai vėlų-vėlų, vėlų vakarėlį... Jei būčiau muzikas, man būtų lengva, ir iš jos galėtų išeiti nė kiek neprastesnis dalykas, kaip Ravelio Boléro. Dažnai savo tėviškėje girdėdavau piemenę, merginą arba ir vaikina, dainuojantį šiuos

žodžius visą pusdienį — ir keista, rodos, niekad tų pačių žodžių nepakartojant. Man taip pat reikėtų pereiti bent pagrindinius muzikinius judesius: largo, lente, andante, scherzo ir tt. Ir kiekvienam judesiui paskirti po vieną posmą. Ir ką aš turiu? — vieną posmą...

Man didelę naujieną pasakei. Tikrai reikėtų Jaunosios Kartos ar Akademiko. Deja, nėra Valiukėno. Dabar rašai ir jauties kampsininkas, o Kartojė būdavau namie, ir tie namai rūpėjo. *)

Na, bet šį laišką visai kitais sumetimais rašau. Ir gal negerai darau, bet fiat! Free Europe dabar labai sujudus įvesti radijo emisijas Lietuvai ir kitiems pabaltiečiams. Ruošiamas štabas. Sąrašė mačiau bent aštuonis šveplus žmones. Kai anksčiau kada kildavo kalba apie tai, aš primindavau patį Rasteniui. Kai prieš savaitę A. Trimakas telefonu pranešė kandidatus, aš vėl Rasteniui pakišau (niekeno neprašomas!) Paties vardą. Ir jis Patį Trimakui pasiūlė, bet susidariau įspūdį, kad jis buvo skeptiškas (turiu galvoj Trimaką, nes Rastenis, atrodo, visom keturiom Patį paremtų). Mane visada slėgė mūsų tautos medžiaginis skurdas, o dvasinis skurdas mane visada gąsdina. Čia, žinoma, užvirs peklutė: visi šveplieji lys, kaip šernai šerius

*) Čia Aistis nostalgiskai prisimena tautinės krypties savaitraštį „Jaunąją Kartą“, 1933-35 m. redaguotą mūsų bendro kolegos Antano Valiukėno, ir studentų neolituanų žurnalą „Akademiką“, vėliau redaguotą Vlado Nausėdo. Čia kurį laiką gausiai bendradarbiavo Aistis, Miškinis, Binkis ir kiti, mėgindami pažadinti naują kultūrinio aktyvizmo revoliuciją.

pastatę. Ką pats apie tai galvotum? Greičiausiai bus konkursas. Tikiu, Patsai visus surašytuosius nuneštum. Ar nepabandytum Pats padaryti koki žygį? Neminint, žinoma, manęs, nes mano galva Rastenis turėjo Pačiam parašyti. Būsiu atviras iki galo. Reikia tikėtis visko, net įskundimų, o toje sri-tyje mes esame gabūs ir net uolūs. Veiksniai gali primint Trečią Frontą. Būt gera, kad man diskre-tiškai parašytum. Aišku, aš nieko negaliu, nes ir aš pats antri metai čia dar ant netikros kėdės sėdžiu. Bet liežuvį kyštelt labai esu linkęs, nes man atro-do, kad būtum tikrai naudingas.

Beje, aną dieną paskaičiau Drauge P. Stra-vinskio raštą. Mano galva, jis yra ligonis. Jo rašte matosi visai neabejotini pamišimo pažymiai. Var-gu ar apsimoka polemizuoti.

Pačiam vis primenamas Trečias Frontas. Ar nepatingėtumėt kada palinksniuoti buvusius ateiti-ninkų veikėjus: Nėrį, Korsaką, Cvirką, Tilvytį ir kitus, kurių prisirinktų gana gražus būrelis?

Nusiplepėjau. Nei prie straipsnio, nei prie ki-tų dalykų jokių pretenzijų nereiškiu.

Viso, viso geriausio Paties

Jonas Aistis

* * *

Atrodo, Aisčiui atsakiau dėl radijo tarnybos ne entuziastiškai ir suminėjau savo sąlygas. Netru-kus atėjo dar pesimistiškesnis atbalsis.

Brooklyn, 1953 m. rugpiūčio 31 d.

Mielas Brony,

ačiū už laišką. Gaila, kad šį kartą aš kiek užtrukau ir užtraukiau, nes man vis dar nieko konkretaus netenka išgirsti dėl to paties dalyko, dėl kurio rašiau. Dabar kiek aptilo mūsų tarnyba dėl radijo, bet iš visa ko jaučiasi, kad ten, jau ir mums nebeužduodžiamose augštumose, kažkas verda ir kai ten išsispręs, tai bus daromi apčiuopiami dalykai. Man dėl to labai gera turėt po ranka Tavo nuomonė ir sąlygos. Alga sunku pasakyti, bet nemanau, kad ji ten galėtų būti mažesnė nei 4-5 tūkstančiai metams. Algos pas amerikonus labai didelė paslaptis ir gal geriausiai išsaugoma paslaptis. Suprantu, kad Tau yra didelė problema. Aš tai priminiau ir priminsiu Patį tik dėl to, kad esi pajėgus ir ne naujokas, o tokių čia nėra ir, rimtai galvojant, su žiburiu ir kitur nerasi. Bet... Va, ir vėl reikia kalbėti apie tautos piktvotes ir pūlius...

Šiandien aš labai neraštingas. Ir man atleisi, kad daugiau kitą kartą parašysiu. Visais atžvilgiais nusigyvenau, o jau taip gyvenime esti, kaip Šekspyro tragedijoj: jei nesiseka, tai dar ir iš debesies lieja, kaip iš kibiro. Šį kartą nelyja, bet karšta, o kai karšta, tai ir sukilimo negali daryti.

Viso iki kito karto, o dabar bent į abu žandu.

Tavo Jonas Aistis

* * *

To trumpo straipsnelio išspausdinimas Santarvėje, matyt, New Yorko lietuviškų politinių veiksmų tarpe sukėlė Aisčiui nemaža priekaištų ir

pagrasinimų. Mat, tas LRS žurnalas, kaip ir pati organizacija, Vliko grupių akyse tada atrodė labai ir labai ne košer. Dėl tų priekaištų Aistis nervinosi ir pradžioj užuominom, paskui visai kategoriškai atsisakė toliau Santarvėje bendradarbiauti. Žinoma, dėl to aš irgi nusivyliau, apgailestavau ir, matyt, padariau jam kai kurių priekaištų, į kuriuos jis, kaip įprasta emociniam poeto charakteriui, irgi gan jautriai reagavo. Tat matyti iš abiejų sekančių laiškų.

Brooklyn, 1953. 12. 28

Mielas Brony,

gavau kalėdinį pasveikinimą, ir man vėl atsi-vėrė, sakytum, žaizda. Pasielgiau nei kaprizna mo-teris. Tiesą pasakius, mane čia labai demagogiškai veiksniai pasveikino dėl rašinio, tilpusio Santarvėje. Nesmi iš tų, kur bijo ir nusileidžia, bet ėmiau ir perkėliau tą klausimą į filosofinę sritį: a quoi ça sert? *) Galvojau taip: Santarvė, kaip ir kiti vadi-namieji nepartiniai politiniai susibūrimai, jau eo ipso yra partija. Tai yra geriau, ne blogiau, ir aš linkiu tam judėjimui viso gero, juoba dabar, kai yra vilčių ir jūsų sambūriui pakliūti į veiksnius, apie ką, manau, jau esi informuotas, dėl to aš ir susilaikysiu nuo komentarų, nes žinau tik faktą, o ne detales. Gal tada net ir aistros atšals, o to kaip tik reikėtų siekti ir linkėti, nes perdaug jau eina į šalį. Tiesa, yra sakoma, kur medį kerta, ten ir

*) Kam tas tarnauja; kam tas naudinga (pranc.)?

skiedros krenta, bet negali likti vienos skiedros, o tasai pavojus dabar yra didelis.

Man vienu metu buvo kilusios dvi išganingos mintys: *primo* — visose įstaigose panaikinti WC, kur buvo politikuojama prieš mūsų buvusią autoritetinę valdžią, *secundo* — jei nėra didvyrio, tai kad ir pseudo didvyrį pakelti į didvyrio lygį. Tą mintį išdėščiau a.a. Vytautui Tumėnui, kuris ir pasiūlė (nežinau, tarpiškai ar netarpiškai) Kaziui Binkui parašyti apie Smetoną. Didžiai gerbiau Kazimierą ir aukštai vertinau jo gabumus, bet mano galva jis su ta medžiaga nesusidorojo. Gal negalėjo. To dalyko niekad su juo nediskutavau.

Šiandien išeinamosios vietos jau nebeturi tos reikšmės, kurią kadaise turėjo, tik pasiliko tasai tvaikas. Didvyrio vėl esamomis sąlygomis nebeišauklėsime. Mane jau kuris metas maudžia mintis pasakyti, kad paskutinis lietuvis idealistas ar nebus buvęs dr. Vincas Kudirka. Jei danai neturėtų karaliaus ir jiems reikėtų išsirinkti prezidentas, tai tinkamų šiai vietai ir pareigoms, manau, galėtų atsirasti bent pora šimtų, o kai pagalvoju apie savo tautą, tai nematau nei vieno. Kažkaip ir kretančių senelių lyg neliko. Tuo juoba negalėtume didžiulotis. Arba koks dvokiantis nuodas vis, arba kaip kiškio spiras, anot Antano Miškinio, be skonio ir kvapo. Daugiausiai žali bernai iš pačio kaimo vidurio ir visai netašyti stuobriai, arba smailanosės lapės, bet nieko autentiško ir nieko tikro.

Aš visada didžiavaus, kad esu gimęs amatininko (kalvio), o ne ūkininko šeimoje, nes kaimietis turi daugiau ydų, negu dorybių, o iš visų jo ydų pati didžiausia yra ta, kad kaimietis yra impregnuotas kultūrai: blaivus, savanaudis ir juoko nepa-

žįsta. Čia kalta ir mūsų beletristika, kuri kaime tematė visus „bobulių vargus“, „filosofus lapinus“ ir „kriokininkų jievutes“. Vienas Jurgis Savickis bandė bernus iš tinkamesnio molio lipdyti, bet ir jis buvo jau suaristokratėjęs kaimietis. Kaimas nėra idilija, o buitį, ir kieta bei žiauri, kaip kiekviena kova su stichija.

Aš gyvenu Brooklyne ir skutuosi virtuvėje prie lango. Patogiau man taip, ir nors tu ką nori daryk. Taip daryčiau, jei ir 70 kambarių rūmus turėčiau. Ir kiekvieną rytą matau marių sparnuočius. Tie paukščiai kiekvieną rytą paskubomis skrenda jieskodami gėlo vandens atsigerti. Ir aš galvoju, kad štai yra kažkas stipriau, kaip mano skutyba ir tarnyba: tie paukščiai skrido jieskodami vandens anksčiau, nei čia žmogus buvo įsikūręs. Ir aš galvoju apie savo tautą: jos praeitį ir ateitį. Aš labai noriu išsiaiškinti kai kuriuos dalykus praeityje, pasakyti šį tą apie jos ateitį, tik matau, kad man ir jėgų ir laiko stinga, nei juoba tai negalima pasakyti kitaip, kaip meno veikalų, kaip figūra. Štai dėl ko aš noriu pasitraukti iš viso to triukšmo ir darytis pastabų bei šį tą užfiksuoti. Dėl to prašau mane suprast, tautietį ir broli, kad ir aš, kaip ir tikri artistai, keistas esmi žmogus. Aš nieko nenutariau. Nenusigrėžiu nuo Santarvės ir, kai ką turėsiu, duosiu, bet dar nežinau, nei kada, nei ką. Ne dėl to, kad branginčiau, ne dėl to, kad bijočiau, bet šiaip.

Širdingai dėkoju už pasveikinimą ir prašau priimti mūsų: sveikų ir sergančių (vaikai pasikeisdami sirguliuoja), ir prašau mane prisiminti, kaip ir aš Patį prisimenu, o prisimenu dažniau negu gali atrodyti. Viso

Jonas Aistis

* * *

Mielasai,

o flirtuoti, pasirodo, reikia. Laiškus aš mėgstu, kaip tasai kinietis savo kalną Tjong, nes tai visas mano džiaugsmas, nes, rodos, aš tada „noriu šokt paleidęs rankoves ir nubraukt visas pušis viršūnėse“. Laiškams man dar laiko būtų, bet ūpo nėra ir žmonių. Mano artimesni arba pašonėje, ir tylūs bei rūstūs, arba rašo tas pačias smulkmenas: apie gerą vardą ir žiurkes. Visada garbei buvau daugiau negu abejingas, o dabar, sendamas, dar labiau — dėl to nepakenčiu, nevirškinu tos dorybės net drauguose, o jiems į akis negaliu pasakyti, kad nemėgstu didelių žmonių.

Kalbi, Brony, apie Sidziką *). Regis, kad aš jį jau pakankamai pažįstu, nes su juo reikalų turėjau labai artimų. Jis man dar mažiau dvokia už kitus. Jis turi labai gerą savybę, bent į akis kalba švelniai ir maloniai. Kiti ir tiek nepajėgia. Gi ką baltas žmogus galvoja, tai kitas dalykas. Gabumų žmogus, atrodo, turi: čia lenkai, rumunai, vengrai ir kiti jį su tokia dievobaiminga pagarba mini, kad net man gėda, kaip aš tą žmogų, kaip matai, be didelės pagarbos paminiu ir net jo vardą tardamas kepurės nenuimu ir nesižegnoju. Reiškia, niekas savo tautoj ir giminėj nėra pranašas.

*) Vad. „Lietuvos Laisvės Komiteto“ pirmininkas V. Sidzikauskas.

Dėl straipsnelio *) tai toks dalykas. Man delnan prikrovė dr. Nemickas *). Jis paskaitęs, ir tars krikdemams: — Jūs už Aistį balsavot, kaip savą žmogų, o štai jis prieš jus Santarvėj rašo ir jų partijon įsirašė. Tie jam ir patikėjo. Ir girdėjau, kad tai net svarstė. Ir man „paslai“ atnešė (o tų niekad nestinga), kad iš manęs to jie jie nesitikėję. Kai Nemickas jiems tai kartojo mano akyse, tai aš pasakiau, kad krikščionys demokratai yra tikri demokratai ir jie iš manęs nereikalauja to, ko nei kruvinasis Smetona iš manęs nereikalavo: būtent, kad nerašyčiau katalikiškoje spaudoje. Mačiau, kad jiems mano panegyrikas nepatiko, tačiau jie man nieko nesakė.

Šiaip taip išėjo, kad mane turėjo rekomenduoti Lietuvos Laisvės Komitetas. Jie ten turėjo, matyt, kitų žmonių, ir, pasirodo, kad aš prakištas katalikų sąskaiton. Tuo būdu — aš jiems privalau. Sidzikas, atrodo, ant manęs taip pat jau rūgsta: gal rūgsta dėl to, kad aš ten beveik niekad nesirodau, o gal ir dėl to paties, bet jisai, kaip minėjau, padorus žmogus ir niekad į akis nesako to, ką galvoja. O kaip ten bebūtų, aš per juos algą gaunu, nors nieko bendro neturiu. Jei mane ant šios payrollės perkeltų, tai galėčiau net kepurės nekilnoti, nors aš negaliu skųstis, kad man ranka būtų suskaudus kepurę bekilnojančią. Ne, tikrai ne. Smulkmenos, brolau, smulkmenos.

*) Čia prisimenamas vis tas pats Aisčio straipsnis Santarvės žurnale.

*) Dr. Br. Nemickas, Lietuvių Tautinio Sąjūdžio atstovas Vlike.

Dėl kitų dalykų. Tai yra dėl to „fakto“ aš nieko negaliu pasakyti, juoba, kad dar pats nežinai. Man rodėsi, kad tai jau visi šunes loja. Bet jei ne, tai aš labai gailiuosi prasižiojęs net Tau. Matyt, partijos, ir drauge visas paėmus, paslaptį geriau moka saugoti. N'en parlons plus!

Man labai gaila, kad reikia aiškintis ir dėl kitų dalykų. Kad ir dėl bendradarbiavimo (Santarvėje). Aš negaliu būti neatviras. Ir atvirai kalbant, žurnale yra tų pačių elementų, kaip ir kitur. Tai lyg būtų tai, ką pačioje pradžioje esu sakęs. Per daug kasdienybės, per daug smulkmenų. Je vendrais mon ame au diable pour la maitresse de céans *) Aš viską daryčiau. Bet aš turiu tikėti į tai. Va nėra Antano Valiukėno, nėra galop net Keliuočio *). Redaktorius aš turiu jausti, kaip moteris vyrus. Nesakysiu, kad man Santarvė būtų à contre coeur *), bet labai manęs netraukia, o norėčiau turėti mielą kampą.

V. Kudirka yra tuo didelis, nes mano galva — aukoti gyvybę yra lengviau, negu patį gyvenimą. Čia yra skonio dalykas, aišku. Gal per kategoriškas esmi, betgi esu krašto žmogus. Tuo jaučiuosi atsakęs į visus klausimus: į vienus aplink-

*) Prancūziškas posakis, kurį ne paraidžiui būtų galima versti: dėl šių patalpų šeimininkės aš ir velniui savo sielą parduočiau.

*) J. Keliuotis — anuomet Naujosios Romuvos redaktorius.

*) Nemėgiama, nepriimtina, „prieš širdį“.

niais, į kitus tiesiai. Esmi draugės, ne atsiskyrėlis tipas. Ir net pačios vienumos bijau, tačiau gyvenimas visko moko. Viso

Tavo Jonas

* * *

Mano nepasitenkinimas, kad Aistis atsisakė Santarvėje toliau bendradarbiauti, ir kai kurie priekaištai (kurių čia negalėčiau tiksliau pakartoti, neturėdamas savo laiškų kopijų), matyt, Joną vis teskaudino. Ilgai nedelsdamas jis vėl dėl to rašė ir aiškino savo poziciją.

New Yorkas, 1954. I. 24

Mielas Brony,

va mes ir kalbamės. Aš nenoriu grįžti prie to paties. Jei taip sakau, tai taip galvoju, tai taip man atrodo, ir tada jau sunku susikalbėti, tačiau ar tada ne geriau pakeisti kalbą ir rasti lygiai svarbių ir skaudančių reikalų. Mūsų temperamentai kitoki, bet aš dar pirmame laiške (kur dabar gyveni) rašiau ir stebėjaus, kad mudu kartais susišnekame be žodžių. Tai reiškia, kad į pagrindinius dalykus žiūrime vienaip ir vienaip juos sprendžiame, tik kitokiais būdais.

Man primeni defetizmą. Vargu, nes aš kovoju sąmone ir sąmone. Mane labai pritrenkė 30 metų mūsų emigrantų poezija: jie prieš 120 metų rašė, kaip aš ir Brazdžionis: — kovot ir tikėt iki desperacijos. Bet aš tikiu daugiau sąmone negu sąmone. Štai susitinki veikėją, ir jis tikina mane, kad grį-

šime ir taip toliau (ir jaučiu, kad jis tuo nori daugiau įtikinti save, negu mane), bet pereina į asmeniškus dalykus ir kalba, kaip čia jis ir jo vaikai gyvens po 20-30 metų ir kaip jo visa šeima kovos dėl Lietuvos laisvės.

Jei aš būčiau vienas, tai dabar, šiandien grįžtau namo. Tu pagalvosi, kad aš turėjau progos tai padaryti, nes buvau vienas. Reikalas toks: tikėjau, kad audra kils iki 1951 metų, bet ji nekilo ir ji nekils greitai (nebent stebuklas). Tai štai tik keli metai, kai ta mintis mane apsėdus. Man vienas sirijokas iš Damasko patarė 1940 metais grįžti ir kaip tik dėl to, kad tai gali užsitęsti dešimt ar keliolika metų, o gal ir daugiau. Šią vasarą jau nuo to pasikalbėjimo bus 14 metų, o tai reiškia šį tą net ir ilgame žmogaus gyvenime. Mano tad dabar nuomone, kad nelaimės atveju niekas ir jokių pretekstu neturėtų trauktis, nes kiekvienas pasitraukimas yra pasitraukimas iš pirmųjų linijų. Ši nei pirma tautos nelaimė, nei paskutinė, tebūnie tad ji skaudi pamoka, tebūnie pavyzdys, kurio neturi užmiršti istorikas. Būtume žuvę, bet žuvę lygiai apgina, kaip ir gyvi, ir apgina tik dėl to, kad žūva. Ne žuvusieji palieka tuštumą, bet pabėgę iš fronto. Ir kai taip kalbu, apie save ir tik apie save vieną kalbu ir vieną save turiu galvoje. Aš neturiu moralinės drąsos uždėti kitiems tokios pareigos, kurios pats netesėjau.

Mane laikraščiai pjauna ir žudo. Jau keliolika metų, kai rašau „paskutinį“ straipsnį ir aš jaučiuos po straipsnio, kaip toj patarlėj: *post coitum omnis animal tristis est* *). Aš gal būčiau parašęs knygų, jei tuo amatu nebūčiau vertėsis. Taip, kad, Brony,

*) Po lytinio akto kiekvienas gyvulys yra liūdnas.

tau atrodo, kad nieko iš manęs nereikalauji, o aš matau, kad reikalauji manęs viso, kad nei Tau, nei Santarvei mano vieno rašinio nepakaks: juo daugiau rašyčiau, juo daugiau reikalautumėt. Gal tai ir būtų prasmė, gal ir būtų nauda, nors aš ir tuo abejoju, bet iš manęs perdaug būtų reikalaujama. Nenorėčiau, kad to iš manęs reikalautų artimesni. Taip kad, Brony, aš niekur nesitraukiu, aš kadaise tik norėjau padaryti malonumą ir viskas. Lygia dabar ir dabar niekur nesitraukiu, nes niekur nesu įsitraukęs. Gal tai ir blogai, bet aš negaliu keistis, negaliu dėtis naštos, kurios nepakeliu, ir čia visai ne naujiena, nes aš taip visą laiką kalbėjau (rašiau).

Netrukus atsiųsiu pasiskaityti savo brošiūrą: Pastovios taikos sąlygos. Man bus malonu išgirsti Tavo nuomonę. Jos irgi žurnalui neprašyk, nes aš ją noriu atspausti atskira brošiūrėle, visą ir vienoj krūvoj. Ji perijodikoje netiks.

Negi jau ir dabar Tau dar nebus aiškus mano ožys?

Ačiū už nuotrauką. Mane nustebino Tavo šeima. Argi tai būtų tos mergaitės, kurios žaidė to namelio kieme Paryžiuje? Motina, žiūriu, irgi, kaip su seserimis. Jei kada rašytum romaną, išjuok senbernius ir senus jaunavedžius, kaip aš. Jie tikrai verti piktos satyros ir visuotinio pasmerkimo. Kai manieji bus toki, būsiu sulūžęs ir visai netikęs senis. Be kita ko, mano Vakarė serga dabar plaučių uždegimu. Jau taisosi. Sūnus, Mindaugas, kaip karaliams dera, labai karingas, bet dar kvailas. Kai kiek atšils, nutrauksiu savo šeimą, ir galėsi palyginti su sava.

Viso

Tavo Jonas Aistis

* * *

Pasirodžius laikraščiuose žinutei, kad bus leidžiamas literatūros almanachas „Gabija“, redaguojamas J. Aisčio, ir iš rašytojų pageidaujama jam straipsnių, paruošiau essay apie kai kuriuos mūsų literatūrinės kritikos metodus ar įpročius — ir pasiunčiau almanacho redaktoriui. Tame rašiny, kaip vieną prastą pavyzdį, suminėjau būdą, kaip anksčiau Aisčio kūrybą sukritikavo Literatūros Lankai. Neatspėjau — tas mano essay jautriai ir džentelmeniškai Aisčio prigimčiai pasirodė nepriimtinas. Mano rašinį jis grąžino (vėliau dalimis jį išspausdinau, rodos, Dirvoje) ir su kinietišku mandagumu paaiškino motyvą...

New York, 1954. 5. 28
Mielas Brony,

gražinu puikų ir naudingą Sveiko straipsnį. Deja, jis man netinka: negaliu drauge kviesti žmones į metraštį ir jame pat dėti straipsnius, liečiančius kitus bendradarbius. Buvau bemanęs, kad gal tą pavyzdį buvę galima pakeisti, bet visada pirminis pavyzdys, kuriam visa medžiaga surašyta, yra tinkamiausias, o dėl to ir nepakeičiamas.

Ką aš galėčiau pasiūlyti? Ką nors toliau nuo šios dienos: į praeitį ar ateitį. Paminėt kokį šviesų žmogų. Ko mums šiandien labiausiai reikėtų, tai HAGIOS BIOS, jei mes tokių turime. O jei jų ir nėra, tų mūsų tautos šventųjų, tai reikėtų jų epinaliniu būdu parašyti ir tokiu pat būdu iliustruoti. Juk tiek daug yra fikcijos žmonijos ir tautų gyvenime. Ir kas gali būti kilniau, tikriaus, gražiau ir viltingiau, kaip tasai šventasis melas, kuriuo visi geri ir blogi žmonės gyvena?

Aristotelis savo Peri politike sako, kad yra žmonės, kurie gimsta vergai, ir apie juos, kaip nevertus dėmesio, nereikia net kalbėti, nes prigimtis nepakeičiama. Moterį jis kiek augščiau vertina, tačiau nepataria tragedijose suteikti joms kilnumo bruožų, nes, esą, jos jų neturi. O vergas — visai niekingas padaras, ir dėl to jis visai nevertas jokio dėmesio. Evangelija tuos vergus vadina eunuchais. O Hegelis — idealistas, kaip ir visi vokiečiai, o tuo pačiu ir labai naivūs, nors labai filosofingi — mano, kad vergas gali evoliuoti. Evangelija tą mintį praplečia: yra tokių, kurie gimsta, yra tokių, kurie patys tokie pasidaro, ir yra tokių, kuriuos kiti tokiais padaro. Man menkai žinoma tautos istorija, ir nežinau, kurion kategorijon ją įterpti, bet drauge esmi ir idealistas, — tai labai norėčiau, kad ji išsivaduotų.

Metraštyje turiu būti kuklus. Dar tik pirmi balseliai apie jį buvo paleisti, jau Paulius Jurkus (po pseudonimu, kaip burliokai sako) išpėjo, kad nebūtų taip blogai suredaguotas, kaip Tremties Metai. Džiaugčiaus, kad pusė to būtų. Bepiga būtų redaguoti, jei būtų iš ko. Mielai rinkčiaus iš 1000 vienuolika. Bet kai iš 100 dešimties negali rasti, o reikia visus dėti, tai ir sunku ką gero išfigeriuoti.

Viso ir visada gerai prisimink.

Jonas Aistis

* * *

I šį Jono laišką atsakiau, matyt, kiek kandžiau. Jei atmintis perdaug neklaidina, pasisakiau nesutinkąs savo kritinio rašinio keisti ir apskritai galvojęs, kad almanache derėtų daugiau dėti ne

abstrakčios padebesinės, o aktualios medžiagos. Be jos almanachas nepateisintų savo paskirties ir nebūs įdomus. (Mano nujautimas čia, berods, pasitvirtino: Gabija neatkreipė jokio dėmesio ir nesudarė naujo žingsnio mūsų tremties literatūros raidoje). Bet Aistis, dantis sukandęs, kietai laikėsi savo pirminio nusistatymo ir už savaitės taip jį išdėstė sekančiame laiške...

Brooklyn 8, NY, 1954 birželio 7 d.

Mielas Brony,

nemaniau, kad taip į dalykus pažiūrėsi. Ką gi, kaip tas mano senelis sakė: jaunas kelies dabinies, sensti mokinies. Gaila, kad taip yra, bet taip yra.

Man Sveiko raštas ne dėl stiliaus, ne dėl minčių, nes tuo atžvilgiu jis yra puikus, ir tobulas, ir reikalingas, bet, deja, jis dėl minėtų priežasčių, ir tik dėl jų mano redaguojamam metraščiui netinka. Nebent galėtumėte lankininkų pavyzdį pakeisti kitu, nors iš viso aš čia nenorėčiau turėti ko nors labai polemienio arti mūsų dienos, nes metraštis nėra periodinis leidinys.

Todėl, jei negali, tai yra, jei neturi laiko ar net noro man naujo straipsnio parašyti, tai pakeisk kuo kitu. Primenu, kad čia negali sakyti, jog aš čia reikalaučiau esminio dalyko pakeisti. Lanikai nėra vienintelis ir juoba pats būdingiausias pavyzdys.

Gali man tikėt, gali netikėt, bet 85% visų raštų man tapo prisiusti neprašius. Dėl to čia nesi kažkokia išimtis. Aš, pavyzdžiui, neprisirengiau

parašyti net tokiam Sveiko kaimynui prof. Mykolui Biržiškai ir kažkaip turiu vilties, kad jis man neatsisakys, bet rašysiu tik paskutinę minutę. Iš jo negavau, o iš Vaclovo gavau.

Pirštus kremtu paėmęs ši darbą: ne labai malonų, ne labai lengvą ir — tikėk — nepelningą. Bet, paėmęs, aš jojo nemesiu, kad čia ir kalnai drėbėtų man po kojomis. Ir pasistengsiu, kad būtų geras ir bent truputį toks, kokio aš noriu. Ir norėčiau, kad draugai ir nedraugai jį kritikuotų tada, kai jį turės rankoj, o ne dabar, iš vieno ir suinteresuoto pavyzdžio. Nesijaučiu tuo Paties nei užgavęs, nei nuskriaudęs, nei esąs šališkas. Deja, esmi redaktorius. Gal būt, daugiur esu jau suklydęs, gal būt, dar daugiau suklysiu, ir tikrai žinau, kad daug yra tinkamesnių ir geresnių redaktorių, bet ne aš esu kaltas, kad kitų nepakvietė.

Tai labai prašau manęs nebekaltinti. Atleisk, jei netinkama forma parašiau. Nesmi pavyzdinis žmogus lietuvis, bet ne aš vienas toks. Paties draugystę visada augštai vertinau ir tai sakau visai neveidmainiaudamas. Jei esi susidaręs tokio įspūdžio, tai man labai ir tikrai gaila.

Vis dėlto aš laikiu Paties straipsnio.

Iki

Tavo Jonas Aistis

* * *

Taigi dviejų draugų skirtingi charakteriai, o gal ir ambicijos beveik dėl menko nieko čia nesusi-derino. Aistis užsispyrė mano rašinio, koks jis buvo pasiūlytas, nedėti. Aš gi užsispyriau nedaryti jo pageidaujamo pataisymo, kritikavau jo redakto-

riškus užmojus ir nesutikau kitokio straipsnio almanachui rašyti. Per pusmetį susirašinėjimas visai nutrūko. Tada iš Aisčio gavau dovanų knygą — nebegalėčiau dabar pasakyti, katrą: ar jau tą Gabijos almanachą, ar jo atsiminimus „Apie laiką ir žmones“, greičiausiai šiuos pastaruosius — ir, atrodo, parašiau, kad negalėsiu pabūti recenzentu. Buvo visai priartėjęs Kalėdų švenčių laikas. Ant spalvoto lapo su amerikoniškos žiemos gražiu paveikslu Jonas tada parašė sveikinimą ir trumpą laišką — pirmą kartą ne rašomąja mašinėle, o ranka, ir tai buvo, jei neklystu, paskutinis jo laiškas man. Su paskutiniu įvaizdžiu, anot E. Hemingway, — koks tą rudenį Lietuvoje buvo oras...

Mielas Brony,

gerai neatsimenu, ar kas rašė ar tik pasakojo apie Patį. Ir dėl to aš beveik laukiau laiškelio. Visa, ką rašai, lyg ir patvirtintų, ką esmi girdėjęs. Knygą pasiunčiau ne dėl to, kad tai uždėtų pareigą rašyti recenziją. Ir bendrai mane stebina draugai ir bičiuliai, kurie net korektūrų (klaidas) droviasi man priminti. Nors čia ne mano kaltė — ją buvau ištaišęs. Ir kai leidėją prirėmiau, kad negalėjo taip atsitikti, kad taisant korektūrą viename puslapyje būtų nepavykusi bent vieną kartą ištaisyti Navikaitės (knygoj Navickaitės) Meškauskienės pavardė. Tada jis suvertė kaltę spaustuvei...

Man iš viso nepatinka mūsų knygų dirbtuvės. Ir vargu ar kada patiks.

Rašyk apie Kazį (Binkį), Salomėją (Nėrį) ir kitus. Tu juos geriau pažinojai, ir kas svarbiausia kitaip. Man nuoseklus, o juoba dokumentinis ap-

rašymas nerūpėjo. Kiekvienas dalykėlis kitaip rašytas. Pav., Tumas — tarčiau heroinės prozos periodas; Adonis — grynai fikcinis pasakojimo būdas, nors ten pačios fikcijos yra mažiau nei kituose. Mano pirmas rūpestis buvo pavaizduoti laiko nuotaiką ir pakelti heroikon tūlus žmones. Ir man rodės, kad tai verta ir reikia daryti.

Viso ir sėkmės. Tavo Jonas Aistis

1954. 12. 21

P. S. Čia sninga. Lietuvoje tik lapkritį vieną dieną buvo – 7., o dabar (iki 12. 17) vis apie nulį sukasi. Vasara buvo lytinga, ir dabar purvas. J. A.

Jono Aisčio laišakai Antanui Rimyžiui

Žemaitis Antanas Rimydis, jaunas poetas kelturvėjininkas, vėliau Ūkininko Patarėjo redaktorius, Literatūros Naujienų redaktorius-leidėjas, daugumo Lietuvos rašytojų ir žurnalistų tarpe visada naudojosi simpatijom ir gausiom draugystėm. Labiausiai jis to nusipelnė savo charakterio dorybėm: švelnumu, nuoširdumu, tobulu džentelmeniškumu, pareigingumu, meile, pagarba bei ištikimybe savo tikriesiems draugams, be to, dar diskrecija ir angeliška kantrybe (nes garsus meškeriotojas). Tokį jį pažinau nuo labai seniai, nuo 1927 metų, ir toks jis liko ligi dabar. Nenuostabu, kad A. Rimydis patiko ir Jonui Aisčiui. Jų draugystės šaknys taip pat Lietuvoje, bet jos dar labiau sustiprėjo, kai abu gyveno „tremties“ Brooklyne, N. Y., USA.

Prieš mane guli lygiai 50 Aisčio laiškų Rimy-

džiui, kurių adresatas man leido ir įgaliojo, kaip tinkamam, pasinaudoti. Visi tie laišškai tiesiog pūkūs, gyvi, įvairūs, atskleidžiantys poeto sielą ir širdį savo bičiuliui, dažnai aiškiai reiškiamą meilę, kaip artimiausiam ir ištikimiausiam egzilio laikų draugui. Apstu juose literatūrinių perliukų, atsiliepimų apie save, apie gyvenimą Amerikoje, labai daug grynai asmeniškų išsakyimų, juokavimų, buitės reikalų suminėjimų, o ypač nusiskundimų blogėjančia sveikata ir tt. Pradalgė ir mes kiti šiuo metu dar negalim ištisai visų laiškų skelbti, nes tos penkios dešimtys pareikalautų bemaž 150 puslapių knygos. Tad čia galėjau tik mažytes, kuo nors būdingas ar įdomias ištraukas pateikti (išskyrus paskutinį priešmirtinį laišką, kurio netrumpinau).

Rimydys man liudijo, kad tai dar ne visi Jono jam rašyti laišakai, o tik tie, kuriuos jis lengvai savo lagaminuose suradęs. Čia jie apima laikotarpį nuo 1954. IV. 17 ligi 1973. IV. 14 (taigi beveik per du dešimtmečius). Pirmieji rašyti dar abiem tebegyvenant Brooklyne, visi kiti iš Washingtono, D. C., kai rašytojas pradėjo tarnybą Kongreso Bibliotekoje, arba iš Hillcrest Heights, Md., kur Jonas buvo pirkęs namus. Įdomu, kad, nepaisant artimumo ir draugiškiausių santykių, daugumą laiškų jis vis pasirašydavo „oficialiai“ — Jonas Aistis. Kai kuriuos betgi tik Jonas, net „Jasius“, o vieną pasirašė „joniasias Jonas“. Trumpindami, įžangas ir lyriškas užbaigų formules, deja, turėjom apeiti, daugiausia ribodamiesi tik tiesioginėm ištraukom ir kiekvieno atskiros laiško datom. Neturėdamas Rimydzio laiškų Aisčiui tekstų, ties neaiškesnėm vietom nedėjau komentarų, arba jų visai nenaudojau.

Suprantu savo atsakomybę už ištraukų parinkimą. Sunku tatai be priekaišto atlikti iš tokios daugybės medžiagos. Gal ką klaidingai, ne vietoj ir dar ne laiku parinkau, bet tai darydamas vadovausi tik įdomumo motyvais, temų bei nuotykių charakteringumu poetui ar mūsų laikam, jo gyvo stiliaus turtais, humoru, ironijom ar šmaikščiom hiperbolėm, jo liudijimais apie savo gyvenimą ir kūrybą, kas, man rodėsi, turės daugiau mažiau ne-nykstančios reikšmės. Didžiausią paslaugą padarys ir mūsų kultūriniam palikimui turtą padidins betgi tie, kurie surinks visus Jono Aisčio laiškus ir kada nors galės juos išleisti, tur būt, ne mažiau kaip keliais tomiais. Tikriausiai jo laiškų „pilnas pasaulis“.

O čia tegalėjau parinkti tik akimirkas, žiežirbas, šypsnius ir skausmo ašaras...

1954. IV. 17

...Nemaniau, Antanai, kad aš taip kiauliškai sensiu. Tingiu, bet tingiu, kaip šimtas tinginių. O vis ir vis man darbo randasi: tai vienur, tai kitur žodelį parašyti. O aš rašau šešias savaites tai, ką geras rašytojas per šešiolika minučių gali parašyti. Ir bendrai, tegu jį ugnis raudona, tą gyvenimą. Gyveni žmogus, kaip utėlė prie šašo, prie pasaulio tuštybių prisirišęs. Tai va anądien ir tariau Antanui Vaičiulaičiui jo žmonos akivaizdoje: Palikim, Antanai, pačias ir vaikus ir būkim rašytojais. Jis manęs taip ir paklaus: tai ką, jau tau pati nusibodo? Je, sakau, nusibodo ir bendrai nenoriu buržujum pasidaryti. Tai anas ir tars man: Jei nusibodo, tai

ir mauk sau, o man dar ne. Tai, va, sakau, kokia iš tų draugų paguoda. Arba vėl. Aną dieną Voice (of America) tūlas padarė man pastabą, tai man piktumas mušo galvon ir jam atkepieau. Ir pagalvoju: Lietuvoj tu būtum nedrįsęs užsigauti...

Beje, Antanai, aš gi tą metraštį redaguoju (Gabiją). Aš pusę metų gyvenau ir man nerodei eilių, nors Osmolskis ir kiti tvirtina, kad turi, kuo aš taip pat neabejoju, bet to maža. Man reikia bent vieno, bent trumpiausio Tavo eilėrašuko. Ir jei sakau, kad man reikia, tai jau tikrai reikia... Be to, didelę fotografiją, o biografiją jau aš pats parašysiu. Aš labai noriu, kad toji knyga, tasai metraštis būtų šio to vertas. Medžiaga man plaukia, netikėjau, kad taip plauks.

* * *

1955. VI. 10

Yra pavojus pamiršti veidą, gymį ir balsą. Aš tai patyriau Montrealyje, kur sutikau tūlą Petrą Čipką (pasirodo, Nykos-Niliūno brolių). Jį gal ir Pats kiek atsimeni. Tai tasai, kur karo mokykloje Antano Smetonos portretą durtuvu prisiuvo prie sienos. Kalbėjau dvi valandas ir laužiau galvą, kas tas įdomus ir šaunus ponas, kuris tiek daug žino apie Miškinį ir kitus. Ir tik kai šeimininkė pasakė: Ponas Čipkau, prašau čia, — tada aš tariau: tai tu Petras Čypka. Jis: Tai tu manęs nepažinai?.. Vakare vėl matau gražią, elegantišką ir įdomią poniją. Nenorėjau, kad kartotųsi ana istorija, ir paklausiau: kas būsite, Ponia? Ji: Vargu ar prisimenate mane. Aš esu Žmuidzinienė-Naruševičiūtė. Aš: O, dabar prisimenu, ir labai prisimenu, nes A. Rimy-

dis prašė perduot labų dienų... Ji: Ar tikrai, ar tik nori man malonumą daryti? Aš: Tikrai.

Aš mačiau, kad jai buvo malonu, tai melo neatšaukiau. Jei Tau būtų proga, ir Tu pritark mano melui...

* * *

1956. IX. 1

Mielas Antanai, gavau vėl laiškėlį, dabar jau paties Antano Miškinio ranka rašytą. Vis dar tiesiogiai nesusisiekiu, ir vis dar Cezaris Petrauskas nepataria Antanui laiškų adresuoti. Bet gal aš kaip nors prisikasiu prie jo uošvės adreso Kaune. Jau turiu tris pažadus siuntiniams. Man atrodo, kad jis gautų, tai gal galėtų išsipirkti.

Gavau sesers laiške tėvą karste nufotografuotą. Lyg ant juoko padėtą prie tvarto (o gal namo nėra, gal tvartan žmonės susikėlę?), ir neverkiau, o Antano laiškas mane gaudžiomis ašaromis apipylė. Ir ne dėl to, kad jis mano draugas, ne dėl to, kad jis ten jau eilė metų vienas, nuo šeimos atskirtas, bet kad jis rašo: „Su sprendimu nesutikau, daug netiesos...“

Prieš kiek laiko gavau Juodelio Petro žmonos laišką, taip pat ne man rašytą. Serga jis ir jo žmona. Tai pasisėkė pasiųsti oro paštu antibiotikų. Sako, Petras taisas traktorius ir kitus motorus ir nenorįs apie literatūrą ir kitus dalykus nei klausyti...

(Su tuo laišku Aistis prideda Sibirian ištremto draugo A. Miškinio laiško nuotrauką, kur ant voko pašto antspaudas aiškiai leidžia matyti — „KRASNOJARSK“. Miškinis čia mini, kad negalėjęs sutikti su neteisėtu sprendimu, jį nusmerkusiu trem-

čiai, bet gal vėliau būsiąs išleistas ar bausmė jam sumažinta. Petras Juodelis, kitas buvęs labai artimas Aisčio draugas, taip pat buvo ištremtas Sibiran „motorų taisyti“).

* * *

1957. VI. 9

...Beje, Antanas (Miškinis) Tiesoje (1957. V. 19) prabilo: „Mano žodis“, kur džiaugiasi, kad jis „ne emigrantas“. Eilės neblogos. Paskaitęs apsiašarojau: man jo pagailo, kad neiškentęs prabilo. Aišku turėjo.

* * *

1957. X. 30

...Šiandien gavau J. Keliuočio laišką. Vėl siuntinio, ir prašo tų pačių smulkmenų: auksaplunksnės, portsigaro (aišku, ne karelių beržo ir ne tošinio, bet sidabrinio, manau?), kostiumui medžiagos su pamušalu, laikrodžio ir marškiniams medžiagos... O tačiau jo laiško, kurį jis išsiuntė rugpiūčio mėnesį („ilgesnio“ ir „apie save“) negavau. Matyt, jis tame laiške savo charakteristiką bus davęs kiek įdomesnę negu oficialioms įstaigoms, tai ponai tie ėmė ir pasilaikė. Na, ir žioplumas to margo svietelio kartais.

Manding, kad aš būsiu (Vytauto Sirijos) Giriuko laiškų dalį pas Tave palikęs; jei pakeliui išbarsčiau, tai ne aš, o kas kitas jam patars, kad prieš einant gulti reikia repliukėmis paspausti sliekutį, idant saldžiau abiem miegotųsi.

* * *

1958. IX. 26

...Tavo kaimynei skambinau kartą ir prašiau pasakyti, kad Antanas Miškinis parašė laišką, kur jis mini gavęs siuntinį... Antano laiškas, nors ne itin drąsus, bet įdomus ir būdingas net gal. Būtų malonu kada drauge suėjus ir paskaičius laišką bei paklausius Untės eilių ir žodžio per Vilniaus radiją...

* * *

1958. XII. 16

Mielas Antanai, būk pasveikintas nuo mūsų visų: trijų vyrų ir dviejų moterų. Vėlų rudenį norėjau imti ir atvažiuoti New Yorkan atostogų, bet paskui pagalvojau, kad nuvažiuosi, tai tiktai draugams apsimausi. Dėl to likau čia ir tapau masonu — išmūrinau nuo gatvės iki Aldonos viešpatijos (virtuvės) durų raudonų plytų taką (gan blogai: nedailų ir nelygų). Tai va kokia mano poezija, jei neminėt kitų senatvės džiaugsmų. Aldona juokiasi, kad aš einu, kaip sodietis šieną piaudamas. Bet kaip neisi, kad kaulus gelia ir pusiauji lenkia...

* * *

1959. III. 3

...Tas Frijuropas (Free Europe) tai tikras frijuropas. Aš, kadangi pats pinigų neleidžiu, tai man jie yra ar nėra, nè nejaučiu, bet mano Aldona prasikeikė paskutiniu laiku ir po truputį anksčiau. Tačiau aš Tau galiu labai patylomis pasakyti į bet

kurią ausį, kad nuo liepos būsi pervestas į regular payroll. Kaip ten bebūtų, bet vis bus geriau. Man kartą rašė Vincas (Rastenis), kad jauties, kaip namie. Ateis vasara, ir bendrai tenai trūkio nuo darbo negausi.

...Man darbas, kaip tam žemaičiui vaikų darymas, patinka, bet vaje, kaip sunku. Pakinkių gyslas taip gelia, jog vis manau, kad ten jos be odos, gyva mėsa. O kai pažiūriu — nieko nesimato.

...Giriukas vėl skundžiasi, kad žmona neduoda indų teršti. Gal, sakau, susidėjus reikėtų anai nupirkt kokios ispaniškos muselės ar kito kokio činčibiero, kur galvijams duoda. Aš jam patariau dėt kumščiu į lovos kraštą, bet jis verkšlena ir pas kitas bėgioja.

Ar matei mūsų mielo Untės (Miškinio) feisą „Literatūra ir Menas“? Gaila man jo ir jojo gražuolės liaudies. Prabilo žmogus, atvėrė nasrus.

* * *

1959. V. 12

Pardavęs turėtus namus Brooklyne, Milfordo gatvėje, Aistis perkasi namus Liūtų gatvėje, Hillcrest Heights, Md., ir ta proga rašo:

...Vargau, geriau vargome su Aldona, kol aną užpardavėme, o čia vėl vargau, kol suradau. Kad to pinigų būtų taip, kaip jo nėra, tai namas rasti bei nupirkti būtų jei ne malonumas, tai bent juokai. Nupirkau, ir žmona beveik nešneka: per geras, per brangus!!!

Pasenau, Antanai, kaip šėtonas. Ir strėnas, ir galvą, ir sąnarius suka. Ir šiaip didelio apetito net

ir gyventi neturiu, bet, kaip toji juodnugarė liaudis sakė: gyvas žemėn nelysi. Tai ir gyvenu kriuksėdamas ir knaisiodamas Dievo žemelę nepraustu snukiu. A, Tamsta, gyvenimas visokias žagres varto, ir neteisybė, kad tik viena subinė visam amžiui tarnauja, nes ir ji, kaip girdžiu, tūliems atsiskaito teikti paslaugas. Gal girdėjai, kad mūsų bendras pažįstamas man laiškus rašo stačias?

Bet, bendrai paėmus, laikaus, ir viskas laikosi savo vietoje. Neturėčiau net ir ta pačia senatve skųstis. Nes aš nuo 37 metų lovoje nesu dėl ligos praleidęs nė vienos dienos, o ir tada tik tris pagulėjau po glandų operacijos.

* * *

1961. XI. 23

...Tai va, Tysliavos ir nebėra. Obiit, kaip romėnai sakydavo, išėjo. De mortuis aut bene, aut nihil sakoma, bet aš pasakysiu ir gera ir bloga. Jo spauda buvo ne visada tinkamaj augštumoj, ir prie joje veiksmų etikos dažnai tektų trylekį prikišti, bet jis man buvo šaunesnis už pranašą, kuris lyg ir artimesnis galėjo būti, o poetas Juozas buvo, sakyčiau, buvo visai neblogas. Ir čia yra svarbiausia, Antanai, tai yra tai, kas lieka ir liks. Visos tos smulkmenos užsimirš, o liks tai, kas lieka, kas švaru ir tauru. Juk ir tokis Baudelaire buvo geras galvijas, o Balzakas taiposgi buvo padorus niekšelis, bet kas apie tai, be specialistų literatūros istorikų, žino?..

* * *

1962 (tegul bus Maironio metai). VI. 10

...Pasaulis kiaulėja astronautiškais tempais, ir nežinau, kaip Tau, bet man dingojas, kad gyventi mažiausiai jei ne visu šimtu, tai bent pusę šimto metų būsiu pavėlavęs...

Man pas Tave (paviešėti) buvo labai ir labai miela. Kai apsidairau aplinkui ir pagalvoju, tai man rodosi, kad Tu būsi vienas ir paskutinis rašytojas, su kuriuo man smagu pabūti, o daugelis sambūvių mane slegia ir vargina, o kiti erzina ir pykina. Vaičiulaitis tapo tokia šventa marga-rietė, kad aš jojo net ir reprodukcijoje negebu virškinti. Žinoma, ne liaudis, o mano niervai kalti...

Namuose yra tiek svarbių dalykų, kad mano reikalai ir ligos vis pačiame gale atsiduria. Beveik kasdien, kai grįžtu į savo gūžtą, tai varnos ir varniukų snapai taip vidurius lauk išversdami prasižioja, kad aš visus savo karčius pipiriukus su malonumu nuryju...

* * *

1962. X. 29

...dvi savaitį sirgdamas dirbau ir turėjau drąsos nuvažiuoti į Philadelphia Maironio paminėti, ir beminint pamačiau, kad lyg akyse tamsiau, lyg žemė iš tikrųjų suktis pradėjo. Dar nuėjau ant rytojaus darban, bet iš jojo mane jau parvežė. Tada, žinoma, daktaras, antibiotikai, du tosteliai su lengva arbatėle ištisas dvi savaites. Apie 17 svarelių praradau ir dabar pamažu atkuntu. Ilsiوسي namuos, čia tokią knygą baigiu sukirpti. Ji vadinsis MILFORD ST. ELEGIJOS. Straipsniai: spausdin-

ti ir ne. Man pas Tave būtų lyg ir prašymas: padaryti nuotrauką su tos gatvės lentele.

Dabar yra kitoks prašymas. Enciklopedijai turiu parašyti apie a.a. Juozą Tysliavą. Viena ponia iš Brazilijos atsiuntė jojo jaunystės eilių. Ar Tu negalėtum tų eilių padaryti FEC priemonėmis termofaxu ar kuo kitu trejeto nuorašų, nes originalai reikia grąžinti.

Atsimenu, kad Tysliavos perdaug negarbinai, kol gyvas buvo. Ar negalėtum man pasakyti: ką jis tada, Vėjų laikais, veikė, tai yra, kur dirbo, kada jį apytiksliai esi sutikęs, bent metus, jei ne mėnesius.

Sveikinu su savo mieliausia. Laikykimės, kad ir žemė drebėtų ir kalnai virstų į jūrų gelmes.

* * *

1962. XII. 28

...MILFORD STREET ELEGIJOS laukia (NIDOS) leidykloje lemiamo žodžio iš „finansų komisijos“. Jai, atrodo, nesvarbu. Man taiposgi, nebent vaikai, kurie ramybės neduoda, nes jiems už honorarą pažadėjau televiziją... Ten tame 123 numeryje praleidau gražesnių ir ne taip gražių dienų. Mėgau New Yorką, ir tai viena vieta, kurios ilgiuosi, kaip tėvynės, kaip pažadėtosios žemės... Nors tenai sudužo mano paskutinės svajonės ir viltys. Tai niekeno kaltė: mano temperamentas ir būdas. Aš manau, kad kiekvienas žmogus turi savo svarbiausią žygį, kuris nepavyksta.

* * *

...Malonus Viešpatie Antanai, ar Tu atsimeni, kai vieną kartą, dar a.a. Kazimieras (Binkis) buvo gyvas, per Antanines garbusis Juozas Žengė-Žlabys maldaute maldavo ir reikalaute reikalavo: Leiskit man pasakyt. Ir kai jam toje kapituloje būdavo duodamas balsas, tai jis pradėdavo regzti kažkokį valdišką raportą su „kadangi“ ir kitais tarnybinės retorikos deimančiukais, tai kiti pyko ir buvo linke atimti jam balsą. O man jojo buvo gaila, nes mačiau, kad jis savo vienumoje, kaip gusariškame frenčiuje, buvo sukaustytas, o tačiau gyvas žemaitis. Ek, kai pagalvoji, tai: bėk, ožyti, per Rietavą...

...Tikiuosi, kad Sveikas, kaip doras žemaitis, gyvenį gerai ir juoba blaiviai. Aš tos pačios ideologijos laikausi, tiktai prie blaivumo ir skaistybę linkęs prikergti. Tokia žmogaus dalia, anot Antano Miškinio, kuris, beje, Tėvynės Balse plačiai burnytę pražiojo.

* * *

...Na, o dabar apie Rannitą, Čiurlionį ir Kandinskį. Rannitas mane nustebino šiais genialiais pora sakinių: „Jonyną būtų galima pavadinti antrąja Lietuvos siela. Gali būti, tai greičiau tos sielos pseudonimas, negu jos vardas“. Kandinskis yra modernųjų laikų abstrakcionizmo pradininkas ir net savo rūšies teoretikas, o Čiurlionis yra simbolikas, jis gal nemokėjo kartais nupiešt (gal tingėjo, gal nerado reikalo, ir tai būtų svarbu iškelt), bet jis

daikto kaip tokio neatsisakė, priešingai, jį sudvasino ir pakėlė iki simbolio. Rannitas nei stebina, nei jaudina, nors sutiktas kalba visai normaliai...

Mano jauniausias sūnus tai surrealistas. Šiandien jis man padovanojo naują piešinį: tėtė, nupaišiau šunį! Na, kur tavo tas šuva? Va šuns akis, va šuns galva, o čia šuns garsas. Kas, klausiu, koks garsas? Šuns garsas: vau, vau! Ir tapau vaiko nuimtas nuo koto. Tada paklausiau jo dar, rodydamas keturius varliagalvius, kas čia. A, čia tai lietūs... Matai, Antanai, kai tokius dalykus piešia penktų metų vaikas, tai suprantu, bet kaip tokiam Adomui Galdikui žilė lenda galvon, o modernizmas uodegon, tai man ne visai besutelpa galvon. Visa laimė, kad „niekam pasauly aš nepavydžiu“ ir tt.

* * *

1965. VI. 26

...Kalbi apie Miškinio liaupsę Tysliavai. Mane sujaudino daugiau jojo didžiai nedievobaimingas gymis, negu tos eilės, nors jos 111% miškiniškos. Man nepatinka visa tarybinė poezija dėl josios farizėjiškumo (aš ne toks, kaip anas muitininkas), kurio ir tose eilėse žymu, nors eilės didžiai ir didžiai pakenčiamos. Susitiksime, ar ne, o būt miela, kad imtum, kai karščiai praeis, ir pabrauktum porą žodžių, ką būtent tose eilėse įžiūrėjai. Mane labai užintrigavo.

* * *

1966. IV. 23

...vis manęs neužmiršti ir „temomis“ aprūpinti, bet man ne tiek tų temų stygtų, kiek tos sveikatos. Net ir skaitau iš lėto, jau nekalbant apie raštą. Po operacijos dar nieko neparašiau, o jau praėjo pusė metų. Ir temų yra, kurios į velnio kailį nesutilptų...

Aš irgi rengiuos nei nuogas lauk išeiti, bet mano padėtis ne itin dėkinga. Pasidariau visiems nepakenčiamas žmogus. Nei aš valgiui narsus, nei gėrimėliui drąsus. Anądien Juozas Pajaujįs, pasivedęs nuošaliau, pasakė dar vieną tiesą: tik, bron Bože, nepaimk grynos. Arba aną parytį Aldona: Ar pasiutai, Jonai, dar siulės truks! Ir gyvenk, žmogau, kad nori.

Taigi, Antanai, svajojau ir meldžiaus, kad man augštas dangus apopleksiją pasiųstų, o reikės vėžiu, nei tam galvijui nešventintam ir neraliuotam, didžiu balsu baubti, kas taip nesiderina nei su mano švelniu būdu, nei su mano poetišku pašaukimu... Ir kai pagalvoji, taigi buvo tiek aukšinių progų jaunam sprandą nasisukti.

* * *

1966. VI. 9

...tai va ir Antaninės artinasi. Taip laikas bėga. Nė nepatikėsi, kad Washingtonė aš esu jau ilgiausiai gyvenęs negu bet kurioje kitoje vietoje šiame krašte, o dar, rodos, tik prieš porą savaitių iškėliau į šį namą, o jau septyneri metai...

Man daug geriau, bet vis dar nieko gero. Šią

savaite užėjo baisūs galvos skausmai. Nenoriu su kiekvienu nieku pas daktarą bėgioti. Ir sergu senlietuviškai. Gumbu, kuris, kaip juodas katinas, visą nuodėmingą kūną ūmai ir netikėtai puola, iš vienos vietos šokdamas į kitą. Bet ką aš čia su savo ligoimis ir negalavimais...

* * *

1967. VIII. 5

...Tu manęs vis neužmiršti ir vis lenkiškų knygelių parūpini, o aš, kaip matai, beveik nebevertas esmi. Aš atsimenu seną seną vokišką filmą-farsą, kur pirmasis meilužis taikstosi nusižudyti, tai jo ir klausia: kas tave stumia tam žygiui, meilė ar skolas? Jis atsako: ir meilė, ir skolas. Visai patinka tam baltam žmogui. Jau geras laiko tarpas, kai aš savo gyvenimo netvarkau, nes yra, kas jį patvarko. Kam man galvą sukti, kai yra žmona ir vaikai. Nes tu gali sukti tą nieko nekaltą galvelę, o vis tiek išeis taip, kaip jie nori. O rimtai kalbant, tai nei žmona kalta, nei galop ir tie patys vaikai kalti. Bet taip reikia. Žodžiu, neišėjo. Atostogos jau sunaudotos iki metų galo.

Tai va, Antanai, tu esi laimingas, kad gali vilioti lydžius į bučius. Nors žvejyba daugiau dera Petruui (stebuklingoji žūklė!) negu Antanui, bet vis tiek tai yra dailus ir smagus sportas. Mielai paplaukyčiau vandenyse, nors žvejas iš manęs ir prastas. Trys dideli meškeriotojai mane mokė to sporto: tėvas, Binkis ir tėvas Juvenalis Liauba (OFM). Bet neišmokė. Pagaudavau, nors kartais ir paaugesnę, bet tiktai kvailą žuvelę: ešerį, raudę, kuoją,

catfish ir, žinoma, kilbukus. Lydys buvo mano tikslas ir idealas. Gali sakyti, masalą į nasrus kište kišau, neėmė.

Taigi va tada atsiskyrėme. Ir mane apėmė gaudumas. Aš dabar dažnai gyvenu didelėje baimėje myrio. Ir gal ne tiek to paties myrio, kiek tos įžangos į myrį. Ilgos ligos, skausmo, paliegimo. Žodžiu, visų tų kelionės smulkmenų, apie kurias nekeleivės nepagalvoja. Sąmonė mano gana blaivi, bet pasąmonė, kad ją kur biesas, užvaldo ir sąmonę. O jau tų diegliukų visokių. Daktaras juokiasi, o man nėmaž nejuokinga. Tai dabar esu nutaręs vadovautis tuo atžvilgiu to garsiojo hunų vado Atilos paskutinių žodžių (mirčiai): Einu jau einu, jei taip jau nekantri...

...O tenai, New Yorke, vis kas nors nauja. Vienybę perėmė Jonas Valaitis ir priedo gavo Valleriją Tysliavienę. Anot prancūzų, portugalas visada linksmas, kai lyja ir kai giedra.

Ir kažkas dar pasakė: ar nemalonu pamatyti už save kvailesnį? Bet čia, žinoma, skonio dalykas. Man tikrai rodos, kad tos dvi bėdos yra persunkios net ir Valaičio sprandai. Bet nežinai, kas nuo ko tunka.

Na tai būk sveikas, nes pliatkoms, kaip žinai, galo nėra.

* * *

1967. X. 17

...rašau Tau savo labai lemtingą metinių dieną. 1936 metų spalio septynioliką dieną mane būrys draugų išleido į trumpą kelionę. Ir aš pats nesitikėjau visai išvažiuojąs. Taigi, brolau, trisdešimt vieneri metai, kai aš svetur...

Galop išsirengiu į New Yorką. Spalio 28, šeštadienį, atsirandu ankstyvą popietę autobusų stoty.

Mane New Yorkan kviečia „moterys“ kan-kinti Mykolaitį Putiną. Pavasarį čia turėjau viešai prabilti, ir dori žmonės įrašė tą mano bylą į magnetofono juostelę. Kai paklausiau tos savo gražbylystės, net prakaitas išmušė: tikėsi ar ne, bet mano toj byloj vieni perlai — žinoma, reiškia, vadinasi, taip sakant... Nutariau susirašyti savo newyorkinę bylą. Apsiskaičiau. Parašiau 23 puslapius ir susigriebau paskaityti, nes maniau jau trečdalį būsiu padaręs. Pagal mano apskaičiavimus, pagal chronometrą dvidešimt puslapių pilnai pakanka. Vakar čia buvau pas vieną pilietį, tas tvirtina, kad 16 puslapių per akis, ir priduria: Taigi tu neskaitysi, kaip siuvama mašina... Sutikau su jo teze, kad siuvamos mašinos tempu neatlaikysiu valandos... Tai matai, kokios man bėdos ir vargai diegliais galvon susimetė. Bet vis, anot vyskupo Motiejaus: gal iš-turėsiu iki galo...

* * *

1968. V. 5

Buvau ir tebesu pakilęs aplankyti tave ir tavo miestą, bet va, sako, kad žmogus šaudo, o vėjas kulkas neša. Kadaisė sakydavome: gražu, gražu mūs Lietuvoj. Šiandien tą patį galima pasakyt apie Ameriką. Miestai dega, pleška, poor people procesijas daro. Anot suomių maršalo Mannerheimo, rusų revoliuciją padarė peterburgiškės kekšės, ne Leninas su Trockiu. Taigi mainos drabužiai rainos žmonijos. Pavaldė balti, tai dabar tegul juodi pa-

siautėja. Ką gi, ir šis miestas jau daugiau negu fifty fifty juodas...

Jaučiuos sveikas, kaip ridikas, jog kartais imu ir pagalvoju: negi tai būtų prieš kokį negandą?..

* * *

1968. VII. 4

...O dabar dėl tos kojos. J. Pajaujis *) skundėsi. Jam prieš dešimtį metų daktarai siūlėsi nu-
piauti. Esą, aktyvesnis būsiąs. Bet daktarų kalbos
jo nėmaž nesužavėjo. Ir jis kietai užsispyrė su
abiem kojom pas Abraomą nukulniuoti. Ir po šiai
dienai jis abiem kojom goglinėja, o jei atsirastų
panašesnė pana, tai gal ir anglišką valsą pašoktų.
Aš su juo pasikalbu. Jis sako: Manęs daktarai ne-
pamokys, aš tiek pat žinau, kiek ir jie. Visa bėda,
sako, kad esmi tarp Scilos ir Charibdės. Kojai būtų
labai sveika paįmti laikas nuo laiko burnelę, bet
skilviui tai kenkia, ir dėl to turiu kankintis ir su
skilviu ir su koja.

O šitos pasakos moralas veda į sekančias iš-
vadas: ar neišlenktum burnelės tos kojos intenci-
ja?.. Žmogus nežinai gi, ką kuo kartais gali ap-
malšinti.

* * *

1968. XII. 17

Prisimindamas praėjusios vasaros meškerioji-
mą, Aistis rašė, tarp kitko, mielam Antanui:

...aš taip norėjau ir stengiausi Tau įtikti. Ir

*) Dr. J. Pajaujis — juristas, politikas, vertėjas, Ais-
čio kolega Kongreso Bibliotekoje.

mačiau, kad ir Tu ne itin pykai, kai aš Tau lydį nuleidau. Man ir šiandien akyse stovi tasai išižeidęs ir užsirūstinęs lydis, nei generolas Plechavičius iš gelmių raibomis akimis su panieka ir pasipiktinimu bežiūrįs. Bet man bus miela pasididžiuoti, kad du garsiu žveju mane mokė, andai Kazimieras Binkis, o pereitą vasarą Antanas Rimydis... Aš vis ir vis laužiu galvą, už ką tokį nevykėlį, kaip aš, tokie šaunūs žmonės mėgsta...

...Arba buvau Chicagoje. Turėjau rečitalį. Daugiau nei pusantros valandos skaičiau monotoniškas eiles, beveik iš rutinos dviskiemeniu ritmu parašytas, ir žmonės (tikintys ir netikintys) pamaldžiai klausė, nei vyskupo pamokslo...

* * *

1969.II.7

Kai Ameriką lankė LTSR kultūros ministro L. Šepečio vadovaujama didesnės apimties vad. „tarybinių kultūrininkų“ ekskursija, kurios sudėtyje buvo dail. A. Gudaitis, rašytojas J. Grušas, aktorius Laimonas Noreika ir kt., Aistis trumpai laiške užfiksavo savo įspūdžius:

... Svečių nepriėmiau, net nesiteikė jie į mane kreiptis. Bet pats nuėjau aplankyti Gudaitį ir juoba Grušą. Gudaičio nesutikau, buvo išėjęs. Su Grušu susitikimas buvo baisiai jaudinantis, o ypač atsisveikinimas (pasakė: tai mes jau daugiau niekad nesimatsysime, ir įsikibo į mane, jog maniau, kad jo rankos ims ir neatsities). Kalbėjomės apie 4 valandas vienu trijų tarpe (ir Aldona buvo). Ką kalbėjome, į jaučio odą nesurašysi. Visą savaitę vaikščiojau po to, kaip girtas. Daviau savo ir kitų knygų. Beje, kalbinau

užėiti į namus, nėjo (spėju, bijojo), o Laimonas Norėika (Paleckio žentas!) mielai buvo pasišovęs, bet jį pasimaišęs Blekaitis kitur nuvedė — ir tam užrašiau knygą. Tegul bus taip, kaip gandai siekia, tegu būsiu nesutikęs, gal taip sakyti net geriau.

* * *

1968.II.9

...Pradedu gyvent artistės dienas, senos arba bent pagyvenusios artistės dienas. Po New Yorko — Los Angeles. Tokį kelią, anot rengėjų, dviem trim eilėraščiais neišsipirksi. Teko skaityti 45 minutes. Atlaikiau, nemušiau gymiu į purvą. Negana to, publika ovacijas kėlė atsistojusi. Pradėjo gerbti poetą. Matyt, jau užuodžia lavono kvapą.

Po Los Angeles — Rochester, New York. Ten dar geriau. Suroošė mano vieno rečitalį. Ir apie tą klastą sužinojau tiktai vietoje. Profesorius įvesdino 15 min. paskaita, ponia, kurios pavardė taip ir neįsiminė (H. Kačinsko mokinė!), paskaitė penkių minučių poemėlę iš mano Sesuo buitės rinkinio, o po to, anot tos rusų pasakos, malonėkite skustis pusantros valandėlės su kaupu. Galop, visai užkimeš, nusiėmiau nuo podiumo, bet viešpatavo tylą ir susikaupimas. Kadangi buvau vienas „artistas“, tai publika apstojo ir dar valandą nepasidalindami šnekino. Per abi gastroles platintojai paleido apie 70 šešiadolerinės poezijos egzempliorių. Taigi, ir leidėjui šiokia tokia nauda.

Sakysi — giriasi Jasius. O aš nežinau, kodėl man dabar tose gastrolėse ir ypač po jų užėina tokia nepakeliama melancholija, ir taip pasijunti žmonėse vienas, kaip gali pasijusti vienas tiktai 5th

Avenue pietų pertraukos metu plaukiojančioje žmonių lavinoje, arba naktį didelio miško glūdu-
moje...

Ar Tu atsimeni kadaisė Kazio Binkio organi-
zuotą gastrolę į Vilkaviškį? Kai Miškinis susikibo
su "kolege" Tulauskaite? Kaip Kauno galežinkelio
stotyje tarėmės, kas "kolegę" galėtų pakeisti, ar at-
stoti? Paskui, kaip mudu ėjova pas Nelę Mazalai-
tę... Ji ir šiandien nė jaust nenujaučia, ko mudu bu-
vome pas ją užsukę... O dabar skrendi vienas, kaip
tas kareivis, mūšį ir karą pralaimėjęs, kuriam iš pa-
sigailėjimo reiškiamas palankumas arba užuojauta.
Ir kai žmonės plodami stoja (aš jų nekaltinu, jie ir-
gi, kaip moka, taip šoka), tai pasijunti toks skurdus
ir menkas, ir kaip niekada vienas ir vienišas. Tai
va, Antanai, ką reiškia laisvė ir nepriklausomybė,
ką reiškia laisvų žmonių bendravimas. Ten irgi poe-
tą, jei ne šunų, tai arklių šukomis prieš plauką glos-
tė, bet buvo šaunu ir miela. Ne, tai ne tik jaunystė,
tai didesni dalykai...

* * *

1969.VII.5

...Jeigu su atostogomis nieko neišeis, tai rude-
niop būtinai Tave aplankysiu. Reikalas beveik yra
į New Yorką užsukti. V. K. Jonynas užsigeidė pa-
daryti portretą. Argi jau pradeda šmėkčioti mano
veide mirties šešėlis, kad juo pradeda tūli rūpintis?

Aną dieną laiške Tave prisiminė Vytautas Si-
rijos Gira, tai yra ne tiek Tave, kiek Tavo meilę
anai orinei šokėjai. Jis vieną pačią prieš septyne-
rius aštuonerius metus pakasė. Prieš porą metų ve-
dė kitą, bene dvidešimt šešeriais metais jaunesnę,

ir sakosi esąs labai laimingas. Bet pamėgink prieš žmoną, ypač jaunesnę, pavaidint nelaimingą!

* * *

1969.VII.31

Neseniai perskaičiau žitje sviatogo Timofeia — Dovmontą. To, kuris Mindaugą nužudė. Jis visą gyvenimą kovojo prieš savo tautą ir prieš savo giminę. Jei turėčiau laiko, parašyčiau romaną iš to vienintelio lietuvių šventojo gyvenimo. Būtų labai įdomu įsigilinti į tokio asmens psichologiją, apie motyvus ir paskatas tokiame gyvenime.

Tai būk sveikas, žvejok ir traukdamas lydį iš gelmių prisimink mane.

* * *

1973.IV.14

(Paskutinis prieš mirtį Aisčio laiškas Rimydžiui).

Mielas ir brangus Antanai, didelis ačiū už vėlykinius ir nešventinius sveikinimus ir linkėjimus. Savo ruožtu ir Tu būk mudviejų pasveikintas ir palinkėtas...

Pas mane nieko naujo, nebent tai, kad mano liga trandies pakantumu žengia priekin. Mane čia visaip ramina ir drąsina. Mano būseną betgi visai ką kita sako, ir aš jai daugiau tikiu.

Aš nemaniau, kad vis dėlto numirt nėra taip lengva ir ypač teatralu. Ligos proza yra pati nuobodžiausia proza. Visa laimė, kad man gydytojai nutaikė ir negaili pain killer'io, tai per daug ir nesikankinu. Net kartais atrodo, lyg normalaus gyvenimo pasiekęs, bet pereitą savaitę vieną dieną bu-

vau pamiršęs pasiimti jų. Ir pagalvojau, kad žmonės tais laikais, kai tokių priemonių nebuvo, turėjo bliauti tenorais, kaip rudenį keturmečiai buliai...

Taip kad, Antanai, Tavo tas Jasius visai šlapia mazgotė. Vienu galiu pasididžiuoti, tai esmi visai abejingai nusiteikęs mirties atžvilgiu: what a difference, dieną anksčiau ar vėliau, bet būčiau fanfaronas ir melagis, jei taip sakyčiau apie skausmą. Aštuntas mėnuo baigiasi, kai kenčiu, įsiėdė ir didžiai nusibodo.

Apie viešnages, keliones negali būti nė kalbos. Per silpnas. Sveriu 105 svarus, iš jų turėtų būti bent dešimt svarų vandens, susirinkusio pilvo raumenyse. Aš ir namuose nešioju marškinius su ilgomis rankovėmis, kad negąsdint vaikų ir Aldonos. Tik pilvas išpūstas, jog net raidiškai skamba. O pasimatyti man tikrai būtų miela...

Na, tai ir viso

Tavo Jonas

Pulgio Andriušio laišakai Antanui Rimydžiui

A. Rimydis paruošė ir man pateikė Pulgio Andriušio 13 laiškų fotokopijas, pridėjęs pastabą, kad gal jų ir daugiau rastųsi. Daugumas laiškų rašyti ant „aerogramme“ blankų, du atvirukai. Apima laiką nuo 1960. IV. 28 ligi 1969. XII. 18.

Andriušis nuo senų laikų buvo artimas Rimydžio draugas ir jo redaguotų laikraščių bendradarbis. Man jis taip pat buvo vienas iš artimiausių draugų studentavimo laikais. Palaikydavom santykius ir vėliau, bet nuo 1944 metų „tremties“ labai išsiskyrė mūsų geografiniai keliai. Iš Australijos

man rašytus, berods, teturiu tik du Andriušio laiškus, kai jis teiravosi medžiagos ir mano išpūdžių Juozo Bačiūno biografijai ruošti. Atsakiau jam apgailestaudamas negalįs padėti dėl laiko stokos ir kažką dar pajuokavau — ir baisiai nepataikiau. Kitame visai piktame laiške jis man rašė, kad jei jam negaliu padėti, tai nereiškia, kad dar turėčiau jį ir įžeidinėti. Matyt, mūsų humoro tembrai nesiuderino. Bet kai vėliau paskutiniaisiais savo gyvenimo metais jis atvyko Amerikon į ruošiamus literatūros vakarus su Antanu Gustaičiu ir Stasiu Santvaru, tai Los Angeles palmių pavėsyje praleidom šilčiausiai ir maloniausiai, tartum senais humanitarų laikais, dieną ir dvi naktis, ir jis taipogi lankėsi mūsų namuose, nors jau skundėsi, kad laiptais lipimas į kalną jį dusina.

Be abejo, pasaulyje ir Amerikoje rasis daug daugiau Pulgio laiškų draugam ir kolegom, laikraščių redaktoriui ir leidejam. Tik kas ir kada juos surinks ir panaudos? Tai, ką čia su Rimydzio pagalba darau, yra tik labai maža paslauga jaunystės laikų draugo dvasiai ir stiliui atžymėti. Bet jau iš tų nedidelių skeveldrų bus gerai matyti, kokie įdomūs ir mintimis sodrūs buvo Pulgio Andriušio susirašinėjimai.

Spėju, daug kam tie laiškai dargi bus staigmena, nes jie Pulgį — tą pokštininką, bohemininką ir vieną iš stambiausių lietuvių humoristinės ir satyrinės prozos rašytojų — pavaizduoja gerokai skirtingą, negu jis atrodydavo asmeniškai mažiau jį pažinusiam. Laiškai kaip tik atskleidžia itin plačią mūsų humoristo bendrąją ir literatūrinę kultūrą, toli siekiantį intelektualinį akiratį, labai rimtą pažiūrą į literatūrinio darbo problematiką, ir jį patį,

kaip visiškai ne kokią lengvą pokštininką ar juokų krėtėją, o labai rimtą asmenį, ne mažiau atidžiai, kai kada net rūsčiai susirūpinusį mūsų kultūros problemom ir tautos likimu. O jo antikomunistinis nusistatymas buvo toks griežtas ir principinis, kad, kaip pats man vaikščiojant po Hollywoodą tvirtino, jis net su savo dėde poetu Teofilium Tilvyčiu nebenorėjęs pažinties atnaujinti, kai šis pernelyg toli buvo susmigęs sovietinės imperijos tarnyboje.

Kai kurie Pulgio laišakai geresniam supratimui būtų reikalingi komentarų. Kad nereikėtų prie jų vis dėti varginančius priedus, čia iš anksto paaiškinsiu keletą aplinkybių.

Pirmajame laiške Pulgis dėkoja Rimydzium už jam atsiųstą antrąją Don Kichoto laidą jau tarybinėje Lietuvoje, kur jau nepažymėta, kad P. Andriušis yra to ispanų klasikinio veikalo vertėjas. Pulgis įtarė, kad vertėju norėjęs apsiskelbti A. Churginas. (Įtarimas gal ir ne be pagrindo, nes 1943 m. Kaune lankantis Valstybinėje leidykloje, Churginas man rodė Don Kichoto rankraštį, kurį jis redagavęs ir taisęs Pulgio vertimo tikras ar tariamas klaidas bei trūkumus. Rodė kaip tik tokius puslapius, kur tikrai buvo matyti kone perpus taisyimų raudonu rašalu. Tad gal Churginui ir buvo užėjusi pagunda irgi pretenduoti į vertėjus).

Daugumą laiškų, kaip ir Aisčio, čia patrupinau, apleisdamas mažiau reikšmingas vietas. Nenaudojau daug kur su nepasitenkinimu aptariamo Pulgio kelionės Amerikon reikalo, kai jis vedė dėl to nesėkmingas derybas su J. Karveliu, J. Bačiūnu ir kitais. Bet palikau psichologiškai būdingus ir literatūriškai įdomius jo pasisakymus dėl savo autobiografijos rašymo tikslų, metodų bei sunkumų,

kai, J. Kapočiui sutikus leisti Pulgio raštų rinktinę, toks pageidavimas iškilo.

Laiškuose taip pat palikau įdomias užuominas, kaip Pulgis, arčiau susipažinęs su Australijoje apsilankiusiu Amerikos lietuvių veikėju Juozu J. Bačiūnu (tada ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininku), susigundė ar buvo sugundytas parašyti platesnę jo biografiją. Kaip iš laiškų matyti, rašė nelengvai ir padejuodamas, tačiau biografiją parašė ir, kaip tenka spėti, kažkaip kitoniškai, naujoviškai — ne vien sausai biografinio, bet kartu ir literatūrinio pabūdžio veikalą. Šia proga čia pateikiamuose laiškuose dar nebus tos istorijos liūdnos pabaigos. Bet lietuviškos raštijos byloje ji neturėtų būti pamirština, ir man atrodo, kad pats laikas apie tai sužymėti ir visuomenei pasakyti tikruosius duomenis.

Ilgą laiką būdamas glaudžiuose santykiuose su J. J. Bačiūnu, dalį tų duomenų pats gerai žinojau, o visas kitas detales patikslinau iš inž. Valdo Adamkaus, kuris iš Bačiūno anuomet nupirko Tabor Famos vasarvietę, per paskutinį J. J. B. gyvenimo dešimtmetį buvo jo mylimas konfidentas ir artimiausias bendradarbis visuomeninės veiklos baruose. Šiem komentaram papildyti ir tiksliai pailustruoti inž. V. Adamkus buvo malonus man pateikti liudijimą raštu, kurio ištraukas, jam sutikus, čia mielai panaudosiu.

Užbaigiamos biografijos rankraščius Pulgis iš Australijos siuntė paštu į Tabor Farmą atskirais pluoštais, kuriuos Bačiūnas kartu su Adamkumi perskaitydavę. O kai gavo visą veikalą, abu „recenzantai“ susidarė įspūdį, kad šį tą reikėtų dar peržiūrėti ir gal pataisyti. (Kartą pravažiuodamas pro

Los Angeles, ir man Bačiūnas užsiminė, kad ne visai viskas jam Andriušio darbe patikę, gal stilius jam buvo kiek per mandras, o ko gero ir neužtenkamai superliatyvinių liaupsinimų, kuriuos taip mėgsta mūsų veikėjai Amerikoje...). Todėl judviejų buvo sutarta biografijos rankraštį duoti peržiūrėti dar ir kitiem kritikam, jų tarpe S. Barzdukui (kalbiniu atžvilgiu), dr. J. Puzinui, M. Katiliškiui...

Po šių pasitarimų Adamkus rankraščio daugiau jau nebematė ir nežinąs, kam ir kaip Bačiūnas jį dar buvo davęs skaityti. Tik jis įgaliojo Adamkų tvarkyti veikalo išleidimą ir pažadėjo duoti kiek reikiant lėšų. Tada tasai tyres spausdinimo sąlygas ir taręsis, kokią panaudoti leidyklos firmą. "Ne paslaptis", rašo Valdas, "kad paskutiniaisiais savo gyvenimo metais J. J. B. sunkiai išgyveno įvykusį lūžį tarp jo ir Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos veikėjų. To pasėkoje buvo atsisakyta minties, kad jo biografiją leistų ALTS-ga, nežiūrint, kad su ja jis buvo surišęs daug savo visuomeninės veiklos metų Amerikoje... Po įvairių pasikalbėjimų su kolegomis nutarėme, kad knyga bus leidžiama Santaros-Šviesos Federacijos vardu, nes jos veiklą J. J. B. nuolat visai paremdavo ir buvo išrinktas Garbės nariu".

Kai 1968 m. rudenį buvo sutarta M. Morkūno spaustuvėje Čikagoje netrukus pradėti spaudos darbus, — J. J. Bačiūnas staiga ir nelauktai miršta. Tuo metu kaip tik atostogavęs Floridoje, Adamkus po 18 valandų parskrenda į Farmą ir nustebęs mato, kad visų Bačiūno asmeninių reikalų kontrolę jau yra skubiai perėmę velionio žmonos Marijos Bačiūnienės giminaičiai iš Čikagos („atitolę nuo lietuviybės ir nekalbantys lietuviškai"). O susirūpin-

ti buvo dėl ko. Bačiūnas turėjo sutelktą labai didelį, turtingą lietuviškos spaudos ir veiklos Amerikoje archyvą, taip pat gausybę įvairių dokumentų bei iškarpų ir begalę laiškų-susirašinėjimų, jų tarpe su pačiais žymiausiais lietuvių politikos ar kultūros sričių veikėjais Amerikoje ir anksčiau Lietuvoje. Aš pats, turėjęs su Tabor Farmos šeimininku daug rašto reikalų, per porą dešimtmečių esu pasikeitęs su Juozu šimtais laiškų. (Tarp kitko, jis man pats pirmas dar 1945 m. buvo išdavęs finansiškai stiprų afidavitą gauti imigracijos vizai iš Prancūzijos Amerikon).

V. Adamkus prisimena su kylančiu nerimu stebėjęs, kaip jo buvusio „boso“, partnerio ir kolegos giminės dabar skubiausiai buvo pradėję to didelio kultūrinio turto „inventorizaciją“, bet negalėjęs ir neturėjęs jokios teisės įsikišti į kitos šeimos asmeninius dalykus, o ir moraliniu atžvilgiu šiom tragiškom valandom ką nors nurodinėti ar reikauti buvę labai nepatogu.

Ir nors kažkokie tamsūs įtarimai kilo iš karto, jis tik po laidotuvių išdrįso pasiteirauti apie du jam tada labiausiai rūpimus dalykus. Pirmiausia: kur yra užanspauduota dėžė su buv. Lietuvos ministro Anglijoje Broniaus Balučio dienoraščiais? Mat, Bačiūnas Adamkui buvo pavedęs po savo mirties rūpintis Balučio jam patikėtais dienoraščių rankraščiais ir pagal pastarojo valią dėžę atidaryti tik dešimčiai metų po dienoraščių autoriaus mirties. Ši dėžė turėjusi gulėti J. J. B. gyvenamųjų namų rūsyje (Farmoje) Adamkui gerai žinomoje vietoje, bet ten jos jau nebebuvo. Po laidotuvių buvo paaiškinta, kad toji dėžė su Balučio dienoraščiais (ir dar gal kitais užrašais) jau buvo perimta M.

Bačiūnienės giminaičio žinion („kuris nieko apie lietuviškus reikalus nenusimano“) ir išvežta į Čikagą. Daugybę kartų teiravusis dėl šio įžymaus Lietuvos diplomato paliktų rankraščių likimo, Adamkui lig šiol nepavyko nieko nei sužinoti, nei atgauti, nei surasti, — ir kylaš jau visiškai rimtas įtariamas, ar iš viso kada nors kas bus surasta.

Antrasis rūpestis buvo — Pulgio Andriušio J. B. biografijos rankraščiai. Netrukus paaiškėjo, kad visą Farmoje esantį didžiulį Juozo Bačiūno archyvą po mirties perėmė „tvarkyti“ jaunesnysis jo brolis Aleksandras (miręs 1975 metais). Jis tatau „suskirstė“ ir „sutvarkė“ savo nuožiūra, kas ir kiek jam atrodė vertinga ar nevertinga. Apie tai čia, tik truputį patrumpindamas, pažodžiui pacituosiu iš V. Adamkaus pranešimo: —

„Atrodo, kad brolio Aleksandro asmenišku sprendimu, beveik 90% visuomeninės J. J. B. archyvo medžiagos buvo vienu ar kitu būdu sunaikinta. Man primygtinai ir iki įkyrumo prašant, pagaliau buvau prileistas peržiūrėti, ar tarp visokių likusių „popierių“ dar kur yra Pulgio Andriušio rankraštis. Neradau. To paties teiravaus ir pas visus likusius gimines. Visi tvirtino nematę. Tuomet rašiau laišką Pulgiui į Australiją pranešdamas, kad rankraštis dingo, ir prašiau skubiai atsiųsti kopiją, idant galėčiau įvykdyti pažadą veikalui išleisti. Mano ir, tur būt, dar didesniai Pulgio „šokui“ sužinojau, kad savo kūrinį jis buvo surašęs rašomąja mašinėle be kalkinės kopijos, ir vienintelis originalas tegalys būti kažkur Amerikoje...“

„Negalėjau patikėti“, liudija toliau V. Adamkus, „kad tie apie 300 mašinėle rašytų puslapių būtų kur nebesurandamai dingę. Rašiau laiškus vi-

siems asmenims, kuriuos tikėjau gal gavusius tą darbą bent pažiūrėti. Visų atsakymai grįžo neigiami. Tada šaukiausi per spaudą: kas turėtų Pulgio rankraštį? Vėl mirtina tyla. Prabėgus kuriam laikui, pasirodė angliškoji „Encyclopedia Lituanica“, kur netikėtai Bačiūno apraše randu pažymėta, kaip šaltinį, ir tą Andriušio J. J. B. biografiją. Labai nudžiungu ir tuoj rašau Enciklopedijos leidėjui J. Kapočiui: aha, tai jūs gi žinot, kur Pulgio veikalas!.. Deja, ir vėl grįžta neigiamas atsakymas su paaiškinimu, kad Enciklopedijos redakcijai buvo žinomas tokios knygos parašymo faktas, ir kadangi tikėtasi, kad ji išeis gal dar anksčiau už Enciklopediją, tai ir buvo avansu nurodyta, kaip prospektyvus šaltinis“...

..., „Nuo tos dienos“, baigia Adamkus, „įsiviešpatavo tyla... Dar pasikeitėm laiškais su Pulgiu... Jie jau buvo pilni rūpesčio, apgailestavimo, liūdesio... Svarstėme, kokia būtų kam nauda slėpti rankraštį, ir vis dar viltingai laukėm. Pulgis nebesulaukė. Aš vis dar laikiu savotiško stebuklo — surasti veikala, ištesėti savo pažadą Bačiūnui, išleisti šį, tur būt, paskutinį jo rašto darbą ilgoje literato karjeroje, negrižtamai iškeliavusiam Pulgiui išlyginti kažkieno padarytą žiaurią skriaudą jam, kaip autoriui, o kartu lietuviškai bendruomenei ir lietuvių literatūrai“.

Aš tačiau turiu kiek liūdnesnį įsitikinimą, ar bent tokią nuojautą. Jei Bačiūnas savo stalčiuose ar kur ant rašomojo stalo tebelaikė biografijos rankraščius, nespėjęs jų išsiųsti spaustuvei, tai jie pirmiausiai ir turėjo patekti į tų giminaičių rankas „inventorizacijai“ ar „sutvarkymui“, tuo atveju atsidurdami „popiėrgalių“ šūtyje, skirtoje išmesti ar

sudeginti. Amerikoje žinom nemaža tokių atsitikimų, kai miršta mūsų veikėjai, palikdami dalykus, kurie visai nerūpi ir nesuprantami įpėdiniams ar giminėm. Sunku būtų patikėti, kad šiuo atveju būtų galėjęs atsirasti toks naivus vandalas, kuris pasisavintų perdaug žinomą kito autoriaus darbą, arba juokingai neapdairus vagis "komersantas", kuris kada nors tikėtusi pasipelnyti iš dabar jau visiškai nepelningo knygų leidimo biznio.

Man rodos, kad šis dar vienas mūsų kultūrinio vandalizmo ir pasibaisėtino primityvumo skandalas, tasai taip neužtarnautas ir barbariškas smūgis lietuvių rašytojui, kaip lygiai, antra vertus, ir anam šviesiai idealistiškai besireiškusiam lietuviškos veiklos veteranui Amerikoje — jau nebeatitaisomai įvyko. Žinoma, savo hipotezės aš jau nebegalėčiau apčiuopiamai įrodyti, bet taip spėju ir labai stipriai jaučiu. Nes jei nebūtų visai žuvęs ar sunaikintas, tai šis paskutinis Pulgio raštų šedevras per kelerius metus juk kaip nors pagaliau būtų atsiradęs.

O dabar pradėkim nuo laiško, kai Pulgis gavo A. Rimydzio dovaną — Don Kichoto vertimo antrąją laidą, tik ne mažiau barbariškai ten tituliename lape „pamiršus“ pažymėti vertėjo pavardę. Kaip tuoj matysim, jis užsirūstino, ir jam kilo visokių įtarimų...

* * *

1960. IV 28

Excelentissimo Don Antonio,

gerai, kad tą vakarą namo parėjau blaivus, ba kitaip būčiau pridaręs netvarkos normaliaime šeimos ūkyje! Gali įsivaizduoti tėvo džiaugsmą ir drauge pasipiktinimą, kai po daugelio metų randa

staiga namuose grįžusį sūnų, kurį jau laikė dingusiu... bet nebepažįstantį tėvo. Tokiais mišriais jausmais sutikau Paties neįkainojamą dovaną (atrodo, netrukus galėsiu už tai atsilyginti, nes Daunorą *) baigia spausdinti mano ROJAUS VARTUS).

Šisai mane pritrenkiantis įvykis sukėlė visą spiečių neramių klausimų. Jeigu Patsai galėtum čia įnešti kiek šviesos, nepatingėk man parašyti.

Pirmiausia, nors ir banditai, bet turėjo krislelį džentelmeniškumo ir nepadėjo Churgino pavardės, kaip vertėjo, palikdami skaitytojams spėlioti, o kas gi tikrasis vertėjas. O jau iš A. Kniukštos pareiškimo Tėvynės Balse buvo galima suprasti, prie ko ruošiama publika (girdi, jog tai ne Andriušio darbas). Turiu įtarimų ir šiame punkte: leidykla galėjo įdėti tokią knygos metriką tiktai užsienin eksportuojamų Don Kichotų, o Lietuvoj platinamiems bus padėję A. Churgino pavardę, kaip pilna-teisio vertėjo. Jiems viskas galima, tai būtų sunku patikrinti, jei nebent kam parašius Lietuvon. Bet iš ten irgi negalima laukti teisybės. Aš pats su niekuo nesusirašinėjau ir negaliu patikrinti. Jeigu čia galėtum man padėti, būčiau dėkingas.

Be to, neturiu dar plano, kaip reaguoti į tą visą

*) Dviem atvejais laiškuose minimas Daunorą, be abejo, yra „Europos Lietuvių“ iki 1957 m. pradžios redagavęs Eronius Daunoras, kuriam iš tiesų nėra tekę dirbti P. Andriušio knygas leidusiame Nidos Knygų Klube. Be to, P. Andriušio knygos buvo leidžiamos vėlesniais metais, o Daunoras minimas, matyt, iš klaidinčio įsitikinimo, kad jis Londone vadovauja visiems lietuviškos spaudos darbams.

košę. Sov. Sąjunga neturi narystės tarptautinėje autoriaus teisių konvencijoje. Neseniai skaičiau, kaip Connan Doyle teisių atstovas Maskvoje iškėlė bylą dėl neautorizuotų vertimų ir nieko nepesė, rusų teisėjui pareiškus, jog anglai be jokio atsiklausimo eilę metų verčia jų Tolstojų, Turgenovą ir kit. Vadinasi, legaliai per australų užsienio reikalų ministeriją vargu ką begalima pešti, nebent — pareikšti protestą. O gal galima būtų protestuoti per PEN organizaciją, kuriai, regis, ir Patsai priklausai?

Dar vienas būdingas faktas. Nė žodžio nepakeista, viskas kaip ir pirmojoje laidoje, kur buvo mano pavardė. Tai puiki inkriminuojanti medžiaga, jeigu turėtum, žinoma, reikalų su legalia valstybe! Ar negalėjo pakeisti vieno kito sakinio?

...Kaip Paties sveikata ir kaip atsiradai ažu ežero?

Man nors ir sunkiai (atplaukus su dviem rankom ir trimis mažais vaikais į komercinį kraštą), bet pamažu pavyko. Dabar turiu palivarkėlį su 32 vaismedžiais, kurių vardų nebuvo net žinojęs berąšydamas P. Rimkui „Gamtoje pasižvalgus“. Žmona mokytojauja australų mokykloje, morališkai patenkinta (ir finansiškai), o tai šiais laikais labai svarbu. Aš pats dar nepataikiau į tarnybos autobusą, nes dėl tingios prigimties vis dar trinuos smulkiu Adelaidės pašto tarnautojėliu, antspauduodamas telegramas. Viena teigiama darbo savybė, kad gali dirbti tokiomis valandomis, kurios tau asmeniškai patinka. O pagal savo prigimtį pasirenku darbo pradžią kasdien pusiau dvyliktos, vadinasi, pasilikdamas teisę į tobulą atsipagiriojimą. Žinoma, kartais pasinaudoju ir teise į rašymo bei skai-

tymo nereikalingus darbus. Sočiai išsimiegojęs atsikeliu penktą valandą ryto su kartais blaivia galva ir sėdu prie mašinėlės. Mano kūrybinis darbas kiek susitrukdė dėl grynai techninių priežasčių. Prieš daug metų (kas gi dabar juos skaičiuoja!) nusiunčiau paskutinę knygą ROJAUS VARTAI į Draugo romanų varžybas (tada kvailas buvau dar!). Niekas iš jury komisijos, išskyrus B. Babrauską, to rašymo nesuprato, mane numušė Ignatonio šlamštpalaikis, nors ir toks bliuznieriškai nekatalikiškas, bet taip visiems suprantamas. Po to kun. Bagdonavičius prašė, kad paleisčiau per Draugo atkarpą kaip kokią išmaldą. Persiunčiau į Londoną Daunorai... ir vėl keletas metelių. Bet, atrodo, išeis. O vienai knygai neišėjus į svetą, kažkaip nesiima plunksna rankon. Pagal nesąmoningai įsitvėrusį planą, dabar dar bus vienas ir, atrodo, paskutinis rašinys apie kaimą. Po to išsikelsiu toliau... į Uteną, o gal ir į pasaulį (Klaipėdą ar kur kitur).

ROJAUS VARTUS laikau geriausiu savo rašiniu, na, bet Pačiam, ne man apie tai spręsti. Paslaptis, atrodo, ta, kad rimčiausiai dirbau, ypač struktūriniu atžvilgiu. Tema baisiai siaura ir be konstrukcijos visiškai neprabiltų. Be metmenų, reikėjo griebtis ir naujų ataudų. Nebėra jokios lyrikos, jokių „polėkių“, bet pasibaisėtinas stiliaus sutirštinimas (baisiau už Katiliškį), sąmonės srovės principas, be to, visą laiką — veiksmelis, kurio pas mane pasigėsdavo skaitytojas.

Pats klimatas — amžina vasara... Didžiausias čia priešas — nuobodulys. Nėr su kuo pakalbėt, su kuo pagert. Tenka prisilaikyti žemliokų kompanijos, o ne profesionalų. Nesuprantu, dėl ko Austra-

lijon tiek mažai intelektualų priplaukė, o tai idealus durnių rojus, kiaurus metus galima vaikščioti be palto ir be kepurės, nėra kuro ar kitokių problemų, tik gėrimai pavojingi, kaip ir pas jus: jeigu geri, tai perki užsieninius. Mes dar turime galimybę vartoti ir savo gamybą, nes vynuogių nedateklium negalime nusiskusti, auga neprašytos. Tokio naminio įtaškoje ir Pačiam šį laišką rašau.

Daug laiko praleidžiu skaitydamas jūsų ir anglų literatūrą, o dar daugiau — filosofiją, tik nemanyk, kad — miglovarinė. Duoda daug paguodos, kai nėra su kuo pasišnekėti. Vėliau manau pradėti ką parašinėti spaudai. Tai nebus specialisto, bet populiariautoriaus darbas á la “Gamtoj pasižvalgius”...

* * *

1964. VII. 20

Brangus Antanai, kartkartėm man vis pakiši pasiskaitymų, negailėdamas iškaščių ir persiuntimo klapatų, kas dabar labai neįprasta mūsųose šiapus ir anapus vandenų. Dėkui ir už paskutinę perlaidą — žurnalus apie Rytų Europos bėdas. Perskaičiau nuo pradžios ligi galo, nors ir nepasakysiu, jog būčiau užmuštinai susidomėjęs panašia literatūra. Kažkodėl mano prigimtis neleidžia nagrinėti to, kas dedasi banditų valdomuose kraštuose, gerklėje užsisikersina piktybinis gumulas, nebeatgaunu kvapo, kaip višta, prisilesusi karkvabalių, gaunu pypčių. Ūkininkas, pamatęs bulbienioj kiaulę, nestudijuoja jos knisimo politikos meno, bet ima pagalį ir varo lauk. Žinau, kad jeigu taip būtų visi nusiteikę, pri-

eitum prie nesąmonės. Jei negalim paimti kiaulei pagalio, tai išmintingiau stebėti jos knisiavos taktiką, negu pabėgti nuo bulbienos panuovalio.

Deja, aš tokią pabėgimo ligą jau turiu ir jos negaliu pagydyt. Net skaityti dabar Lietuvoje išleidžiamas knygas purtosi organizmas, apima toks šleikštulys (neseniai perskaičiau dėdės T. Tilvyčio eilių knygiūkštę apie Tauragnus, nebe gražūs Tauragnai, nebe poetas ir T. Tilvytis!). Laimingas B. Babrauskas ir J. Cicėnas, kad jie nepaliesi tokio nuosmūkio ir sugeba blaiviai bei karingai vedžioti plunksną, svarstydami tarybinę literatūrą. Logiškai šaltas svarstymas yra atpenč reikalingas, bet mano liga (gal silpnėsne forma) serga daugumas mūsų komentatorių (prisiminkim Eltos biuletenius iš Reutlingeno), niekaip neatsikratydami tuo piktybiu gurgulu. Ramūs chirurgiškai įvykių svarstymai patys pavojingiausi sovietams. Mūsų spauda ir leidiniai jau seniai išsidirbo klišės, palengvindami kelią seniems ir naujiems grafomanams. Koktu skaityti ir šią antitarybinę rašliavą, paremtą šablonu à la buv. Rygos Segodnia. Paties prisiūsti žurnalai nuteikia geriau, duoda aktyvaus pasipriešinimo faktų, nesišvaisto lengvomis išvadomis, konradiniais sprendimais.

...Jeigu kartais užeis noras pasiklapatyti dėl manęs, tai patransliuok kokią paskaitomesnę knygą mūsų dabartinių rašytojų Amerikoje. Man susidaro nemažas deficitas, jei reikia pirkt pas jus išleistą knygą, kainos mums labai žiaurios išvertus pinigą, vos vos pajėgiu užsimokėti už Liet. Enciklopediją, ir tai iš metinių čekių, kuriuos gaunu atgal iš mokesčių departamento. **PURIENAS PO VANDENIU** išsiunčiau paprastu paštu, gausi nežinau po kiek laiko.

Dabar rašau tokią lyg ir biografiją vieno jūsų amerikietinio žymūno, vežu labai sunkiai, ypač kad reikia vaizduoti svetimą aplinką, nuotaikas. Na, šiaip taip suradau siūlelį, gal ir pasiseks kaip nors suverti medžiagą. Remiuosi daugiausia tuo, ką man papasakojo. Žinoma, to nepakanka parašyt tam, ką priimta vadinti biografija, ne, bet tos knygos ir nevadinsiu taip iškilmingai.

* * *

1965. IV. 3

Brangus Untanai, gavau pilną maišelį knygų. Ne tik maišelis geras, su minkštu pamušalu, bet ir knygos geros, dėkui! Tikrai, pradėjai mane lepinti. Metmenis pirmą kartą skaitau, nors iš recenzijų girdėdavau apie juos daug gerų daiktų. Būdingas Katiliškio straipsnis apie J. Kaupą. Ta pati gaida kaip ir A. Škėmos kulte. Bandymas mirusius kolegas paversti savo rūšies šventaisiais, smilkomais stabais primena tolstoizmo - dostojevskizmo - čechovizmo (dramaturgo) kultą Rusijoje, kuris buvo po karo atneštas ir Lietuvon. Atsimenu doc. M. Banevičių, kai jis paskaitose puldavo ant kelių prieš Turgenevą, Čechovą & Co.

Kaune tik Keturi Vėjai išsklaidė tuos asmenybės kulto dūmus (nors daugumoje, negalėdami naudotis vakariečių originaline literatūra, dalinai persimetė į Bloko-Majakovskio-Jesenino kultelį, žinoma, ne su tokiu mistiniu pagavimu). Bet kad dabar, kai Metmenų generacija gali laisvai naudotis anglosaksine poezija, proza, biografijomis, kritika, — atgaivinti tą seną rusišką tradiciją, nesuprantu

ir tiek! Tuose smilkalų dūmuose skaitytojas nebe-
mato, ką gi išliekamo sukūrė A. Škėma ir J. Kau-
pas, tuo daroma žala tik jiems patiems... meškos
patarnavimas.

Apskritai dabar šnekėti apie avangardinę lite-
ratūra atsiduoda atžagareiviškumu. James Joyce
jau prieš I pasaulinį karą išspausdino savo Finne-
gans Wake; dar iki šiai dienai anglosaksų kritikai
nežino, kur padėti šį veikalą, jis parašytas taip
avangardiškai, jog niekas jo nesupranta ir šian-
dien, po pusės šimtmečio...

Taip, tapyba gali būti abstraktinė, tokius pa-
veikslus kabiname ant sienos, vietoj apmušalų,
juose visgi matome tam tikras spalvas, tam tikrą
kompoziciją, sumanymą, judesį — kartas nuo karto
smalsu užmesti akį. Ne taip, kaip figūrinis paveiks-
las, kurį kelius kartus apžiūrėjus, visiškai pamiršti,
kad kabo ant sienos, nustoja jis net dekoracinės
funkcijos. Antiromanas, arba abstraktinė proza jau
susilaukė solidaus virš pusės šimtmečio amžiaus ir
dar nieko įspūdingo nedavė (šiai kompanijai, aiš-
ku, nepriklauso Kafka, M. Proust, Henry James).
Kad ir tiek metų pavėluotai, lietuviams irgi naudin-
ga turėti abstraktinių autorių, tad, užuot rašius kul-
tines liaupses, norėtum objektyvinės kritikos apy-
braižų. Antra vertus, J. Kaupas nė nėra abstrakti-
ninkas, greičiau romantikas.

...Daug laiko prasėdėjau rašydamas K. Barė-
no naujam almanakui ar žurnalui apie Romualdą
Juknevičių, jo asmenį ir kūrybą. Išėjo smarkiai il-
gas dalykas, bet iš juodraščio galutinai redaguojant
ėmė pačiam patikti tema, tad ir nesigailiu praleidęs
tam marias laiko. Bandžiau suteikti literatūrinę for-
mą biografiniam dalykui, kaip kad daro anglo-
saksai.

Be to, baigiau pirmą dalį ir dabar varau antrą J. Bačiūno gyvenimo. Pavadinau "Vieno išeivio istorija". Baisiai daug laiko prarijo ir dar ryja. Įklimpau į sunkų (gal sunkiausį) darbą: išvengti liaupsių, superlatyvų, pateikti dažnai neįdomius faktus įdomiai etc. Ypač kad amerikonai per tardymus nieko nesako apie nepasisekimus, mini tiktai pasisekimus, bijo atskleisti intymesnių momentų. Bاندau gelbėtis humoru ir stilium, kai kur tas padeda, kai kur — ne.

1965. X. 17

...Matai, aš vėl Pačiam turiu dėkoti už knygą apie rašytojus, o norėčiau, kad būtų atvirkščiai. Velnisškas tas apsnūdimas arba nuosmūkis! Ypač kai dar be duonpelnystės įsiveli į rašymą, antrą tar-nybą, na, reikia atidėt laiko ir trečiajai — vyneiui, kurį čia neblogai prasunkiu! Dabar baigiau Bačiū-niją, laisvesnės rankos, kol neužpuls K. Barėnas su savo pradalgėmis.

Bačiūno biografija įdomi, karinga, linksma, tad buvo smagu rašyti. Tik privargau besikrapštinėdamas visokiuose lapeliuose, laiškuose, prospektuose, na, ir laiškais tardydamas senį it enkavedistas. Išeis apie 300 puslapių knyga vien teksto; negaliu apskaičiuoti, kiek ten bus su abrozėliais. Bijau, kad jis neprikištų šlamšto, net nepranešė, kas prižiūrės spausdinimą...

Dėl kelionės (Amerikon). Bačiūno nuomonę žinau. Jis iš viso nežino, su kuo tie literatūros va-karai valgomi, tokių dalykų senieji išeiviai neturėjo. Vieną dalyką jis apsiima: suorganizuoti tokius parengimus (sales nusamdyti, surasti vietines orga-

nizacijas, kurios viską pravestų), tam turi didžiulę praktiką. Daugiau jis nieko man nežada laiškuose.

O J. Karvelis jau pusę metų tyli, matyt, nusi-gando to, ką buvo pažadėjęs. Tad man telieka susi-taupyti pinigų pačiam ir ten nuskrist. O tai bene bus svajonių srities reikalas.

Po pusmečio per Rimydį sužino "linksmą ži-nią", kad L. E. leidėjas iš Bostono J.Kapočius ap-siima ne tik kelionę Amerikon suorganizuoti, bet ir Pulgio raštų rinktinę išleisti. Tada jis pradeda pla-nuoti, kaip savo raštus tvarkyti, ir džiaugdamasis klausia:

1966.IV.4

...Nuo ko pradėti: ar laikytis parašymo datų, ar varyti pagal žanrus? Paties nuomonė man bus lemiama. Taigi reikia surasti žmogus, kuris apsiim-tų parašyti mano biografiją bei šiokio tokio vertini-mo įžangą. Turiu Sidniejūį Vincą Kazoką, poetą ir vyrą pamokytą bei plunksningą. Užpulsiu, gal su-tiks. Su juo man įmanoma net ir asmeniškai susi-tikt.

Šiaip apgraibomis maždaug atrodytų turinys:

1. Įvadas, 2. Anoj pusėj ežero, 3. Sudiev, kviet-keli (drastiškai perredaguotas!), 4. Rojaus vartai, 5. Purienos po vandeniu, 6. Vieno išeivio istorija (bačiūninė), 7. Feljetonai (trys knygos, o gal tik atrinktiniai?), 8. Memuariniai straipsniai (apie R. Juknevičių — iš naujų Pradalgių, Dievo paukšte-liai sukas lizdus — iš leidinio Blezdingėlės prie Torrenso, Prie senos fotografijos — atsiminimai apie M. Biržišką), 9. Laivas linksmybės, kelionė į

Australiją ir pirmosios dienos išlipus krantan, 10. Vabalų gyvenimai.

Dėl Laivo linksmybės (buvo spausdinama Mintyje) nežinau, ką bedaryti, nes originalą man nujojo geras prietelius, teturiu jo vokišką vertimą, tektų nedėkingas atlietuvinimo darbas arba naujas parašymas.

Grubiai apskaičiavus, išeitų trys storoki tomai. Tiesa, dar pamiršau vaikams knygelę Vabalų vestuvės.

J. Bačiūnas mano parašytą istoriją pradės spausdinti Vilties spaustuvėje šią vasarą (žiema, sako, labai užimtos mašinos).

...Per Adelaidės meno festivalį buvo atkvieštas skaityti savo poezijos Ev. Evtušenko. Buvau nuėjęs — devintas vanduo nuo Majakovskio ar Esenino. Blaškosi po sceną, nuduodamas artistą, bet veidas nereikšmingas. Visos jo skaitytos poemos su fabulomis, kaip senais gerais laikais. Skaitė ir Babij Yar — apie nacių sušaudytus Ukrainos žydus. Atsakinėdamas į publikos klausimus, gavo karčią piliulę. Vienas senis rusas rusiškai jį paklausė: vokiečiai sušaudė keliasdešimt tūkstančių žydų ir apie juos rašai graudžią poemą, o dėl ko nerašai apie keliasdešimt milijonų rusų, nukankintų kalėjimuose ir Sibire? Programos vedėjas australas sako, girdi, klausimą pakartot angliškai. Senis rusas sako, girdi, angliškai nemoku. Taip šis rizikingas klausimas buvo likviduotas, bet Evtušenko puikiai jį girdėjo!

P. S. O gal pasirinkti bostoniškį įžangininką (pvz. Antaną Gustaitį)?...

... Kaip patiko S. Santvaro atsiminimai apie B. Melngailį? Ten ir pats esi liečiamas. Tas laikotarpis labai margas ir įdomus. Per T. Tilvytį daug sužinodavau apie jūsų literatūrą gaują. Atrodė, poetams tada atėjo auksinis amžius, jie buvo dienos herojais, salionų liūtais. Santvaras galėtų duoti daugiau.

1966. VII. 12

...Va, ir vėl mane palepinai su labai įdomia knyga (Critical Approches to Literature by David Daiches). Žmogus pasako viską, ko tiktai reikia šiuo klausimu. Ir taip nenuobodžiai, kaip kad vokiečiai profesorai darydavo tomų tomuose. Atsimenu, kai kažkuomet buvau atsitiktinai perskaitęs Lietuvoj kažkokią amerikono knygą apie teatrą ir papasakojau tai Baliui Sruogai, tai jis susiraukė: girdi, kas kas, tik ne amerikontai gali rašyti apie teatrą, mesk į šiukšlyną! Pasirodo, negalima jų mesti į aukščiau pažymėtą vietą. Mes manėme, kad tik rusai ir vokiečiai tenusimano visuose menuose (na, kartais ir prancūzpalaikiai), ir jaunystėje bei brandos metais temitome jų atrajomis.

Atsimeni gi Pisarevus, Bieliniskius. Kaip pas juos viskas paprasta, nesudėtinga! Pasigavai tiktai vieną kokį aksiomatinį pirštiką (tiksluosius mokslus, ekonominę pažangą) ir paskui vynioji aplink jį. Laimingas K. Korsakas!

Anglosaksams ne viskas taip aišku. Galėtum juos pavadinti aristotelininkais, kai mes buvom pla-

tonininkais. Platonui buvo viskas aišku: iš Respublikos ištremti visus poetus, nes jie iškreipia realybę (galima sakyti, nesilaiko socialistinio realizmo). Aristotelis bandė surasti kūrybinio veikalo techniką ir nebandė nieko tremti arba bausti.

Mes gerokai pasivėlavom čionai atvažiuoti, būdami jau visiškai išsiauklėję platoninėje dvasioje. Kokius anglosaksų kritikus beskaitytum, taip ir matos aristotelinis vaizdas. Gal būt, ir mes būsimoj Lietuvoj pradėsime galvoti aristoteliškai. Ir bus daug geriau. Ne tremti poetus iš savo krašto, bet juos vertinti pagal jų nuopelnus.

Dabar dėl kitų reikalų. Po visų pastangų nieko nesitikiu gauti, ko aš neturiu. Nutariau, kaip Pats sakei, parašyti savo autobiografiją, ir ją rašau. Atrodo, tai bus didelis veikalas, lies labai daug praeities įvykių, mano kaimą, Utenos progimnaziją, Aušros gimnaziją Kaune, Meno Mokyklą, V. D. Universitetą, mano keliones, veiklą Klaipėdoje, bolševikmetį (kai verčiau Don Kichotą), vokieťmetį, pabėgimą, gyvenimą Vokietijoje, literatūros vakarus lageriuose, paskui kelionę į Australiją, ir kaip ten rašiau „Sudiev, kvietkeli“ ir tt. Tai išeis kaip nauja stipriai stora knyga, gal būt, pati storičiausia, kokią esu iki šiol parašęs. Baisingai sunkus dalykas, bet stengiuosi kuo toliau laikytis nuo visų asmenybinių reikalų. Vaizduosiu, kas gyvenime man padarė didžiausio įspūdžio (nenustebk, kad ir Pats būsi tų žmonių tarpe).

Po J. Bačiūno biografijos (ji netrukus pasirodys) pamatysi, kaip guviai ir literatūriškai į tokius dalykus šoku su entuziazmu. Nenoriu girtis, bet pamatysi, kad ir lietuvių kalba pasirodys biografija, kurią galėsime priskirti į grožinės literatūros sritį.

Iki tremties mes to dalyko, atrodo, visai nežinojom.

Kai rašiau apie R. Juknevičių, tai DRAUGE pasirodė St. Pilkos (Meringio) recenzija, kur buvo pasakyta, kad R. Juknevičių, girdi, aš menkinu. Mat, aš kitaip rašiau, negu A. Merkelis, kuriam visi aprašomieji buvo taurūs lietuviai, be vandens nieko kita negėrė...

Kaip iš anglosaksų autobiografinių ir biografinių veikalų matome, tenai nėra nei taurių, nei kokių kitų žmonių, bet tiktai žmonės su visomis silpnybėmis. Ir žinai, Paties pasiūlymas parašyti autobiografiją mane sudomino, nors tai yra pats sunkiausias grožinės literatūros (kurios mes neturėjom) žanras. Gali įsivaizduoti, kad tenai atvaizduosiu Kauno esperantininkų sąjūdį, kai mes rinkdavomės pas inž. Paul Medem, Smėlių gatvėje, kur kas antradienį vykdavo koncertai, paskaitos, kur atvažiuodavo Adomas Jakštas, žydai, lenkai, vokiečiai, lietuviai, visi kartu dainuodavom ir kalbėdavom esperantiškai.

Ir iš viso nekreipk dėmesio, ką aš čia rašau, bet dėkoju, ką padarei dėl manęs...

1967. IV. 27

...Baigiu biografiją, netrukus išsiųsiu V. Kazokui. Pasirodo, apie savo paties gyvenimą rašyti sunkiau, negu maniau. Graibaisi vis aplinkui, o į vidų ir nepataikai, sunkiai susivokdamas, kas reikšminga ir būdinga, kas balastas, vis atsigręžiant į skaitytąją, kuris kaskart darosi labiau neapčiuopiamas, kaip vėgėlė slysta iš rankų. Kaip jis dabar, anglo-

saksų literatūros įtakoje, žiūri į žmones ir įvykius tuometinėje Lietuvoje? Kas buvo svarbu, įdomu, juokinga mums, — ar bus svarbu dabartiniam knygos vartotojui?

Parašiau virš 30 didelių mašinėlės puslapių, sumečiau biografinių faktų, bus sveikiau, jeigu pašalinis, jaunesnės kartos žmogus pasirinks iš krūvos, kas jam atrodys pasirinktina, ir atkurs savo žodžiais. Savo tikrą autobiografiją kada nors pagal dabartinius apmatius parašysiu ir išleisiu atskira knyga...

1967. VII. 29

Brangus Antanai, kur padėjai vasaros atostogas: vandeny, miške, dykumose ar kalnuose? Pas mus šiuo metu migdolai žydi, vadinasi, pati biaužiausia žiemos dalis — lyja, išdykauja perkūnėlis, verčia tvorą švidras, purto nuo šakų apelsinus, citrinas (tik nepajėgia nupūsti mandarinų, jų giminaičių, taip kietai prisitvirtinusių, jog net beraškant nenutrauksi jų kotelio, kuris pasilieka su išplėšto vaisiaus odos skvetele).

Tuo pačiu paštu išsiunčiau laišką ir J. Kapočiui, kaip ir čia Tavęs prašydamas atsakyti į tą patį klausimą: kiek mašinėle atmuštų puslapių (normalių, ne didžiųjų "foolscap") turi turėti mano biografija ir kūrybos vertinimas?

Pagaliau surašiau biografinius faktus, bet baigęs nusigandau — 50 mašinėlės didieji (foolscap) puslapiai tankaus teksto! Išėitų atskira knyga, jei dar pridėtum V. Kazoko kritikinę peržvalgą. V. Kazokas, gavęs visus mano rankraščius, taip pat

nusigando ir, prirėmęs mane prie sienos, klausia: kiek puslapių? Ir labai pamatuotai klausia...

Į šį rašymą investavau baisybės laiko, bet dabar vėl atsidėsiu veikalų perredagavimui, Sudiev Kvietkelį manau ištisai perrašyti, o kitus dalykus tik peržiūrėsiu. Gal būt, Laivą Linksmybės teks atversti į lietuvių kalbą iš vokiškosios... Tad būk drūtas!

Ir paskutinis mano turimoje Pulgio laiškų grupėje yra Naujųjų Metų sveikinimo atvirukas, ranka, ne mašinėle rašytas vis iš tos pačios australiškos Adelaidės:

1969. XII. 18

Brangus Antanai, ir užgriūvančiais šitais naujais metais būki atsparus bendruomeninėms, pasaulėžiūrinėms ir avangardinėms baciloms, kurios baigia jau išėsti akis.

Dėkui už knygą, tai tikrai Lux ex Oriente — ne tik literatūra, bet ir filosofija, kuri kyla čia pat iš žemės, o ne iš debesų ar pypkės dūmų, kaip Vakaruose.

Žemai lenkiuosi

Pulgis Andriušis

Beje, kai jau visa tai, kas čia pateikiama, buvo paruošta, A. Rimydis savo rinkiniuose dar užtiko vienuolika J. Aisčio ir devyneta P. Andriušio laiškų, rašytų jam ankstyvesniais metais. Tai po porą pačių būdingiausių čia ir pateikiu dar.

Mielas Antanai,

aš neparašysiu Tau tokio gražaus laiško. Man padvelkė anas vėjelis, kuris kadaise ty-
sant vejoje pažadino epušės lapus. Ir Tu tada
sakei, kad jokia primadona taip nepašoks. Tai
buvo 35 ar 36 vasarą (gal pavasarį, gal rudenį,
bet lapai buvo dar žali) Vytauto parke, netoli
Parodos g-vės ir Neolituanijos. Tai buvo sekma-
dienio vienuolikta valanda (Katedros didysis
varpas plaukė per miestą). Aš nežinau, kodėl
man ta diena liko, kodėl aš ją rašydamas pri-
siminiau bent trijuose eilėraščiuose, net ir šie-
met Maine valstybėj:

Ramu, tik epušės visi lapeliai
Staiga pakyla ir smagiai
Plasnodami vėl nutupia negalioj
Lyg pririšti drugiai.

Į žydrą dangų stiepiasi mūs kelias,
Tik dairo vakaras baugiai,
Ir plazda širdys epušės lapelio
Lyg pririšti drugiai...

Ak aš laiškų rašau dabar daug, bet vis lyg
nepažįstamam žmogui. O tavajam jaučiu, ne-
žiūrint ilgų išsiskyrimo metų, juk aš jau dvy-
liktuosius svetur gerokai praėmiau, o rods ayer
hemos hablado (vakar mes kalbėjome). Tu
mane palydėt buvai atėjęs stotin į visas ke-
turias mano keliones 36, 37, 38 (vasary) ir 39
(lapkričio pabaigoj). 12-tieji metai — juk tai
jau šis tas gyvenime, ir vis kuriuos, vis plakuos,
vis rangaus it kepamas unguriukas. Kur, ku-
riam galui, kas supaisys...

Vargšai Untės*), kaip aš jiems pavydžiu. Visas tautos nelaimes iškenčiau svetur. Aš visai nederu anachoreto gyvenimui, o turėjau gyventi. Mačiau ir aš karą kelis kartus, bet kaip Stendhal romane, detalėse. Ir mano kambario sienos sueižėjo, bet atlaikė.

Man miela, ką rašai apie N. Ilg. Sakai vieni kirstukai rašo. Subliuvo gi jau universiteto asilyčia, Dr. J. Grinius. Argi aš komplimentams rašau. Bet jei tas idiotybės bokštas mano, kad klajūnai tai pabėgėliai en bloc, tai labai apsirinka, nes aš ten neturėjau galvoje nei vertėvų, nei degtindarių, nei mulkių, nei kiaulių. Betgi ne šieandie mano aiškintojai pataiko, lyg pirštu nežinau kur. Galop mes niekad ir nerašėme avinų bandai.

Ta ponია Devenienė gal kiek klysta. Aš pelniu sau duoną. Ir dar liktų šis tas, žinoma, jei bėdų nebūtų, jei nebūtume buvę nuogi, bąsi. Aišku, turtų nesukrausiu.

Nemanyk, kad labai nusiskriausčiau, jei Tau siųsčiau...

Kaip man Amerika. Nekaip. Betgi vienintelis kraštas, kur gali gyvent. Man čia viskas gazolinu dvokia, net saldainiai, gal dėl to čia pamečiau apie 17 svarų. Įsivaizdink majonezą su mineraline alyva, o jankiai jį ėda. Įsivaizdink duoną, kuri per 15 minučių užmaišoma, išrūgsta ir iškepa. Jų gerklės skardinės.

Apie dvasią dar aršiau. Lengviau susikal-

*) Atrodo, turi galvoje Antanus (Untės) Miškinį, Rimydį...

bėt su kinu bei zulusu, kaip su jankiu ar suamerikonėjusiu lietuviu. Jaunimo lietuviško jau nēr. Atsiranda keistuolis, bet retas, kaip baltas žiurkė.

Su kolegomis profesoriais pokalbiui užtenka dviejų žodžių haj (labas) ir gudbaj. Į ilgesnes diskusijas ir nesileidžiam. Su mokiniais irgi neįprasti santykiai: mokinys čia ponas, jis mokytoją valdo. Jam turi sukramtyt ir koserėn sukišt ir maloniai prašyt, kad teiktųsi ką nors išsplauti. Bendrai paėmus tai juokun darbs. Nereikia imt galvon. Ir neimk.

Lietuvybės našta čia sunki, aš ją vos vos pakeliu. Užuo mokius, gal geriau būtų apaštalauti, bet apaštalauk, jei nori, kai tie apaštalaujami be naštos ir gėdos nieko kito nejaučia. Lietuva jiems mažiau rūpi, kaip Pacifiko salos. Atsigriebiu šiek tiek su prancūzais. Aš turiu klasių vienu prancūzų ir prancūziškai dėstau.

Gamta biauři, ypač vasaromis. Drėgna, karšta, tvanku. Per didžiausius karščius reikia kurt pečius, kad nepelytų spintose drabužiai. Ruduo gražus, tokio aš niekur nemačiau, kaip Naujojoj Anglijoj. Spalvos neįsivaizduojamai gražios ir turtingos: nuo juodo raudonumo iki baltos. Tikra žiema prasideda apie sausio pabaigą.

Tikėk — ne jūros vėjas žvarbus, bet ta drėgmė nužudė Anabel Lee. 1)

Miela, kad Tu sveiksti. Reikia laikytis. Su

1) Žinomas Edgar Poe eilėraštis.

širdgėla reikia prisipažinti, kad kvailų mūsų tautoje apstu — sumulkins jie Lietuvą. Aš nežinau, kiek netiks gyvenimui pabėgėlių. Lietuvos svetur genda ir tampa grynakraujė kiaulė. 120 metų kovojom su rusybe: Muravjovais ir Kruglodurovais, o pora supuvusių ruskių bobų sugadino kalbą: žhynocie poniuce, šhytas vilkas; gedka (Gediminas!!!), ancka, birka, sciopka, univerka; važosim namo (o, kaip geografija). O tempora, o mores, o veiber, o cores (o laikai, o papročiai, o bobos, o vargšai). Nepaimk nors pats kokios vokitkos!

Aš rašau dabar savo „Apsingės Parapiją“ 2). Manau išeis didelė, kaip Koelno katedra. Bet teturiu tik 8 skyrių. Parašau kada eilėrašį. Retai, labai retai.

Aš Tau siunčiu Be Tėvynės Brangios 3). Tai vis jos, mano žmonos ženkle. Dieve, koks mielas kūrinėlis. Be jos būčiau visai uždusęs. Mūza ji man pasiliks visą gyvenimą.

Ką Tu turėjai galvoj su Freude durch Kraft? Rašau gi aš čia korespondencijas, seimų protokolus, sakau prakalbas, dažnai dviese. Pamatytum, kaip plėšaus, kaip rėkiu. Pamatęs sakytum, na ir pasiust moka tas mano Jasius.

Dantims šmero atsiųsiu. Aš juo nevalau. Senegaliečiai valo dantis pasiėmę saujon smėlio arba žvyriaus. Aš bikarbonatu. Man per aštrūs jų krymai. Ar atmeni „sidolį“, kuriuo

2) Romanas, kurio Aistis neužbaigė.

3) Eilių rinkinys Amerikoje.

mūsų moterys rundeliukus valydavo? Jei ką dar įdėsiu — nepyk — negi vieną šmėrą siųsi.

Zobarską ir Vaičiulaitį po kelių dienų čia matysiu. Perduosiu sveikinimus.

Tai ir baigsiu šiuos savo palaidus barščius. Spaudžiu prie širdies. Tedreba žemė. Valančiaus žodžiais tariant „iszturesme iki gala“.

Tai va

Tavo Jonas —

Marianapolis, 1949.IV.6

Mielas Antanai,

aišku Tu pamanai — taigi mano Jasius ir tas nerašo, o gal ir pamiršo. Dar praeitą savaitę rašiau Tavo reikalais 1) tūliems žmonėms, bet nūnai gerieji išsibaigė, o su kietaisiais ir suktaisiais kietas ir suktas susirašinėjimas. O žinai, kai neturi ko gero parašyti prieteliui, tai ir rašyt sunku. Aš nenustojau vilties, ir manau, kad man pasiseks vieną dieną.

Kartais aš užsikniaubiu ant stalo ir manau, kodėl gi aš čia taip vienas, kodėl gi nėra čia nė vieno mano lakiųjų draugų. Tiesą pasakius, aš tikrai čia neturiu nei vieno tikro draugo, o tos sezoninės bei laikinės draugystės manęs niekad neviliojo ir nesotino. Jei ne mano draugas Aldona 2), jei ne mano džiaugsmas Vakare) 2, tai aš nesiskirčiau niekuo nuo jo-

1) Aistis rūpinosi gauti Rimydžiui afidevitą emigruoti Amerikon.

2) Aldona ir Vakare — žmona ir dukterė.

valą ėdančios kiaulės. Čia gyvenimas nėra lengvas, aš retkarčiais tik galiu atitiest nulinčią sprandą.

Tu man atsiuntei Kazimierą 3) tarp tropiškų lapų beilsinti. Ir aš prisiminiau danų prinčą:

...To die, to sleep;

To sleep: perchance to dream...

Žinai, pavydą keliančiai ramus tasai mūsų Kazimiero miegas. Toks jis ten olimpiškai šviesus, kaip jis buvo šviesus ir aiškus savo rašte.

Ir į jį pažiūrėjus man atsirado baisus noras atsidėkoti tam žmogui už viską, ką aš esu iš jo patyręs. Aš noriu trūks-plyš išleisti jo raštus su dideliu jo gyvenimu ir studija apie jį ir jo kūrybą.

○ Kūrybą aš šiaip taip gal surankiosiu, bet man jo gyvenimas, ypač prieš pažintį, visai nežinomas. Ar tu negalėtum kartais surašyti visa, ką apie jį gali dabar atsiminti. Aš manau, kad Santvaras galėtų irgi šį tą atsiminti, ypač apie vilniškius jo metus. Aš žinau porą epizodų iš jo vaikystės, kuriuos jis man pasakojo Prūsų gatvės darželyje ir dar šį tą iš jo mokytojavimo Papilyje per aną okupaciją. Tolydžio visa tai užsimirš ir dings. Neatsakyk man to ir nurodyk, kas man dar galėtų apie jį parašyti.

Būk stiprus, ir bendrai laikykis.

Tavo Jonas —

3) Kazimiero Binkio laidotuvių nuotrauka Kaune.

Liepos 17 d. 1947

ROSSINGEN, Weidenstr. 1

Mielas Darbdavy

Pekliškai nudžiugau, gavęs per nelaimingos Nelės rankas Paties komercinį laišką,— ne dėl to, kad jame buvo žinia apie pakieta, bet dėl to, kad dar nesi nustojęs revoliucinio budrumo. Per suvažiavimą 1) tiek buvo smulkių sekretoriškų reikalų (o ypač per pobūvį, kurio metu pusei paros buvo išjungtos visos sąmonės šviesos), kad ant rytojaus Mazalaiteį jau radau išgaravusią ir tik F. Kiršai tesuspėjau žodžiu pranešti mano rezoliuciją rašomu klausimu. Gal jis bus Patį jau apšvietęs, kol gausi šį laišką. Nusistatymas palaikomas ir toliau. Parvažiavęs namo, sužinojau, kad mano švogerkė gastroliuoja Hannoverį, bet šiuo tarpu jau buvo grįžtanti ir su ja susisiekti fiziškai buvo neįmanoma. Bet aš jaučiu besidarąs B. Raila 2), taigi gana apie tai: jei nebus sunkumų, perduok visus tuos trantus ir atsiųsk grynais.

Labai negerai, kad taip toli gyveni ir be metinių pasimatymų negalima šnektelti. Baidiu daryti naują knygą, pasukęs visai kita kryptim, atsisakęs humoro (jį konservuoju Dievo Paukštelyje ir Tysliavos Vienybėje). Paskutiniu metu sumezgiau ilgiausį savo amžiuje kūrinį — net 19 mikroskopinių puslapių!

1) Liet. Rašytojų draugijos Vokietijoje.

2) Pulgis B. Railą laiko mėgstančiu per daug kalbėti.

— pavad. „Penkių beržų kronika“, kur susirūpinau kompoziciniais klausimais, žaisdamas peizažu, istorija, reportažu, audromis ir kitomis velniavomis. Šiek tiek, — nors labai blankiai, — suprasi iš almanache tūlpusios Kelionės Tauragnuos, tik 5 b. kronikoje daugiau dinamių fūgų ir klaikybių (herojiškas ir vergiškas peizažas). Visa tai čia rašau tam, kad baisiai norėčiau duoti rankraštį perskaityti Pačiam kaip ilgamečiui mano redaktoriui. Pačiais, perrašęs mašinėle, manau, vis dėlto pasiųsti jį Pačiam į sanatoriją, kur tikiu, laiko nesi per daug vėjojamas, kaip žmonės lageriuose. Persikraustęs iš Tübingeno į Trossingena, staiga pajutau, kiek daug laiko turiu kurti ir absoliutiškai niekeno netrukdomas dirbti (nei komitetai, nei svečiai kasdieniniai, o kartais net po kelis, kaip kad būdavo Tübingene, nei politika, pagaliau nei Unrra). Geresnių sąlygų neturėjau nė Kaune, kur Konradas ir karčiarmytės prarydavo laiko.

Barčiauskas 3) dažnai rašo, laiškai pilni pažadų, afidevitų ir prašymų rašyti Vienybei, bet kol kas pažadus vykdau tiktai aš, karts nuo karto parašydamas, o aną dieną Tysliavienė už tai laiške atsiuntė vieną dolerį, kurį pramainęs, ant piktumo pragėriau visų tų neraliuotų jankių sveikaton. Tysliava viename laiške parašė, girdi, Europa sena ir durna, o man rodos, Amerika nors ir jauna, bet 100 kartų durnesnė. Taip man įgriso tie jų plepalai, kad

3) Pulgio senas draugas Bruklyne, dirbęs prie Vienybės.

dabar neturiu nė mažiausio noro ten važiuoti. Jeigu kas lips ant atapenčių, pasitrauksiu į Prancūziją, o iš ten Ispanijon, kad tik nereikėtų turėti reikalų su tais Mahanojaus durniais. Žinoma, dėl bendro reikalo bendradarbiauju ir bendradarbiausiu. Bet tokioj Prancūzijoje jau geriau vynuoges genėti ir jausti, kad esi kultūringoj aplinkoj, nors sekmadieniais galėdamas paskaityti žurnalą ar pasižiūrėti meninės filmos, negu su nepraustaburniais graboriais smilkti saliūnuose ir juos girti ne tik žodžiu, bet ir raštu. J. Pajaujis labai pesimistiškai vaizduoja Ameriką.

Pagaliau išstenėjom almanachą 1). Kiek jo puslapiuose slypi kautynių, prakaito, nervų, barnių, — jums tenai, pamaryje, nesimato. F. Kirša, pirmininkaudamas suvažiavimui, taip pat buvo užkrėstas distancinės romantikos. B. Brazdžionis, kurį redakcinė kolegija smurto būdu turėjo išrinkti vyr. redaktorium (priešingu atveju jis atsisakė leidejui atiduoti pas jį kažkokių būdu patekusius Baltrušaičio, Aisčio, Vaičiulaičio ir kitų rankraščius). Be to, nepasitaręs su red. kolegija surašė autorių biografijas visai saivališkai, iškreipdamas faktus ar bent juos tam tikrai nuspalvindamas. Taip pat gale pridėjo saivališkai Brazdžionio žodį, rodos, kad visas tas milžiniškas darbas buvo jo padarytas. Be to, jis gražino išmestus kelis škorbutus. — Visų tų nuosėdų nekėlė suvažiavime, bet Pats turi tai žinoti kaipo paveikslą kai kurių popiežininkų, kurie net ir tokiose

1) "Tremties metus".

sąlygose daro sau reklamą, lipdami per lavonus. Na, bet tiek to, almanachas, svarbiausia, išėjo! Ir aš visada sakiau ir sakysiu Brazdžioniui, kad tu būsi garsus ne intrigom, bet savo poezija. Iki šiol biržėnai tuo nelabai norėjo tikėti ir kiekvieną progą pakiša po kojom spąstus savo asmenybei pristatyti ponios istorijos ordinų komisijai.

Valdyba 2), rodos, dabar bus „workable“, nes „pranašą“ neutralizuos H. Radauskas, Nyka-Nyliūnas ir aš. Santvaras, kaip žinai, visuomet pritaria daugumai ir taip darbas eis sklandžiai, ypač kad posėdžiuose amžinai kils kibirkštys dėl Nykos-Niliūno, amžino amžniausio Brazdžionio ir Santvaro „priešo“, o mes turėsime tas kibirkštis nukreipti naudinga draugijai linkme. Mat, pranašas ir Stasys itaria N. Niliūną Miškinu buvus! Praeitoje valdyboje, išvažiavus Vacł. Biržiškai pas jus, balsai susiskirstydavo 2 prieš 2 ir darbas ėjo labai nesklaidžiai. Santvarą ir šį kartą išrinkom (net ir antipopiežininkų balsais) pirmininku, nes jis dirba kaip švabų jautis ir tinka reprezentacijai, tik tai koalicijoje su Brazdžioniu labai šališkas, o dabar daugumos neturės ir bus vėl geras Santvaras. Pranašą 3) galėjom per suvažiavimą nukišti toli į kandidatų uodegas, bet nekėlėm viešai visų srutų, taigi ir pateko į valdybą, nors ir popiežininkai, — nuostabu, — organizuotai neveikė per rinkimus.

2) Rašytojų draugijos valdyba.

3) „Pranašu“ vadina B. Brazdžionį.

Nemanyk, kad pasidariau juodu a la Ant. Gustaitis pesimistu, rašydamas šį purviną laišką. Atpenč, su Brazdžioniu ir Santvaru liekam geri draugai (baigiu juos įtikinti, kad rašytojui svarbiausia reikia gerai rašyti, o visa kita — nesvarbu) ir, reikia manyti, kad netrukus mūsų ansamblis vieną dieną išnirs į paviršių jūsų zonoje, prieš jums sėdant į laivus. Maniau bus ne pro šalį visas tas praeities dėmes nuvaizduoti Pačiam, smarkiai atitrūkusiam nuo „audrų vandens stiklė“.

Taigi linkėdamas kuo greičiau nubaidyti nuo savęs giltinės sumanymus, pasilieku budrus

Pulgis Andriušis

14b Trossingen, Weidenstr. 1

Rugsėjo 8 d., 1947

Seniai Girdėtasai,

Jau ir antrus atlaidus 1) atbuvome šveinfurte ir aš antrą kartą per rankas neprisirengiau perduoti žinios. Po rašytojų seimelio pasiųstame laiške (kurio, bijau, galėjai negauti, nors siunčiau valdžios pripažintu paštu) išdėsčiau, kaip pasielgti su man priklausančia puse pakieto: perduoti ir, jei nepragersi, atsiųsti pinigus, atskaičius procentą už vargą. Tuo atveju, jeigu nebuvai gavęs mano išsamaus laiško, tebūnie tai dabar žinoma.

Žurnalistų seimelis, palyginus su mūsiškiu,

1) Turi galvoj antrąjį žurnalistų suvažiavimą Vokietijoje.

praėjo pasibaisėtiname chaose, kokio dar iš viso ne tik čia, bet ir Lietuvoje neteko išgyventi. Kad Kardelis nusmukęs nuo koto, tai seniai žinome, bet kad ir Blazas spraktelėjo iš klinčių, tai aš pirmą kartą mačiau. Suvažiavimo eiga schematiškai taip atrodė: Kardelis puolė valdžią, paskui žurnalistus; Merkelis puolė valdžią, žurnalistus ir Kardelį; Blazas puolė valdžią, žurnalistus ir, be to, Vitėną; po to buvo valsas su savom: Kardelis — Merkelį, Blazas — Merkelį (ir Vitėną), Merkelis — Blažą. Taip vyko dvi dienas, o kai atėjo laikas konkrečiai tartis, jau reikėjo važiuoti į pobūvį. Suvažiavimo dalyviai sėdėjo rūstūs, nukamuoti ir niekas nedrįso sutrukdyti demagogijos, kuriėjo tarp valdybos narių. Joks pasiūlymas, joks sumanymas nepadėjo: reikėjo duot Kardeliui, Blazui ir Merkeliui iki gali išsišnekėti.

Rezultate vėl buvo išrinkta valdyba, kurios nariai gyvena visose zonose. Ir iš anksto garantija, kad ir per sekančią kadenciją nebus sukviestas nė vienas posėdis. Rašytojų draugijos ir kitų sambūrių praktika parodė, kad valdyba yra operatyvinė tik tuomet, jei kворumas gyvena vienoje zonoje, o geriausiai — vienoje stovykloje. Bet žurnalistų „vadai“ paaiškino, kad, girdi, jei rinksim ne 9, bet 5 narius, tuomet neapimsim visų „įsitikinimų“ žmonių! Bet gana tos balos!

Pradedam leisti liter. žurnalą „Skaitymus“ (80 pusl. 1). Dėsime tiktai originalę literatūrą,

1) Sekančiuose P. A. laiškuose nuolat grįžtama prie „Skaitymų, bet jie niekada nepasirodė.

nesismulkinsim ginčais, straipsneliais, žinutėmis. Dėsim kad ir ilgiausius dalykus, bet be tęsinių, žinoma, išskyrus romaną, kurį praleisime per 2-3 numerius. Tai bus grynai grožinės lektūros žurnalas, kurį su K. Fondo pagalba bandysim paskleisti tarp viso pasaulio lietuvių. Tuo pačiu žygiu apsaugosime rankraščių ateitį nuo visokių eventualumų, nes, kaip žinai, rankraštis ilgai gulėti šiais laikais nemėgsta (nors bendrai tas eina į sveikatą). Daug rankraščių liko gulėti Lietuvoje (mano vabzdžių perredaguotos biografijos irgi ilsisi Daunoro ūkyje po žeme).

Nepagailėk keleto eilučių ir pasakyk keletą alkanų minčių dėl šio žurnalo, o taipgi atitransliuok kūrybos mano adresu.

Su pagarba

Pulgis Andriušis

Ir keletas žodžių pabaigai...

Tiek Jono Aisčio ir Pulgio Andriušio laiškų bei jų ištraukų — su jų „iš žemės kylančia filosofija“, su graudžiais didelio Lietuvos poeto ir brandaus beletristo humoristo egzilininiais likimais, ne ilgai trukus abu priglaudusiais tokiose skirtingose vienoje Amerikos, kitą Australijos žemėse.

Ir vienas ir antras man jie buvo labai artimi pirmuoju jaunystės dešimtmečiu ir ne visiškai nutolę vėliau, nors mus jau skyrė tūkstančių mylių atstumai, netgi patsai Ramusis vandenynas.

Daliniam šių laiškų rinkiniui sudaryti bei su tvarkyti (gal kiti kitur kitais laikais pateiks ir atliks

daugiau), kaip įžangoje minėjau, gražų darbą pirmasis atliko mūsų bendras viso amžiaus bičiulis Antanas Rimydis.

Man taip pat, vagiant savo trumpėjančią laiką šioje žemėje ir tirpstančią energiją, nebuvo labai lengva dorotis su ta jautria bei intymia medžiaga — atrinkti ir techniškai paruošti spaudai, kas atrodė vertingiausia, būdingiausia ar apskritai kuriuo nors atžvilgiu žavu.

Nors ir mažas, bet tegu tai bus ir mano kuklus įnašas dar kartą savotiškai atgyvinti šių bičiulių ir tokių šviesių lietuviškų žmonių pėdsakus mūsų kultūroje ir atminimuose, o kartu ir abiem jiems mano padėka už laimę turėjus tokius draugus.

Los Angeles, 1976. VII. 21

GRĮŽIMAS Į LIEPKALNĮ

Naktis ėjo tamsyn. Itin juodavo akiračiai: tik vakaruose miglotai tebežaravo saulėlydžio blėsa. Juozui Norgailai vaidenosi, kad tiršta, švelni tamsa ne tik akina, bet ir glosto jam veidą ir net braunasi jo dvasion. Jis skendėjo tame tirštame, šiltame vasaros nakties pūkyne ir snūstelėjęs pasijusdavo neriąs su visais ratais į kažkokią juodą prarają, tačiau kai, atplėšęs vokus, pamatydavo savo senuosius bičiulius Aušrinę ir Grižulio Ratus, nusiramindavo ir vėl sudėdavo bluostą. Kartais jį pamalonindavo mintis, kad iš tiesų būtų neblogai nebegrižtamai nunerti į Paukščių Taką, nes tada nebereikėtų aiškintis žmonai, kodėl jis taip ilgai užsibuvo miestelyje. Gal pas Šmuiliuką jis ir bus paėmęs vieną kitą burnelę pervirš, nors ūkininkas dievaži įjosi, kad išgėręs kaip tik: nei per daug, nei per mažai, bet apšviesk Rožei protą, kad toks gudrus!..

Sartuko kanopų ritmingo tauškėjimo liūliuojamas ir šiltos, tvankios nakties glamonėjamas, Norgaila rengėsi ir kaip reikiant snūstelėti, bet staigus ratų trinkelėjimas į akmenį jam miegus išblaškė, ir Norgailai vėl dingtelėjo, kaip jį pasitiks žmona, juo labiau, kad turės jai pranešti labai nemalonią naujieną. Mat, per tiek metų jis dar vis negalėjo permąstyti, kodėl Rožė užriečia nosį ir nekalba ma-

žiausiai tris dienas, jei jis kiek vėlėliau grįžta iš miestelio? Juk vyras ne boba: jis turi atlikti vyriškus reikalus, o juk tie reikalai kur kas sklandžiau atliekami, pavilgius gomurį karčiąja...

— Kiek laiko dabar turėsiu pasninkaut? — Norgaila apmaudingai pliaukštelėjo botagu.

Mat, jis iš seno patyrimo žino dabar Rožę užsičiaupsiant ir jo "nebematysiant" keletą dienų. Jam kas? Gal dar geriau, kad ji tyli, bet vyrą ima pyktis, jog jį dar "nubaudžia" ir išvaro iš alkieriaus gulti ant šieno arba į svirnelį...

— Būtų ji kūmo Džekonsko pati, tada pamatyti! — piktdžiūgaudamas Norgaila žvilgterėjo į dunksančią atokiau nuo kelio Džekonsko sodybą.

Ipolitas Džekonskas priklausė prie tų retų vyrų, kuriuos kaimiečiai su pasididžiavimu, o kartais ir su pavydu apibūdina vyrais „kaip mūrais“. Nelabai kas abejojo jį esant stambiausią ir tvirčiausią viso Paažuolių valsčiaus vyrą. Malūne ūkininkai matė, kaip stipruolis švaisto grūdų maišus, tartum pagalvius. Kaimynai šaipydavosi, kad, Džekonskienei ėmus per garsiai kvaksėti, kai vyras vėliau grįžtas iš miestelio, Džekonskas ją pagriebias už juosmens, iškelias viena ranka palubėn ir laikas besiskėtrojančią tol, kol moteriškė atvėstanti...

— Kažin, kad aš taip pažaisčiau su saviške? — Norgailai piktas džiaugsmelis grybštelėjo paširdžius, ir jis apgailestavo neturįs kūmo Džekonsko sveikatos, o, be to, jam švystelėjo tamsoje Rožės juodos, dygios akys, kurios greičiausiai ir pačiam galinčiui atvėsintų ūpą su ja žaisti...

Paskum jo mintys nukrypo į dienos įvykius. Kaip gyvas jam stojo akyse Paažuolių Vidurinės Mokyklos direktorius Stasys Dumčius, žemas, pra-

sišovusiu pilvuku, mažom, pilkom akim plikagalvis vyras. Norgailai itin įstrigo galvon stamboka, auksinė laikrodžio grandinė, pūpsanti ant šoktelėjusio pirmyn direktoriaus pilvuko tarp abiejų liemenės kišenėlių ir perverta viduryje per ąsą. Dumčius kartas nuo karto išsiimdavo iš kišenėlės stambų, kaip storą svogūno riekę, auksinį laikrodį, cvaktelėdavo atidaromą viršelį ir, kaip Norgailai rodydavosi, per ilgai žiūrėdavo, kuri valanda. Matyt, nusprendęs kaimietį spėjus laikrodžiu paskanamai atsistebėti, vėl, tarsi nuobodžiaudamas, įsikišdavo į liemenės kišenėlę.

Mokyklos slenksčio Norgaila mindžioti nemėgo, bet šįkart išvengti negalėjo: pats mokyklos vadovas atsiuntė laišką, kviesdamas būtinai jį aplankyti, nes reikalas esąs labai svarbus. Vos pasisveikinęs ir pakvietęs sėsti, Dumčius be jokių įžangų pranešė, jog Mokytojų Taryba vienbalsiai nutarusi jo sūnų, Kostą Norgailą, iš mokyklos pašalinti.

— Gabumo gal jis ir gabus, bet pramušgalvis, pondie, nesuvaldomas! — kietai pareiškė mokyklos vadovas ir ėmė dėstyti Kosto nusikaltimus: — Andai geografijos mokytoja ponია Pridotkienė atsinešė į klasę Lietuvos žemėlapij ir norėjo, kaip visada, pakabinti ant vinies, bet jis ėmė ir nuslinko jai ant galvos, tarsi paklodė. Mat, vinis buvo išklabinta ir palikta tik dėl akių. O mokiniams juoko! Pasipiktinusi mokytoja pagrasino, kad, jei aš nesudrausiąs to pramaniūgo, daugiau į trečią klasę nebeisianti. Pasišaukiau, įkalbinėjau, prašiau — nieko nepadėjo! Galų gale ir mano kantrybė plyšo! — direktorius pakėlė balsą. — Kažkur jis pagavo pelytę ir atsinešęs paleido klasėje per paišybos mokytojos panelės Sargytės pamoką. Ir tu man taip

atsitik, kad pelė užšoko ant katedros! Tamsta žinai, kaip moterys bijo pelių! Pondie, kas ten dėjos! Panelė Sargytė, isteriškai klykdama, atbėgo į mokytojų kambarį. Gerai, kad tuo metu mokykloje pasipainiojo mūsų daktaras ir davė raminančių lašų, o kad ne, ji tikriausiai būtų nualpusi ar gavus priemetį. Ir ji ko greičiausiai pareiškė, kad nebekelsianti kojos į trečią klasę, kol ten būsiąs Norgailiukas. Ji buvo teisi: išaiškinau — pelytę paleido Kostas! Be visa ko, jis tingi mokytis. Labai gerai mokėsi tik gamtamokslį, o visi kiti dalykai — dvejetukai. Teisybė, skaityti jis mėgsta ir, tur būt, bus perskaitęs kone visą mūsų nedidelę biblioteką. Gaila, būtų galėjęs baigti keturklasę, o dabar gaus tik trijų klasių pažymėjimą. Tamsta pats matai, tokio pramušgalvio mes negalime laikyt mokykloje. — Direktorius nutilo ir žiūrėjo, įrėmęs akis, į ūkininką. — Ką tamsta pasakysi, pone Norgaila?

Ką jis galėjo pasakyti? Jam tik dingtelėjo: — Jei nenori mokytis, eis, rupūžiokas, kiaulėms stimburių mežiot! — ir jis atsisveikino su direktoriumi.

Mokyklos vadovo žodžiai tebeskambėjo Norgailos ausyse, ir jis nepajėgė susigaudyti, ar čia pykti, ar juoktis. Jaunystėje ir jis pats buvo neminkas juokbernis, o ir dabar mėgsta paleist sparnuotą žodelį. Jam smilktelėjo pasididžiavimo jausmelis, kad atsišaukia jo kraujas.

Vėlgi — dabar žymiai sumažės išlaidos ir nebereikės samdyti piemens, nors ir teks atsisveikinti su svajonėmis išmokslinti sūnų daktaru, inžinierium ar advokatu, ar, kaip motina labai nori, kunigu. — Juk Rožė būtų, pasikaišiusi sijoną, į devintą dangų išokusi, jei Kostas būtų užsivilkęs sutana,

— jam dingtelėjo. — Bernas, kaip kumelys: po mokyklą draskos, toms moterėlėms gumbus varinėja, o mokslui špygą rodo! — Norgaila apmaudingai žvilgtelėjo per šalį į sūnų, kuris tačiau neatrodė, kad būtų nusiminęs: jis smalsiai dairėsi po laukus, lyg stengdamasis tamsoje atpažinti pralenkiamas sodybas. Kartas nuo karto jis su malonumu patraukdavo iškratyto mėšlo dvoksmą.

— Skaniau kvepia, kaip Pridotkienės parfumas, — tarstelėjo jis lyg tarp kitko. — Nežinau, iš kokių skystalų juos daro, bet, būdavo, kai ateina klasėn, mums visiems nosis užriečia...

— Galėsi atsigardžiuot kiaulių parfumų! — Norgaila norėjo pasakyti kandžiai, bet išėjo nei šiaip, nei taip: net pačiam pasidarė nesmagu. Jis nusprendė kol kas sūnaus neolbyti, o tą nemalonią pareigą palikti žmonai, tik jis dar paklausė, kodėl jis nesimokęs.

— Napatiko, — Kostas atsakė trumpai.

— Napatiko! — tėvui netilpo galvoje, kaip gali nepatikti vargingam žemdirbiui per mokslą pasidaryti ponu!

Artėjant prie Liepkalnio, atokiau nuo kelio, kairėje pusėje, tūnojo Gojelio šešėliai, o kiek toliau įsiremę padangėn stūksojo milžiniški keturių liepų siluetai. Nusileidus pakalnėlėn, Mergobaloje sugyveno pabudusios pempės. Sartukas pasuko keiliuku į Liepkalnio sodybą.

Norgaila tylutėliai įvažiavo į kiemą. Rodėsi, kad būtų įmanęs, būtų ratus pats nešė nunešęs iki padarginės, kad tik nepabustų žmona. Kostas padėjo tėvui nukinkyti arklį, ir abu patyliai žengė į prieangį, bet stabtelėjo kaip įbesti, išgirdę Norgailienės ramų, šaltą balsą:

— Tai jau parsiradai! — ji sėdėjo prieangio kampelyje, tarsi prie sienos prisiglaudęs šešėlis.

— Dar nemiegi? — paklausė Norgaila labai nusteбęs ir nesumesdamas, ką atsakyti: dar nebuvo atsitikę, kad ji jo lauktų taip vėlai.

— Ar tu negavai iš Dumčiaus laiško? Ko jis nori? Manai, man nerūpi? Negalėjau užmigti!.. — nakties tyloje jos balsas skambėjo šiurkščiai ir priekaištingai.

Norgaila keletą akimirkų svyravo: sakyti dabar ar palaukti iki rytdienos? Jis ketino viską pasakoti rytoj ir kalbą pradėti iš tolo, kad smūgis jai nebūtų toks skaudus, bet, taip netikėtai užkluptas, vyras piktai išdrožė be niekur nieko:

— Dumčius Kostą iš mokyklos išmetė!

Norgaila su sūnumi sustingo ir laukė audros, bet laukti reikėjo ilgai... Rozalija tylėjo, ir kažkaip su ja tylėjo visa sodyba ir laukai... Už tvartų dobilienoje čerškė bręzlė, čia pat darželyje diemedžio kere muzikavo žiogeliai, galulaukėje, kažkur Mergobaloje, klykavo pažadintos pempės, bet tie nakties garsai nēmaž nedrumstė nakties ramybės.

Kai mėnulis švystelėjo pro klevo viršūnę, Kostas pamatė motinos pasaususį, tamsų veidą, o jos akių vietoje tamsavo plačios duobės. Juodi, nakčiai išpinti plaukai krito ant pečių, tarsi ji būtų apsigobusi skarele. Rožė Norgailienė buvo plona ir grakšti — ji dar neturėjo nė 50 metų, ir Kostui visada atrodė ją esant gražiausią moterį pasaulyje.

Norgaila sėdėjo priešais ant kito suoliuko ir, belaukdamas, kada ji prabils, ėmė snūduriuoti, o Kostas dairėsi po gražiai ištaisytą gėlių darželį palangėje. Pakraščiuose augo rožių ir jurginų kerai, o pačiame viduryje tarp lysvių rymojo dailus, meist-

relio šliurpos padarytas kryžius su užkabintu rūtų vainikėliu ant kryžmos. Kostui maloniai kuteno šnerves truputį svaigus rūtų kvapas.

Pagaliau, matyt, atsigavusi nuo smūgio, motina paklausė, kodėl Kostą išmetė iš mokyklos. Norgailai pasakojant, ji neatitraukė kieta žvilgsnio nuo sūnaus, bet jis to nematė ir smalsiai dairėsi po kiemą. Jam itin knietė pamatyti už pirtelės gandra-lizdį, apie kurį jis svajojo, sėdėdamas mokyklos suolo. Juk, tur būt, daug kas naujo atsitiko ir kožel-koje prie Pasartės? O kaip pasilaiko Dvipirštis Ažuolas už sodo ir kas dedasi jo išsiskėtrojusių ša-kų tankynėje? Gal varnėnai inkiluose jau išperėjo vaikus? Senelio bityne, tur būt, bitės jau bus ir me-daus prinešusios į tuos didelius, kelminius avilius?

Motina nutraukė Kosto mintis, prabildama į tėvą, kai jis baigė pasakoti:

— Aš padėjau tau patalinę prie daržinės durų: eik gult ant šieno, — ji atsistojo. — O tu gulk dar šianakt svetainėje, ryt pamatysim, — ji grįžtelėjo į Kostą.

— Tu žinai, kad aš nemėgstu gulėt ant šieno: vabaliukai man ramybės neduoda, — labai nepa-tenkintas atsistojo ir Norgaila.

— Nieko tokio: vabaliukai dar žmogaus nepa-piovė. Tavęs belaukiant, man visą laiką iš rūpesčio rapojo per nugarą kažkokie pikti sutvėrimėliai... Kur tu taip ilgai užtrukai? — ji atsakė tokiu tonu, kuris aiškiai rodė ją ginčytis neketinant, ir, nelauk-dama atsakymo, mostelėjo Kostui: — Einam!

Durys trinkelėjo, ir pasigirdo užsklendžiamos skląsties brūkstelėjimas. Norgaila, keiksnodamas ir apgailestaudamas, kad jis ne kūmas Džekonskas, nudūlino per kiemą daržinės link.

Iš visų Norgailų tik vienas Kostas tąnakt miegojo kaip negyvas, Norgaila kovojo su vabaliukais, bet itin Rozalijai neleido užmigti nelinksmos mintys: ji išgyveno didelį praradimą — jos didysis, gražus rūmas, kurio bokštai skendėjo net anapus debesų, dingo, kaip gražus sapnas. Ji vylėsi ir meldėsi, kad, jei jos antras vaikas bus berniukas, gal kada užsivilks sutana. Nuo pat jaunystės Rozalija maloninosi mintimi, kad jai nebūtų didesnės laimės, kaip tapti kunigo motina.

Rožę tąnakt užplūdo atsiminimų banga. Jos dėdė Vincentas Visbutas buvo kunigas. Kai ji pamatydavo dėdę, dar tada klieriką, atvažiuojantį paviešėti į Pagirius, jai, mažai mergytei, vis pasivaidendavo, kad jų namus aplankanti kažkokia būtybė iš kito pasaulio. Motina labai atsidėjusi ruošdavosi klieriką priimti, tarsi jis būtų ne jos brolis, o labai didelis, nepaprastas svečias. Ir kai vėliau, jam jau įsišventinus, girdėdavo dėdę sakant pamokslus, kurių ji nesuprasdavo, augo jam pagarba ir pasididžiavimas, kad Visbutų-Stančikų šeimos — jos motina buvo Visbutaitė, ištekęsusi už Stančiko, — turi tokį garbingą vyrą. O kai tas jos dėdė išvažiavo į Šveicariją, gavo doktoratą ir grįžęs ėmė profesoriauti Kauno Kunigų Seminarijoje, ji jau nebeišmanė, kaip savo giminaitį gerbti ir juo didžiuotis. Ji atsiminė, kaip giminės ir kaimynai pagarbiai bučiuodavo ranką atvažiavusiam vasaroti dėdei, bet jie bučiuodavo ranką ir jos motinai, tarsi kunigystės spinduliai ir jai būtų kritę ant galvos. Kaimynai, eidami pro šalį, pritildavo ir sulėtindavo žingsnius, smalsiai dairydami po jų kiemą. Viešint dėdei, motina kažkaip pasikeisdavo, pasidarydavo nekalbi ir vis plušėdavo gal ne tiek iš reikalo, kiek iš supratimo tarnaujanti nepaprastam svečiui...

Šeimos narys kunigas, Rozalijos akimis, buvo globėjas ir užtarėjas, sakytum, advokatas, ginąs jos bylą Aukščiausiam Tribunalui. Dvasiškis jai buvo nebe šios žemės sutvėrimas, o šventuolis, viena koja jau bestovįs prie Dievo sosto. Iš dvasiščio lūpų išėjęs žodis jai būdavo tartum paties Dievo ištarta aukštoji išmintis. Dvasiščio akivaizdoje ji pajusdavo savo neišpasakytą menkystę ir tarsi ištirpdavo jo šventybės spinduliuose, nors šiaip jau gyvenime, o ypač savo šeimoje, ji nė iš tolo nenusileisdavo nustumiama į užnugarį: atvirkščiai, jos žodis turėjo būt išklausomas ir pagerbiamas. Rožei nekilo nė šešėlio abejonių katalikų tikėjimą esant teisingiausią ir tikriausią, o visi kiti tikėjimai, jos nuomone, esančios tik nieko nevertos ir pasmerktinos kreivatių paklaidos. Bučiuodama kunigui ranką, Rožė pajusdavo mistinį jausmą, persmelkiantį jos visą esybę. Kažką panašaus ji išgyvendavo ir šlakstydamasi švęstu vandeniu bei bučiuodama medinio Kristaus kojas bobinčiuje.

Rožė vartėsi nuo šono ant šono dūsaudama, bet užmigti negalėjo. Pagaliau ji atsikėlė, užsižibino žvakę ir, išėjusi iš alkieriaus, ilgai žiūrėjo į miegantį sūnų. O jis miegojo giliu, nerūpestingos jaunystės miegu ir šypsojos, tikriausiai sapnuodamas gražius sapnus.

— Kas jam motinos norai? — ji prašnabždėjo, giliai atsidūsdama: jai buvo pikta, graudu ir apmaudu.

Norgailienė grįžo iš lėto į alkierių ir tik gaidykstėje šiek tiek prisnūdo.

Kitą rytą Kostas pabudo anksti. Lovos kojūgalyje rado padėtas pakulines kėlnes ir drobinius marškinius: mokyklos apdaras buvo dingęs. Jis pa-

skubom apsirengė ir basas ištykino per priemenę į kiemą.

Jam tvokstelėjo veidan gaivus, lietuviškas kaimo rytas, ir jis stabtelėjo kiemo viduryje sužavėtas. Jam čia viskas atrodė artima ir sava. Didžiulis, raudonas saulės skritulys jau buvo atsiplėšęs nuo aki-račio ir, regėjos, rengėsi kilti padangėna apsikaišęs smailiais, mirgančiais spindulėliais. Kostas prisiminė, kaip senelis Motiejus jam aiškino, kad saulėtekyje raganos kūrenančios krosnį ir verdančios pusrytį vargšams vaikams... Tamsiai mėlynoje padangėje čiureno viversėliai ir slankiojo baltų debesėlių padraikos. Kai gandas pakildavo iš savo lizdo, Kostas nuogastavo, kad jis per daug nepri-siartintų prie saulėtekio žaizdro ir nenusviltų spar-nų... Už tvarto skynimo pakraščiais slankiojo melsva miglėlė. Didelė, saulėta lietuviško ryto rim-tis gaubė sodybą ir laukus. Kostas smaguriavo min-timi, kad daugiau iš Liepkalnio jam išvažiuoti ne-bereikės.

Jį pažadino iš apstulbimo lyg sausų pagaliukų gandrų kalenimas už pirties. Jis norėjo bėgti jų pasveikinti, bet pergalvojo ir pasileido per sodą aplankyti Dvipirščio Ažuolo. Gumbuotas, trijų vyrų vos apkabinamas, išsiskėtrojęs drūtuolis, lyg koks globėjas, saugojo sodybą nuo vėtrų iš šiaurės. Liepkalniečiai jį vadino Dvipirščiu Ažuolu, nes pa-žemėje vienoje vietoje iššokusios šaknys panėšėjo į žmogaus pėdą dviem žemyn užsilenkusiais gum-buotais pirštais, giliai susmigusiais į žemę. Senais laikais visoje plačioje apylinkėje siūbavo giria, bet ilgainiui ji pasitraukė, užleisdama vietovę dir-vožemiui, tačiau vienas kitas miško paminklas pasiliko. Toks buvo Dvipirštis Ažuolas ir keturios

liepos ant Molynės kalno. Nuo jų ir Norgailų sodyba gavo Liepkalnio vardą.

Ažuolo šakų tankynėje dėjosi didelis darbymetis. Trijuose inkiluose buvo įsikūrę varnėnai, pačioje viršūnėje juodavo varnų lizdas, o Kosto ausis maloniai pakuteno bičių žvimbinėjimas tarp lapų. Jis nutarė ažuolo įnamius apžiūrėti vėliau, o dabar nekantraudamas pasileido pagal sodą pakluonėn pasimatyti su gandrais.

Žemastogis klojimas stovėjo kiek įkalniau, o apačioje tekėjo Pasartėlė. Už jos prie žliūgių prižėlusios kūdros po dviem skarotais gluosniais stūksojo susigūžusi pirtelė, o kiek įdešiniau skėtrojosi nulaužta viršūnė epušė. Net ir senelis Motiejus nebeatsimena, kas ir kaip ją nulaužė, ir Kostas kartais paspėliodavo, ar tik ji nebus tokia apsigimusi. Šiaip ar taip, drebulė labai tiko gandrų gyvenvietai: viršūnėje ant įkeltų, lyg ant rankų laikomų, senų akėčių pūpsojo didelis gandrų lizdis. Namiškiai nė kiek neabejojo perėtis kasmet atskrendant tą pačią ilgakojų porą. Pats gandrų parskridimas liepkalniečiams būdavo gan svarbus įvykis, pagal kurį jie patvarkydavo kai kuriuos žemdirbystės darbus.

Klojimo storai apsamojęs stogas bemaž rėmėsi į žemę. Kai tėvas nematydavo, Kostas repečkom užkopdavo iki kraigo ir apsižergęs dairydavosi po apylinkę. Tada ir gandrų lizdas matydavosi, kaip ant delno, o kai kada pasimatydavo už Verdeinės lauko ir kaimyno Giedros kieme vaikščiojantieji žmonės. Ūgtelėjęs jis ant stogo nebesikardavo, o labiau mėgdavo lindėti pastogėje, sekdamas gandrų darbą lizde, svajodamas ir dairydamasis po laukus.

Nuokalniau tekėjo Pasartės upokšnis, kuris vasarą visiškai išdžiūdavo, ir dugnas užsidengdavo

suskeldėjusio dumblynėlio plutele. Pasartė ištekėjo iš Mergobalos, arba kitaip vadinamos Pempynės pelkelės, telkšančios pietų pusėje už kelio Norgailos, Šliurpos ir Giedros laukugalėse. Upokšnis, nuvingiavęs per Liepkalnio lauką, dingdavo kažkur prie Raubų dvaro sienos. Pavasarį per polaidį Pasartėlė sukrusdavo, plačiai užliedavo arimus, lyg būtų ne bet kas, o upė kaip reikiant, tačiau neilgam: saulės pašildoma, jos galybė greit atslūgdavo, ir ji vėl pasislėpdavo pakriaušėse. Mergobalos laikai irgi jau buvo praėję. Senasis Motiejus pasakodavo, jog dar jam atmenamai būdavę pavojinga vaikščioti po pelkės liumpynę ir kad ten dar net laukinės antys perėdavusios, bet ilgainiui pakraščiai ėmę rauktis ir akivarai užakę.

Kostas išlindo iš užnarvio ir, peršokęs upelį, kištelėjo galvą pro duris į pirtelę, iš kurios trenkė stiprus nuvanotų vantų dvoksmas. Paskum jis tūptelėjo ant kūdros kranto ir labai susidomėjęs sekė jos įnamių gyvenimą. Kūdrele buvo primarmėjusi mauro, apžėlusi žliūgėmis ir pakrantėse priaugusi švendrių. Kostas smalsiai sekė puntagalvius, kurie, tarsi juosvi debesėliai, zujo būreliais žliūgių properšėlėse. Didelės, žalios išverstakės varlės, retkarčiais kvarktelėdamos, spoksojo į jį, iškišusios galvas iš švendryno. Jam itin patikdavo klausytis, kai varlės kungsi arba kvarkia vakarais. Dideli, plačiais blizgančiais sparnais laumžirgiai skraidė tarp švendrių nutūpdami ir pakildami, lyg kažko ieškodami.

Tėvas užsimindavo, kad kūdrą reikėtų iškuopti ir padaryti maudyklę, bet vis neprisiruošdavo. Jis vaikams aiškindavo, kad esą būtų labai sveika išsivanojus pliumptelėti į šaltą vandenį "užsigrū-

dinti“, bet kur tu pliumptelėsi į varlyną? Motina tėvui neiškentus įgeldavo, kad jis kūdrą iškuopsias tik per šventą nigdą. Tėvų kalbos ir liko kalbom: pakako to, kad drąsesni vanotojai iššokdavo iš pirties, pasisemdavo kibirą švaresnio vandens ir persipylę vėl smukdavo vidun sušilti ant plautų.

— Kur tu, Kostai? — nuaidėjo motinos balsas per visą sodybą.

Kostas striktelėjo nuo žemės ir neramiai širdimi pasileido tekinas motinos šaukiamas. Ji jo laukė prieangio tarpduryje ir pasitiko tylėdama. Jis motiną mylėjo, bet ir privengė jos rimtų, aštrių akių ir niekad nesijautė jaukiai jos akivaizdoje. Ji jam atrodė užsidariusi ir nepasiekiamą. Patylėjusi ji paklausė, kodėl jis nenorįs mokytis.

Vaikas stovėjo nudūręs akis ir nežinojo, ką atsakyti. Jam iš viso tokio klausimo nebuvo: jis tik žinojo, kad, gyvendamas svetur, labai pasiilgsta Liepkalnio ir kad jam niekur nėra taip gerai, kaip namie.

— Aš norėjau būt namie, — jis pagaliau pakėlė akis į motiną ir atsakė tik dėl to, kad reikėjo ką nors pasakyti.

— Nori būt mėšlavežys ir būsi! — motina pasakė šiurkščiai, apmesdama sūnų rūščiu žvilgsniu. Mėšlavežį ji laikė pačiu sunkiausiu ir nešvariausiu darbymečiu. — Nenorėjai poniško gyvenimo, būsi smirdžius, kaip visi! Kada nors pasigailėsi... Nuneši piemeniui pusrytį. Žinai, kur jis gano?

— Žinau.

— Eikš! — ji įėjo vidun ir padavė jam lauknešėlį.

Nuogaustaudamas, kad motina vėl neimtų klau-

sinėti, jis čiupo pintinėlę ir šovė pro duris. Norgailienė matė pro langą, kaip jis pasišokinėdamas ir pašvilpaudamas dumia per kiemą diendaržio link.

— Motina švenčiausia, tas mano vaikas! — ji atsiduso. — Aleksiukas kažką duotų, kad tik leistume mokytis, o tas išmestas iš mokyklos šokinėja, kaip veršis, nusitraukęs nuo siesto!

Kostas ėjo kartėmis užšaudyta išgana, smarkiai siūbuodamas lauknešėlį, vis rengdamasis sviesiti į orą ir vėl pagriebti, bet susilaikydavo atsiminęs, kad gali iškristi Petro pusrytis. Jis žinojo neišvengsias pokalbio su motina ir baiminosi, kad ji neapdraskytų jam ausų, kaip kartais atsitikdavo, bet šįkart buvo labai patenkintas audrai praslinkus be rimtesnių pasekmių. Iš to džiaugsmo jis pagriebė nuo žemės akmenėlį ir sviedė į grįžtantį lizdan gandrą...

Išganos praplatintoje vietoje mušė iš paversmio žemu rentiniu aptvertas šaltinėlis, namiškių vadinamas verdene. Čia riogsojo padėtas didelis lovis gyvuliams girdyti. Kostas nusiplėšė marškinius, pasisėmė šalto vandens kibirą ir panėrė galvą, garsiai prunkšdamas. Maloni vėsa nudiegė visą kūną. Padaręs keletą gimnastikos judesių, jis nusitrynė veidą ir krūtinę marškiniais, žiūrėdamas į svyrintį, jau gerokai atsiplėšusį nuo skynimo viršūnių auksinį saulės skritulį, kuris jam priminė didelį varinį motinos indą uogienei virti. Čia pat plytėjo rugių laukas, tarp medžių rymojo sodyba ir iš gandalizdžio sklido toks savas ir malonus klegėjimas. Kostas ir pats nesusivokė, kodėl staiga garsiai nusijuokė, paskubom užsivilkė marškinius ir, pagautas ūpo, nukūrė tiesiai per lauką skynimo link.

Piemenį jis rado ganantį prie Alksnio sienos. Kostas jį pažinojo, nes buvo su juo susitikęs per Velykų atostogas. Atsisėdęs ant kelmelio, piemuo valgė tylėdamas ir žvilgčiodamas į Kostą.

Tuo tarpu Alksnio pusėje pasigirdo avių bliovimas ir pasirodė iš krūmų karvės. Paskui jas sekė maždaug trylikmetė, per pečius apsijuosusi skara mergytė. Ji segėjo aiškiai per plačiu, matyt, sesers išaugtiniu sijonuku ir avėjo dailiom naginaitėm.

— Alksnių Antosė, piemenė! — su panieka pervėpė lūpas Petras.

— Aš ne piemenė, o tik ganau už mūsų piemenį: jo motina išsivedė savo keikūnėlį į bažnyčią išpažinties: jis tiek privėlniavo, kad kipšas iškart jį būtų nujojęs į pragarą, jei būtų miręs: taip sako mano mama. — Antosė kalbėjo piktai, varstydamą Petrą didelėmis, rudomis akimis.

— Gerai, gerai, nemekenk, kaip ožka: kas nežino, kad tavo liežuvis tokio pat ilgumo, kaip mūsų dvylos. Jūs Jurgiuką tiek tematysit, kiek tu savo ausis: jis pristojo pas Raudonikį Rūkonių kaime. Geriau tu pasisveikink, va, su Norgailiuku. Dumčius jį išmetė iš mokyklos. Mūsų veikses sako, kad jis ponaitis nebebūsiąs, o eisiąs šunims šėko piaut.

— Neklausyk to plepio, Antose, aš niekad ponaitis nebuvo ir nebūsiu, o šėko man irgi nėrko piaut, nes neturiu šunų, — Kostas šypsojos, žiūrėdamas į Antosę.

— Ar tu tikrai daugiau nebevažiuosi į mokyklą? — ji atsidėjusi pažiūrėjo į jį.

— Tikrai nebevažiuosi: baigta!

Mergytė paraudo iš pasitenkinimo. Ji neati-traukė nuo jo didelių rudų akių, tartum būtų pama-

čiusi iš kelionės grįžusi brangų draugą. Piemuo žvilgčiojo į vieną ir kitą, nieko nesuprasdamas.

Tuo tarpu iš krūmų pasigirdo kietas trinktelėjimas. Petras pašoko, užmiršęs valgi:

— Mūsų riestaragis vėl tvatija alksniuką! — piemuo nubėgo į krūmus. Kostas ir Antosė nusekė paskui.

Avinai rimtai kovėsi aikštelės viduryje. Norgailiškis buvo kiek stambesnis, bet „alksniukas“ turėjo didesnę galvą ir riestesnius ragus. Kai jie pamaži atatupstom atsitraukę iš atbėgų kirsdavo vienas kitam į tarpuragę, Alksnių avinas tūptelėdavo ant paskutinių kojų, lyg norėdamas atsisėsti, o tuo tarpu norgailiškis net nesusvyruodavo.

— Nesiduok, nebūk kliunkis: srėbk tam dvėsnai į pakinklius! — Petras drąsino savo aviną, o Antosė, akis išpūtusi, sekė dvikovą tylėdama.

Pagaliau norgailiškis iš kelinto atbėgio taip vožė priešui į kaktą, kad tas kluptelėjo ant priešakinių kojų ir pabėgo į šalį.

— Ar nesakiau? Ne tokiame nusprogdėliui mūsų riestaragį numuš! — laidė gerklę Petras.

Antosė jam kištelėjo panosėn špygą ir parodė liežuvį. Petras užsidegė ir šoko muštis, mėgindamas mergaitę parblokti, bet ji laikėsi tvirtai įsikibusi jam į čiuprą. Besitašant jos skarelė nusmuko, ir saulėje blykstelėjo vešlūs, rusvi plaukai.

— Vyrai su merginomis nesimuša! — Kostas atstūmė piemenį.

— Užtarėjas atsirado! Kam ji man kaišioja špygą ir liežuvį rodo? Jei būčiau parbloškęs, būtume pamatę jos plikas kojas, chi, chi, chi!

Antosė užsimojo jam tvoti botagu, bet Petras pabėgo į šalį ir nusivarė bandą į skynimą. Antosė

su Kostu liko vieni ir, susėdę pakrūmėje, ėmė kalbėtis.

— Atsimeni, kai mes ganydavom kartu? — paklausė Antosė.

— Atsimenu, kur neatsiminsi? Tu buvai tada devynmetė kutvailiukė.

— O ar atsimeni?.. — Antosė užsikirto ir nuleido akis.

— Kaip aš tave bučiuodavau pakrūmėje? Atsimenu: tu buvai labai gera mergytė ir per daug nesipriešindavai.

— Man net dabar gėda! — Antosė lyg vengė žiūrėti jam akysna, bet Kostui pasirodė ją tik kukliantis. — Kažin ką ji dabar sakytų, jei apkabinęs pabučiuočiau? — jis pažvelgė į jos pilnas, raudonas lūpas.

— O ar atsimeni, kaip Anteko vižlas tau blauzdą sukandžiojo? — ji vėl paklausė.

— Žiūrėk! — jis atsmaukė dešinės kojos kelnes ir parodė tris raudonus randus blauzdoje. — Matai, dar ligšiol neužgijo.

— Ojai, kokie randai! — aiktėlėjo nergaitė ir pažiūrėjo pasilenkusi į koją. — Ar neskauda?

— Kur tau skaudės, nebeskauda, tik tėtis sako, kad jie per visą gyvenimą nebeužgysią.

— Kaip tas šuo tave sukandžiojo?

— Matai, tada aš dėjaus dideliu vyru ir tau nesakiau... Atsimenu, buvo linksmos muštynės. Giedrų Antekas, tas kutvaila, kabeika ir nepraustaburnis keikūnėlis, kažkodėl manęs nemėgo. Pamatęs iš tolo imdavo plūstis, grūmoti kumščiu ir visaip vaipytis, kaip beždžionėlė. Man kas? Aš jo nebijojau, ir tie jo šunburniavimai man buvo nelabai tai čia kas. Aš tik privengdavau jo didelio kudloto

šuns, kurį Antekas vadindavo zaičiku. Mane pamatęs, ir vižlas imdavo urgzti, atkišęs iltis, mat, lyg pritardamas savo šeimininko lojnei.

— Tik tu įgyk į mano pusę! Aš tau tuoju pakabinsiu raudoną liktarną panosėj! — būdavo, laidys kakarinę Antekas ir dar pridurdavo: — Mano tėvas sako, kad jūs, prakeikti lietuviai, muzikai ir smirdžiai.

— Pirma pats išsiskalbė savo bajoriškas kelnės, — aš atsikirsdavau, — nes kai tu pasirodai, visi kiškiai iškrenta pakrūmėse nuo tavo smarvės!

Taip mes žodžiovomės gan ilgą laiką, kol nepriėjom prie muštynių. Antekas, matyt, nebevaliojo suvaldyti savo nirsto ir puolė mane mūsų pusėje. Gera, kad aš buvau įsidėjęs į galvą senelio žodžius: — Bepig gintis nuo šunų, jei turi rankoje vėzdą! — Gydamas prie Giedros sienos, aš visada nešiojau išsipiovęs gerą kuoką. Išgirdęs per krūmus atšlamojant Anteką su zaičiku, aš buvau pasiruošęs.

— Uzi, uzi, zaičik! — lėkė maurodamas ir dūsdamas Antekas.

Šuo puolė pirmas iškištom iltim, žiauriai urgzdamas ir pasinėšęs griebti man už kojos, bet, kai užsimojau kuoka, atšoko. Tuo tarpu atskubėjo Antekas ir kirto botagu, bet aš linktelėjau į šalį ir, kol jis vėl užsimojė, pripuolęs sugrūdau jam nosį kumščiu surikdamas: — Va tau raudona lempa panosėj! — Antekas susiėmė kruviną nosį ir, žviegdamas, kaip skerdžiamas paršas, nukūrė atgal, bet zaičikas vėl puolė mane iš pasalų, suardė kelnės ir suleido iltis į blauzdą. Aš vėl užsimojau kuoka ir šįkart kliudžiau šuniui per pasturgalį. Zaičikas klaičiai kauktelėjo ir apkvaišęs ėmė

suktis ratu, matyt, stengdamasis palaižyti sumuštą vietą. Svirduliuodamas, kone šliaužte šliauždamas ir jis dingo krūmuose. Taip pasibaigė pirmos muštynės mano gyvenime, teisybę pasakius, taip dar nepasibaigė.

— Tu atšlubavai pas mane, apsivyniojęs blauzdą kelnių atplėša...

— O tu tuojau pasodinai mane ant kelmelio, apžiūrėjai žaizdas ir murmtelėjus: — Palauk! — nubėgai į krūmus ir bežiūrint grįžai, nešdama kažkokių lapų saują.

— Kraujažolių! Mama deda prie žaizdų, kai reikia kraują sustabdyt.

— Tu apklojai žaizdas kraujažolėmis ir nusigobusi aprišai savo skarele. Tu tvarstei mano koją kaip senė, ir aš stebėjau, iš kur tu viską taip gerai žinai.

— Mama išmokė...

— Matyt... Tavo kamantinėjamas, ar neskau-da, atsakinėjau, kad nieko, nors iš tikrųjų labai skaudėjo: mat, norėjau būt vyras! Parginęs nušlubavau į trobą ir, dar eidamas per kiemą, išgirdau pro atvirą langą Giedros piktą balsą, kad Antekas parbėgęs namo visas kruvinas ir kad zaičikas šliaužte paršliaužęs ir, palindęs po būda, nudvėsęs. Giedra grasino šaukt policiją ir paduot teisman. Motina, pamačiusi mano sutvarstytą koją, aihtelėjo iš išgąščio ir puolė plauti arniku krauju apkrekę-jusias žaizdas. Aš papasakojau, kaip ten buvo. Tėvas tuojau paklausė, kieno žemėje mes mušėmės. Kai pasakiau, kad prie Barsukyno, tai tėvas tuojau užriko ant Giedros tokiu balsu: — Barsukynas tavo ar mano žemėje? — kad šis tik mykčiojo ir nebežinojo, ką sakyti. O ir mama ėmė jam draskyti

akis: — Tu matai, kaip jam blauzda sukandžiota? Gal tas tavo šuo buvo pasiutęs, gal jis apriejo mano vaiką? Jei jis susirgs, tu atsakysi teisme, ne mes! O dabar nešdinkis, kad čia nėra tavo šlechtiškos smarvės nebūtų! — Išeidamas dar Giedra riktelėjo: — Pamatysim, pamatysim, kieno teisybė! — ir taip trenkė durimis, kad net tinkas pabiro.

— O bylos nekėlė?

— Ne... Man reikia bėgti: žiūrėk, jau saulė bemaž pusryčiuose! — Kostas pašoko nuo žemės.

— Ar tu ateisi kada į skynimą? — nedrąsiai paklausė Antosė, irgi atsistodama.

— Ateisiu: pusrytį Petruui atnešiu, — jis kepštelėjo jai per šlaunį, mostelėjo ranka ir dideliais žingsniais nužingsniavo Liepkalnio ir Alksnio laukus skiriančia ežia Molynės link, kur, jis matė, alkėja jo vyresnysis brolis Aleksandras.

Tų muštynių su Anteku Kostas niekad nepamiršo. Jis nesidėjo per daug galvon, kad Giedriukas jį užpuolė, — vaikams susimušti ne naujiena, — bet jam kvaršino galvą mintis, kam Antekas jį puolė taip žiauriai: juk jis jam nieko blogo nebuvęs padaręs. Tas kutvaila su savo vižla ko gero galėjo sužaloti jį visam gyvenimui, jei jis nebūtų pasiruošęs gintis. Giedriukas ir toliau plūdosi iš tolo, bet pulti nebedrįso, juo labiau, kad ir šuns nebeturėjo. Panašiai būdavo ir mokykloje: jei koks berniukas jį užkabindavo ir atsakančiai gaudavo atgal, daugiau pulti nebedrįsdavo.

— Atseit, jei tave užpuls ir gausi į žandą, užuot atsukęs kitą marmūzės pusę, sumalsi snukį užpuolikui, tai pats apsiginsi ir priešui išmuši norą lįst muštis! — Kostas padarė išvadą murmtelėdamas.

Liepkalnio kalnas, arba kitaip vadinamas Molyne, plytėjo už sodo vakarinėje pusėje. Senasis Motiejus pasakojo, kad kadai kadžių ant kalno buvusi dvaro ar palivarko sodyba. Kad taip iš tikrųjų galėjo būti, liudijo keturios didelės liepos ir kiek toliau nuo jų slėsnesnėje vietoje žaliuojąs miškelis, vadinamas Gojeliu. Panaikinus baudžiavą ir žemę išdalijus kaimiečiams, palivarko trobos buvo nugriautos, ir kalnas išraižytas rėžiais. Pasartiečiams skirstantis į vienkiemius prieš Pirmąjį Pasaulinį Karą, Liepkalnis atiteko Norgailoms. Jie net svarstė kurtis senoje dvarvietėje, bet dėl stokos vandens viršukalnyje ir blogos žemės daržams nutarė statyti trobas pakalnėje.

Aleksas akėjo dvejom akėčiom: vienas arklys vilko padargą iš priešakio, kitas — iš užpakalio. Akėtvirbaliai buvo geležiniai, bet rėmai mediniai. Lengvos akėčios šokinėjo ant didelių molio grumstų, ne ką juos sutrupindamos. Kostas negalėjo atskirti, kur akėta ir kur neakėta.

— Padėk Diev!

— Ačiū, ačiū! Mokslinčius grįžo! — Aleksas sustabdė arklius.

— Duok man paakėt, o tu eik ir prigulk Gojely.

— Geriau neprasidėk: savo poniškas kojytes susibadysi, — brolis pašaipavo.

— Nebijok, aš moku per grumstus vaikščiot.

— Kad taip nori, imk. Nuvaryk iki kelio ir grįžk, tik, žiūrėk, nenuakliok į dirvos vidurį. — Aleksas padavė broliui vadeles, botagą ir pavadį, už kurio vedė antrą arklį.

— Nebijok, nenuakliosiu. Na!

Kostas žingsniavo išdidžiai, stengdamasis pa-

mėgdžioti brolių ir aplamai suaugusį vyrą. Nuo kalno vėrėsi plati padaira į visą Pasartės apylinkę. Pati sodyba buvo matyti kaip ant delno. Iš vakarų pusės ją užstojo senas sodas ir tankus vyšnynas, rytuose saulėtekio fone skarojosi Dvipirštis Ažuolas, už klojimo buvo aiškiai matyti drebulės viršūnėje pūpsantis gandrulizdis, tik iš pietų pusės Liepkalnio sodyba neturėjo jokio užstojo nuo vėjų. To vaizdo sužavėtas, Kostas iš smagumėlio švilptelėjo ir pliaukštelėjo botagu, bet, susigriebęs dirbąs rimtą, vyrišką darbą, susivaldė ir apsidairė, ar pasartiečiai jo nemato ir nesijuokia...

Už verdenės lauko, pietryčiuose, kiek įkalniau, matėsi skiedrom dengti Giedros trobų stogai. Giedra Pasartėje buvo ateivis: jis čia pirkto 20 ha ir pasistatė trobas. Žmonės kalbėjo jį buvus geležinkelietį, bet niekas tikrai nežinojo, nes jis su pasartiečiais nebendravo. Giedra turėjo keturis sūnus, jauniausias buvo Antekas, ir vieną dukterį. Giedrienė, smulkutė, užuita moterėlė, iš namų niekur nesirodė. Niekur neišeidavo ir Giedriukai, tik pasartiečiai kartais matydavo šventadieniais skrybėlėtą panaį Jadziūnę, smulkiais žingsneliais kuičiančią per lauką bažnyčion.

Įryčiau juodavo senas, žemastogis kreivažandžio Dzidoriaus Tarbūno klojimas — kitų trobų už kalnelio nesimatė. Kostui tas vyras visada darydavo įspūdį. Tarbūnas garsinosi esąs rusų turkų karo didvyris, kuriam priešas perkirtęs kardu veidą. Ir iš tikrųjų, ant kairiojo, persikreipusio žando raudonavo iššokęs, kaip duonos plutelė, randas. Kairiosios akies apatinė blakstiena buvo smuktelėjusi žemyn, ir atsivėrusi akis visada ašarojo. Tarbūnas kalbėjo tik dešiniąja burnos puse, švabal-

džiudamas pervėpusia lūpa. O pakalbėti kreivažandis mokėjo ir mėgo: jis taip išpūsdavo savo karo žygius, kad klausovams pasirodydavo jį buvus kone maskolių kariuomenės vadą. Vyrai klausydavo pasimirkčiodami vienį kitiems, bet pasakoriaus nepertraukdavo. Jis vis dar tebegyveno įsivaizduotų didelių žygių ir nuotykių spalvingoje praeityje: kreivažandis buvo tikras praeitininkas. Kostas netikėjo seno maskolių kareivos plepalais, bet jo pasakojimai pagaudavo ir jį.

Tolėliau į pietus smuksojo pasigūžusios meistrelio Vincento šliurpos trobos. Nors pasartiečiai iš jo pasišaipydavo, kaip iš nekokio ūkininko, bet šiaipjau jį mėgo, kaip draugišką vyrą, ir vertino, kaip dievadirbį. Ūkio reikalai jam buvo nelabai tai čia kas, bet užtat meistrelis mėgo, persimetęs šautuvėlį per petį, paslampo po girelę arba, apžergęs seną dviratį, pakieminėti pas kaimynus, o itin jei kur užuosdavo šviežio alaus kvapsnelį. Šliurpa niekad nepraleisdavo turgadienių nuvažiuoti su savo dirbiniais į Paažuolius ir ta proga gerai nugerdavo pas Maušiuką, žinoma, jei ką parduodavo.

Už Mergobalos įpiečiau baltavo stipruolio Ipolito Džekonsko naujai uždengtas pirkios šiaudinis stogas. Teklė Džekonskienė buvo Kosto krikštamotė ir motinos gera draugė. Džekonskai turėjo du sūnus ir vieną dukterį. Jaunylis Stasys buvo Kosto vienmetis ir jo geras draugas.

Antosės tėvo giedoriaus Petro Alksnio sodyba, rodėsi, buvo pasiekiamą ranka nuo Molynės kalno už Norgailų Kalkinės lauko. Alksnis turėjo 30 ha žemės, kaip ir Norgailos, ir jų laukai glaudėsi vienas šalia kito. Kaimyno trobos atrodė senoviš-

kai, bet tvarkingai sustatytos ir gerai užlaikomos. Alksnis, vešliais antakiais tamsiaveidis vyras, buvo darbštus, tvarkė ūkį neblogai, bet naujovių nemėgo, kaip nemėgo kištis ir į viešuosius reikalus. Teisybė, jis visada ateidavo į šaukiamą kaimo krivulę, bet dažniausiai išsėdėdavo nė žodžio netakęs. Degtinės neimdavo burnon nė lašelio, tik retkarčiais išgerdavo stiklą alaus. Alksnis buvo stogdengys ir, turėdamas laiko, dengė stogus kitiems. Be to, jis garsėjo kaip geras giesmininkas: giedodavo sekmadieniais bažnyčioje ir žmonėse per pakasyšanas. Marta Alksnienė irgi turėjo rimtos šeimininkės vardą. Norgailienė su ja sutarė, ir aplamai Norgailos ir Alksniai, nors artimai ir nedraugavo, bet sugyveno gerai. Alksniai turėjo keturis vaikus: du sūnus ir dvi dukteris.

Tolėliau už Alksnių sodybos pro skynimo viršūnes kyšėjo Pelikso Ramonaičio trobų kraigai. Kadangi jis gyveno Pasartės kaimo pakraštyje, žmonės dar kitaip jį vadino Galiniu. Ramonaitis buvo žemo ūgio, greitakalbis, palaidaliežuvis plepys ir kabeika.

Maždaug už poros km į vakarus, Sausbalių kaimo galugalyje, baltavo tarp medžių dvarponėlio Gadlevskio, anot žmonių, Garliausko raudonstogis mūrinis namas. Prieš Pirmąjį Pasaulinį Karą Garliauskas valdė arti trijų šimtų ha dvarą, bet po žemės reformos nebeturėjo nė šimto. Nežinia, ar jis iš tikrųjų taip galvojo, ar tik dėjos, bet lietuvių valdžios nekeikė, kaip kiti dvarininkai, o tik pasijuokdavo, jog jam, viengungiui ir dar invalidui, Lietuvos valdžia palikusi netgi per daug žemės... Savo invalidumu jis nesiskundė ir žiūrėjo į gyvenimą pro humoro, o kartais ir pro sarkazmo aki-

nius. Dvarponėlis su kaimynais ūkininkais nesimaišė, bet puikybėn irgi nesikėlė. Norgaila pasakodavo, kad Garliauskas savo kaimynus pajuokdavęs „smulkiabezdžiais“, lyg ir norėdamas parodyti, jog jis išskiriaš jį. Norgailą, gal dėl to, kad Rožės giminaitis kun. Visbutas, viešėdamas Liepkalnyje, nueina į dvarą palošti kortomis. Betgi invalidas nesigailėjo aštresnio žodžio ir dvarininkams. Jis itin nemėgo senosios Raubų dvaro ponios Tautgirdienės ir be ceremonijų apšaukinėjo ją „nušutgalve triušė“. Sklido gandai, kad jaunystėje buvęs ją karštai įsimylėjęs, dėl jos šaudęsis dvikovoje, buvęs sužeistas ir visam gyvenimui liko invalidas. Šiaipjau Garliauskas atrodė, kaip tikras ponas: visada švariai nusiskutęs, išsiprausęs ir tvarkingai apsirengęs. Norgaila, koku reikalu aplankęs dvarą, grįžęs juokaudavo, kad ponas jam primenęs išpraustą, išpopintą paršą...

Sausbalių galugalyje, tolėliau į pietus, rymojo išskėtęs sparnus Jurgio Žabgalio vėjinis malūnas, kuris Kostui primindavo ant storo užpakalio sėdinčią bobą...

Visose sodybose, kiek tik apmetė akis, iš kaiminų rūko dūmai: Pasartės šeimnininkės virė pusrytį. Kostui dingtelėjo, kad ir jo motina, atsiraičiusi rankoves, dabar stovi prie viryklos ir maišo samčiu barščius... Kur-ne-kur laukuose triūsė žmonės. Visa apylinkė skendėjo skaisčiuose rytmečio saulės spinduliuose. Gojelyje čirškė paukščiai, ir Kostui pasivaideliojo, kad ten ne paukščiai čirška, o pasartiečiai kalbasi, juokiasi ir pykstasi savo sodybose. Jam užliejo krūtinę malonus jausmelis, jog ir jis dabar priklauso tai didelei pasartiečių šeimai, jog čia jo tikrieji namai...

Atsivaręs atgal, Kostas paliko arklius ir nuėjo į Gojelį pas Aleksą.

— Na, matai, ar nemoku akėt? — Jis sėstelėjo ant panuovalio.

— Gal tu geriau moki akėt, kaip plunksna vedžiot? — nusijuokė brolis. — Sakyk, kokių ten velniavų prikrėtei, kad Dumčius tave išjojo?

— Nieko, tik pelytę paleidau klasėje, ir senmergė mokytoja apsidrėkino, — Kostas atsakė nenoriai.

— Kvaiša merga, bet ir tu negudresnis: kokio galo krėst juokus su senmergėm? Ar nėr jaunesnių? Dabar ir tavo mokslai nudulkėjo, kaip kukurbezdalio dulkelė. Ką tu dabar darysi?

— Nežinau, mama sako, būsiu mėšlavežys.

— Nieko geresnio ir nesulauksi. Taip būna visada: kam pilnas dubuo sriubos, bet nenori srėbt, o kas alkanas, tam nė lašo. Kad taip kas mane leistų mokytis!

— Aš tave leisiu, — Kostas pasakė rimtai.

— Tu? — garsiai ėmė juoktis brolis. — Norėčiau žinot, kaip tu mane leisi?

— Nežinau... Gal tu gudresnis už mane, o gal ir ne? Ko tu apsisukom kaišioji nosį pas tą pakvaišėlį meistrelį šliurpą?

— Pakvaišėlį meistrelį? Pataikei, kaip pirštu į dangų! Pamatytum, kokių tas pakvaišėlis turi prisidrožinėjęs koplytėlių, kryželių, varpsčių, kultuvių, spaustukų, grėblių! Žaltys, nagingas vyras, o ne pakvaišėlis!

— Nagingas vyras, o laukuose usnis šienauk! — Kostas su panieka timpltelėjo lūpą. — Taip ir tėtis sako.

— O ką pasakė mama apie jo padirbtą kryžių

mūsų daržely? Sako, visoje Paažuolių parapijoj tokio nerasi! O ar tėtis nepritarė? — Aleksas kalbėjo karštai.

— Tokiais niekeliais terliojasi tik grytelninkai, o ne rimti ūkininkai...

— Pabandyk pats pasiterliot, tada pamatysi! — Aleksas pertraukė brolių. — O pasakyk, kodėl mama ir mūsų mergiotė nori, kad grėblį ar kultuvę padirbtų šliumpa? Ogi dėl to, kad niekas taip dailiai nepadirba. Jom visiškai nesvarbu, ūkininkas ar grytelninkas: kad tik būtų dailiai padaryta.

Kostas negalėjo suprasti, ko brolis taip karščiuojasi. Jis kažką prisiminė ir šypsodamasis paklausė, žvilgterėjęs į brolių:

— Sakyk, Aleksai, juk ir tu terliojies su tais niekniekeliais?

— Kas tau sakė? — popykčiai atkirto Aleksas nusigreždamas.

— Aš norėčiau pamatyti, ką tu ten slapstai, užrakinęs savo skrynioj svirne ant užlių?

— Nieko aš ten neslapstau...

— Nesigink, tu vis kažką dirbinėji pasislėpęs...

Tuo tarpu pasigirdo iš slėnio kalenimas į žagrę.

— Mama pusryčio šaukia, — atsikėlė Aleksas. — Man tai bus geriau, kad tu nebesimokysi: padėsi dirbt. Kitais metais nebereikės piemens samdyt, — kalbėjo Aleksas, nukinkydamas arklius.

Parjoję namo, jie pašėrė arklius ir nuėjo trobon. Šeimyna jau sėdėjo už stalo ir valgė. Visi sužiuro į "ponaitį", bet jis dėjosi nieko nepastebįs ir, lyg niekur nieko, srėbė sriubą iš vieno dubens kartu su visais. Karšti, riebus kopūstai ir rupi, juoda duona jam itin patiko. Visi valgė tylėdami,

lyg ir varžydamiesi, kol vaikesas Bladzė, padžiuvęs, trumpais geltonais ūsiukais vyras, neužvedė kalbos.

— Atseit, būsi baigęs savo mokslus? — jis paklausė Kostą pusiau juokom.

Kostas valgė kaip valgęs, lyg nebūtų nugirdęs ko klausiamas. Užteko to, kad jį kamantinėjo tėvas ir motina, o dabar tas bernas dar lenda! Bladzė atsikando didelį duonos kąsnį, garsiai šliumptelėjo iš šaukšto kopūstus ir vėl prabilo:

— Mano tėvas sakydavo, kad ne visada gardi ir baltarankio duona, o visgi, man rodos, gardesnė už juodarankio. Paties vietoje aš būčiau pabučiavęs Dumčiui ranką ir dar likęs mokykloje...

— O kas tau darbo? — nebeiškentusi šoko Kostą ginti Petrutė, putni, gražaus veido, krūtinga mergina, kuri kažkodėl nemėgo berno. — Kostas bus kas norės ir tavo patarimų neprašys!

— Atsirado užtarėja, lyg Kostas būtų koks snarglaiža ir pats neturėtų liežuvio šnektelėt su rimtais vyrais. Tu, Petronėle, griau greičiau ištekek ir mokyk savo vaikus, o tokiems mokytiems vyrams, kaip va Kostas, tu daug išminties neipūsi, — Bladzė dėstė pašaipiai.

Mergina paraudo iš pykčio iki plaukų šaknelių, ji nemėgo primenama esanti senmergė, o, kita vertus, širdo ant berno, kam jis nepastebi jos grožybių ir bent retkarčiais negrybšteli už pašonės.

— Oi, oi, kietas senbernėlio patalėlis! — nutęsė Petrutė, žiūrėdama į vaikesą ir dėdamasi labai labai nelaiminga. — Nemokyk ir tu manęs, berneli; besenaudamas ir pats liksi nušutbarzdis ožys! — ji kandžiai atšovė.

Bladzė rengėsi jai atsikirsti, bet, išgirdusi

paminėtą ožį, nelauktai į kalbą įsikišo mažoji Miliutė, balsiai padeklamuodama: — Senas ožys barzdą krato, barzdą krato, o ožkelė šoka drata, drata! — Taip pasakyta pasakoje apie oželį ir ožkytę.

— Ne visai taip! — šoko ginčytis su ja žinovo balsu pusbernis. — Bernai per vakaruškas taip dainuoja: — Senas ožys barzdą krato, barzdą krato, o Petriukas su Darata po krūmeliais raško cnatą! O kai cnatą jie muraškė...

— Cit, parše! Neklausyk, ką bernai pliauškia! — Norgailienė piktai sudraudė pusbernį.

— Kad Miliutė pradėjo...

— Miliutė sakė, kas parašyta elementoriuje, o nekartojo bernų paistalų!

Pokalbis nutrūko. Šeimyna ėmė rankomis šiltus lašinius iš dubens ir valgė užsikąsdami duona. Taukai varvėjo per smakrus ir rankas. Kostas, ilgesnį laiką gyvendamas mieste, ne visada tokių gardumynų gaudavo ir dabar galvojo, kad kažin, ar dar esama pasaulyje skanesnių gardėsių už riebius, šiltus lašinius ir rupią ruginę duoną? Jis didžiuodamasis žvilgtelėjo į motiną, kuri jo akyse buvo geriausia virėja pasaulyje...

(Ištrauka iš romano)

STEBUKLAS

Kokia laimė, jei karštą vasaros šeštadienį nereikia eiti į darbą, neturi jokių visuomeninių įsipareigojimų, niekas nešaukia posėdžių ar nekviečia padėti persikraustyti, o gatvėj stovi dar ne visai išgverusi, septynerių metų, pirкта iš dėdės ilgam išsimokėjimui mašina. Vadinas, visos aplinkybės palankios, ir gali svajoti apie vėsius Mičigano ežero bangas. Reikia tik kantrybės dvi, kartais ir tris valandas pakentėti, kol prasiskini pro tirštus priemiesčio rajonus, rafinerijų kvapus, liejyklų dūmus. Apie būsimus greitkelius tada skaitėm tik laikraščiuose.

Nedaug kas iš naujųjų emigrantų turėjo automobilius, tai keleivių netrūko. Iš jų tokia nauda, kad padeda nugalėti kelionės nuobodumą. Tą šeštadienį nebuvo kada keleivių ieškoti, niekas ir nepasisiūlė. Kažkaip užtrukau, ir jau greit bus vidudienis. Reikia paskubėti.

Šiaip taip pavyko rasti vietą netoli ežero mašinai pastatyti tik labai saktu būdu. Prie vieno „meterio“, kur už kvoterį galima palikti automobilį tris valandas, kažkoks pilietis buvo uždėjęs įspėjimą: „Užimta. Grįšiu po pusvalandžio“. Greičiausiai išvyko pletų. Rodyklė

rodė, kad už jo pinigą galima palikti mašiną dar 53 minutes. Pridėjau savo kvoterį, vadinamas, garantuoju sau teisę trimis valandoms ir 53 minutėms, o tą jo garbingą išpėjimą niekam nematant perkėliau prie kito stulpelio. Tegul tas paskui ginčijasi su anuo.

Girdžiu vandens šniokštimą ir besitaškančių vaikų linksmus šūkavimus. Tik žingsnis į ežero pusę, ir staiga išdygsta šviesiaplaukė ponia Rozalija. Ji nebando praeiti pro šalį, kaip dažniausiai su manim daro jaunos ponios, bet nori atnaujinti neseną ir neužmirštą pažintį. Susipažinom pirmam parapijos parengime. Ji ten ėjo svarbias pareigas — pilstė kavą, vieniems į puodelius, kitiems ant rankovių. Gal dėl to ją ir atsimenu.

— Kaip man sekasi šiandien! — pradeda kavos pilstytoja. — Prašau, neatsisakykite padaryti mažą patarnavimą. Atsiminsiu visą gyvenimą. Ši vakarą pas Putramentą bus šeimyniškas suėjimas. Jie lyg ir giminės iš tautos pusės. Apsižiūrėjau, kad prie suknelės reiktų skarelės. Suknelė pliažui tinka, bet padorioj kompanijoje per daug iškirpta. Gali dar būti ir uodų. Nuvežkit mane į Mičigan City. Tik dešimt minučių kelio. Į pirmą krautuotę išoksiu, ir tuoj grįšim. Sakau, atsiminsiu visą gyvenimą.

— Kiti vyrai ne tokie paslaugūs. Prašiau ne vieną. Net argumentų neranda pasiteisinti. Nenori net pavėžėti. Tingi. Praėjo riterių laikai, — skundėsi ponia Rozalija, šalia manęs sėdėdama. Norėjau ir aš pasiskusti, kad dėl šalikėlio sugadinta geriausia dienos dalis, tik nebuvo kam.

Mičingan City pasiekėm ne po dešimt, bet po devyniolikos minučių. Pasirodo, mieste spūstis, ruošiasi kažkokiam paradui. Nei vietos mašinai pastatyti, nei gali pajudėti gatve. Patenki į srovę ir kaip ledonešy esi nešamas vėžlio greičiu. Nei pirmyn, nei atgal. Gal valanda praėjo, kol pavyko iš srovės išsimušti į šalutinę gatvę, o dar toliau nuo centro išsprausti į svetimą plevutę. Gatvėj vietos nebuvu.

Lydžiu šalikėlio pirkėją į centrinę gatvę. Ieškom krautuvės. Čia turėtų būti — lange prikabinėta visokių drabužėlių ir apdangalų.

Krautuvėj darkyta anglų kalba prasideda aiškinimas, ko tai gerajai poniai reikia. Buvo atnešti, nunešti ir vėl sugrąžinti keli tuzinai visokios spalvos šalikėlių, skarelių ir kitokiais pavadinimais skudurėlių. Lyg tyčia, buvo visokių, tik ne tokių, kokių reikia. Į laikrodį nežiūrėjau, bet užtrukome ne penkias minutes, kaip žadėjo ponia Rozalija, ir ne penkiolika, kaip aš, optimistas, spėlioju.

Buvo dar viena panaši krautuvė toj pačioj gatvėj. Negalima jos neaplankyti.

Antroji krautuvė buvo daug blogesnė. Šalikėlių galėjo ir ten būti tiek, kad užtektų šio miesto gatvėm iškloti, bet ponios Rozalijos geras skonis viršijo skarelių kalnus. Ir kam jie, begėdžiai, laiko savo lentynose tiek nenaudingo šilko, lino, medvilnės, nailono, poliesterio, kašmiro ir kitais arabiškais ar indiškais pavadinimais medžiagų, kurių vardų aš niekad nežinojau? Reikėtų ką nors už tai primušti, jei jie neturi nors kiek padoresnio skutelio gero, europinio skonio moteriai.

— Jie tai vadina šalikėliais, kas tiktu tik parišti arkliams, grįžtantiems iš pralaimėto mūšio.

Nebuvo jokio noro ginčytis ir aiškinti, kad šiais laikais kareiviai nei į mūšį, nei iš jo nejudinėja arkliais. Atsiminiau, kaip Rozalija anąkart sakė, jog jos tėvas buvo ulanų puskarininkis, aišku, anais laikais turėjo ir kardą ir arklį.

Padėtis, pasirodo, nebuvo tokia tragiška. Tam mieste atsirado ir trečioji krautuvė, kur pardavinėja panašius niekučius.

Istorija turi tokią pat pradžią. Gerasis pardavėjas tokiai pat pirkėjai sunešė pusę krautuvės, o gal ir daugiau. Ji galėjo paskęsti spalvų margumynuose, bet šalikėlio vis vien nebuvo. Netiko nei prie elegantiško kaklo, nei prie širdies. Jie buvo balti, bet ne tokio baltumo kaip gulgės tvenkinys su vandens lelijomis; žalsvi ar melsvi, bet nebuvo juose matyti nei dangaus atspalvio prieš šv. Joną (taip, šv. Joną, kaip ji vėliau sakė), nei jūros atspindžio (tur būt, po šv. Jono). Buvo kiti rausvi, bet ne tokio rausvumo, gelsvi, molio, žvyro, samanų, grybų, debesų atspalvio prieš saulės patekėjimą ir gerokai po nusileidimo, prieš paukščių išskridimą ir dar po jo. Vis vien nebuvo tokio, kad šio vakaro baliuje visi svečiai nustebę susuktų: „Ai, ai, ai, tai grozybė!“

Paprašė, ar neturi tokių, kokiomis pasiriša lėktuvų patarnautojos, stiuardės, viliodamos viengungius ir neviengungius keleivius, ieškodamos geriausio iš geriausių vyro.

Kur nebus, buvo ir tokių, kokiais stiuardės vyrus vilioja.

Paskui savo pageidavimus labiau konkretizavo: su širdelėmis arba žvaigždutėmis, konvalijų lapeliais ar mimozos šakelėmis, liepų žiedeliais arba rasos lašeliais.

Negalėjau stovėti arba sukinėtis netoli Rozalijos. Bijojau, kad manęs nepalaikytų tos gražios pirkėjos vyru, broliu, gimine. Laukiau už durų. Stebėjau, kaip paradavo veteranai. Mokykliniai orkestrai žygiavo, grakščios majoretės mosikavo lazdelėmis, išmesdavo jas į viršų ir vėl pagaudavo (kartais ir nepagaudavo), stumdėsi motociklais lakstydami juokingi klounai.

Šalikėlio dar nebuvo. Tik pastebėjau išprakaitavusio, pervargusio pardavėjo akis, kurios tiesiog bylojo: „Atitolink, jei gali, Viešpatie, nuo bado, maro, ugnies ir tos moteriškės. Jeigu tamsta esi jos vyras, tai garantuotas dangus jau čia pat žemėje. Garantuoti ir man šiandien ilgų trijų šimtų dienų atlydai.“

Kai po valandėlės gerbiamoji ponia dar turėjo drąsos paprašyti, ar nėra ko nors su auksinėm žuvytėm, kurios primintų Mičigano ežerą, pardavėjas atnešė dėžę su išmestais diržais, sudraskytais pamušalais ir net batais, padėjo prieš mus ir pridėjo:

— Labai gerbiamoji ponia, dar pamaišykite ir čia. Turit laiko, pagalvokit. Man atleiskite. Aš tuo tarpu eisiu po velnių, dumsiu tiesiog skradžiai žemės.

Saulei leidžiantis dar kiek pabraidžiojau po ežerą. Kitą dieną, draugams spėliojant, kad turėjau turėti gerą išvyką prie vandenių, pasakiau, jog jie neklysta. Tokio atmintino

šeštadienio dar neturėjau. Sutikau vieną labai retą egzempliorių, jauną ponį. Jos atminimas liks visą gyvenimą.

* * *

Vasarai baigiantis, išdrįsau vėl būti anoj nelaimės vietoj. Išlipęs iš mašinos, atsargiai apsidairiau ir buvau pasiruošęs bėgti ar šauktis pagalbos. Be nuotykių pasiekiau pakrantę. Staiga ir čia prieš mane išdygo irgi šviesiaplaukė, gražesnė ir už aną. Irena ji vadinosi. Antrą savaitę atostogauja ir nuobodžiauja. Ji tiesiog pribėgo prie manęs.

Stebėtinai panašus atsitikimas, arba kas gali sakyti, kad artilerijos sviedinys nekrinta į tą pačią duobę:

— Būk gerutis ir padaryk man mažą paslaugą. Nuvežk mane į Mičigan City. Verkiančiai reikia išėiginių batelių. Antrų nepasiėmiau, o dirželis nutrūko. Negaliu net gatve paeiti. Labai trumpai, neužtruksim ilgai.

Irena ir jos giminė yra iš mano krašto Lietuvoje. Sukelia nostalgiją, kai prisimenam tas pačias išvaikščiotas pievas, Nevėžio pakrantes, lankėm tą pačią mokyklą, varstėm tos pačios bažnyčios duris. Jos giminė man irgi labai draugiška.

Kaip nuvarytas kuinas grįžau prie automobilio. Pavydėjau mažiau mandagiems draugams, kurie ežere laukia ir nesulaukia manęs, vandeny verčiasi per galvas ir nepažįsta gražių ponų. Skarelės pirkimas ir nenupirkimas tiek užtrunka, o bateliai juk ne skarelė. Ne, daugiau čia nevažinėsiu. Ieškosiu kitų Mičigano pakrančių. Paskutinis patarnavimas. Amen.

Visą kelią tyliau. Irena supranta ar nesupranta mano pyktį. Jei supranta, tai gerai.

Privažiuoju miestą. Pagrindinė gatvė. Nėra nei parado, nei susikimšimo, ir ties pirmąją batų krautuve tuščia vieta mašinai pastatyti. Kol kas sekasi. Aš tik pagailėjau, kad nepasiėmiau ko nors užkasti. Juk reikės visą miestą lankyti ir laukti saulėlydžio ar kol uždarys krautuves.

Krautuvės lange moteriškų batų ir batelių krūvos. Žiūrinėjam abu. Aš vis dar abejingas ir negaliu atsileisti. Vis tiek man, batai ar plytos.

— Va, tie geltoni, kaip jie man patinka!

Įėjom į vidų. Iškart pirmam pardavėjui pasakė batų serijos numerį ir savo kojos dydį. Po dešimties ar penkiolikos sekundžių dėžė su dviem batais buvo prie Irenos kojų. Ir žiūrėk tu man — lyg jai ir tikrai jai jie būtų pasiūti. Nei pridėti, nei atimti. Paklausė kainos. Iš dešimties dolerių gavo gražą, o pardavėjas tuo pačiu metu spėjo supakuoti.

Nuo įėjimo iki išėjimo iš krautuvės praėjo tik dvi minutės ir keturiasdešimt sekundžių.

— Atsiprašau, kad ilgai užtrukau ir tavo sutrukdžiau. Ar tebepyksti?

— Galvoju, kad gyvenime yra ir netikėtų atsitikimų, tiesiog stebuklų. Vienas jų ir mane ištiko.

— Pasakyk ir man.

— Pasakotojas iš manęs menkas. Geriau tą atsitikimą parašysiu ir jį pavadinsiu: Stebuklas.

LAIKAS

Sėdžiu Hyde parko suolelyje prieš tvenkinį pietų pertraukos metu. Pažiūriu į laikrodį: jau pusė antros. Greitai reikės grįžti į darbovietę.

Australiško rudens saulė maloniai šildo. Kurį laiką akimis seku laikrodyje sekundinę rodyklę, skriejančią aplink ratą.

Mąstau apie laiką. Jis skrieja pirmyn, vis pirmyn. Manų švysteli vizija: paauglys berniokas sėdi ant lekiančios laikrodžio rodyklės, kykuoja basomis kojomis ir, žiūrėdamas į mane pašaiptu žvilgsniu, šypsosi.

Atsipeikėjus iš vizijos, stebiu pulkelį žuvėdrų, kurios plaukioja tvenkiny. Kasdien jos, ieškomamos maisto, sulekia į šį parką iš įlankomis išraizgyto Sidnėjaus uosto pakrančių.

Žuvėdrų akys zigzagais laksto tai į pietaujančiuosius, susėdusius aplink tvenkinį, tai į duonos trupinius, kuriuos jie mėto į vandenį. Žuvėdros paneria ir, sulesusios skęstantį duonos trupinį, vėl iškyla į viršų. Jos plaukioja ir plaukioja aplink ratą.

Žiūrėdama į žuvėdras, galvoju, kad laikas visokiais ženklais rodo nestovįs vietoje. Jis tai sekundine laikrodžio rodykle, tai rausvomis žuvėdrų kojomis iriasi pirmyn, vis pirmyn.

Pietautojai pamažu keliasi nuo vejų ir, išėję į gatvę, išsisklaido kas sau. Žuvėdros išskrenda iš tvenkinio ir būreliais stoviniuoja žolėje. Kai kurios stovi ant vienos kojos ir užmerkia akis. Joms laikas tarsi sustojo. Popiečio saulės spinduliai, lyg globojanti ranka, glosto glaidžias jų plunksnas.

Pakylu nuo suolo ir prieinu gatvę, kurią reikia skersai pereiti. Visokiausių mašinų padangos, beriedėdamos grindiniu ir nuklodamos pilkomis dulkelėmis, lyg kočėlais jį iškočioja į žvilgantį nebalinto lino audeklą.

Šviesos pasikeičia iš žalių į oranžines, o po to — į raudonas. Įkaitusios mašinų padangos sustodamos žviegia. Vairuotojai nekantriai žvilgčioja į šviesas, o rankos nervingai gniaužo vairus. Šviesos grįžta atgal į oranžines ir žalias. Man atrodo, kad laikas, pabūgęs, jog kas nepagalvotų jį per ilgai stovėjus, lyg įsiutęs žvėris, mašinų motorais urgzdamas nudumia pirmyn.

Lipu laiptais į savo įstaigą. Prieš mane lipa kelios bendradarbės. Mes visos, keliomis minutėmis pasivėlavusios, įeinam pro duris į įstaigos vidų. Viršininko padėjėjas stovi netoli durų ir pirštu krapšto savo akvilinišką nosį. Jo rudos, migdolų formos akys zigzagais laksto tai į laikrodį, tai į įeinančią merginą.

Elektrinės rašomosios mašinėlės, lyg įniršusios širšės, pradeda zirzti. Laikas tiesiais ir įkypais miklių pirštų judesiais pradeda lakstyti po rašomąją mašinėlę.

Įstaigos viršininko padėjėjas atsisėda prie savo stalo palangėje ir, kumščiu parėmęs smakrą, beprasmiškai spokso prieš save. Popiečio saulės

spinduliai, lyg kokie padykę vaikai, išoka pro atdarą langą ir nučiuožia jo plike žemyn.

Istaigos monotonija sunkiai slegia. Bandau prisiminti maloniai praleistą laiką parke pietų pertraukos metu šildantis saulėje ir stebint tvenkinyje plaukiančias žuvėdras.

Pradedu vėl galvoti apie laiką. Jis taip žiauriai skuba pirmyn, vis pirmyn. Būgštauju, kad mano gyvenimas suvys nuobodžioje įstaigoje ir tiek daug užsimojimų pavirs niekais.

O, kad būtų galima iš nerimo suverptų gijų tinklą nunerti ir ilgesio jūroje laiką sugauti!

O, kad būtų galima iš suvytusių troškimų vygę nupinti ir laiką į ją paguldyti!

O, kad būtų galima iš sąsamonėje rusenančios kūrybinės ugnies nuostabius žodžius išskelti ir melodinga lopšine laiką užmigdyti!

Tačiau laikas yra nesugaunamas, nepaguldomas, neužmigdomas! Jis, kaip eiklių kojų berniokas, gyvenimo pajūryje laksto; surinkęs mus, tarsi kokius akmenėlius, amžinybe kvepiančiais delnais žaismingai iš vieno į kitą permeta, protarpiais leisdamas tai vienam, tai kitam pro pirštus išslysti ir nuriedėti į nežinomybę bauginančią tamsią jūrą.

Mums dingus, laikas vėl sekundine rodykle skries, žuvėdrų kojomis irsis, urzgiančiomis mašinų padangomis riedės pirmyn, vis pirmyn. Jis, bernioko pavidalu prisidengęs, vėl naujus akmenėlius rinks tam, kad juos pradangintų nežinomybės jūroje...

Laikas iš visų savo judesių raizginio išraižo milžinišką begalybės ženklą.

BALTIJOS JŪRAI

Tau nei šilta, nei šalta,
Kad ramybės prašau.
Glausk mane savo žilviną — žaltį
Prie krūtinės arčiau.

Žemės žiaurųjį rūstį
Tu viena težinai.
O, kaip man nesiskusti,
Sužeistam amžinai!

Daužo kruvinos bangos,
Žiojasi praraja —
Rasti noriu sau dangų
Šaltame glėbyje.

TEMSTANT

Visame danguje trys žvaigždelės
Ir tos pačios žemai.
Nuo baugių vandenų miglos kelias —
Temsta mano namai.

Kaip mylėt, kaip gyvent, kaip numirti
Su trimis žvaigždėmis? —
Kaip aukoti saulėtekiui širdį?

Temsta nueitas kelias ir medžiai —
Nematau jau daiktų,
Tik žinau, kas man atilsio meldžia
Anoj pusėj naktų.

ŠIRDIS

Pavasariai gražiausi
Kasmet jum sužydės,
O aš laimingas glausiuos
Prie rudenio širdies.

Girdžiu aš jos plakimą —
Ir tu jį gal girdi?
Daina, dar neužgimus,
Jau skamba toj širdy.

Kai ji skausmingai plyšta,
Mane sužeisdama,
Tampu vėle be krikšto,
Tampu rudens daina...

MANO ŽVAIGŽDĖ

Banga pasakė, ką rašyti —
Dėkoju jai už tai —
Ir tuoj žvaigždė, dar nematyta,
Prasikalė aukštai.

Atrodė ji visų gražiausia,
Nors baisiai tolina.
Aš ją mylėjau, didžiavausi,
Kaip riteris dama.

Dėl jos ir galvą būčiau guldęs,
Nepaisęs dvikovoj mirties,
Paskui pragydęs, lyg ta gulbė,
Iš kruvinos širdies.

Pragyst gulbe gi nereikėjo —
Nebuvo dvikovų arenose.
Mylavo bangą jūrų vėjas,
Kol ta žvaigždė vaidenosi.

Ant smėlio nerašiau jos vardo,
Naktis palaiminės rytais,
Kad niekas niekad neištartų
Jo nevertai.

GEDULAS IR DŽIAUGSMAS

Ne vien gedėti, bet ir džiaugtis
Man liepė jūros ir kalnai,
Kai su nukritusia žvaigžde meldžiausi,
Pabarstęs galvą pelenais.

Už ką meldžiaus ir atgailojau,
Už kokias nuodėmes galiuos —
Neklauskite, kol Asyžietis neišgrojo
Nukritusių žvaigždžių gėlos.

Lig šiol tiktai alyvmedžiai jį klausė —
Dabar visa butis klausys.
Tuoju, tuoju pasleks ir mano ausį
Serafiškųjų stygų virpesys.

PALMĖ

Palme, kur tavo šešėlis? —
Visi medžiai jį turi!
Atsakyk, saulėn galvą iškėlus,
Karaliene pajūrių.

Jeigu dar ilgėliau patylėsi,
Aš tave šiaurės vėjui apskūsiu.
Kur padėjai apgaulų pavėsi —
Mano sielos užtemdytą pusę?

ŠIAURĖS JŪRAI

Beklausydamas tavo giesmės,
Pajuntu, jog esu pats poetas.
O, kokia įkvėpimų versmė!
Užgiedokim duetą.

Tegul Dievas tau balsą pritildo,
Kai aš savąją gaidą užtrauksiu
Apie amžiną meilę ir viltį.

Įtikėjau, šventai įtikėjau,
Ir tą džiaugsmą nešioju širdy:
Kad vėl saulė, staiga patekėjus,
Ledo kalnus tirpdys.

Ir neras jau į ką atsitrenkti
Mano laimė — paklydus Titanika,
Nešdama žemės tremtį.

O, pradėkim, pradėkim duetą —
Veikiai baisūs taifūnai užkauks.
Tu — gyvybės versmė, aš — poetas —
Tarp dviejų begalybių blaškaus.

Nežinau, ar man teigti, ar neigti,
Jog skaudi atgimimo drama,
Kai pasveikinsiu žmogų ir daiktą....

ATOSTOGŲ AKVARĖLĖS

*

Šiandie
pakrantėmis teka
žemės šviesa.
Saulėi priklauso
mano diena.

Todėl
perverk mane
zenito strėle,
aš
pabudęs akmuo pajūry,
smėlio sudrėkus pakrantė,
aš pasiilgau tavo aštraus,
gaivaus
kosminio vėjo.

*

Saulė sėdi
ant seno tilto
ir kojas vilgo vandenį.
Mėnulio potvynis pripildė
žemės taure
sklidinai.

Ir ieškome bangoj žvaigždynų,
kuriuos nusinešė naktis,
mes ieškome gelmių
potvyny.

*

Čia palauksim bangų,
linksmai atbėgančių
su karūnom baltom
ant galvų.

Ir bus
tautinių šokių šventė,
vėjas pagrieš dūdele,
šoks ant mėlyno kranto
smėlio ir banga.

*

Diena išsitiesus
tarp gėlių ir vandens,
gatvių kuždėjime
noksta saulė,
žydi šviesa
lingavime burių.

Ramybė
tarp šviesos ir vandens,
ramybė
tarp gėlių ir dangaus.
Nieko daugiau nebėra,
tik viena
balta
diena.

*

Šiandie aš negaliu kalbėti,
gelmė užliejo širdį.
Esu tingus, bangas pamiršęs laivas,
žaliai dugne
suradęs tylų sapną,
kuris atoslūgio ramybėj
gelsvai nuspalvino skliautus.

*

Pakrančių katedrą
šlaksto jūra
švento vandens lašeliu.

Ant sidabro stogų
rymo saulė
ir vitražuose degina
rytmečio ugnį.

Šviesa ir laikas,
du broliai dvynai,
žaidžia prie katedros bokštų.
Žaidžia ir laukia
paskutinės bangos.

Tada bus pašventinta žemė.

*

Stiklas
rytmečio valandą
uždegė saulę.

Altorius sužibo
švento Pranciškaus
neturto spalvom.

O tyla
švelniai maldavo manęs,
kad vitražo spalvas
nusineščiau į rudenio **lietų**,
nešiočiau žiemos **baltume**.

*

šventas Pranciškus
šypsos,
nešdamas mano džiaugsmą
pas savo brolių mėnulį,
pas savo sesę saulę.

Palauk, Pranciškau, nespėju
eiti tolyn su tavim,
tavo kančia šviesesnė,
tavo džiaugsmas didesnis.

*

Į baltą horizontą nubėgo
atoslūgio vanduo,
o aš nubėgti negaliu.
Šaknis įleidau
į juodą krantą,
su medžiais vaikštau
ir kalbu.

Ir mano pėdos pilnos džiaugsmo,
ir žodžiai žydi tarp žiedų,
bet

kodėl, švelnioji Girolama,
tavęs prakalbint negaliu?

Kodėl iš tavo rankų trykšta
žalioji saulės prieblanda
ir neša veidą vakarykštį
lapų, vėjo ir dangaus bangą?

Kodėl?

*

Cape Porpoise —
paskutinė žuvies kėlionė
į alkaną krantą.
Verkia motorlaivio aidas,
banga balsu ašaroja.

O, laime.

Ašara — krikšto vanduo,
žemės druska ir gyvybė.
Susikryžiuoja rausvam pajūry
kančios ir džiaugsmo lietus.

*

Kova jau prasidėjo.
Saulė
ugnimi apsupo dieną,
bangos
ratu apstojo uolą.
Ant smailių viršūnių
blaškėsi
paklydusi mėnulio
vėliava.

Po kovos
žaliame dugne
surasime geltoną
auštančią padangę.

*

Atoslūgio vanduo
paliko žemę sužeistą,
praplėšta krūtine.

Laiveliai guli nukankinti,
žuvėdros klykia,
tūpdamos
skaudžion pakrantėn,

kur saulė
praplėšta krūtine
kraujuoja.

*

Medžiai miške vieniši
auga mano širdy.
Spindi kristalai žali
žaliam dangaus pajūry.

O žalio, gyvenimo žalio
tik čia pasisemti gali,
kur laikas ir žodžiai išalę
minkštam erdvės spindesy.

Ir giedras per debesį teka
upelis iš saulės delnų,
kaip gera gulėti ant lapo
po peteliškės sparnu.

*

Baigias erdvė ir kelionė,
baigias laikas saldus.
Dievas iškėlė rankas,
ir mano žodžiai linksmi,
aš ir šviesi žaluma
esame kryžius ir džiaugsmas,
esam nauja
šventa
diena.

Kennebunkport, Me.
1976 m.

Jolanta Malerytė

* * *

Aš sugrįšiu vidurvasarį,
Kai tavo lūpos ir žemė
Suskeldės nuo aitraus troškulio...
Aš sugrįšiu lietum
Ir pagirdysiu tavo ir žemės
Aitrų troškulį.
Aš sugrįšiu, kai mėlynas šilų varpelių
džiaugsmas

Virpės padangėje...
Aš sugrįšiu, kai tu mane pašauksi...
Grįšiu vidurvasarį.

* * *

Šianakt mirė liepos...
Liūdesys išblukęs nusruveno
Tylinčiu kamieniu
Ir sudužo rytmečio rasom...
Nubridau toli toli
Verdama dar žalius šermukšnių karolius...

— — — — —
Paskui ilgai ieškojau
Kelio atgal...
Bet neradau.

* * *

Tu išėjai į mėlyną mišką,
Kur sidabro sapnai iš versmių sidabrinių
srovena,
Kur amžinas pavasaris — jaunystės svaigulys
šaltinyje žydram gyvena...

Tu išėjai, palikęs man ant lūpų ilgesį...
O rankose — paskutines rudens naktų
žvaigždes...
Ir aš kankinančiai sapnuoju pievose užmigusi
neramų žemės virpesį,
Meduotas liepas ir miglas.

* * *

Nuo geltono skausmo
Linksta, gūžias medžiai...
Rudeniniai lietūs — skaudūs bučiniai.
Išviliojo juoką
Vasara viliokė,
Nuskandino juoką girioj aitvarai.

Ir lange sustingo,
Sublizgėjęs aitriai,
Neramus likimas — vienas skausmo lašas.
Man paliko vasara
Kartų kartų kraitį.
Aš jaučiu ant lūpų skonį tavo ašarų.

* * *

Rugpiūtyje medžius nuplauna paukščių
raudos,
Ražlenose pasklinda balkšvos snaigės,
Rugpiūčio naktimis — be galo tylios delčios,
Ramus vanduo ir tylios žvaigždės.

Paliko gervės mane vieną
Ateinančiai snieginai tylai...
O po piūties užgęsta žvaigždės
Ir medžiai nuo raudų pražyla.

Rugpiūty stoviu vidur lauko...
Ištirpsta paukščiai debesyse...
Ir, pagailėjus balto skausmo,
Aš vėl su paukščiais neišskrisiu...

* * *

Pabiro žvaigždės tarp delnų,
Ištirpo rugiuose...
Į žydrą dieną išeinu — — —
Ramunės plaukuose...

Nubėgsiu bėgsiu aš margais
Vaivorykščių takais,
Įpinsiu saulę į lankas —
Žydės, mirgės žiedai.

O rytas vis barstys žvaigždes,
Rugiai nuplauks, nuplauks...
Aš per vilnijančias miglas
Atnešiu dieną tau!

* * *

Pabers geltonas ašaras klevai.
O man bus liūdna. Ir klevų tų gaila...
Surinkčiau ašaras visas visas
Ir vėl ant medžių pakabinčiau... Kvaila...
Tarytum nežinau. Nukritęs lapas nežaliuos.
Jis numirė. Bet jeigu tik galėčiau,
Vis tiek surinkčiau juos visus
Ir ant klevų iškabinėčiau.

* * *

Sudaužysiu šulinio veidrodžius,
 Rasotas pievas išbraidžius,
 Nubrauksiu nuo kojų rasą,
 Vaivorykštėm lietūs laša,
 Vaivorykštėm nulaša mintys,
 Atrodo, keliauja svirtys,
 Į dangų rankas iškėlusios,
 Plaukais nuo žvaigždžių pamėlusiais
 Nušluosčius nuo veido viltį,
 Ir vėl mėginu pakilti...

ALDONA VEŠČIŪNAITĖ

NUTOLUSIAM LAIKE

jų veidai kaip gamtovaizdžiai
seka
vandenynus,
skardenimus
dienai kylant
prakaituojančiais miškais
įsigyvenę į lietu,
įsigyvenę į vėją,
būsenas nešasi žemėtais pečiais
sodrūs debesys vejasi
šuoliuojančias kalnų upes,
žolės šaknys pinasi mezgasi
srūvančiais jų plaukais
ateina ir
nueina
diena ilgais šešėliais skardendama,
milžiniškos kolokasijos linguodamos
tęsiasi
vandens pakraščiais,
akių gilumon skęsta plevėsuojanti
saulė

RUGSĖJO PAKRAŠTY

tuos pačius
žiovaujančius
liūtus
vartuose,
mergaite
sidabrejančiom
akim,
Saint Saëns
smuikus
vinguriuojančius
lanksčiomis
senų rūmų
arkomis,
žvilgesius
tylančius
randi
rugsėjo pakrašty

žalius konkorėžius,
vėją garbanotą
lekiantį
su debesim
vienos kelionės
žydram lange
palikai

PRANAS VISVYDAS

PRIE ŽIDINIO

Prie židinio sėdėjai. Pamačiau,
kaip plazda virš liepsnos vėlė.
Nustebęs priėjau arčiau
ir troškau su tavim tylėt.

Ir troškau lūpomis paliest
miglotą žvilgsnį ir rankas,
kurias iš marmuro kažkas
sukūrė įkvėpimo pilnas.

Man buvo baisiai silpna.
Sugniaužė dvasią ilgesys.
Aš nežinojau, ką man pasakys
baltoji tavo palydovė gulbė.
Norėjau čia prapulti,
tarsi tautosakos žaltys.

CISTERNŲ ŠVIESOS

Įlankoj cisternų šviesos
ir žuvų ledinės akys sekė
limuzino slenkantį šešėlį.
Ūkana, lyg poilsio dievaitė,
mylinčias rankas ištiesus,
laukė pabudimo pastatų.

Abejojau, ar į uosto lūžtvę
gali eldija atplaukti,
ar į šmėklišką krantinę
moteris išdrįs viena ateiti.

Limuzinas stūmės kaip vaiduoklis.
Pastatai, aplink aprūkę pastatai,
o žemai, už pylimo, — kanalas,
prirakintos valtys, inkarai,
degutuoti liepto poliai
su nutolusių laivų ženklais.

Abejojau, ar į šmėklišką krantinę
moteris išdrįs viena ateiti.
Ūkana, kaip ilgesio dievaitė,
glostė inkaro grandinę,
ir žuvų ledinės akys sekė
limuzino slenkantį šešėlį.
Abejojau, ar į uosto lūžtvę
gali eldija atplaukti.

O, SAULE, SAULE

Iš tų atodūsių,
kaip saulę myliu,
aš pastatysiu bildančią
Parnaso pilį.
Aukštai iškelsiu ilgesio motyvą,
ant kuorų pasodinsiu aušrą,
ant langinių neregėtą dyvą.

Trimitininkai pūs
visam pasauliui,
kad pilyje dabar
valdovė karaliauja,
kad jos tarnai, devyni spinduliai,
po kiemą skraido,
kad čia nėra nei **verksmo**,
anei jokio vaido,
tik meilė šviečia,
maloningai spinduliuoja,
tik dieviškas midus visur putoja,
devynios mūzos svečią pasitinka
ir sako jam tik tai,
kas grožiui tinka.

O, saule, saule, Parnaso valdovė!
viršum visų akiračių
skleidi geroję.
Kas rytą atsiklaupęs
tau, tik tau meldžiuosi —
Mano karaliene!
Tikiu, rugpiūčiui baigiantis,
mane paversi piene.

POKALBIS SU VANDENYNU

Paduodu delną Vandenynui:
Labas, tėve!

Jis nubraukia putotą ūsą,
gumšteli į šoną:

Labas, labas, mielas palaidūne.

Seniai rymojai prie manos krūtinės,

bulvarai pavergė tave, vaikeli,

ak, negerai, man rodos, negerai.

Gi čia turiu tiek grožio: burlaivių,

žuvėdrų, kriauklių, tiek gyvūnų,

tiek mūsų siautulio

ir, žinoma, erdvės ir meilės.

Tai tu galėtum čia, ant pliažo smėlio,

ištikimiausią karalienę susirasti,

kuri neprašo nieko, džiugina jausmus

kilniuojų vaikščiojimu ar gulėjimu.

Paplūdimio draugai daug geresni už tuos,

ten miesto dūmuos pilstančius pagiežą.

Ak, negerai, vaikeli, negerai.

Bet, tėve, tėve! pertraukiu

jo nuožmų gaudesį.

Tai tu man priekaištauji.

To nedarydavai anksčiau. Atsimeni?

Tai ne, aš nedarydavau.

Nebuvo reikalo, vaikeli.

Anksčiau mane mylėjai. Su vaikais

statydavai pilis iš drėgno smėlio

ir mūsų braidžiojai lyg karalaitis.

Taip — mano amžinojoj mūsųj.

Tada mes buvome laimingi.

Atsverti nykumą...

Bet kuo?

Gal įsitikinti —

gyvenimas nėra vanduo

be kieto branduolio.

Ir paprasti daiktai,

išdėstyti aplinkui,

sielos natiurmortui tinka:

papartis vazoj, kambario ertmė,

kaimyno šuo, prie sapno prirakintas,

Pelenės langas, tvenkinio gėlė

ir medis, dar nenumarintas...

Čia viskas, viskas

turi amžiną sėslumą,

kuri pajutęs jau galiu

kaip Archimėdas šūktelti:

Eureka!

LYRIKA

Taiklūs Ezra Pound'o žodžiai
užliūliavo, ir ilgai tylėjau.
Dar ilgiau rašyti negalėjau
apie savo dvasios godą.

Ir palyginau jų kristalinį grožį
su eilėm Rainer Maria Rilės.
Teko man anksčiau jo lyriką pamilti
ir tausoti ištaigingoj ložėj.

Būtų ji šalia manęs — motulė,
deklamuočiau jai dainas Provanso,
ir poeto Ezros švelnios stansos
sužavėtų jos širdužę.

Bet man lemta vienuoj gėrėtis
nemirtingais žodžiais. Paslapčia
svaigti jų kvėpėjime ir tik nakčia
savo trigrašį prie jų pridėti.

LAISVĖ

Laisvė tebėra mūsų tikėjimo duktė
ir žodžio Lietuva pirmoji raidė.
Ji gimė aštuonioliktais metais
karo ir skurdo verpetuos.

Ji tapo artojų darbo šviesa.
Trispalvėm puošė gražuolių kasas.
Su ja nepriklausomybės metais
riedėjo valstybės likimo ratai.

Laisvę prarasti lietuviui skaudu
ir būti valdomam kitaminčių kardu
ir vilkti jų lažą penkmečių metais
vergovėj klimpsančiais ratais.

Ir šiandien laisvė masina mus.
Be jos lietuvis niekad nebus ramus.
Ji tebėra mūsų tikėjimo duktė
ir žodžio Lietuva pirmoji raidė.

ŽIEMOS AUDRA

O kaip linksta žiemos audroj
Žalios eglų viršūnės.
Sniegas pirštais šaltais
Beldžias į kaimiečių liūdnius namus.

Nykaus peisažo gyventojams atrodo,
Kad artėja pasaulio jau galas.
Netekęs namų praeivis,
Šaltam beržyne pasikorė.

KOMPOZICIJA

Plieniniai mašinų ratai vis rieda tolyn.
Aukšti medžiai rymo dangaus pakrašty.
Tu sapnuoji išblyškęs sidabro nakty.
Paskutinė žvaigždė nubyra žemyn.

Nuo kalnų krinta upė vis greityn ir greityn.
Susipybę vaizdai išąla stikluos.
Nepasiekiamos šviesos atsispindi sapnuos.
Plaukia valtys su srove vis tolyn ir tolyn.

Tavo sapnas aižėja vis labyn ir labyn.
Ryto vėjui suskamba bokštai lieknį.
Sukas saulėje ratai, karšti kaip ugnis.
Per miškus sklinda aidas vis artyn ir artyn.

Tavo sapnas vis grimsta gilyn ir gilyn.
Dangaus pakrašty bunda medžiai žali.
Skrenda paukščiai per orą, kaip sniegas lengvi.
Toli horizonte kyla saulė aukštyn.

ŠIAURĖS SONETAS

Nepaliaujamai vis krenta žemėn sniegas,
Užpustydamas visus joj esančius takus,
Ir į šiaurės vienišų žmonių sapnus
Žiauri pūga įsiskverbus visą naktį gieda.

Į gamtos išrėžtas įlankas galias
Įplaukia vikingų šauksmas, miręs praeity.
Krenta sniegas ir lietus. Raudonas žiburys
Žvejo mirusio troboje pamažu apanka.

Mirusių vikingų vėlės skrenda per Atlantą.
Per bangas nutolsta laivas, blaškomas audrų.
Šalti vandenys, kaip ledas, vis fiordus plaka.

Nesimato nieko. Nėra Paukščių Tako.
Miega naktyje kaimai prie tylinčių kalnų
Šiaurės žemės apledėjusioj pakrantėj.

MALDA PAVASARIUI

Ateik, pavasari, ir mus prikelt
naujam gyvenimui,
tikram ir begaliniam.
Ir mūsų vienišas, liūdnas širdis
papuoški meilės spinduliais karštais.

Atūždamas su vėju jaunu ir galingu,
pažadink mus iš miego.
Pavasari! — Tu mūsų džiaugsmas ir viltis!
Ateik, pavasari,
ateik pas mus!

— — — — —

Per kalnus aukštus, išdidžius
ateinantį pavasarį aš vis šaukiu.

Arkadijus Vinokur

— — —
Palikai savo kraštą,
Tai drabstykis purvais,
Kad kalėjimo viltį
Iškeitei į bėgimą laimėn,
Kuri taip toli
Nuo tavo nuosavos žemės.

— — —
Laikau isikibęs knygą,
Nors niekas nebando atimti.
Už lango šypsantis rytas,
Bet aš nuslėptam laike
Liečiu kraujais išspaustą žodį
Ir trypiu sukalkėjusi melo rūbą.

— — —
Dar nerašiau meilės laiškų,
Bet, atrodo, atėjo laikas,
Tikras ar ne,
Kas žino...
Imu mūsų gyvenimą ir
rašau tau, surinkusiai
Neišverktas mano ašaras.

Tarp manęs ir gimimo
Metai įsiterpė,
O niekas nepasikeitė —
Ateities nėra, tik mirtis.

Aš numirsiu kartu
Su verkiančiu rudeniu,
Kad atgimčiau pavasarį
Be rudens.
Kai jis ateis,
Mirsiu dar kartą.

— — —
Aš sužeidžiamas!
Man išovė tiesiai
Tiesiai į širdį.
Bet... aš amžinas,
Todėl prasikankinsiu
Iki naujo šūvio
Į tą pačią vietą —
Ten jau styro
24 kulkos.

— — —
Pagerbkim žuvusius!
Žuvusius? Aš ir nežinojau,
Kad tokių buvo...
Pagerbkim šaukiančius!
Šaukiančius? Argi galima
Neišgirsti šauksmo?

Pagerbkim atmintį!
Atmintis...
Atmintis... O kas tai yra?

— — —

Žodžiai sustirę
Plaikstosi vėjuje,
Kalbantis, lyg žuvis,
Neperstoja žiopčioti,
Apipindami sušalusiom nuotrupom
Žemės rutulį.

— — —

Nuobodžias dienas palikęs,
Nutekėjo išdavikas — laikas
Pasiėmęs nerimą drauge.

Aš be nerimo kaip aplamdytas
Susmukau pakalnėj,
Išmaldos prašydamas.

Joks praeivis nesustojo,
Net grašio neįmetė —
Jis pats, vargšas,
Ėjo pagaliu pasiremdamas.

— — —

Mus jungia greičiau
Vienišumas, ne meilė.
Tad prisiglauskim tvirčiau,
Kitaip krisime.

Aš nenoriu būti parduotas,
Ar kad tu parduotum mane
Už kenčiančio Judo trirublę.

— — —

Tu sujaukei mano mintis,
Tu išbudinai mano sąžinę.
TU...

Eik velniop!

Man nereikalinga tavo tiesa —

Aš ir taip laisvas.

— — —

Dviejų gyvenimas
Tai sienų laužymas
Ir lemiančioj akimirkoj
Sujungimas rankų.
Dviejų gyvenimas —
Žiema ir ašaros,
Greit pamirštos,
Bet skaudžios...

KOVĖS ŽŪT BŪT, O MIŠKAI ŪŽĖ

- Brrr — brrr — brrr — brrr — brrr — brrr!..
— ..! — ... kulkosvaidis?.. automatas?..
— ... ? — .. kas?.. Jeronimas?..
Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
Pakelia ragelį:
— Alio.
— Ėlio!
— Klausau.
— Ėlio! Jonas Gaidys?
— Taip.
— Jau arti mano mirties sukaktuvinė diena.
— Ką?
— Atsimeni 22 girios kvartalą? Ir aną dieną
pradžioj lapkričio?
— Tu pasigėręs?
— Ne, tamsta kapitone. Šiandie gi lapkričio
antroji.
— ...!?
— Nesikapok, neapsimesk. Nieko nepadės.
Kaip nepadėjo ir pavardės pakeitimas.
— Ko nori?
— Gražint: kulipką.
— Kokią?
— Šautą mano širdin.
— ... !? — .. apie kurį nors agentą? Miško
broliu apsimetusį išdaviką?..

— Pagal tavo, kapitone Gaidamavičiaus, įsakymą.

— Kas tu?

— Net pavardės neatsimeni? Žinia, tokių „teis-mų“ gi suruošei ne vieną. Vincas Kablys.

— ...

— Įspėju: nesikreipk į policiją. Ir nemėgink dar kartą išsisukt.

— Buvai užtrukęs kažkur.

— Kažkur? Gi ten, kur tavo žmonelė ir duktė. Monika ir Lai-mu-tė.

— ... !? — ...juk!.. O gal jau leido sugrižt?..

— Tu. Vakarų mašnakratijose nuo penkiasdešimtųjų?

— ... — ... nejaugi Monė ir Laimutė?..

— Ar nuo penkiasdešimt pirmųjų?

— Tu jo brolis?

— Užsislėpęs tūnojai, kaip vėžlys kiaute.

— Brolis ar sūnus?

— Byla ta pati. Sąžinės ataskaita.

— Sąžinės? Tu cinikas.

— Tūnojai kiaute, o aš sunkiai ieškojau.

— Kurgi taip ieškojai? Prienų miškuose ar saugumo bylose?

— Nesisekė surast. Ne kartą dantim griežiau.

— Tai tikrai idėjiškai subrendęs.

— Tiek laiko dar ėdei gerei.

— ... !?

— Seniai turėjai ...

— Tu Listaras? Ar naujas Erelis? Irgi buvęs kunigų seminarijoje?

— Turėjai gulėt rinkoj ar ...

— ... !

... Meta nuo savęs ragelį, lyg sprogala.

„...sunkiai ieškojau...“ Kurgi tu ieškojai, klausinėjai?

Ir kuriam tikslui?

Kad būč apsuptas bunkery? ...

Pasijausč beviltiškoj padėty ir ... ?

Ar nusižudyč, kaip...

Ano sūnus ar brolis, įsikalęs žūt būt surast ir atkeršyt?

Ar agentas?..

Kažkoks kietas, atkaklus, užsispyręs, apjakęs...

Teko pernelyg tokius pažint. Jaugi ne žmonės, o užtaisyti automatai ...

Sėdi sustingęs ...

Lyg su nugaravusia galva... Ir regis...

Toli už girių leidžias saulė... Dainuoja ardami... Stovi mama prie vartų... Ir sako: koks gi vakaras!.. Lauk, motule, aš sugrįšiu... Sugrįšiu tave išbučiuot... Tave išbučiuot... Tave, mama...

— Sustos malūnas,

Sustos ir širdys...

Nurims malūnas,

Nurims ir širdys...

Atsikvoši — o kadgi net nuostabu... SENAS MALŪNAS! Kažkas išliekančio, iš prieškarinių laikų, net iš ano paupio... Ramybė... Tuoju saulė už girios leisis... Jau skrieja daina per laukus... Artojai paleido arklius...

Grabalioja, užčiuopia pypkę ir mato: dreba rankos...

Kemša tabaką ir regi: virpa pirštai...

NKVD stengės infiltruot agentus... Ypač į ryšininkus ir vadovybę... Savieji išdavikai —ir už rusus pavojingesni... Ir už rusus piktesni...

Iš patekusių sužeistų stengdavos kankinimais
išgaut paslaptis bei žinias...

Nukankintus — ar nukautus parvežę — išmes-
davo miestelių aikštėse...

Taigi jau visam gyvenimui gilūs randai...
Atsimeni dvidešimt antrąjį girios kvartalą? Ir aną
dieną...? Šiandie gi lapkričio antroji. Nepasakė
— Vėlinės: lapkričio antroji... Tūnojai, kaip vėžlys
kiaute... O aš sunkiai ieškojau... Tiek laiko dar
ėdei gėrei ... Jau seniai turėjai gulėt rinkoj...

Pėdsakai neišnyko. Net ir iki tolimo, svetimo
didmiesčio, už vandenyno, antroj pusėj žemės...

Toli už girių kasdien leidos saulė... Stovėjai,
mama, prie vartų kasvakar... Ir per naktis tu
nemiegojai...

— Pačioj jaunystėj padėjai galvą...

Gimtoji šalėlė tavęs liūdės...

Tyliai miegok, partizane,

Lietuvą laisvą vis regėk...

Staiga iš tamsos tave nuplieskia šviesa. Ir
atsiduri priešais nematomąjį. Kelią pastojų fana-
tikas, o nežinai, kas prieš tave. Jo nematai, o jis
ruošias tau smogt. Ir nieko rankose neturi, o jis —
užtaisyta automata...

Šis „Kablys“ nei girtas, nei maniakas. Žino,
kad 22 girios kvartale ir kad toji diena buvo tuoj
po Vėlinių. Vincas Kablys buvo iššifruotas ir...
Šis, gal būt, jo sūnus, gal brolis. Bet greičiau
agentas. Žino net žmonos ir dukrelės vardus.
Jeronimas tikrai niekam neprasižiojo. Laisvės
kovose įsidėjo visam gyvenimui, koks pražūtingas
gal būt vos vienas antras žodis...

Kas šisai bebūtų, nei supras, nei tikės, ką jam
besakytum. Su tokiu nieko neišsiaiškinsi. Nei jis

gali, nei norėtų pažvelgt iš tavo pusės. Koks gali būt dialogas su aklu fanatiku? Su propagandos užtaisytu automatu? Tik klaupkis ir visu šimtu procentų priimk, ką jis diktuoja, arba...

Betgi mįslė štai kas. Jei agentas, kodėl nepavadino liaudies priešu? Kaip toks ištvertų nesviedęs: bandite, atgyvena, istorijos sąslava ar atmata? Tegu ir koks padoriau išauklėtas, vis tiek būtų pavadinęs bent jau reakcionierium, buože ar buržuaziniu nacionalistu. O šis niekaip. Tik trumpai, šaltai, dalykiškai. Kaip koks, sakytum, geras ryšininkas...

Banditas! Liaudies priešas! Ar gimnazistas Jonas Gaidamavičius: didis svajotojas, idealistas, aukščiausiai vertinęs heroizmą ir kilnius žygius? Žavėjęsis Wiliu Teliu, šveicarų laisvės kovotoju prieš pavergėjus. Orleano Mergele, Prancūzijos gelbėtoja. Karalium Mindaugu — Gediminu — Kęstučiu — Pilėnų Margiriu. Ir Vytautu, prisiekiančiu degant Kauno piliai...

Banditas ir liaudies priešas — kariūnas Jonas Gaidamavičius? Karo mokykloj griežtai grūdintas būt garbingu karininku: gint Lietuvą, tautos laisvę. Baigdamas davė įžadą visam gyvenimui...

Ar pagaliau miško brolis, kuris prisiekė:

“ — ... Visagalinčio Dievo akivaizdoje, vardan kritusių brolių už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę — uoliai dirbti Nepriklausomos Lietuvos atstatymo darbą, nesigailint nei jėgų, nei gyvybės — griežtai vykdyti vadovybės įsakymus — didžiausioje paslapytyje laikyti veikimą — nesidėti su priešu ir viską pranešinėti savo viršininkamas. Jeigu šią priesaiką sulaužyčiau,

tebūčiau nubaustas mirties bausme. Tai, ką
prižadu, tegul Dievas išlaikyti man padeda.“

... Kovojo dešimtys tūkstančių partizanų.
Visų pirmiausia Žemaitijoje — „vanagai“. O netru-
kus — ir visoj Lietuvoj. Telkės ir organizavos
miškuos. Karininkai, studentai, policininkai, kariai,
vyresniųjų klasių gimnazistai, ūkininkai, darbinin-
kai, net kunigai. Kیلę daugiausia vis iš kaimų.
Iš visų trijų kartų. Ne tik vyrai, daug ir moterų:
ryšininkės, slaugės, šaulės...

Kovos žūtbutinės ir žiaurios. Slapti priartė-
jimai, netikėti ir staigūs puolimai. Prieš NKVD
pajėgas ir įdavikus. Vis nuolat žuvo ryšininkai ir
vada. Išlikt gyvam — tik maždaug dveji metai...

Klampojo giriose rudenį ir žiemą, per darga-
nas ir speigus. Naktimis tratėjo šūviai, žiorojo
gaisrai. Gimtoj šaly konvulsijos. Kaimuos košma-
ras dėl kolūkių steigimo. Tikėjo — kaip daugelis
tada — į Vakarus, į Vakarų mašnokratijas, anot
šito. Vargo su draugais neišpasakytą vargą. Bet
tikėjo į pasaulio galybių deklaracijas, iškilmingai
paskelbtus tautų laisvinimo idealus. Keliskart tik
vos per plauką nepražuvo. Bet gyvas niekad nepa-
siduos, viską pakels, viską išters, kol sulauks iš
Vakarų lemiamą pagalbą...

Giriose išsilaikyt darės vis sunkiau. NKVD
vykdavo masinius miškų košimus, ieškodami
bunkerių. Košdavo ir gyventojus — kaimus ir
vienkiemius: ieškodavo slėptuvių trobesiuos. Kur
būdavo pastebėti partizanai ar rėmėjai, pirkias
sudegindavo, o žmones suimdavo ir išveždavo...

Kolūkius sparčiai steigiant, lemiamai gedo
ryšys su kaimu. Sunkėjo ypač maisto ir prieglaudos
reikalai...

Gi toji Atlanto Charta! Kiekviena šalis turi teisę pasirinkt valdymosi formą. Turės būt atstatytos suvereninės tautos, kurios tapo jėga pajungtos. Kiekvienai bus garantuotas saugumas jos žemių ribose. Visų šalių žmonėms užtikrinama egzistencija be baimės. Prie Atlanto Chartos prisijungė apie puskapis valstybių: kaipgi — ir Sovietų Sąjunga...

Koks baisus melas! Kokia žiauri apgavystė! Tos pasaulinės deklaracijos ir Amerikos iškilmingi žodžiai — tik niekingi plepalai: tušti, suvedžiojantieji, pragaištingi. Kiek dėl jų pražuvo! Ir kiek turėjo pragariškai kentėti metai po metų! Milijonai kentėjo, kenčia ir kentės nežinia iki kol...

Kovojo dėl kitų gerovės. O banditas — suvis priešingai: dėl savo naudos. Kovojo tik jau ne prieš liaudį ir kaimiečius: suvis atvirkščiai — už juos prieš rusus. Wilius Telis nebuvo banditas. Orleano Mergelė nebuvo savo liaudies priešas. Jiedu — kaip ir miško broliai — iš liaudies. Šileris ir Vincas Kudirka ne banditą aukštino, o šveicarų laisvės kovotoją prieš pavergėjus. Ne kokią Orleano banditę, o kaimietę, pasiaukojusią dėl Prancūzijos laisvės...

Staiga — krūpteli!..

Kulkosvaidis?!..

— Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..

— ... —... neatsilieps! Juk gali būt jau miestan išvažiuavęs.

— Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr

— ... — ... sustingęs įtemptai spokso į juodą ragelį...

— Brrr—brrr —brrr—brrr — brrr!..

— ... — ... nori padiktuot sąlygas, kuriomis neva galėč išsipirkti? Užbaigt, ko nespėjo pasakyti?..

Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... grasins, kad ... kad ką?.. Ten
 giminės?.. Ar čia mane?..
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... Bet gal sužinoč ką apie Monę ir
 Laimutę?.. Per kūną šiurpas...
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ...o gal šiuosyk ne jis? Iš ligoninės
 gal?.. Bet taip įnirtingai?.. Ne, ne, ne!..
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... lyg iš kulkosvaidžio!.. Tarsi vėl
 girioj. Jau tik neabejok! Nerizikuok! Brauk šalin
 pagundas! Juk gerai žinai: lemiamom minutėm —
 valdyk save šimtu procentų!..
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... Monė ir Laimutė — tik meškerė.
 Ne jų gerove taip anas rūpinas...
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... ne! Neapžiok kabliuko!..
 — Brrr—brrr — brrr—brrr — brrr—brrr!..
 — ... — ... įtemptai spokso į juodą telefoną...
 — Brrr—brrr — brrr—brrr...
 ... Nutilo automatas!..
 Ir staiga keistai palengvėja...

Kablys! Agentas į „gaują“. Irgi davęs parti-
 zano priesaiką. O mokytojas, buvęs šaulių būrio
 vadas ir jaunalietuvių veikėjas. Nugi kas, regis,
 įtartų, kad tokiam slypi infiltruotas išdavikas!
 Turėk nors vilkašunio uoslę, kur tokį užuosi.
 Tačiau Viešpatie! Per jį miestelio rinkoj gulėjo
 Strazdas ir Liktorius. Abu „banditai“ tokie kruvini
 ir sumaitoti, kad vos beatpažįstami. Lietuvos ka-
 riuomenės leitenantą išdavė rusams šaulys Kablys.

Miestelio rinkoj, kaip šuo, gulėjo mokytojų seminarijos inspektorius, kurį išdavė jo buvęs mokinyš, pradžios mokyklos mokytojas...

Kaip tat baisiai visus sukrėtė! Koks visų pasipiktinimas ir pasibiaurėjimas! "Pagal tavo, kapitone Gaidamavičiaus, įsakymą". Ne pagal mano vieno: pagal visų vienbalsį teismą...

Sako, turėjo kažkur šeimą. Tad šis, gal būt, jo sūnus. Jeigu į savo tėvą atsigimęs, irgi baisus. Tokie labai "pažangūs", lankstūs prisitaikyt, greitai išverst kailį. Tokiam niekis istorija, savieji, sąžinė ir tai, kas buvo brangu motinai. Jam leidžia širdis duot priesaiką ir apsimest draugu tų, kuriuos tykoja pražudyti. Gali parduot ne tik mokytojų seminarijos inspektorių, bet ir tikrąjį savo brolių ar tėvą...

Kokios atmokos šis pareikalautų? Kokią atgailą turėč atlikt? Kuria kaina galėč išsipirkt? Grasindamas mėgintų užverbuot? Jeigu sutiksi, tai Monika ir Laimutė ... O jeigu ne, tai Monika ir Laimutė... Yra juk Vorkutos kasyklos, Bogučarų lageris, Poliarinė sritis, kur temperatūra nukrinta iki 60 laipsnių... Ten tiek įšalus žemė, kad nė palaidot kastuvu negali...

" — Bet lauk, motule, aš sugrįšiu.

Sugrįšiu tavęs išbučiuot ...

Dieve gailestingas, kiek jų buvo!.. Ir daugiausia vis jauni. Kiek motulių laukė!.. Dauguma neišgyveno nė pusės savo amžiaus. Daugel krito jaunesni, negu trisdešimt...

Brido per sniegą. Iš miško į mišką, iš kaimo į kaimą, iš valsčiaus į valsčių. Ir po žvaigždėm, ir tamsiausioj tamsoj...

Gera būdavo pasišildyt prie ugnies, drauge pasėdėt. Pūst karštą liepžiedžių arbatą ir gert su cukraus priekanda... ar juoba su medum...

Eina į krautuvę.

Didmiestį dengia juosvi debesys.

Nuperka grandinėle durim užvelkėt. Ir spyną garažui užrakint. Jam net keista: kaip lig šiol čia gyveno be durų grandinės? Gudrėlesnis vagis gali tokius paprastus užraktus vinim atrakint. O šie kabliai — specialistai viskam. Ir neužrakintame garaže palikt automobilį nakčiai! Sutemus daugiau be lemputės į garažą neižengs...

Po geros valandos jau važiuoja į ligoninę. Staigiai susirgo Jeronimas. Per telefoną pranešė šeimnininkė: išvežė greitoji pagalba...

“ — Kas gi jam?..

“ — Nežinau. Iš darbo grįžęs, pasakė: jei kas skambintų, šįvakar būsiu išėjęs.

“ — Kur?

“ — Nei klausiau, nei sakė. Tur būt, su kokia pana.

“ — Grįžo susirgęs jau?

“ — Nežinau. Pajutom paryčiu.

“ — Gal širdies priepuolis?

“ — Gal...

Į šį didmiestį likimo atblokšti, savo laiką paskyrė darbui ir studijoms. Seniai gi pasiilgę darbo ir studijų: tikro žmogaus gyvenimo, pilnutinio. Čia tiek pasieksi, kiek išmoksi ir uždirbsi. Įnikę kalė anglų kalbą. Vakaraus lankė kursus, o vėliau — universitetą. Dirbo kietai. Perdien — pragyvenimui. Savaitgaliais ir vakaraus iki išnaktų — studijoms. Nei pakankamai išsimiegoję, nei atsilsėję. Nuolat įtampa, reikalai, rūpesčiai, nuovargis. Ir atsiminimai vis neduoda ramybės: persekioja, skaudina...

Galop Jeronimas neištvėrė. Pritrūko sveikatos,

kuri pokario metais apgedo ten giriose. Gydytojas rado per aukštą kraujo spaudimą ir prastus tyrimo duomenis. Kabinos prie inkstų, širdies, nervingumo. Liepė sumažinti įtampą, nedirbt vakarais, atostogas skirt vien poilsiui. Mažiau kavos gert, ilgiau pamiegot, kuo daugiau ramybės ir atilsio. Galop Jeronimas įtikėjo, kad iš tikro reik sušvelninti kovą su savim. Kas jau per daug, tai per daug. Užsimojęs ne pagal išgales. Tad nutraukė studijas...

Buvo su kuo susitikęs?..

Kur? Su kuo? Dėl kokio reikalo? Kas atsitiko, kad turėjo taip staigiai atsidurt ligoninėj?..

„...Tur būt, su kokia pana...

Visų šventųjų vakarą? Tik jau ne jis!..

Važiuoja pro kapines, VILTIES KALNĄ...

Tvora juoda juoda. Geležinė, rūsti. Bet neapraizgyta spygliuotomis vielomis. Neapstatyta sargybom su šunimis. Neapsaugota elektros jungikliais. Gi ne lageris. Šitoj milžiniškoj šaly nėra nė vieno. Koncentracijos stovyklos labai toli... Už kokį politinį prasitarimą — tuoj keleri tau metai...

Buvo Jeronimas ne su pana susitikęs. Ne su čionykšte jam Vėlinių išvakarėse...

Abiejų žmonos — tenai. Genienė suimta Jeronimo gimtiniam kaime — ir ištremta į Sibirą. Monė ir Laimutė suimtos SENAJAME MALŪNE — irgi ištremtos į... JAKUTSKAJA ASSR, LENINSKIJ RAJON...

Tos — dėl kurių jiedu kadai pametė galvas — nūnai rūsčioj katorgoj. Šiaurės Sibire... Žvarbiuos vėjuos ir speiguos...

Jeronimui — kaip ir jam — argi čionykštės rūpi! Ir koks tikslas ar prasmė? Laikinai pažaist su smuklės svečių linksmintoja? Kurt naują šeimą

čionykščiam didmiesty? Naujus saitus? Aštrint širdy painiavas ir konfliktus dar labiau?..

Vilties Kalno kapines pravažiuojant, kaskart šmėkščioja miško brolių veidai... Paskutinės šypsenos nespėję baigt... Gulintieji miestelio rinkoj... Ne už visus buvo išdavikams atkeršyta...

Privažiuoja švento Roko ligoninę.

Sustoja prie masyvaus pastato. Pilkos spalvos. Daugybė langų: eilė ant eilės...

Seniai, labai seniai — dar prieš karą ir okupacijas — tėvas su mama važiavo į švento Roko atlaidus... O jo nepriėmė... Net į kitą parapiją, o jam neleido drauge... Paliko namie, graudingai verkiantį tarpuvartėj...

Jeronimas turi per aukštą kraujo spaudimą. Gal priepuolį gavo karštai susiginčijęs? Su koku iš senųjų emigrantų? Su mažamoksliu ir ideologiškai tuščiaviduriu, bet neva "pažangiu". Užgirstų sakant — "klasių kova", bematant pasišiauštų — kokių klasių?!.. Kokios gi klasės jis, Jeronimas Genys: iš Peliūnų kaimo, mažžemių sūnus? Lietuvoj ne kokių klasių, o laisvės kova. Ar anoks už Jeronimą geriau žino, kas ten kovojo, su kuo kovojo ir dėl ko? Buržuazinių nacionalistų kova su liaudies gynėjais? Kažkokių buožių su kažkokiais proletarais? Banditų su kilniaširdžiais liaudies išvaduotojais? Pamirk iš juoko — partizanai, žiūrėk, savo liaudies priešai! Kaimietis Jeronimas Genys ir malūnininko sūnus Jonas Gaidamavičius!.. Vežė liaudį iš sodybų rusai. Vežė liaudį iš tėviškių vokiečiai. Vežė liaudį vėl atgriuvę rusai. Sodybos šiurpiai tuštėjo. Tai tie — kurie liaudies sodybas gynė ir dėl jų mirė — banditai? Jie ne tautą, ne savo tėvynę gynė, o tik kažkokią klasę!?..

Ligoninės durys kiekvieną priima, įleidžia, tartum į bažnyčią. Varstos be girksnio. Tyliau, negu maldaknygė.

Čia žmonės jau kuklūs. Regis, lėti, geri, teisingi.

Koridoriuos visų apsiėjimas kone bažnytinis. Sakytum, čia kur už sienos būtų dievų buveinė, aukštasis teismas, ar ... neatspėjamai šypsas velnias...

Kiekvienas lyg kuo nusikaltęs. Gerai žino, kokia jo bėda, ko stokoja. Bet nė vienas nežino, kiek dar belikę gyvent.

Ligonys atsargūs. Jau gana kilt lig žvaigždžių. Kai kurį lėtai veda baltas angelas, o jis tartum skaičiuoja savo žingsnius. Lyg jau tik vos vienas neapsižiūrėjimas reikštų pražūtingą finalą. Žingsniai trumpi, apriboti, labai atsargūs. Kitas — lyg būtų vaikščiot dar tik vos pramokęs...

Koridorių sankryžoj sėdi jos su baltais chalatais.

Klausia baltai apsirengusią figūrą.

— Taip, sere, prašom.

Nedidukas angelas atveda prie pusiau pravirų durų:

— Šičia.

— Ačiū, sesele, — įeina palaton iš lėto, irgi atsargiai.

Jeronimas guli baltai užklotas. Užsimerkęs. Kaulėtas veidas gelsvai pilkas ir neįskaitomas. Skruostai įdubę...

Bemaž kaip numiręs!..

Be sąmonės?..

Neatitoksta. Nepajuto, kad kas priėjo. Be ryšio su viskuo. Tik vienas pats savy.

— Jeronim !.. Čia aš, Jeronim!..

Tačiau anei akis pravėrė, anei krusteli bent viena raukšlėlė.

— Retkarčiais trumpam atsitoki, — nedidukė seselė su voverės akimis.

Kas gi atsitiko? Studijuoja Jeronimo veidą. Pasilenkia ir kalbina garsiau:

— Jeronim, čia aš! Iš malūno.

Pilkas, kaulėtas veidas truputį atsigeivėja:

— Iš ma ... malūn—ū... — tik vos tiek. Neprasibrauna iš bruzgyno. Įkliūva susipynusioj žolėj, it kilpose. Neatsimerkia ploni vokai.

— Jeronim, aš Jonas.

— Jon ..! — visas krūpteli. — Ku—ku — kauska...?

— Ne, ne. Jonas Gaidys!

— Gai—dys?... — jo veidas atsileidžia ir aprasoja. — Tai jau... ry—tas...

Atrodo, iš visų jėgų stengėsi, bet vis tiek neprasimušė per bruzgyną, pro tankiai susipynusias šakas. Griekšteli dantimis. Kaulėtas veidas labiau sudrėksta. Stengias išsiirti, kažką atsimint ar pasakyt, išsinert paviršiun. Bet per sunku, per silpnas...

Vėl toks, kokį rado. Užsimerkęs, pilkas, nugrimzdęs. Nejuda, nekalba. Tai ima bauginti. Brangus draugas vėl prie žūtbutinės ribos! Bendražygis idealistas. Dvasinis brolis.

— Neatpažįsta.

— Ne, sere, — patvirtina seselė.

— Ką gydytojas? Yra dar vilties?

— Kol gyvas, yra.

— Širdies priepuolis?

— Ne, sere.

— Paralyžius?

— Chemikalai.

— Ar apsinuodijęs?

— Gal narkotikais, gal maistu.

Nuodai?!.. Kruopelytės į kavą, kurią jis taip mėgsta? Grūdėlis į alaus bokalą?..

— Gal nunuodytas?

Ji truputį prisimerkia. Mintis jai bene nauja:

— Ar per klaidą miego piliulį per daug.

— Nevartojo. Mudu dar nežinom, kas yra nemiga.

Seselė žiūri, tartum atsiprašydama.

— Tyrimai greit viską parodys.

Greit! O jeigu numirtų?! Jam darytų skrodimą! Jeronimui? Toks siaubas nebuvo iki šiol nė sapne pasivaidenęs!..

Kurgi buvo Jeronimas vakar? Kur valgė? Su kuo?..

Seselė žvilgteri į ligonį, uždeda pirštą sau ant lūpų ir parodo — išeikim.

Koridoriuj jam pasako:

— Tikrindami netyčia užtiko auglį.

Jis krūpteli:

— Ir auglį?

— Navikas.

— Vėžys?

— Gali būt ir nepiktybinis. Gydytojai nēr dar tikri. Bet greičiau vėžio pradžia.

Kad dar ir vėžys! Paregi ilgą ilgą koridorių, ištįstantį ir vėl susitraukiantį, lyg armonika.

— Nelaimė turēt ir nežinot, iki bus per vėlu, — seselė žvilgteri į laikrodėlį. — Atsiprašau, sere,

Likęs koridoriuj vienas, sugrižta į Jeronimo palatą.

Sienų spalva — žalia, dviejų tonų. Iki pusės — tirštesnė, svaresnė, tamsesnė. Nuo vidurio iki lubų — daug šviesesnė. Žalioj spalvoj — viltis, paupio ir girių ilgesys...

Jeronimas guli, tartum įšalęs žalioj tyloj, šviesoj, gintare...

Šiuosyk nemėgins šnekint. Tegu ilsis kovų draugas, čia tapęs braižytoju. Labai pareigingas ir pastovus. Nėr matęs, kad būtų kada dvasios pusiausvyrą praradęs. Jeronimui „neužaina“. Tai kaipgi pasiduotų ūmam jausmui, neapsivaldytų ir imtų ryt nuodus, tarkim, kad ir miego piliules?...

Vargšas Jeronimas! Inkstai, aukštas kraujo spaudimas, širdis, nuodai — to negana: dar ir vėžys!.. Ar jau suvis pralaimėjęs?..

Atsimena, Jeronimas sakė įsitikinęs: “ — Pilėnai atrodė pralaimėję. Visi žuvo, net ir Margiris. Bet ar? Orleano Mergelė irgi, atrodo, pralaimėjo. Ją sudegino, ji pražuvo ugny. Bet ar?.. O Kęstutis? O Vincas Kudirka?“

Taip, Jeronim, tikrai ne!..

Grižta koridorium prie keltuvo. Iš lėto. Jau kone ligonis ir jis. Nyku nežmoniškai.

Ūmai girdėte užgirsta, ir jam bemaž kvapą užgniaučia:

“L i e b e k l e i n e F r a u !..

Kaip tik šitą girdėjo tasyk su Mone... Dainavo kino artistas Josepas Schmidtas, žemo ūgio tenoras... Ir kaip dainavo, koks nepaprastas balsas! Laisvės alėjoj, „Odeone“...

Einant namo į Žaliają Kalną, Monė juokavo:

„— Girdėjai, kleine Frau. Tai apie mane...“

Mat, ir Monė nedidukė... Va, va!..Gi iš ūgio,

kiek ir iš veido panaši į šitą seselę... Arba seselė į Mone...

Išėjęs į lapkričio vakarą, įkvėpia vėsaus oro. Pasijaučia lengviau...

Atsigręžia į švento Roko pastatą. Didžiulis, masyvus. Kiek tų langu! Eilė ant eilės.

Sustabdo žvilgsnį prie lango trečiajam aukšte...

“ — Lange parimo sena motulė,
Ir mergužėlė verkė viena...

Jinai žinojo, kad vėjai siuto,
kad partizano sunki dalia...

Krūpteli — ar granatos sprogimas?..

Ne !.. Kažkoks per smarkiai užtrenkė savo automobilio duris. Tai tik šmėkla iš žaizdotos Lietuvos...

Įsėda mašino.

Išsiima pypkę ir užkuria.

Traukia dūmą, skaniai kvepiantį...

Pypkę padeda sugrižt savo vieton. Visada padėdavo. Bunkery lengviau pabūt nevalgius, negu nerūkius. Čia ikvaliai ir valgio, ir tabako...

Užveda motorą. Važiuoja iš švento Roko.

Ogi ne sykį Jeronimas juokavo: “Gal mudu būsim ne tik amžini draugai. Gal tikri giminės“. Mat, gali TEN Pupa Genys vest Laimutę Gaidamavičiūtę. Savo mažytį vadino Pupa, tai ir dabar.
“ — Ką mes žinom. Gal tu mano Pupai būsi uošvis, o aš — tavo Laimutei...”

29 —oj gatvėj sustoja prie maisto parduotuvės.

Nusiperka rūgščios duonos, kumpio, sūrio su kmynais, vynuogių, apelsinų, medaus, citrinų ir arbatos.

O rūkyt reiktų kartą liautis. Ne sykį galvota.

Reik mest. Ir sveikatą pasitikrint. Nuo šio vakaro pratinsis kuo rečiau rūkyt. Atsisveikint su pypkele bus baisiai sunku. Bet jeigu dūmai ir tau prišauktų vėžį? Jeigu turi dar kibirkštėlę vilties pamatyt kada nors Monę ir Laimutę...

Kaip tat nežmoniška! Žiauriai, kraupiai, baisingai atskirti. Dar nenumirę, o jau lyg... *L i e b e k l e i n e F r a u!*..

Kodėl Jeronimas per telefoną nepasakė: „Nešdinkis velniop!“ Tam Kabliui ar kokiam kitam iš jų tinklo?.. Bet staigmenos užkluptas ir pats nepasakė, o tik numetė ragelį... Pasakys sekantį kartą. Skambins dar, bus proga...

Gyvena gerokai atkampiam name. Ir gatvelė menkai apšviesta. O adresas, pasirodo, žinomas kam reik ir nereik...

24 — oji gatvė.

Sustoja arti sporto reikmenų parduotuvės.

Nusipirkt 32 kalibro revolverį ir bent dėžutę patronėlių?

Kelinti jau metai neturėjęs rankoj. Jeronimas irgi: „— Gana jau mums su ginklais. Šion šalin atplaukėm ne kariaut. Tai nereik nė į rankas imt.“

Bet štai, pasirodo, ir čia dar esi taikinyš. Ir Lietuvoj, ir čia ne tiek uoliai rusai medžioja lietuvių skalpus, kiek savieji. Per didžiuosius Sibiran vežimus irgi ne rusai naktimis šnipinėjo po langais, sekė ir sąrašuosna įdavinėjo. Paraudusiam Kabliui rusas — brolis, mongolas ir kirgizas — brolis, koks tadžikas ar abchazas — brolis. Bet lietuvis — nors jau ir kaip toli svetur — priešas baisiausias...

Užgirsta mašinos sireną: policijos ar gaisrininkų? Artėja — lekia pro šalį — policija...

Ne, papurto galvą. Neužeis į šią parduotuvę. Nepirks nei 32 kalibro, neigi nė vienos dėžutės patronų...

Su Jeronimu gražiai sutardavo, būdami ten dalinių vadais. Sutaria ir čia. Ne sykį buvo išėjus kalba apie savo kailio saugojimą ir ginklus — —

Aš ėmiausi ginklo ne savo kailiui ginti. Ne dėl asmeninės bėdos. Su ginklu išėjau į tautos kovą dėl laisvės. Tik vien dėl savęs nebūčiau liets nei granatos, nei šautuvo. Tad šioj šaly aš niekad nesieksiu ginklo savo kailiui išsaugot. Čia gi jau nereik su granata kišenėj vežt slaptą spaudą ar korespondenciją. Šitoj šaly nebūsi kada iš visų pusių prieš apsuptas. Niekad neprireiks susisprogdinti granata... — —

Taip, Lietuvoje gyvybe rizikavo dėl moralinių principų; ten kovot buvo būtinybė, ir suvis neįmanoma apsieit be ginklų. Šitoj naujoj šaly jau suvis kitaip. Užtat — velniop ginklus! Kaip tik dėl moralinio principo — velniop revolverį ir patronus!

Užveda motorą ir važiuoja namo.

Žinia, reik saugotis. Paskambintas nevažiuos susitikti kur į parką — noway! Nė į restoraną, barą ar kokią smuklę. Nei kur privačiai, nei pas save — noway! O į viešbutį — juo pavojingiau...

Įjungia radiją. Tenoras Jusi Biurling dainuoja "Sugrižk į kalnus!"...

...Sugrižk, sugrižkit! Ten tolybėj būdavo švento Roko atlaidai... Anuokart liko verkdamas tarpuvartėj... Ir kaipgi tądien jis laukė — laukė — laukė sugrižtant iš Roko...

Didmiesčio gilumoj Jeronimo laukia papūgiukas Pupa. Su geltonu veideliu, kuriame tamsėja snapelis ir akelės, lyg smeigtukai...

Kai Jeronimas sugrįžta, Pupa būna laimingas.
Ir ima kalbėt:

“ — Pra—šau, pra—šau, pra— šau!

„— Ačiū, ačiū, ačiū!

„— Pu-pa, Pu-pa, Pu-pa!

„Svei-kas, svei-kas!

„La-bas, la-bas, la-bas!..

Sulaukęs traiškiai kalba nuo narvelio, spintelės
ar stalo...

Jeronimas pasupdavo Pupą ant piršto prieš
veidrodį. Laimingas paukštelis išplėčia sparnelį,
išsikečia, lyg veduoklėlę; o tuoj ir antrą...

Pupa lauks — lauks — lauks Jeronimo...

Tuo tarpu prižiūrės šeimininkė...

Pupa lauks — lauks — lauks ir lauks Jeroni-
mo...

Iš radijo girdėt jau Gabriel Fore “Pavanas”.
Pagal seną ispanų šokį. Vardas kilęs iš povo —
didelio ir išdidaus paukščio. Pupa — tik nykštukė-
lis prieš povą...

Bet joks povas, jokia pasauly papūgėlė
nemoka tiek lietuviškai, kiek Jeronimo vargšas
Pupa — — —

ABITŪROS ŠVENTĖ

Vienos dienos popietę mokyklos klasės kambarys sudarė gana keistą vaizdą. Apie mokyklą galvojant, turima galvoje jaunimas obuolio apskritumo veidais, sveikais rausvais skruostais, vešliais tamsiais ar šviesiais plaukų kuodais. Tačiau šį kartą suoluose sėdėjo senoki vyrai. Raukšlėti, gyvenimo aplamdyti ir išvargę. Jų buvo vienuolika. Nors dvylika būtų buvęs labai garbingas apaštališkas skaičius, tačiau vieno, kad ir pakviesto ir laukto, vis dėlto trūko.

Tie vienuolika, nors ir pilkais ar sidabriniais plaukais, laikėsi taip, kad niekas negalėtų pasakyti, jog jų elgesys būtų pagirtinas. Priešingai! Triukšmas buvo toks didelis, tarytum visos mokyklos berniukai būtų susispietę vienoj vienintelėj klasėj. Bet ir buvo ko pasakoti, ir klausinėjimams, rodės, nebus galo. Juk reikėjo dalytis patyrimais ir atgaivinti senus prisiminimus.

Kaip anuomet gegužėje, taip ir šiandien vienas ypač galingas balsas perskrodė visus kitus. Žinoma, Bataičio. Pranas Bataitis, kuris net iki ekscelencijos buvo iškilęs, dabar jau seniai yra vėl privatus žmogus.

Pulte to suolo, kurį ekscelencija iligus metus trynė, nelauktai jis dabar surado ženklą, nepaprastai džiaugsmingai sujaudinusį jį. Sena rašalo dėmė, kurią jis, tada aštuntokas, matematikos nesibaigiančios pamokos metu — jis aiškiai tai atsimena — atbukusios plunksnos pagalba pavertė į gana puikų moters siluetą. Bematant jis atpažino tą meno šedevrą, daugelio abiturientų ligi šiol išlaikytą, ir, perimtas atminimų, šaukte šaukė visus prie pulsto stebėtis ir žavėtis jo radiniu. Jo balsas vis labiau garsėjo, kai jis iš visos krūtinės įtikinėjo:

— Tik ta merga kalta, kad iš matematikos aš gavau tada vien liesą „patenkinamai“. Kokia neteisybė! Kaip tik geometriją mokėjau stipriau negu kas kitas visoje klasėje.

Kiek atokiau stovėjusi vyrų grupė sekė šypsodamasi ekscelencijos triukšmavimą.

— Keista, kaip mažai žmonės iš pagrindų pasikeičia, — pastebėjo medicinos daktaras Vilimas, kraipydamas galvą. O Ilgauda, su šiek tiek biurokratiška išraiška lūpose, beveik ironiškai paklausė: — Kaip mes anuomet vadinome Bataitį? Kiek aš atsimenu...

— Stentorium, — padėjo jam jo draugas direktorius Polinskis. — Pagal Ilijadą maždaug taip: Stentorius plieniniu balsu, jis rėkė kaip penkios dešimtys viename būryje. Tuo pačiu balsu ir kakta jis, matyt, ir politikoje surado tikrą kelią...

— Užteks kritikuoti. Nepamiršk, kad mes čia susirinkome draugiškai švęsti, — perspėjo Vilimas.

Jau į pensiją išėjęs buvęs diplomatas Radauskas, toks išsikvepinęs ir elegantiškas, priėjo prie tos grupės ir nuobodžia išraiška pasiteiravo:

— Gal būt, jūs, gerbiamieji draugai, galėtumėte man pasakyti, ko mes čia pagaliau norime?

— Mūsų anuometinis klasės seniūnas Skutka išsiuntinėjo pakvietimus, — paaiškino inžinierius Kalnius. — Jis tikriausiai bus ir programą sudaręs.

Suole netoliese sėdėjęs Skutka, išgirdęs pasikalbėjimą, greit pakilo ir kaip valdininkas pradėjo:

— Pone pirmininke, aš išdrįsau...

Bet sekcijos šefas Ilgauda šuktelėjo:

— Kas tau pasidarė, Skutka! Tarp kolegų! Ar tau galvoj negerai! Radauskas jis čia mums ir ne kitaip! Šiandien mums nė vienam nereikia jokių titulų, supranti? Taigi, Radauskas norėjo žinoti, ko mes susirinkome savo buvusioje klasėje.

Klasės seniūnas Skutka, kuriam nepasisekė iškilti į akademikus, nes tėvas mirė, kai jis baigė abitūros egzaminus, tai jam teko imtis vadovauti paveldėtai mažytei tekstilės bendrovei ir tuo būdu išlaikyti šeimą, — šiek tiek išsigando tokio klausimo, manydamas, kad gal bus ką ne taip padaręs, nors buvo tikėjęsis, kad visi bus patenkinti. Jis net pradėjo lankstytis į visas puses, kaip savo bendrovėje prieš klientus, ir atsiprašančiu balsu švėbeldžiavo:

— Tai taip buvo, pone pirmininke, hm...

gerbiamasis pone kolega... Tada atsisveikindami — ar dar atsimenate? — buvome pasižadėję kas dešimtį metų, po to, keturiasdešimčiai suėjus, kadangi mes tada galvojome... Iš viso kaip ilgai mes dar viens kitą... Nes iš viso mes pasiekėme tokį amžių, kuriam, taip sakant, nuo vienos dienos į kitą...

Jis nutilo ir, lyg atsiprašydamas, pakėlė rankas.

— Žinau, žinau, — nekantriai sumurmėjo Radauskas. — Tada buvo nuspręsta trumpinti laikotarpį ir jau kas penketas metų susitikti. Na, ir?

— Kai artėjo keturiasdešimt penktieji, tai iš anuometinio komiteto buvau likęs tik aš, mano menkystė, taip sakant... Tai taip ir pasakiau sau: Skutka, ant tavo pečių guli toji garbinga pareiga pranešti visiems kolegoms... Pasakyta — padaryta, taigi, todėl ir išdrįsau išsiųsti tuos kvietimus.

Jis vėl nutilo, labai bijodamas išsiduoti, kaip nelengva jam buvo visą tuziną laiškų išsiuntinėti. Vieną net į Ameriką. Jis net drebėjo nuo minties, kad iš kurios pusės staiga kas nors pasiūlytų jam atlyginti visas išlaidas.

Bet ministerijos diplomatui pirmininkui ir kitiems tokios mintys buvo gana tolimos.

— Na, vistiek, mielas Skutka, aš vis nežinau, kodėl tu mus šiandien atviliojai į šį seną malūną?

— Aš galvojau, kad bus tam tikro jaukumo, susijusio su vietovės atsiminimais...

— Visai teisingai! — šuktelėjo sekcijos šefas Ilgauda. — Tie savotiški jausmai, kurie

tave pagauna, kai matai, kur mes kaip mokiniai taip ilgai sėdėjome. Ir kai aš prisimenu...

— Taigi, taigi, — įsiterpė direktorius Polinskis. — Nuostabu: po tokio ilgo laiko tos pačios sienos, tie patys suolai...

— Iš savo pusės turiu prisipažinti, kad toji pritepliota būda man nieko daugiau nebeprasako, — pastebėjo gana sausai Radauskas. — O gal, ko gera, mums teks dar į suolus sėstis.

— Skutka, žiūrėk, taip paslaptinai šypsoji, — juokėsi inžinierius Kalnius, — galiu eiti lažybų, kad jis yra ką nors sugalvojęs.

— O, taip, — pradėjo išvynioti paslaptį Skutka. — Staigmeną lyg ir turėjau ir maniau, kad dabar pats laikas ją pasakyti. Taigi mūsų anų dienų labai gerbiamasis klasės vadovas ponas profesorius Urnikis yra man pažadėjęs...

— Tik klausykite! — pasigirdo iš visų pusių. — Profesorius Urnikis! Mūsų klasės vadovas! Argi jis dar gyvas?

— Skutka, matyt, žino! Argi tai galimas dalykas? Jūros senolis dar kvėpuoja saulės šviesoje?

Odisėjuje iš jūros bangų iškyla keletą kartų senolis, graikiškai vadinamas „Geron Helios“. Profesorius Urnikis gal dėl savo suveltų plaukų ir ilgos barzdos klasėje kitaip ir nebuvęs vadinamas, kaip Homero jūriniu senoliu. Ir dabar visi su tam tikru džiaugsmu šūkavo:

— Tik pagalvokite! Geron Helios dar gyvas! Skutka jam pranešė apie mūsų susibūrimą.

Visi apsupo Skutką ir apipylė jį klausimais. — Kaip einasi profesoriui Helios? Ar jis

pakviestas į šią šventę? Ir ar yra dar pakan-
kamai stiprus kartu švesti?

— Savaiame suprantama, — Skutkos vei-
das švietė. — Jis laikosi dar gana gerai ir ma-
loniai sutiko praveisti mums paskutinę graikų
kalbos pamoką, kad prisimintumėm savo
mokslo metus, kurie mums auksu, hm, bent
man, švietė, kad prisimintumėm jį kaip mo-
kytoją ir klasės vadovą, kuo jis dar nekartą
norėtų pabūti... Toji pamoka bus mums kaip
prisiminimas kažko labai gražaus, idealaus...

Skutka susijaudino, giliai atsikvėpė ir tę-
sė toliau:

— Susitarta, kad jis ir mes taip laikysi-
mės, kaip prieš keturiasdešimt metų. Mes skai-
tysime Homerą ir dar apie nevisiškai suvytu-
sio Odisėjo grožį.

Pagaliau išvėdinęs savo paslaptį, Skutka
atsiduso, bet dar su tam tikra baime pasiklau-
sė:

— Tai ką, ar visi sutinkate?

Toji idėja jau buvo visus sužavėjusi. Kiek-
vienas pasijuto savotiškai, tyliai paliestas. To-
je pamokoje jaunystė paskutinį kartą pakels
garbanotą galvą ir nusišypsos visiems šviesiai,
nerūpestingai, linksmi ir kartu skausmingai.

Net diplomato Radausko kritiška nuo-
taika staiga atslūgo. Jis suvokė, kad toji, nors
ir keista, bet iškilminga šventė niekur kitur
taip netiktų, kaip šioje mokykloje, senojoje
klasėje, tuose pačiuose suoluose. Visiškai atsi-
leidęs, jis sugriebė Skutkos ranką ir, šiltai ją
spausdamas, švebeldžiavo:

— Už tą puikų sumanymą, mielas kolega,

mes esame įpareigoti tau giliai padėkoti.

O ekselencija Bataitis sugriaudė:

— Tikrai meistriškai suorganizuota! — ir stipriai, broliškai taip drožė Skutkai į nugarą, kad šis susvyravęs vos neparkrito. Tačiau iš kažkurio kampo pasigirdo abejingas balsas:

— Norint Homerą skaityti, reikėtų ir knygą turėti, o mes, be abejo, niekas nepasiėmėme.

— Ir tuo jau pasirūpinta, — laimingai šypsojosi Skutka ir, susiradęs savo buvusį suolą, ištraukė iš pulto visą glėbį Odisejų ir, viską išdalijęs kolegoms, žvilgterėjo į laikrodį.

— Na, tai į vietas, jeigu galiu paprašyti. Iki penkių trūksta tik keleto minučių. O nuo penkių iki šešių yra graikų kalbos valanda.

Kiekvienas susirado savo suolą. Kiekvienas atpažino savo vietą. Jie susėdo lygiai taip, kaip prieš keturiasdešimt penkerius metus. Ir tik dabar galima buvo pastebėti, kiek mirtis jau buvo praretinusi suolų. Tačiau nebebuvo jau laiko apie tai susitelkus pamąstyti, nes vos tik jie atsivertė Homerą, kai koridoriuj pasigirdo jiems toks gerai pažįstamas, ilgai besitęsiantis garsas: senasis klasės skambutis pranešė prasidedančią pamoką. Ir tą pačią akimirką durys prasivėrė, ir nei kairėn, nei dešinėn nesidairydamas, lazda pasiramsčiuodamas, įgriuvo senatvės išdžiovintas, raukšlių išvagotas žilagalvis senelis. Niekas nespėjo nei kveptelėti, kai jis nuostabiu greičiu pasiekė katedrą ir tramdančia laikysena, dar primerkęs vieną akį, lyg rodydamas nepasitikėjimą, apmetė susirinkusiuosius. Be galo nustebinti

„mokiniai“ visi kaip vienas atsistojo, stebėdamiesi to suglamžyto, mumiją primenančio žmogaus likučiais. Išsitempę lyg kareiviai stovėdami, jie staiga pasijuto tartum būtų jauni...

Profesoriaus Urnikio galva dabar baltavo sidabru, tarsi ledinis žiedas. Ir tos žaibu atlekusios mintys, kad jo jau susilaukta devynių dešimtų, pavertė susirinkusiuosius į jaunikais.

— Sėskitės, — sukregždėjo jis iš bedančios burnos. Traukdamasis iš kišenės apglamžytą užrašų knygutę, profesorius tęsė: — Ar visi esate? Gerai, mes greit įsitikinsime. Jei ko be rimtos priežasties truks, tą aš nesivaržydamas nubausiu! Juk mano taisyklė yra: griežtai, bet teisėtai.

Susėdusieji ėmė nustebę žvalgytis, sukinėti galvas ir tarpusavy šnibždėti. Vieniems atrodė, kad profesorius išlaikė anuometinį savo valdovišką būdą — ne visuomet malonų jiems, — kuris dabar, matyti, pasiekė cezariškos puikybės aukštumas. Kiti tarytum atpažino tą jo raukšlėtų lūpų kampų nuotaikingą trūkčiojimą ir buvo tos nuomonės, kad šelmis senelis trokšta su jais tik paišdaigauti. Tačiau labai greitai visi pajuto, kad jų senasis Geron Helios ne taip jau linkęs juokauti ir atrodo vis dar toks pat mokyklinis tironas, koks buvęs, nes, neleisdamas jiems ilgiau šnibždėti, energingai šuktelėjo:

— Ramiai! Arba aš užkrausiu jums tokią bausmę, kad jūs nežinosite kur dingti.

O kai po to užviešpatavo visiška tyla, jis pradėjo skaityti mokinių pavardes.

— Pranas Laukaitis.
Prislėgtas choras iš suolų atsiliepė:
— Miręs.
— Atleistina jam. Garbė jo atminimui. Jis buvo geras lotynų kalbos mokinytis.
— Fiducit, — sumurmėjo klasė.
— Alfonsas Rikietis?
— Žuvo prieš dvidešimt metų Bosnijoje.
— Dulce et decorum est pro patria mori.
Ramybė jam!

— Fiducit, — aiktelėjo aidas iš visų suolų.
— Bataitis Pranas?
— Čia! — sprogtelėjo ekscelencijos balsas.
Profesorius tikrino toliau. Du ar trys mirė.
Dar kartą, tartum prigniaužta kapų giesmė, nuskambėjo prislėgtasis „Fiducit“.

Skaitymasėjo į pabaigą, kai durys tyliai prasivėrė. Į vidų įslinko gerokai pražilusė menininko galva, tokia draugiškų bruožų. Įslinko nerūpestingai, bet sumišusi. Iš visų pusių prapliupo garsus juokas. Jis visuomet vėluodavo! Ne, žmonės vis dėlto nepasikeičia! Visą gyvenimą išlieka tokie, kokie buvo.

— Viena valanda po pamokų, — subumbėjo senukas.

Pasivėlinęs vyras, pirmasis operos kapelmeisteris ir žymus nusipelnęs kompozitorius, pagarbiai nusilenkęs, ant galų pirštų nuslinko į paskutinį suolą, kuriame jis visada jausdavosi kaip namie.

— Čerkaitis Robertas?

Tyla.

— Ar niekas apie jį nieko nežino?

Skutka atsistojo.

— Atsiprašau, pone profesoriau, bet ne mano kaltė, kad jis neatsiliepė. Registruotas laiškas buvo ir jam punktualiai išsiųstas. Jis gyvena Čikagoje ir yra direktorius didžiulės — hm, kiaulių skerdyklos ir dešrų fabriko...

Kalbon įsikišo direktorius Polinskis.

— Tasai laiškas, kurį mini kolega Skutka, manau, nė negalėjo pasiekti adresato. Viena-me ekonominės srities pranešime neperseniausiai radau žinią, kad vienos didžiausių mėsos gaminių bendrovės direktorius yra imigrantas Bog Volks. Mūsų kolega, matyt, bus įsitikinęs, kad praktiškiau ir pavardę pasikeisti...

— Kaip ten bebūtų, — nusprendė Geron Helios, — jis neatsiprašė, kad negalės atvykti. Aš jį įrašysiu į klasės žurnalą. Ilgauda?

— Esu, — atsakė iš kažkurio kampo.

— Tai, va, jeigu esate, tai išverskite! Štai Odisėjos giesmė devintoji. Odisėjas pasiekia ciklopus: Enthen de protero pleomen akachēmenoi etor. Prašau.

Ilgauda užsidėjo akinius, dustelėjęs ryžtingai išsitiesė ir pamėgino plaukti.

— Taigi, mes vairuokime toliau... — pradėjo jis švebeldžiuoti ir sustojo prie neišsprendžiamos mįslės. — Aha... akaka... akakake...

— Akachēmenoi! — sugriaudė įniršęs senukas, tarytum norėdamas išsinerti iš savo odos.

— Ką reiškia akachēmenoi?

Visi tylėjo.

— Nežinote, kas yra akachēmenoi?

Ilgauda švebeldžiavo. Profesorius jam pa-

dėjo išsiaiškinti, kuri kalbos dalis yra tas žodis.

— Tai štai kaip yra! — sudejavo profesorius nusiminęs. — Ir jūs norite būti vertingais akademijos nariais, universitete gavę pačius aukščiausius mokslus! Jūs! Į gyvenimą išėję, norite būti naudingi visuomenei, o nežinote, kas yra precenzija ir kas aorist nei akachème-noi! Tai negirdėta! Ir dar toje klasėje, kurią aš laikiau pavyzdine! Sėskitės! Bataiti, paaiškinkite jam!

Kapų tyla.

— Tai jau bekraštis nežinojimas! Šauksiu visus iš eilės. Polinski, Vilimai, Kalniau!

Buvo dar daugiau iššaukta, bet vis tas pats — nė vienas jie nežinojo.

— Niekas? Nė vienas? Man tiesiog verda protas! Kas žino, tegu pakelia ranką.

Skutka nedrąsiai kilstelėjo. Profesorius linktelėjo nuo savo pulsto į priekį ir visai pasikeitusiu tonu minkštai prabilo:

— Apie tamstą žinau, malonūs Skutka. Man rodos, tamsta ir dabar skaitote senuosius klasikus, tačiau kiti... — jis atsisuko į klasę, — kaip matau, beveik visiškai pamiršo Graikiją.

Šelmiška šypsena iškreipė jo bedantę burną, ir, raminausiai mostelėjęs ranka, jis tęsė:

— Bet dėl to nesijaudinkite. Niekas neįrašau į klasės žurnalą ir pasivėlinusių nepaliksiu po pamokų. Mano mieli jaunieji draugai, man tik buvo svarbu toje gražioje šventėje jums priminti, kaip anais mokslo metais atrodė blogos dienos...

Ir nelaukta senasis Geron Helios pradėjo

juoktis. Juokėsi jis taip, kad jam net akys ašarom pasruvo.

O „mokiniai“, dabar čia suoluose susikimšę, suprato, kad jie profesorių buvo visiškai kitaip įvertinę. Jie manė, kad jų visų toks gerbiamas „jūros senolis“ dėl senatvės tapo tikru niurzgliu. Didžiausiam jų džiaugsmui, pasirodo, tasai senasis šelmis šventės garbei tetroško tik visus pralinksminti ir tik dėl išdaigos pravedė tokios rūšies komedią.

Šviesiau šypsodamiesi ėmė tarpusavy šnibždėtis apie pedantiško senelio sąmojų ir tokią dar gyvą jo mąstymą.

Tačiau kai Geron Helios vėl surimtėjo ir ruošėsi dar kažką pasakyti, visi bematant nutilo kaip pelytės.

— Taip, mano jaunieji, sakyčiau, daug jaunesni draugai, jūs visi — su maža išimtimi — dėl to trupučio graikų kalbos išprakaitavote. Savaime suprantama, aš kitko ir nelaukiau. Visi jūs juk esate praėję sunkius gyvenimo kelius ir pareigas. Kam begali likti laiko kartoti senąsias kalbas? Tačiau kad jaunystėje jūs tai darėte ir jūsų senasis meisteris jus už tai nekartą peikė, to jums nereikia niekados gailėtis. Mes čia sėdėdami mokomės ne dėl paties mokslo. Mes mokomės dėl būties — esimo. Jūs visi, kiekvienas praėję savo kelią, daug ko pasiekėte ir dalinai net labai naudingus planus įvykdėte ir tapote garbingais visuomenės nariais. Taigi, dabar sutikite ir su senuoju filologu, kad jis yra įsitikinęs, jog visa tai pasiekėte ir mokėjimu mąstyti. Jei kas nors jus nori įtikinti, kad mokymasis yra tik bepras-

mis jėgų eikvojimas, tokį užjauskite ir galvokite, kad tik mūsų dabartiniai negarbingi laikai kalti dėl to, jei daugumas graibsto tik naudą nešanti blizgantį pelną. Jokie laikai neapsaugos ir mąstančių bei galvojančių. Bet ar visą tą gėdingą neteisingumą mes pajėgtumėm kilniai ir vyriškai pakelti, jei jaunystės metais nebūtumėm sėmę to lobio, kuris yra aukštesnis už bet kokią savanaudiškumą? Tad nepamirškime, kad mąstymas ir antikinio grožio stebėjimas daug prisidėjo prie to lobio. Ir kaip tik šis niekada nedilstantis turtas tepalaik mus tiesius ir kilnius iki paskutinės mūsų gyvenimo dienos.

Viešpatavo įjautrinta tylą, kol kažkas šuktelėjo „Tegyvuoja profesorius Helios!“ Visi kaip vienas pradėjo šaukti: „Tegyvuoja, tegyvuoja!“ Pašokę iš suolų, vyrai apspito profesoriaus katedrą ir kiekvienas troško paspausti jam ranką. Jis sujaudintas džiaugėsi, visiems dėkodamas. Kai „mokiniai“ vėl grįžo į suolus, profesorius, paduodamas Skutkai mažutę knygelę, pratarė:

— Be abejo, daugelis jūsų nuo gimnazijos laikų jau nebus skaitęs Odisėjos. Taigi, Skutka tegu dar kartą perduoda mums tos kalbos lyrišką grožį.

Ir Skutka pradėjo nuo to paties nelaimingo sakinio su Akachemenoi. „Taigi giliai nuiliūdusiom sielom mes vairavome į beteisius, laukinius ciklopus, į milžinus, kurie, dievais pasitikėdami, niekada nei sėja, nei sodina, nei žemę aria“...

Ir toji spalvota Odisėjos legenda, urvai,

kuriuose Odisėjus kentėjo, pavojai, iš kurių jis išsigelbėjo, visa tai taip paveikė klausytojus, kad niekas negirdėjo koridoriuje jau kurį laiką skambantį klasės varpelį, kol Skutka pabaigė.

Tada visi prisipažino, kad Odisėjos giesmė dar niekada taip nuostabiai neskambėjo ir kad nebloga būtų idėja jau pražilusiems dar kartą grįžti į mokyklos suolus. Po to nuspręsta likusį vakaro laiką praleisti bendroje iškilmingoje vakarienėje.

Vėl liko vienuolika asmenų. Dvyliktasis, kuris būtų išlyginęs apaštalių skaičių, visada vėluojas dirigentas Jovaras kaip tik tą vakarą turėjo diriguoti Lohengriną. O profesorius Helios dėl savo amžiaus ir su tuo susijusiais negalavimais jau eilė metų vakarais niekur neišeidavo, tai ir šį kartą turėjo atsižadėti malonių vaišių.

Viešbučio mažame galiniame ir kukliai įrengtame svečių kambarėlyje vyrai susėdo prie ilgo, nelabai šventadieniškai padengto stalo. Vieni užsisakė alaus, kiti vyno. Pasitenkino jie paprastais užkandžiais ir diskutavo. Ak, tasai nepakeičiamasis jūros senolis, kokią tiesą jis pasakė, primindamas pokarinę padėtį ir juos. Kaip ir daugybei kitų protaujančių, taip ir ne vienam jų kelias nebuvo rožėmis klotas. Dabar sėdėjo jie susibūrę, klausydamiesi ore sklindančių žodžių likučių, kaip: pasenę tiltai, sunykusios sutaupos, sumažėjusi klijentūra, nauja alkūnėmis kovojanti generacija, betikslis laiko bėgis, kylančių kainų brutalumas ar net labai kuklių gyvenimo džiaugsmų atsižadėjimas, kaip knygų pirkimo, teatro

lankymo ar pagaliau sveikatai pastiprinti pasinaudojimo paprasčiausiu kurhauzu.

Tokių miglotų atodūsių metu visai netikėtai pro duris įsiveržė pasiuntinys su telegrama Skutkai. Šis nustebintas bematant atplėšė prie visų.

— Iš Čikagos? Matyt, nuo Čerkaičio, — šuktelėjo nudžiugęs ir ėmė skaityti:

„Gaila, esu sukliudytas pats atvykti. Time is money stop prašau kolegas mano vardu puikiai pavaišinti stop. Tuo pačiu siunčiu dolerių kreditą per savo banką stop. Tą dieną, kuri man buvo laimės diena, švenčiu mintyse su jumis stop, many kind shakes of the hand“

Bob Sheerful

Keistos mintys ir besimainą jausmai, tartum nematomų uodų zirzėjimas, pripildė viešbučio kambarį. Nevisiškai balta staltiesė ant stalo, ant kurios iki šiol nieko ypatinga nepastebėjo, staiga tapo gana dominuojančiu objektu.

Pagaliau pats pirmasis prabilo direktorius Polinskis.

— Viena aš nesuprantu: kodėl Čerkaitis savo abitūrą vadina laimės diena? Kiek aš atsimenu, jis yra iškritęs...

— Tai dėl to, — atsakė Ilgauda. — Kas jį pažįsta, gali puikiai suprasti: jei jis būtų anuomet abitūrą išlaikęs...

— Tai šiandien tebesėdėtų purvyne, kaip ir mes! — šuktelėjo Bataitis. — Jei tėvas nebūtų jo pasiuntęs į Ameriką, jis niekad nebūtų tapęs nei biznieriumi, nei turtuoliu. Todėl jis ir laiko tą dieną savo laimės diena.

— Gal jis ir nevisiškai klysta, — įsiterpė inžinierius Kalnius. — Jei aš būčiau neišlaidkęs, kas žino, kaip dabar prieš jus pasirodyčiau.

— Keistis vietomis su juo vis dėlto aš nenorėčiau, — pabrėžė Ilgauda.

— O kodėl ne? — šuktelėjo keletas vienu kartu.

— Visuomet, taip sakant, tik kiaules skersiti...

— Jis gi ne savo rankom tai daro!

— Žinau, žinau, bendrovė visus darbus vykdo elektra, bet galų gale jis apie nieką kita negali galvoti, tik apie kiaules. Ir apie dešrų gaminimą. Ir apie pinigus, — atsiduso kažkas.

— Argi turtas yra gėda?

— Ne, aš neturiu jokio noro, — pradėjo greit Ilgauda, — gerbiamajam kolegai Čerkaičiui ar jo garbei kaip nors pakenkti arba jį kritikuoti. To tai jau tikrai ne! Misteriui Bob Sheerfuliui, kuris savo telegrama įrodė mums gražų kolegiškumą, priklauso didžiausia mano pagarba, ir jei aš išdrįsau įterpti, kad nenorėčiau su juo keistis, tai tik manydamas, kad esu niekas kitas, kaip tik Ilgauda, ir kad Dievo padedamas toks norėčiau pasilikti visą amžių.

— Nepliaušk tiek daug ir leisk tau užfundyti, — šuktelėjo Stentorius iš kitos stalo pusės. — Juk amerikoniška valiuta galima kai ką padaryti, tik nepradėkit šykštauti.

Ilgauda kruptelėjo išsigandęs. Visa tai pradėjo jam nepatikti.

— Iš tikrųjų? Mes gi, taip sakant, rodos, jau vakarieniavome!

— Sakyk, édème. Vakarieniavimu aš nepavadinčiau, — nenusileido Stentorius.

— Skutka, pirmyn! Apkrauk stalą šampanu, tikru prancūzišku! Jau kažkiek metų, kai nesu gėręs prancūziško šampano.

— Čia aš norėčiau pasiaiškinti, — atsiliepė Radauskas, — kad esu priverstas to viliojančio pasiūlymo atsisakyti. Aš leisčiausi būti vaišinamas Čerkaičio, bet misterio Sheerfulio nepažįstu jokie.

Ilgauda ir dar keli prisidėjo prie diplomato Radausko nuomonės.

— Kas nenori, tai jo reikalas, — pradėjo pykti Stentorius išsikeičęs. — Kiti mes galime ir vieni išgerti.

— Jei tų pinigų negalima kam nors geresniam sunaudoti, — įsiterpė daktaras Vilimas ir tęsė: — Apie mūsų gerojo senojo Helios padėtį nesu artimiau painformuotas, tačiau esu tos nuomonės, kad jo gyvenimo saulėlydis yra sunkių rūpesčių aptemdytas. Tai kaip būtų, jei mes tą amerikonišką auką ne pragertume, bet paaukotume savo tam jūros senoliui? Ką tu galvoji, Skutka?

Jei kas yra nors kartą matęs pro Alpių viršūnes pakylančią saulę, tam imanoma išivaizduoti, kaip daugumas nušvito nuo tų žodžių.

— Tai vyriškas žodis, mieliausias drauge! Toks sprendimas būtų gražiausia ir kilniausia mūsų abitūros šventės karūna!

— Geron Helios turi sunkiai sergančią

dukterį, kuri, jam iškeliavus į anapus, liks neap rūpinta.

— Aš žinau, nors jis niekada apie tai nekalba, kad kiekvienas sutaupomasis centas yra aukojamas jai.

— Jo žmona yra jau seniai mirusi. Jam praverstų kiekviena parama, net ir mažiausia pagalba. Net paprasčiausias patarnavimas...

— Aš žinau, — sušvebeldžiavo Bataitis, — kad profesorius Helios, šis senas kilnus vyras, šis didelis mokslininkas... jis... jis...

Stentoriaus akys pasruvo ašaromis. Gilus susijaudinimas apėmė jį visą. Jis nurijo staugą jį apėmusį skausmą ir po to kapodamas žodžius šuktelėjo:

— Mūsų Helios pats valo kambarius ir savo batų!

Akimirką įsiviešpatavo bailsi tylą.

— Ir aš, asilas, laukinis jautis, kalbu apie šampaną ir pasigėrimą! — sugriaudė jis toliau. Trinktelėjęs sau į kaktą, susmuko kėdėje. Bet tie tvirti žodžiai, kuriuos jis pats prieš save metė, lyg žaibas audroje, pragiedrino orą. Ir kaip visuomet, jei išgirstamas širdies plakimas, taip ir čia tų žodžių jėga, visus paveikusi, davė derlių.

Tarytum kažkokia šventumo atmosfera pakibo virš visų galvų. Ir kai sieninio laikrodžio dūžiai pranešė, kad jau vidunaktis, kiekvienas jautė, kad iš šio pobūvio išsineša namo nepaprastą vidinę vertę, kurios niekada niekur nenorėtų prarasti. Ir taip tylėdami, beveik nejučiom, jie susiėmė rankomis ir, stipriai laikydamiesi, spaudė delnus su draugišku-

mu, pasitenkinimu ir net kažkokia laime širdyse. Akimirkoms bėgant, praėjusios auksinės praeities suvienyti, pilni paslaptingos jėgos, gal net visam laikui atsisveikindami, dėl to prislėgti, tačiau gana tvirtais balsais jie choru uždainavo Gaudeamus igitur.

PASLYDĖLIŲ ŠLAITE
(JAV 200 m. sukaktį minint)

Didmiesčio prekyvietė — sodri žmogystės mugė. Ne, ne vien pirktis čion atsrūva mišriausių Adomo veislės padarų griūtys. Tai lyg kasdienio buities teatro groteskinis prieangis, kam susibruka daugelis alkūnėm pasistumdžioti, pažmoneliauti. Be abejo, tarpu kitko ir kai ką iš akin atkištų prekių neaprėpiamo apsto pasipirkti. Bet dažnai tik daiktų, tik maisto skanumynų įvairovė — vaizdais ir kvapais — pasigardžiuoti. O visokių rasių ir tautų glaudus sambūvis čia neršiasi: gelsvi, rusvi, juodi ar balzgani veidai bemirga minios maišatyje.

Iš čia pat aplinkui, gretimose vidurmiesčio gatvėse, niūriai stūksančių pigių viešbutėlių rambiai atklemšina vieniši įnamiai, nukaršėliai ar šiaip pasaulio pereivos bastūnai — judria svetystė paviešnagiauti, visuomenės tirštume pabuvoti.

O prie prekystalių ir derlumu išpampusių skobnių bei nėsčiai kūpsančių lentynų virte verda prekybos verslo turtingas urdulys.

Jaunos moteraitės tempiasi po du, po tris mažylius bruzdulius — netgi vaikučiam čion smagi išeigos proga, įdomių pramonių

versmės. Jie ėdriai žiopsinėja ir viską prašaliui paišinais pirštukais graibsto, kitiem pakojui pinasi ir aslon griūva, vėl tuoj spirdosi kniurkdami, plona's nasreliais pažvygaudami.

Striklutės įstaigų raštininkėlės ar mašinistės vinkliai kapsi, pernelyg aukštais kulniukais baksnoja, puošniai dangun išstyrintom ševaliūrom klestena. Smaksinėja, uostinėja koki gardėsėlį pigiau nučiupti, menkos algelės brangų pinigutį puošalam paskalsinti.

Va, daili jaunuolių porikė — jisai, žinia, būtinai gauruotas, toks nešukuotas veltabarzdis, jinais irgi padrikai nukarusiom pluoštenom, skaisti baltaplaukė (bent gražiai dažyta!). Maža mergiška krūtinukė vos raišteliau apjuosta, čiuplios strėnelės vien trumpom kelnikėm užtemptos. Rankom susistvėrę, žangstosi juodu po žmonių spūstį, tarsi šiaudus brisdami, be jokios atidos kitiem, sau vienudu pasauly kone karaliais jausdamies. Dirst kiek į šalį ar į pilvotas prekių geldas — tuoj vėl viens kitam dantis žibina, tolydžio gyva žmonijos kamša smagiai pašonėm paniuksuojami. Regis, juodviem visur devintas dangus ir širdžiai soties džiu-gulys, net mugyno marmalainės garsai — kaip romantiška šuberto sonata. Patrepnos šen ten, pasimaivys šonais ir — vėl žvilgt į viens kitą, buč-buč-buč lūpom susisiurbia...

O žvelki, anoji pora suvis kitoniška. Ar ne iš praeito šimtmečio rėmų atžengusi? Abudu glotniai žilsvi, elegantiškai tvarkingi. Drabužių būta brangių, rinktinės medžiagos ir klasinio kirpimo, deja, gerokai nušepę ir seniai iš mados išslydę. Bet jam dar deimanto sagutė

žybsi japoniško šilko kaklaryšy, o jinai — su princesinio gifūro apikaklaite, su tikrų koralų vėriniais ant mezginėto priekio. Švelnios spalvos aprangoj, o akys lyg gilyn įslėptos, mašlūs žvilgsniai vidun sukaupti, mostai santūrūs, saikiai apvaldyti. Vis tai — valinga savigarbos puikuma ir atokumo skydas. Dvilktelia jau kadai nuskendusiu prieškario skoniu, ažuoliniu stabilumo būsenom. Net ūgis abiejų atlašiai tiesus, kone prakilnaus išbėgio, tartum iš knygos puslapio iškirptame paveiksle. Ir vaikšto juodu oriai, tarsi viršum tyvuliuojančios minios išstybę, su rimtumo askezės išraiška jau amžiaus pablyškintame veide. Pašalio kumšėjimų ir verslinio bruzdesio taip pat nepaiso, rods žengia aukščiau visako išdidūs ir saviti, skirtingi, Amerikos katilo dar neįvirškinti, lyg tik po grobščios galvijų bandos kaimenę čia bebraidinėją. Daug negaišę žinovo mirksniu pasirenka vaisių ar kobemat vairuojasi link išėjimo vartų. Ir pagunda spirdosi spėlioti: kuria kalba šiedu vakarykščių pasaulių mohikanai tarpusavy kalbėsis, susėdę senstelėjusių pliušų salionėly, sriubsnodami kvapią arbatą sidabro šaukštukais, iš prosenelės kraičių atgelbėtais...

Ypačiai nemaža čia kiuldinėja viduramžio grožio ir šmaikštaus skabrumo moteriškių — vijokliška laibų ar storų, kaip statinės, traškių ir tylių, puošnių ir apskarusių. Sąžiningos šeimininkės viską išmaniai nužvalgsto, prekių plūstantį derlių dursliai nuseikėja, vertę bei kainą akimoju atsijoja. Jau kupinus krepšius abiem rankom velka ir — vis dar ką

vidun grūda, o daiktų svorį bei gražos smulkmę delne akylai skaičiuoja.

Vangiai kėpšinėja ir trypsi visoki apsenėliai dykūnai — praplikę pensininkai ar šiaip nukeipėliai, valdiška duonele bemintą. Našliai ir gyvanašliai, skurdeivos ir kitoki nevykėliai, iš kažkurių pabalių atklydėliai (be abejo, netrūksta ir slaptų sukčelių bei kišenvagių). Atrodo, nevienas jų — savo gausių dienų uodegoj jau visas godulio kibirkštis galutinai išsvaidęs ir su pilka pagyna apsipratęs, su viskuo romiai susitaikęs. Kai kuris — luošas ar be rankis, randuotu veidu, tūlas ir lazdute bebaksnojęs druožlėm pribertą aslą. Nevienam, regis, čia — vienut vienutėlė sodresnio pažمونio užėiga, tartum gūžynių pasismaginimas. Valgių ir kitų lobių dosni svetainės puota. Pakanka vien paveizėti, akim prisiryti. O žmonės giminiškai glaudūs, dievaži — šonais šiltai braižosi ir alkūniuojasi, kaip vienos šeimos saviškiai. Kits kitam veidan kvapą pūscioja arba tabako dūliu nosin tau tvoksnoja, bendroje grūstyje savo artimui nuospaudas mina, o kulnį sopiai užlipę širdingu šypsniu atgailauja. Išties, ar ne jaukus pobūvis, ar ne spalvinga kamšalynė? Šeimyniška ir miela ši tirštai judri glauduma.

* * *

Rudo popierio krepšys artipilnio prisikrautas, gana pristrypinėta, vaizdžių veidų ir turtingos griozdynės prisisnapsota. O prekes rinkaus atidžiai ir knisliai, vis mažne su įtara, nes didmiesčio prekyvietėj pirkinys — kaip nuo čigono mainytą arklį namolio vestis: ar

ne apšlubs pakeliui, ar nepastips lig namų? Beje, vaisiai arba daržovė čion pasitaiko net šviežesni, negu didelių ir brangių krautuvų pernelyg dailiai surikiuotuose lovynuose. Šičion prekyba taip sparti, neužsistovi, nesensta — tau akyse vis naujas dėžes atlupe samsto, dar nė šaldyklų vėsai neišsikvėpus. Bet mikliarankiai priekijai baisiai skudrūs: čiupt! plumpt! kyšt! — akimirksniu įdrėbs ir tižlių, ir apipuvusių ėdalo gėrybių. Pomidorai ar persikai netrukus tau krepšio dugnu laš-laš kokčiai varvėti ima, net suvisu išdrimba, šlapiai prakiurdę popierinę maišena (tik toks čia itin madingas). Kartais paskum, šaligatviu šlyvinant, pirkiniai uruliu pakojo tau pablakom pabyra, nei rinktis nei palikt... Sykiaus taip apsipjerki — tyli, kaip musė nurijęs. Dar pradžioj, kol patyrimo įgyta, šioj mieloj mugynėj dailių ešeriukų net dusyk su gyviais parsinešiau... Ir į silkų sūrymo geldaines nebedėbsau daugiau, kad žiopla pamoka teliko: kas tikėtų, jog druskos mirkale įsūrusi žvynuolė silkaitė visą butą lavono dvoku prismardins? Verčiau užmirškim senovinės gavėnios skanėstą.

Galop kinkuoju namopi, link savojo buselio. Nejučiom menasi tolyje nusmilkusios dienos, kai iš mugės partarškėdavom bėriais lig savo kaimiško kiemo. Šičia dabartės kur kas patogiau: nei žaslų žabonės segioti, nei vadžiom tempti ar botagu mojuoti.

Bet valdžių viešpačiai neperseniai įvedė lyg pagerinimą: vidurmiesčio gatvės tapo vienaakryptės (kaip ir daugelis naujamadžio pasaulio kelių bei darbų). Tačiau ši gerovė, ai-

man, pridūrė žygio pusėtiną sprindį — pusant-ro kvartalo toliau su našuliu pėdinti. Laimė, nekiek teprisiperku, mažne tik žmonių akim, kad nesirodytum dykaduoniu besibastas. Tad niekis dar galutį pakiūtinti, patrobiais dairinė-jantis, su skubančiais žmonėm prasilenkiant.

Tačiau kita kibė, to pagerinimo priedas, dartės truputėlį dygčioja ir nuotaiką drums-čia: jau buso lūkuriuoti reikia negeroj gatvėj... Paslydėlių šlaitu vadinama ši vienakryptė, tartum atmatų šungatvė ar sąslavyno padar-žė. Nors kadaį kadės, galvoju, bene prieš koki šimtą metelių su kaupu, šitam didžiukliškam platmiesčiui vos pumpuru skleidžiantis, šioji eismo gysla buvo pirmaeilė, nesgi Main vardu pakrikštyta. Be abejo, tuomet ji švytėjo ir pus-tėsi, didžiavosi, kaip pati prašmatnioji, pati garbioji jaunamartė ar scenos primadona.

Deja, sulig laiku visur visa gloria mundi sunyksta, visi puošnumai bei laurai trūnija ir tręšta. Ir čionai beliko senatve nučiurę, dūmais nurūkę mūrai, atplaišom nubrizgę palaikės pa-stogės. Tebeknopso pelėm pridvisę veteranai viešbučiai, gal dar aukso karštligių šviesias dienas besapnuoją. Tamsokų užėigų nutran-diję landynės, kartaus kepsnio užkandinės ir pigiosios dykų skurduolių valgyklos. Kokia prasta krautuvėlė gėdingai vypso, neaiškios įstaigos ar viešnamio nutryptas slenkstis atka-riai kviečia... O aklais langais smuklių ir alu-džių gyvas peralas, ar ne kas trečios durys...

Dykom vietoje bestypsant, savaime akin atklysta praeities puikiųjų klodų vaizdiniai...

Prieš sunkias šūsnis užmarštin nuriedė-

jusių, spartaus laiko šluota nužertų ir maurais nusamanojusių metų juk čia, pačioj srauniausioj miesto tėkmėj, brangiais švituliais ištvaskintoj pirmadėlėj MAIN gatvėj — anuomet tarškėjo ir švilpė blizgios didžiūnų karietos, keturkinkės ir šešiakinkės, o šankūs širmakarciai liepsnom prunkščiojo, sidabrinėm pasagom karštas žiežirbas iš akmenų grindinio taškė... Tikro šilko brokatais ir sabalų kailiais išmuštose pasostėse putliai skėtėsi Naujo Pasaulio matronų tauruma, ir dailučių dukrų išlepintą grožį nuo perkarštos saulės vėsiai slėpė sieksninės skrybėlės ar vualiai... Plazdėjo strausų ir povų rainos plunksnos, uoslę magino rytietiškę kvėpalų alpinančios švirkšlės... O rankose vedavosi jūrų perlais sagstytos vairovorkščių veduoklės...

Vai, kadgi garsių būta tuomet MAIN gatvės žirgynų! Lenktynių eiklūnai, obuoliniu žvilgėjimu nušerti, varžoviška ugnim skardžiai žvingavo ir — vėju skrido, kanopom žaižarus žerdami... Sykiu lažybų auksas rieškėm barstėsi, vieniem lobį, kitiem — katastrofą nešė... O tų šaunuolių arklių vardai žmonių lūpose dieviška pagarba skambėjo, bemaž litanių šventiesiems prilygdami.

Didingi trobesiai aukso ištekliais padausin stiebėsi, kuorais karūnuoti dolerio didikų rūmai ir skėstos sodybos gretimai glaustėsi su lūšnom bei laikinų perėjūnų kiaurom pašiūrėm — perdėmu mišrus gyvenimas kūliavirščių verpėsi ir nerimo maištu burzgė, lyg vyburiu įbirbintą ritė. O visa akimirkom keitėsi, kasdien, kas valanda turtėjant ir puošnėjant.

Taip visus ūpu viliojo ir laime siautė ši laukinių indėnų žemė, nors sėkmių laimikiai atėjūnam drąsuoliui tame varžybų plėšrume pervien su tragiškais nuopuoliais pynėse ... Šiandien tu galiūnas ar turčius, jauties gyvenimo viešpačiu, o rytoj — bedalis elgeta, srutyno atmata. Čia tu rykauji lėbonėm ir kitiem pavydą kurstai, o gal šianakt plikai prasiłoši arba — pasalom gausi pašonėn klastingo peilio mirtiną dūrį...

Pionieriškos karštligės dūksmui užsiautus visa viesulais vertėsi — proto veržlumu, darbo skuba, o ypačiai gėrybių prabanga alsavo žemė ir oras. Staiga pasakiškai pralobė pramušgalviai, gudrūs vaizbūnai ar išsišokėliai — skeryčiojosi visagalių valdovų žirgsniais. Tačiau jų priekyje visados žengė ir tyros demokratijos apaštalai, dorybių idėjom ir žmonijos gerovės vizijom nusvaigę šviesiagalviai kovotojai, laisvės ir lygybės vėliavas lig dieviškų dangynų išskeldami. Narsuoliai pirmūnai lobingą pažangą ir rytojaus laimėjimus skelbė, tvirtu tikėjimu žemėj rojų sukursią svajojo... Šventus įstatus gyvu krauju brėžė, dangų liudytoju šaukdami. Jų dvasios ryžtu ir beatodairine auka dabarties Amerikos derlių aruodam buvo pamatai mūrijami...

O kaskart vis garsiau plito gandas po pasaulį, jog čia visi žmonės yra žmonės ir — visiems valia savitai gyventi. Traukė visus nežabotos erdvės, ir sklidinai gundė ateities vizijų viltys... Deja, pagrečiui dygte dygo ir juodosios žmogiškų telkinių nuodėmės. Tamsūs gaivalai urmu vešėjo ir tvinko, votim supūliavo — net

žmogaus gyvybę pusvelčiu, mažne vabalo verte nukainojant...

Betgi gerovė ūmai kilo, lyg darbštuolės marčios mielėm užraugti ragaišiai. Parduotuvės bemat prisprogo nematytų, negirdėtų brangumynų kraitėm, brangias prekes dykumų karavanai ir svetimi laivai nuolatos gabeno ir teikė — visa pylėsi neapglėbiamais saikais, kaip ir tos bekraštės snieginų kalnų skiauturės ties akiračiu, kaip neužregimos jūros Vakarų pašonėje.

Visa, visa čia plūdo ir tvino — pinigas, manta ir gyva žmonija grūdosi, nuo tolių žemės pakraščių atsiplovę. Staigiai ir apščiai, tarsi dangaus ir pragaro aitvarai visaką nuo pat debesų tiesiog glėbonėm drėbė, užkerėtas kaukų vestuves keldami...

Šalip puikių blizgalų apdarui ir lepaus pašaro pilvui, šalia linksmų puotų ties dūzgiančių gatvių auksingais fasadais veidrodinėse menėse — grasmiai grumzdė ir grobuonio žmogžvėrio godulys: smurto įnagiai ir giltinės pabaisų dalgiai Damoklo ašmenimis kabojo ir link pakaušių švaistėsi... Kerojo laisvė ne tik puritaniškam ar taurių idėjų skrydžiui, bet — ir nuodėmės nerštui... Net vidudieniu dažnai pokšėjo šūviai, o pakampėse pasalingai blyksėjo durklų geležtės... Ir krautuvėse pirkėjui siūlėsi gausiom šūsniū sukerėblintų šautuvų kaugės, kandūs kardai įmautėse, taiklaus smailumo skerdekliai, sprogmenų pilnos statinės, net senovinės kilpinės ir indėnų strėlės. Ta pirmavertė prekė buvo kiekvieno saugumui būtina, net į mokyklas rinkosi vaikšiai paaugliai su ginklu

kišenėje. O, dievaži, šie baugūs įrankiai nesnaudė dyki. Pavydo, pykčio ar gobšumo antplūdy jie gosliai sėlino tau šonkaulin smigti arba pakaušį triuškindi, galvą grakščiai nuo pečių nurėžti... Grumtynių orgijos nuolat žaizdrijosi, kaip eilinė narsumo mankšta ar vyriškas pasismagininimas. Ir jauni kareiviai kraują laistė ne vien su indėnais už Eldorado kraštą kaudamies...

Nuotykių ir aukso alkana bastūnija, laisvės gundymais įmasinta (daugumas jų Atlantu atbangavę ir europinės dulkes bemat nusiplotę) — knibzdžiu amaru čion tūpė ir visliai lizdus sukosi, savo delnan viską apglemžti griebdavosi...

Bet viršum tų savanaudžių gobšuolių ir pabaldūnų vis tebekilo kilnios kaktos didžiarsielių kūrėjų: jie išminties žvilgsniais padausių erdves skvarbė, o valingos širdys į žygius veržės, naujų pavaizdų saulėm svaigdamos... Jiem tuomet Amerika — tai Nekaltybės taurė, stebuklu atsivėrusi dvasios didžiūnų pašauktajai tautai, tai šalis dar skaisti, tarsi gimstančio kūdikio tyruolė ašara... Todėl čia turės įsikūnyti žmonijos pasakų legenda, visų pažadų svajonė! Čia suplazdės Tiesos ir Gėrio amžina vėliava... Eldorado!...

Tačiau prakilniem pionieriam pakulniui vis vėlėsi — visur kribždėte kribždėjo piktabūdžių grobikų, žiaurių padaužų ir kruvinų plėšrūnų būriai. Jie veisėsi įkyriai, nelyginant amaras, ir siautėjo, lyg bizonų kaimenės Nebraska prerijose. Visur jie lindo ir šlaistėsi, ragais ir nagais skverbėsi, naujo žemyno erd-

venybes savo plaštakon apgniauzti geisdami. Jų uoslė uodė ir maginosi ne tik šiurpiais nuotykliais išsiskonėti, bet būtinai — ir visus varžovus nudaigoti, tuo pačiu ir aukso gniūžtėm kišenes bei koseres prisisprogti.

Viešbučių viešbučiai, triukšmingos ir talpios užėigos, laikinos buveinės gausiem atsi-
bastėliam ir prašaleivių būriam priglausti —
purstė purto, kaip grybai po lietaus. Ogi tur-
čiai devintu kailiu nėrėsi, statydamiės palo-
cius taip puikius, kokių pasauly neregėta. Avi-
liais splotėsi vaizbūnų verteivų rujos, o betur-
čių darbingi raumenys sėkmingai siūlė žmo-
giškos jėgos prekę; taip pat skurdžiai bedaliai
burnas atžiojo, tykodami sotesnio kąsnio už-
krimsti. Tuo tarpu plėšikų ir galvažudžių pa-
slaptis saugiai dangstė aklina aptverti kiemai
su aukštais geležų vartais, net langai mįslin-
gai baugino — lyg kalėjimo grotom sutvirtin-
ti, tankiom užuolaidom užtamsinti.

Kas be ko, naujakurių ir klajūnų ateivių
virdulio kunkulynėj svajonių sparnais vasno-
jo ir nevienas romantinis žaismūnas, kuriam
itin geidu lakius pasaulių tolius išžargstyti,
žydrius dangojus panaršyti — dausų žvaigždes
pakaušiu pajudinti... Visur gi atsiranda tokių
mėlynplunksnių skraiduolių, kurių kuoduose
volungės poringėm čiauška, apie aukso obuo-
lių sodus suokdamos...

Savo ruožtu nestokojo ir lengvabūdžių
smagureivų, viendienio džiaugsmo sparnuočių.
Ypač ryškiom gretom žygiavo ir priekin šovėsi
linksmų pramogų nešėjai, apščiai aidėjo vai-
dintojų juoksmingos žaidynės. Žėrėjo scenos

vaidyklų estrados, strykčiojo gašlios šokėjos su tamburinais. Vaidilų giesmių gaudesys vingiavo drauge su tampomų stygų, su dūdų ir laibų švilpynių garsais. Ir visut visa, juoba tie lengvų linksmumų pašvaitai — ūmai pritvinusiam žmonyno jaukalui buvo troškiai geidžiami ir reikalingi, kaip garduoklių padažas persūrusiai putrai. Kaip būtina jausmų atgaiva perdažnų kovynių, kraujingų kerštų ir kitokios žūties tragika apgertom, pamišėlišku siausmu burbuluojančiom naujokynų vaišėm...

Užgatviais bei nakties prietemoj trainiojosi ir perdėm smelkėsi, lyg sraigių gleivėtom šliužėm takus teršdamos, padraikos mergšės. Irgi beviltiški palaidūnai, veltėdžiai dykaduoniai, tinginio pančiai. Nukvaišę valkatos ar peštukai, vagiliai ir kiti niekadariai, nedorom pramonėm pragyventi pasigviešę. Lyg ėdrios erkės apnikę, jie niežais graužė naujai gimstančio rojaus vaisingą kūną. Čion taip jau gūžėsi draugėn ir jau savo praloštą dalį bei paskutinę Dievo dienužę bekeikią rytdienos nušižudėliai bei pakaruokliai...

Viršum to klampaus peralo gyvatynės oriai pakeltą galvą kyšteldavo ir koksai Praamžiaus žodžio tiesus šauklys, sielų dangun masintojas. Graudulinis balsas Arkangelo rago tvoksmu netikėtai praskrozdavo šią pinigų ir pramogų cirko bruzdėlynę... Akis dievopi nudūręs ir puritoniškai liesa ranka krūtinę duskindamas, rūstybės kalaviju nedorybių šunvotes aistriai kapojo ir Juozapato klonies amžinu teismu grumeno... Kartu ir atgailos saldumu saviep kvietė, prieš aukso veršį ar prieš geidulius su-

klumpančias leisgyves sielas dorovės kalnan tempdamas. Tai buvo lyg Jono balsas Nevados tyruose, lyg baltavilnio ėriuko gailus sumekėnimas šunvilkių ar lūšių gaujos žvėryne... O turtuolių paauskuotais tekiniais ratų lingės paskubom nutrata tolyn — dar godžiau žemės plotų grobtis, dar kupiniau brangakmenių maišus prisikasti...

* * *

Taip anuomet būta. O dabartės? Vien gėdingu graudumu dvilksta ši buvusios laukiniškos puikybės ir galvatrūktinių žygių bei siaubulių šėlsmu kadais dienas nužvangenusi ir jau kiaurai nukaršusi MAIN senolė... Nors anųjų piktšašių atorūgos dar nėra galutinai išsikvėpę...

Dienovidžio kaitros daga skrudina, šiaip taip smurtu prasikošusi pro akis ėdantį dūmą. Autovežimių gurguolės be perstojo brūškia, pėstiniai ties kertėm žalios akies arba savojo buso lūkuriuoja. O netoliese, prie kampinio mūro, palei paklypusių durų staktą, stambokas atkištažiaunis, nuo įtūžio buroku įraudęs — ima mirtingai spardyti apgeibusį žmogėną, pasienin pašlijusį... Taip dūkliai bumpsi, taip storpadžiu batu plumpina, net atsivėdėdamas, kad automobiliai, ties šviesa stabtelėję, sužiūra, vienas net patūtina — protestui ar pagalbos šūksniui? Bet žaliukė švieselė žybt — ir važiai urmu nušvirkščia sau tolyn, o mušeika tebeluopina savo auką. Matyt, nemenka dingstis, jog anasai nė nebando gintis, o gal nepajėgia. Bet įniršėlis turi skonį: rankos neteršia ir ne kumščiuoja, ne ausuoja, vien kieto bato

nosim driūksi šonan ar į vidurius, į staibius — būpt, būpt... Skubiai prisispardęs, bemat brūkštelia vidun pro kleivą staktą, o sugniužėlis, negrabiai sienos pasiramstęs, vargais negalais atkelia strėnas — šleivina, lyg pritvotas šunelis, užgatvio linkon...

Vidurdienį čia žmonių apstoka, pabirom šen ten vis kruta. Dyki seniokai, prisėdę klombos pabriauniu ar prie medžių aptvaro, gunkso sau — mūšio pusėn pasikreipę kiek idėmiau pastebeilijo, akis prisegę, ir viskas. Matyt, gana apsiprasta su panašiu sportu.

* * *

Stimpsau laukimu apstyrusi, prašvykščiančių motorvažių karčiom dujom kvapsnoju, net kosulys gomurį spirdo. Ir raukausi: šikart nekaip nutiko, gerokas pusvalandis dar lig manojo numerio, nors šiaip tų busų aibės prašlaužia bemaž kas 3 minutės, tik vis dar ne tas. Bet šaligatviu vis kas prakaukši, yra kur skalsų vyzdį bakstelti.

Smagiai pasisvyruodami ir erdviai alkūnėm plėsčiodami, glosniai susikibę — pusbernioko plaštaka moteriškaitei derlų liemenį apgnybusi maigo — prašmykštauja žvali porelė. Jisai tarpais jai ką ausin tarstelia, vešliai dygų žandą priglaudęs, dar juoku pagugena. O riebulė gražuolė, ryški liepsnaplaukė (žinia, nešukuota, kaipgi skirsies iš mados!), pilną paliaukį užvertusi, tingiai žvilbso į vijoklio vyrelio veidą — jis aukštas, bet gal tik trečdalis jos įpenėto kūnelio savorio.

Rausvos audeklinės šliuraitės, basnirčia įautos, letvėžiškai šlepsi, blauzdingas piestas,

lyg ragaišio drėblią tešlą, cemento grindiniu dëliojant. O rëksmiai gëlëta rauktinë šlepë tuklaus moteriškumo apvalybes sočiai sutalpi-na. Jinai tik stebeilija, įsmigusi į liauno palydovo geltoną, retutę barzdą, jai në kam ko, kad jo švarkelis apdriskës, net — ar ne nuogali kūn-ą be marškinių apsiautës? Lyg to laimingojo iš pasakos, kur karaliui parodyt nuvedë. O pro prakiurusią rankovę alkūnës gumbulas plikai kaulu kumpso...

Drimbt, drimbt! — drioskiai atstriūgina pilkšvo veido (toks ir apdaras) rūstokas, kaž-kaip keistai apšiurpës, bet dar tvirto stoto pra-kaulis pusamžis, plačiapetis ir skëstažergsnis. Kepurë žalzganai nudyžusi, nors buvusi gana žiogri, su blizgiu snapu, tik jau suskilës, išū-liai atpakalion užlaužtas. Dešinë letena kažko grasmiai mosčioja, lyg aštriu pokalbiu kertan-tis. Kišenë skverną kone lig pakinklio nutësu-si, net pamušalas išsmukës, o kelinës apačia brizgalu taršosi. Apavo pakulniai kreivai nu-šleivinti, pro geltondryžę kojine kulnis gyvuo-niu barkšo, ogi kairioji suvis basnirtom klepsi, matgi užmiršës apsiauti, argi svarbu toki čia niekai!..

Bet kaip jis žengia, kaip žemę dundina, net šiurpas veria! Rods visą pasaulį savo atlopusiu, purvinu batu triuškindamas! Tie platlūpliai ba-tai rusvai apdulkę, lyg dar Oklahomos dirvų raudonmoliu nusivëlę... Tarsi jisai tebebrenda šeberkštinëm prerijom, skradžiai mylių mylias rëždamas, tebeklumpina Kolorado dykrom, akmenynų klaikumose alsindamasis... Jam dar papadës tebesvykla skuodžiant Mirties tarpek-

lių uolienom, kur pionierių kovūnų, o ir vieške-
lių plėšikų kaulai lig šiol pakelėm tebeboluo-
ja... Tebesikarsto jis Giltinės dūburių krau-
piom atkalnėm, tebepūškuoja Rio Grandės
srautų melsvom žvainumom, skendėja Poto-
mako krioklių dūžiuose... Jo budri ausis tebe-
gaudo neišbrendamų kukurūzų liepsningą šna-
resį Ilinojaus lygumose, o žvilgsny tebegaruo-
ja Wyomingo geizerių purkšlės...

Kaulėto kūno bernas savo rembėta kakta
tartum dar tebegrumia tornadų viesulų siaubą
ir uraganų liūtis... Antakiai tebeniursta klai-
džiojant po Misisipės stalaktitų urvus, o gerk-
lė tebesausta tuoju aukso troškuliu, kuris, lyg
laumės virvė, atitempė jį per vandenyno aud-
ras ligi Kolumbo žemės... Paskum, Ellis ašarų
saloj pakalėjus, ta begalė vaivorykštės virvė
nuvedė link Aukso Vartų — išbridus Pensilva-
nijos kasyklų siaubumus, kame nevieną bend-
rakeleivį negyvai apžiojo žemės iščios prie pat
pragaro velniškos ryklės...

Jo šnervėse dar alsiu šniokštuliu kvėpsi
dūluoja Čikagos skerdyklų mėšlino kraujo
dvoksmas... Bet dulsvą žvilgsnį vėl traukia į
beribius tolius, kur šiaurės šilynai ošia: tenai,
devynių vėjų pagairėse, kirvio siūčiais raume-
nis grūdino, skurdų pelną kiauron kišenėn žer-
damas; ten bekraščių girių laukymėse žvar-
biom dainom dienos praūbauta, su vilkais
lenktyn maurojant... Ak, ta medkirčio prakai-
to žalia prakeiktis, ta Dievo augmenų besotė
platybė! Vermonto saldieji klevai, Apalačų la-
puočiai, beržas ar Oregono mėlstanti eglė,
grakštusis kedras ir didingas maumedis — nors

tau petį skaudžiai grūmė, bet akį degtinės svai-
gumu klaikino, širdį jėgos tvanu penėjo... O
kirtėjų plėšri gaida ažuolynus iš šaknų rovē...

Tau draiklį juodadarbio čiuprą tebedūz-
gina troškiai suskirdintų tyrumų vėjai, kur
pietų kaitroj rausvų kalvų gūburius drasko,
kur sausas virkštžoles viesulai grėbliais akėja,
o kerėplų krūmokšlių lėkštas lajas vingriom
kasom suraizgo...

Ak, darbais ir dolerio godu perklajojai be-
saikių lobynų kraštą, laisvės giesmėm priskli-
dusi, laimių rieškėm viliojanti, kadais Kolum-
bo ryžtumu svetingai atvertą! Ir tu lig šiol te-
besineši savo sukunkusia kupra visaką drau-
ge, net nugarą slėgia gausios patyrimų naštos.
Tau plaučiai, kapliu kapotos anglies juoda-
milčių plėnim prišvokštę, smaugiasi, o Negyvė-
lių ežerų gelmėsna nugrimzdę viltys jau koją
klupdo, žemyn galvą geibina. Kūjo ar vedegos
slėgoj tau raumenys gumbais įdiržo, delnai ra-
genų randais nuvagojo... Irgi rega — jau erd-
vių rajumu apilso... Bet — visaką matei, savo
rankom vartei, aukso grumbulus pirštais sams-
tei! Ir linksmybių dūku lig palubių šokavai,
nors nekartą ir nelemties dalią keiksnojai...
Kol štai vėl pliku tilviku pažeme teplazdas li-
kaisi — laisvom pagairėm bastytis ir klauro
pelnų derlium senatvės saugėlą užraukti...
MAIN gatvėje, Paslydėlių šlaite...

* * *

— Kvoterio, lady, mažo kvoteriuko... —
pašonėj sumurma švokšlus balsas, o krumplėti
pirštai kukliai priekin pratiesti — jau lau-
kia balto pinigėlio atbyrant.

Aišku, elgetauti nevalia, uždrausta. Bet MAIN gatvė turi išimtinės privilegijas, savų tradicijų stirtas. Policija čia pernelyg atlaidi, žiūri pro tarpupirščius. Vyrauja neribota, išvirkščiu pamušalu atversta laisvė. Keroja kiauros kepurės įstatymai.

Šisai žmogynas, gyvenimo atšlaiman baigtinai sušluotas, dorybes ir nuodėmes lig padugnių išsiurbstęs, gal būt, viskuo sotinęsis ir visko netekęs — neko bebijo. Tu jų nieku nepribausi. Verčiau prisimerk ir — duok dangui valią! Tesižinie. Be to, šios pasturlakos — nehenavojingos. Jau kovų kabliai nušipe, narsė iškiorijusi. Kribžda sau, tegu kribžda.

Bet jei dabar į atlenktą delną dėsi tą maldaujamą kvoterį, lyg Afrikos pusplikiam vaikigaliui bakšišą, juk negaila — bemat urmu apspis tave tie gyvi šešėliai, aplinkui taip slankiai begoglinėją, ant briaunų betūpsinėją, apipuls bimbalo spiečiai, neatsiginsi. Tik pradėk duoti...

Tačiau ir tuščiom atsimoti baugu: nevienas tų palaidų žmogelių juk trepena vis koku kvaitalu — degtinė, alus ar narkotikai — prisismaginęs. Kartais elgiasi kaip puspročiai. Ką žinai, papykęs ar neriūktelės kumščia į sprandą, ar nepaleis nepadoriu barniu plyšauti, ko neveikti? Didmiesčiai vis tasia, ne tik Amerikoje — Berlynas, Roma, Kairas ar Honolulu — visur panašūs buitės stiliai Paslydėlių šlaituose... Greta prakilnių skonybių ir miestiškos gražumos — nuošaliais ir atmatų sąvartynai dvoksmu tvinkčioja.

Šisai nedaug nė prašo — gal taip lengviau

iškaulyti? Smulkų pinigėlį bet kas atžers, taip, vieną kitą pakeleivį užkabinęs, beregint lig dolerėlio surinksi. Tūlas ir gėdisi vien kvoterį atkišti, gangreit ir žaliuką pabraškina.

Styrau anei krust, lyg stabu apstingau, negirdžiu, nematau. Bet neatstoja, nenaudėlis. O gana mandagiai murma, gerinasi: sunku, girdi, vienišam varguoliui be išteklių.. Gyvenimas ne rojus. Girdi, bepigu turinčiam — bent menkutį sidabrėlį atbėręs, beturčiui skurdą prablausi.

Žinia, tai standartinis elgetavimo būdas valkatyne, dažnai vaisingas — neapsikentęs žmogus brūkšt ir atkiša nikelį ar kiek, kad tik atsikratytų įkyruolio.

Pabandau įprastu būdu atsimesti, kad liautųsi paausin burbęs:

— Nesuprantu... No english!

Paprastai panašūs praševos tik žioptelia nustebę ir — atsikabina. Bet šis, deja, dar ne. Kurgi, jis turi marias laiko. Ir atkaklią viltį — bent kiek pelnytis, tuščiom savo landynėn negrįžti. O neatrodo nė paskutiniu valkačiūnu: švarkas, nors aptrintas, dar sveikas, nė rankogaliai neatplūšiję, o batai mažne šepečiu pabraukti. Ir pažilę ašutai apie smilkinčius visai glotniai nušukuoti, kaip padoraus senbernio.

— O kaip... kokia supranti? — neatlyžta MAIN gatvės dykaduonis.

Aš gūžiuos apikaklėn, pervis negėdžiu šnekon leistis. Bet nėra kaip šalin trauktis, gal tuoj manasis buselis atšnarės. O žmogėnas ne perdaug išūlus, tartum padoriai kalbina. Reikia vaidinti lyg niekur nieko, lyg čia ne ta ypa-

tingoji gatvė, tik šiaip sau žmonės tarpusavy šnekčioja.

Verta betgi pamėtyti pėdas, kad — nei meluotum, nei su teisybe įkliūtum. Savo lietuvišką kalbą šiočioj vietoj minėti — būtų įžeidimas... O, manau, vokiškai ar prancūziškai galgi žmogulis ir moka, juk daugelis Amerikos vyrų per abu Didkarius ten prie Verduno arba Reino buvo patekę... Tad saugiausia tarti bus:

— Rusiškai...

Vaje tu mano, Viešpatėli mielas, ką gi dabar pasakiau!..

Niūriai palšas skėstų žandikaulių veidas ūmai skersyn timptelia, šnairai nudelbti vyzdžiai žaibu skryst aukštyn, o sukepę lūpos plačiai pravys, aplūžusius dantis atžiebdamos... Ir abi šiurkščiai šerpetotos letenos maniep gaubiasi:

— O, siostra moja... Tu rusiškai! Saviškė... — ir jau globsto man apsiausto rankovę, lemena kažkuria rusų tarme, net kvėpsėdamas, staugiu jausmu praskydęs, akys drėgme vilgosi. Aš gi stoviu nudiegtas, nei bėgt anei rėkt, šitaip kvailai pakliūta. O jam jau smalsu: ar seniai iš tenai? ar buvojai Riazanėje, jo tėviškėj... Ar plaukei kuomet révinga Okos srove?... Nieko nemačiau, nežinau — ginguos šnekai trumpiau užraukti. Bet kur tau, ruselis, lyg iš ledų atitirpęs, ižo sraunumu plūsta, netikėtai mielių atminų apgožtas, tolimų vaizdinių plėšomas...

— Nuvažiuok, aplankyk patsai vėl, — per tarius striukai, — nebe karas jau...

MAIN gatvės pilietis tuo mirksniu sustyras, it gyvatės gyliu kirstas, net priekin atmesta

ranka lieka kyboti, rods širdies priepuoliui ištikus. Argi vėl ką blogo ištariau?

Didelės drėgnos akys stubso, nė nemirksi, taip kažkuo pritrenktas. Man šiurpulys nugara nubėga: kokiš čia pokalbis nelemtas užkrito? Dar koksai pavojus...

— O siostra milaja, negaliu! — atitoksta galop ateivis nuo Riazanės, bet rudekšnis ūsas tebevirpsi, klaikų žodį pražerdamas: — Prakeiktas! Nusmerktas amžinai...

— Kas gi prakeikė? — išstumių klausimą tartum ramiai, nors oda adatom dilgsi: ar ne kanapių svaigalo prisirijęs, taip baugiai sublizgo žvilgsnis, ir visas toks — lyg po Giltinės tarpelių prarajas vaiduokliu graibstąsis... Tai tau Skid Row gatvėj stūksoti...

— Ašen pats... — alsiai dunkstelia sau erdvios krūtinės dugnan sunkia ranka, kaip akmenis gniutulu, ir — nulėgsta, visais sąnariais žlenga, rods kas kirkšnis jam dalge pakirto... Ar nesudribs man pakojo, ant grindinio nualpęs? Vai vai, bent gėdingas nuotykis...

— O siostra moja... Tau galiu išpažinti — paslaptį baisią... Žmogžuda esmi, niekšas, šimtą kartų prakeiktas Kainas! Brolį nugalabijau... Anatolis, mano gerasis, vos metais vyresnis. O dėlei ko — tos šliurpos!.. — jis skuba kalbėti, mintys trykšle veržiasi, nereik nė klausti, atviruma tokia užsiautusi: — Vasė, laputė klastūnė uodeguota, mudviejų mylimoji! Ar ne draikana? Tai dėl jos... Paskum, begėdė, tučtuoj po šermenų, anei poros delčių nepralaukusi... už Lauryno, to kerplėšos aludario — už pinigingo ištekéjo... Ar ne mazgotė? Matal,

mu du su broliu varžėvos... Ir rodėsi, raganėlė, mylėjo?.. Tik vis nežinojom, katras jai širdin... Ir aš ranką pakėliau, ar ne Kainas prakeiktas? — padrebina jis dešinę, lyg kruviną mėsgalį svirdendamas, savim blaūrėdamasis. — Vos septyniolikos, gaidelis tebuva... Uch, kvaila ta jaunystė, žaslais žaboti tokius reikia, kad nesiustų kaip pusgalviai, savęs kad nepražudytų... O meilė... Ir mirtis gretom žengia...

— Seni laikai jau, Dievas tikriausiai bus atleides...

— Bet ašai pats — argi galiu? Niekados! Žmogžuda dvigubas — brolių... Dėl tos padraikos... Šiokia kaltė niekad neišdils. Rimtą, padoriai vyrišką nuodėmę ir Dievulis supranta, bet šitoki kvailumą! Užmušti brolių mieliausią, be prasmės, be reikalo, vien dėl mergos apgaulės... Dvigubas Kainas! Negaliu... O taip kerėjo ir gundė Vasilė saldžioji, medum laižėsi, gyvatė! Kipšo peralas! O, siostra moja, aš brolių taip beprasmiškai... Anatoli balandėli, man širdis lig šiai dienai kraujuoja... Kartu ir save nudobiau, mėšlas — ne žmogus... Uch, gyvenimas — vien klaidos, o niekaip gražulo atgal neatsuksi. Ir neškis ant kupros užsėdusį velnią... Ligi grabo lentos, kol po juoda velėna palįsi... O gal ir tenai dar nelabasis slogins?..

— Vis viena verta, manau, — tėvynę ap-lankykite, ūpą atgausite.

— Kad... nebeliko ir tėvynės... Nebe ta šventoji Rusija. Juk tenai Dievo nebėra! Jau žmogų žudo lengvai ten, kaip musę treškia, nė nemirktelėję, be sąžinės graužulio, be atgailos. Aš visa žinau, viską sugaudau nuo tenai, ir po-

pierius paskaitau. Dobia jie ten su piautuvu ir kūju, šventus įstatus po padu pamynė, o galvažudas į altorius įstatė. Tai valia vilkais ės-tis, pykčiu ir kerštais galabintis. Net siundo jie, ta plėšikų valdžia, kad kandžiau piautūsi, kad visi gyvatėm išvirstų... Nors paviršium anieji lakštingalom suokia, bet melagiai dvi-linkliežuviai, aš žinau. Žvėrynu pavirto mano šventoji šalis...

Dėkui Dievui, atsiūbuoja manasis buselis, girgžtelia stabdomų ratų stebulės — galop baigsis negeistinas pokalbis. Skubiai braunuos vidun, dar pamojuoju vienišam ateiviui bastū-nui iš tolimo užjūrių krašto, o jo graudžiam žvilgsny sumirga Okos tėkmės rainuma...

PASAKĖČIA APIE VASAROS VĖJĄ

*Toks be kurpių, basas vėjas,
susivėlęs, ižūlus,
švilpia žydinčioj alėjoj,
šokinėja po klanus.
Pergalės kvapu apsvaigęs,
linksmas lekia per laukus,
kad visiems drąsiai, be baimės,
pasakotų vien niekus.*

*Žada būti mandagus,
pasipuošęs ir ramus:
tėvo vėjo vis klausytų,
per naktųžę nelakstyti,
obelaičių nelankstyti
ir plaštakių nebaidyti.*

*Kitą rytą bėga vėjas
vėl per žydinčią alėją.
Peteliškes gaudo, vaiko,
lenkia žolę, dulkes svaiddo.
Pažadų jis netesės
ir, neklausęs tėvo vėjo,
tik viršūnėmis dulkės.*

*Ir supyko senis vėjas!
Pasišiaušęs toks, rūstus,
pasigavo jauną vėją
ir įkinkė į ratus,
liepė sukti malūnėlį
ir neveltį veltui smėlio.*

*Malūnėlis iš tiesų
malė, suko daug dienų.
Tik sparnai, štai, atsisako,
kepurėlę vos dar krato.
Piktos girnos beria, varo,
bet malūnas, jau be kvapo,
senam vėjui dar pasako:*

*Jaunas ir išdykęs vėjas
vėl akacijų alėjoj.
Gėles purto, smėlį sėja,
laužia stogą net teisėjui.
Basas, susivėlusiais plaukais,
per dirvonus, ne takais.
Pešas, šūkauja už du,
ardo tylą — net baisu...*

*O vėjelis vasarinis
atsiliepia kaip laukinis:
seno vėjo neklausys!
Per naktų tik lakstys!
Žalią žolę nulankstys!
Peteliškes išbaidys!*

*Ir Boreas, šiaurės vėjas,
iš piktumo net užduso.
Ir tikėsite ar ne,
vėją gaudyti lauke
iš tiesų yra sunku.*

ASTRONAUTAI

*Sidabrinės žaižaros tik pasipylė,
Ir žalčiai auksiniai raitosi žemai.
Kas per nematytas dangaus gylis!
Kas per skliautai ir nakties kerai!*

*Spindi saulės mėlynos ir šaltos.
Paukščių takas, tolimi ūkai.
Tik žmogus visai mažytis baltas
šaukia Visatai: mes angelai!*

GARDOS EŽERAS

*Deimančiukai mirga, bangos raibuliuoja,
lyg žemčiūgus žarsto žibanti ranka.
Milžinai kalnynai ežerui dainuoja,
vandeny nušvinta saulutė antra.*

*Plačiašakės eglės raudonai pražydo,
kaip šventa ugnelė meilės aukure.
Virš kalnų linguoja debesėlis žydras,
mėlyni kalnynai meldžias vakare.*

*Naktį suliepsnoja žvaigždžių milijonas,
ir šukuoti ima ežeras kasas.
Ar dar kartą grįši? — virpa mėlsvam fone
nemirtingas aidas — ežero dvasia.*

*Milžinai kalnynų — amžini karaliai!
Jums vergauja vėjai ir sniegų audra.
Ar dar kartą grįši? — paslaptinai šnara
tolimų svajonių saulutė antra.*

*Deimančiukai mirga, bangos raibuliuoja,
lyg žemčiūgus žarsto žibanti ranka.
Pasakų karalius ežeras sapnuoja,
pabaigos nebūtų — meilė amžina.*

ARAUCARIA ARAUCANA

Antwerpeno parke

*Žalia pavasario preliudija
į dangų meta žaibą.
Naujai pavasarį ikūnija,
tik intermezzo — gaila.*

*Ir nežinau, kas nesurūdija,
kada įkanda laikas.
Žalia pavasario preliudija,
ir intermezzo — gaila.*

*Adagio, Fuga, Melodija
gyvos pušies vargonų.
O man mintis šiandien užmonija
saulėlydis raudonas.*

PŪSK, VĖJAU

*Pūsk, vėjau, pūsk!.. Ir, kvapą nešdamas
iš tolimųjų tėviškės laukų,
atpūsk eglynų, kvepiančių pušų
ir žydinčių šilynų svaigų aromatą.*

*Atpūsk nors kvapą ežerų,
durpynų, samanų ir ajerų.
Karčiai saldus tas aromatas man...*

*Atsimenu, kaip žalia sunka sunkėsi,
kada lazdynų riešutai dar neprinokę...
Ir mes, maži vaikai, taip džiaugėmės,
atradę pirmą baravyką tėviškės miške.*

*Atpūski, vėjau,
iš paslaptinių sutemų tiktai
dvelkimą gaivalingai gyvą...*

*Kai vėl pavasarį jauna žolė žaliuos,
purienos gels, žibuoklės mėlynuos
ir kai pakvips aistringai ievų kvapas,
atpūski, vėjau, man nors aromatą.*

MIRTIS

„Chaos, Cosmos! Cosmos, Chaos! Who can tell
how all will end?“
Tennyson

Mes paliksime viską,
auksą ir dulkes,
ir paskandinsime į
jūrų gilumas
sapnus, svajones
ir iliuzijas.

Nes tam krašte,
į kurį mus pakvies,
bus paskutinis
tiltas sunaikintas

— — — — —

mums tik pražengus
paskutinį žingsnį.

ATOSTOGŲ PEIZAŽAS

Krantas ir uolos.
Žuvėdrų krykavimas
ir opalinis skliautas.

Vėlyva vasaros saulė
užbučiuoja mano akis,

— — — — —

kad atsiminčiau,
kaip spindėjo jos
veidas vandeny.

PASKUTINIS KUNIGAS ATEITIES
MUZIEJUJE

(Ištrauka iš dramos „Šventasis Narvas“)

Kunigas Semėnas, uždarytas sandėlyje, kovoja su pagundomis ir košmariškomis vizijomis. Valdžios atstovai nori išgauti iš jo paslaptį; jis stengiasi nepasiduoti. Dramos veiksmas vyksta „vidinės kovos ir kraštutinių situacijų teritorijoje, primenančioje Lietuvą“.

MERGAITĖ I. Kur mūsų mišios?

BERNIUKAS II. Mišių nebus.

BERNIUKAS I. Vietoj kunigo, prie altoriaus stovi tylą.

MERGAITĖ II. Kur mūsų mišios?

SEMĖNAS. Balsai? Ar pelių krebždėjimas senais mišiolais? O gal tai mano parapijonys skundžiasi, kad manęs nebus Mišioms? (Paliečia kryžių) „Kryžiau, vienatine vilte“. (Jis braukia ranka per kryžių. Jo ranka sustoja, veidas išsikreipia — jis įsidūrė pirštą. Ištraukia rakštį) Kryžiaus atsakymas, kaip viduramžiuos? Tikrojo Kristaus kryžiaus gabalėlis?! Tada aš išganytas! (Apžiūri rakštį iš arčiau) Deja, deja, tai tiktai erškėtis. (Apsižvalgo) Mano erškėtynas, mano erškėčių narvas. Mano žemiška

buitis erškėčių narve. Ne, narvas — tai erškėčių vainikas ant Kristaus galvos! O aš, aš žmogiška mintis, Kristaus žmogiška silpnybės akimirka jo erškėčiuotoj galvoj. (PETRAUSKAS, OKSANA, RAGAITIS, LAIMA, ĮGALIOTINIS, VAIKAI apsupa SEMENO „narvą“).

RAGAITIS. Tu lygini save su Kristum. Kankinys pasiduoda išdidumo nuodėmei!

MERGAITĖ I. Kas yra stebuklas?

LAIMA. Aš netikiu jiems, bet kodėl jūs tylit?

OKSANA. Jūs turit mano vyro jaunystės dalį. Parodykit ją man. Ji atrodo, kaip rakštis tarp jūsų pirštų.

PETRAUSKAS. Jonai, tu kunigas Robinzonas Kruzo — vienintelis erškėčių saloj su nebyliu Sekmadieniu ir su mįslingu Dievu.

ĮGALIOTINIS. Žodis „Dievas“ — kiaurymė ore.

LAIMA. Kas buvo jūsų akyse, kai jūs mane sekiojot?

RAGAITIS. Būtumei galėjęs laikyt Mišias, jei ne tas prakeiktas užsispyrimas. Mes turime išsilaikyt šitam pasauly!

VAIKAI. Kur mūsų Mišios?

PETRAUSKAS. Kaip Dievas išblėsta sieloj? Taip, kaip pagoniui, kadais tikėjusiam į laumes, miglotam raiste išbluko paskutiniosios laumės šypsena.

VAIKAI. Kur mūsų Mišios?

ĮGALIOTINIS. Įsivaizduokit paskutinį kunigą visam pasauly.

VAIKAI. Kur mūsų Mišios?

ĮGALIOTINIS. Įsivaizduokit paskutinį kunigą ir Mišias ateities muziejų.

(Elektroninės muzikos motyvas. Pakinta šviesa.

VAIKAI įžengia į narvą ir sustoja. **Kiti veikėjai lieka šešėly)**

IGALIOTINIO BALSAS pro garsiakalbį). Vaikai, jūs žengiat į Ateities Muziejų. Į jus žvelgia praeities atgyvenos. Šitam kampe verpstė ir ratelis; čia medinis plūgas. Eikim toliau — matot Mišias? Prietaro grupotė, sustingęs gipso figūrų šokis. O čia ypatingas eksponatas — paskutinis kunigas. **Atsargiai, neikit per arti. Nelleskit!**
BERNIUKAS I. Jis man primena musę gintare.
BERNIUKAS II. Paskutinysis kunigas, išalęs ateities muziejų.

SEMĖNAS. Vaikai...

MERGAITĖ I. Mes ilgai laukėm jūsų Mišioms, bet jūs neatėjot.

SEMĖNAS. Aš negalėjau išeit iš narvo.

MERGAITĖ II. Dabar jau pervėlu — jūs niekad nebegalėsit laikyt Mišių.

SEMĖNAS. Aš amžiams pasmerktas žiūrėt į Mišių karikatūrą gipse.

BERNIUKAS I. Jau pervėlu — mes nebekalbam savo kalba.

BERNIUKAS II. Mūsų tautos nebėra.

SEMĖNAS. Atleiskit man...

BERNIUKAS I. Ką jūs padarėt tautai išsaugot?

SEMĖNAS. Aš kėliau balsą...

BERNIUKAS II. Ant jūsų stalo gulėjo popieriaus lapas.

SEMĖNAS. Taip, taip, aš norėjau jį užpildyt, išliet ant jo nutildytųjų neišsakytus žodžius.

BERNIUKAS II. Popieriaus lapas paliko tuščias.

SEMĖNAS. Aš norėjau... Amžinybė sulaikė mano ranką ir sustingdė balsą.

BERNIUKAS I. Amžinybė? Koksai perdidelis ir šaltas žodis.

BERNIUKAS II. Kas mums amžinybė?

BERNIUKAS I. Mano motina man buvo amžinybė.

SEMĖNAS. Aš negalėjau nukreipt akių nuo amžinybės.

BERNIUKAS II. Mano kalba būtų man išsakius amžinybę.

SEMĖNAS. Vaikai, tai mano pašaukimas!

BERNIUKAS I. Mano tėvynės man būtų pakakę mano amžinybei.

SEMĖNAS. Aš nepasiduosiu! Aš laikysiu Mišias!

BERNIUKAS I. Mano motina.

SEMĖNAS. Aš išplėsiu save iš ateities košmaro! Aš prasiplėsiu pro laiką ir erdvę ir laikysiu Mišias!

BERNIUKAS II. Mano kalba.

SEMĖNAS. Mišias, kurios apims ir atpirks amžinybę, ir tavo motiną, tavo kalbą, tavo tėvynę.

BERNIUKAS I. Mano tėvynė.

SEMĖNAS. Ateitis yra velnias. Šalin, šėtone!
(Jis sviedžia knygą į sandėlio sieną. Šviesa pakinta į buvusiąją — jis vėl savo „narve“)

VAIKAI. Kas yra Mišios?

SEMĖNAS. Paimkit šventas knygas.

VAIKAI (paima knygas, nupučia dulkes, atverčia). Kaip mes pradėsime?

SEMĖNAS (skubiai ieško tarp bažnytinių daiktų, atranda stulą). Aš deduosi stulą. (Užsideda stulą) Suirusią stulą. Mano rankose irstančios mano Bažnyčios siūlai.

VAIKAI. Mums reikia smilkalų. Kur smilkalai?

SEMĖNAS. Mano malda, kylanti į dangų, bus mano smilkalai. Aš aukoju Mišias!

MERGAITĖ II. Ką reiškia, „aš aukoju“.

SEMĖNAS. Aš aukoju, nes Kristus kalbėjo: „Tai darykite mano atminimui“.

MERGAITĖ I. Ką jūs aukojat?

SEMĖNAS. Stebuklingą ir vienatinį duonos pakeitimą į Kristaus kūną, ir vyno į Kristaus kraują...

BERNIUKAS II. Aš nematau duonos ir vyno.

SEMĖNAS (žvalgosi). Čia mano kalinio duona ir vanduo. Ši vandens ir vyno paslaptis tesujungia mus su dievyste to, kuris teikėsi susijungt su mūsų žmogiškumu...

BERNIUKAS I. Bet jie tebėra tie patys.

SEMĖNAS. Kantrybės, kantrybės. Dievas juos sutvėrė, Dievas juos pavers sakramentu.

MERGAITĖ II. Dievas sutvėrė ir tuos, kurie užgeso tolimoj šiaurėj.

MERGAITĖ I. Į ką pavirto jų kūnai?

SEMĖNAS. Į ledo kristalą.

BERNIUKAS II. O jų sielos?

SEMĖNAS. Išalo arktinėn naktin. (Pasigirsta tolimas piūklo garsas. **SEMĖNAS** klausosi, sunerimsta) Skaitykit. Skaitykit!

MERGAITĖ II. „Būk man, o Dieve, uola slėptis pavojuj, gelbėtis — galinga tvirtovė“ (Piūklas garsėja)

SEMĖNAS (garsiai). „Visagali amžinasis Die-

ve, tu valdai dangų ir žemę. Išklausyk tikinčiųjų maldas, suteik mūsų dienoms taiką ir ramybę!“

(Piūklas dar garsesnis)

BERNIUKAS I. „Nebijok jų, nes aš neleisiu tau išsigast jų akivaizdoje...“

SEMĖNAS. Garsiau!

BERNIUKAS I. „... Juk aš šiandien tave darau tvirtovės miestu, geležiniu stulpu ir varine siena, kad tu stovėtum tvirtas prieš visą kraštą, prieš Judo karalius ir kunigaikščius“.

(Piūklas labai garsus)

SEMĖNAS. Skaitykit garsiau! Garsiau!! (**VAIKŲ** lūpos juda, bet žodžių nebesigirdi. Juos nustelbia aižus piūklo garsas. Jis užsiima ausis ir gula veidu ant grindų.

VAIKAI išeina. **Piūklo garsas nuščiūva)**

ĮGALIOTINIS (susitinka su **VYRAIS** viršum narvo). Vakaras pilnas keistų garsų. Uždrausti šnabždesiai. Žodžiai — sąmokslininkai ant begalės lūpų. Slaptos Mišios rūsiuose. Tasai stebuklas yra didelio sąmokslų dalis. Iš centro, iš Semėno smegenų, jį saulė spinduliuoja visa apylinke. (**Parodo VYRAMS SEMĖNO popieriaus lakštą**) Uostykite jį, pajuskite jo paviršių, atmintiškai išmokit jo bruožus. Dabar betkur pažinsite jį. Iškrėskite kiekvieną sekmadienio vakaro kampelį. Surinkite visus maišto lapus. Nieko nepalikit! (**VYRAI ir ĮGALIOTINIS** išeina skirtingomis kryptimis)

ĮGALIOTINIO BALSAS (jam kalbant, ant SEMĖNO iš viršaus ima leistis popieriaus la-

pai). Taip, taip! Pėdos sniege, duslios vienutės, karstai ledynuos, kraujas sukrešėjęs ant spygliuotų vielų. Jie visi stengias išiamžinti ant popieriaus. Gaudykit nuskaltėliškus lapus! Ten bėga sakinyss — stverk jį! Ta raidė nuduoda esanti nekalta — po nagu ją! Žodis knygnešio rūbais — sušaudyt!.. Kiek daug dar darbo, kol ateities žmogus galės išdidžiai išsitiesti!

(Popieriaus lapai palaipsniui apdengia gultą SEMENĄ. Į sandėlį įeina VAIKAI ir pusračiu apstoja jį)

BERNIUKAS I. Kunigas miega po pusnim.

MERGAITĖ I. Kaip tolimojoj šiaurėj.

BERNIUKAS II. Per miegą jis sušuko, jog jam reikėjo tenai numirt.

MERGAITĖ II. Jis būtų išvengęs šventojo narvo.

BERNIUKAS II. Ar jis prisikels?

MERGAITĖ I. Vienas prisikėlė.

BERNIUKAS I. Labai seniai.

BERNIUKAS II. Gal senoj pasakoj.

MERGAITĖ I. Pasakiškai šviesioj tikrovėj.

MERGAITĖ II. Kaip vakar...

T. KONSTANTINAS GULBINAS O.F.M. CAP.

Marijos Pečkauskaitės vieta lietuvių kultūros istorijoje

Bet kokių pažiūrų lietuvis, jeigu jis yra nors šiek tiek apsišvietęs, vargiai suabejos, kad Marijai Pečkauskaitei – šatrijos Raganai lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje priklauso svarbi vieta. Tą lietuvių kultūros, o dalinai ir visos tautos istoriją esame įpratę žymėti vardų trijulėmis.

Silvestras Valiūnas, Dionizas Poška-Paškevičius ir Simonas Stanevičius atstovauja mums Vilniaus universiteto laikų — 19-jo amžiaus pradžios — lituanistiniam sąjūdžiui; Simonas Daukantas, vyskupas Motiejus Valančius ir Laurynas Ivinskis to sąjūdžio tęsiniai. Strazdelio, Vienožinskio ir Baranausko vardai primena mums lietuvių liaudies dainos iškilimą į poezijos viršūnes. Petras Kriaučiūnas, dr. Jonas Basanavičius ir dr. Vincas Kudirka atstovauja naujai pasaulietiškos inteligentijos kartai — „Aušros“ — „Varpo“ gadynei. O kas lankė nors kelerius metus lietuvišką ar lituanistinę mokyklą, tas tikriausiai yra girdėjęs ir Jakšto, Maironio ir Vaižganto vardus. Su tų trijų kunigų slapyvardžiais tampriai susiję ir trys vyresniosios kartos lietuvių rašytojos mo-

terys: Žemaitė, Lazdynų Pelėda ir Šatrijos Raganą. Belieka pridėti trijų nepriklausomosios Lietuvos respublikos prezidentų vardus — Antaną Smetoną, Aleksandrą Stulginskį ir dr. Kazimierą Grinių ir prisiminti antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje stipriausiai pasireiškusių poetus — Bernardą Brazdžionį, Antaną Miškinį ir Joną Kossu — Aleksandravičių, tremtyje pasivadinusį Aisčiu, — ir turėtume dviejų šimtmečių lietuvių kultūros ir tautos istoriją.

Tačiau tokie schematiški vardų trijulės rėmai, kad ir kaip jie gali būti reikalingi ir naudingi mokyklinei didaktikai, toli gražu nepaprėpia visumos. Viena, istorijai tikrai priklauso ir kariuomenė, o jos atstovas čia nepaminėtas nė vienas. Akylesnis skaitytojas bus pastebėjęs, kad ir profesorių trijulės trūko ir vyskupų. Įprastos trijulės formos atsisakė ir naujosios Lietuvos Plutarchas — kan. Mykolas Vaitkus, rašydamas atsiminimus apie žymesnius Lietuvos vyskopus. Paminėti vertus jis surado keturis ir išleido knygą „Keturi ganytojai“. Panašiai yra ir su trijų vyresniosios kartos moterų rašytojų vardais. Kas yra nors šiek tiek arčiau susipažinęs su lietuvių literatūra, tas žino, kad vyresniosios kartos moterų rašytojų buvo ne trys, bet gerokai daugiau. Pirmiausia, po Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu glūdi dvi seserys Ivanauskaitės — Sofija Pšibiliauskienė ir Marija Lastauskienė. O minint tas keturias rašytojas, būtinai reikėtų neužmiršti ir penktosios — Gabrielės Petkevičaitės-Bitės. Nepriklausomosios Lietuvos gimnazi-

joms skirtajame lietuvių literatūros vadovėlyje dar buvo minima šešta vyresniosios kartos rašytoja — Malinauskaitė-Šliūpienė, pasirašinėjusi Eglės slapyvardžiu.

Kalbant apie moterų reikšmę lietuvių kultūros istorijoje, verta įsisąmoninti, jog tikroji moters reikšmė nebūtinai sietina su tuo, kad ji ką nors padaro savo vardu. Juk ir vaikų išauuginimas ir išauklėjimas ir vyrų įkvėpimas dideliems darbams yra nepaprastos reikšmės dalykai. Pastarąjį momentą išryškina R. Mikšytė savo veikale „Antano Baranausko kūryba“, iškeldama Karolinos Praniauskaitės vaidmenį. O kuris gi lietuviško rašto mėgėjas nežinotų dar nebaigto rašyti lietuvių literatūros skyriaus „Maironis ir moterys“? Kad nenukryptume nuo temos, o tik paryškintume teiginį, jog bet kokia schema — šiuo atveju „cherchez la femme“ — neapprėpia tikrovės, Maironio atveju priminsime tik tiek, kad „P. Urbonavičius tarpininkavo spausdinant „Apsakymus apie Lietuvos praeigą“ (V. Zaborskaitė, Maironis, 48 p.). O tas P. Urbonavičius yra ne kas kitas, kaip vėlesnis Telšių vyskupijos generalvikaras. Tačiau nėra abejonės, kad didelę dalį Maironio poezijos yra įkvėpusios moterys, kaip antai: Kretingos grafaitė Marija Tiškevičiūtė arba ir Krekenavos klebonijos šeimininkė, kl. Kazlausko pusseserė Apolonija Petkaitė. Gal čia verta prisiminti, kad poetas savo testamente įrašė ir antkapyje iškalti prašė posmą iš „Raseinių Magdės“:

Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,

Jau nebekelsis ant balso varpu
Ir, ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos, bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų!

Juk, pozityviai žiūrint, visa ta Maironio senelio papasakota ir poeto perkurta „Raseinių Magdės“ istorija yra ne kas kita, kaip taurių vyrų širdyse dešimtmečiais išnešiotas kilnios lietuvės moters ilgesys.

Tokia kilni, tvirtavalė ir kūrybingai darbuoti ir buvo Marija Pečkauskaitė - šatrijos Raganą. Pirma prisiminsime keletą jos raštuose įamžintų lietuvių kultūros vaizdų, o tada nors trumpai bandysime nustatyti rašytojos ir auklėtojos vietą tos kultūros istorijoje.

Pirmoji knyga, kuri mums šia proga rūpi, būtų „Lietuvos senovės istorijos pasakos“. Tie 17 senovės Lietuvos paveikslų, tur būt, tam ir pavadinti pasakomis, kad griežtų istorijos mokslo duomenų ten neieškotume. Bet visa eilė tų pasakojimų neveltui buvo kartojama ir nepriklausomos Lietuvos ir tremties lietuvių skaitymų knygoje, kaip neatsitiktinai jos uždraustos dabartinės Lietuvos cenzorių. Visos tos pasakos dvelkia gilia gimtojo krašto meile, o kai kurios iš jų, kaip Vidėvūtas ir Birutėnas, Živilė, Mergelė karžygė, ir šiandien skaitytoją tarytum raginte ragina pasekti kilniais senovės lietuvių pasiaukojimo pavyzdžiais Lietuvos laisvei ir jos vaikų gerovei. Gal geriausiai pavykęs pasakojimas yra „Mergelė karžygė“. Juk savo gyvybės auka išvaduodama iš kalėjimo Vytautą, ji nulemia visą tolimesnę Lietuvos istorijos eigą.

Dar labiau minėtinas stambiausias Šatrijos Raganos - Marijos Pečkauskaitės veikalas „Sename dvare“. Tas veikalas yra jau vertintąs daugeliu požiūrių. Kai kas tenai nori matyti bajorijos luomo Lietuvoje gulbės giesmę. Dr. Jonas Grinius šitame veikale atrado lietuviškojo romantizmo viršūnę. O man regis, kad „Sename dvare“ galėtume pavadinti ir XIX amžiaus lietuvių kultūros vaizdais, parašytais beletristine forma. Juk vienas senas bajoras keliais sakiniais labai taikliai nusako pagrindinę žemaičių kalbos sunykimo priežastį bajorų šeimose: tai lenkiško Vilniaus universiteto kontroliuojamos mokyklos XIX a. pirmojoje pusėje. O kai universitetas po 1831 m. sukilimo buvo uždarytas, tai tą lenkinimo darbą per vidurines mokyklas Lietuvoje ir toliau varė mokslo apygardos lenkiškai nusistačiusių valdininkų patvarkymai ir tų patvarkymų vykdymų kontroliavimas. „Atmenu aš“, leidžia Pečkauskaitė papasakoti senam bajorui, „kad dar mano tėveliai tarp savęs kalbėjos žemaitiškai. Tik mus, vaikus, liuob, vienu kitu lenkišku žodžiu prašnekins ir poterių mokė lenkiškai. O paskui, kaip nuvažiavau mokytis į Kolainius, tai jau vien lenkiškai. Ten jau, liuob, panie dzieju, žemaitiškai neišsižiosi. Tuoju „chlop! chlop!“ Ir namo sugrįžęs, nenorėjau būti chlopu, ir su tėvais vien lenkiškai tešnekėjau, panie dzieju.“ (Sename dvare, 336 p.). Nors prabėgomis prisiminsime, kad Kolainiuose vienuolių karmelitų apie 1807 metus buvo įsteigta vidurinė mokykla — gimnazija, kuri, kaip ir kitos panašaus tipo mokyklos, buvo pa-

vesta griežtai anuometinio Vilniaus universiteto kontrolei ir išsilaikė iki 1835 m. O kad ji išugdė ne tik žemaičių kalbą metusius bajorus, bet ir lietuviškos kultūros darbuotojų, gali priminti kad ir Lauryno Ivinskio pavyzdys.

Nežinia, ar iš tikro dar daug buvo likusių tokių žemaičių bajorų, kaip „Sename dvare“ bočelis. Nežiūrint visokių mokslų ir naujų vėjų, jis sugebėjo išlaikyti gimtojo krašto kalbą. „Bočelis mėgsta žemaitiškai kalbėti, su tarnais niekados kitaip nekalba.“ (Sename dvare, 79 p.).

Juozas Tarvydas savo darbe apie Šatrijos Raganos „Viktutės“ šaltinius nurodė, kad „Sename dvare“ žydas Šmulka yra istoriškas asmuo. Atrodo, kad tas pat tinka ir „Sename dvare“ bočeliui. Lenkų kalba ir kultūra neaplenkė nė jo. Kai jo anūkėliai atvažiuoja su tėvais į svečius, turi jam lenkiškų dainelių padainuoti. Bet po dviejų lenkiškų jis „liepia dainuoti Birutę.“ Ir ne tik anūkams Birutę dainuoti liepia, bet dar ir pats pritaria. Be to, tas bočelis „turi savo bibliotekoje vyskupo Valančiaus, savo bičiulio, knygų, su jo paties parašais, dažnai varto žemaičių Vyskupystę“.

Neužmiršta M. Pečkauskaitė „Sename dvare“ parodyti ir tą bajorų santykių su liaudimi pusę, kuri nuo Žemaitės iki Jono Marcinkevičiaus lietuvių literatūros buvo nutylėta. „Snūsterėjęs bočelis (po pietų) visą laiką lig vėlyvo vakaro sėdi įsikasęs į knygas. Bet dažnai jį trukdo. Ateina kambarinis ir praneša žmogų atėjus su reikalu. Tuomet bočelis susiraukęs eina į kredensinį kambarį, visą kelią murmė-

damas, kad jam neduoda ramybės, niekados neleidžia paskaityti, ir įėjęs kuo mieliausiai klausia:

— Ką pasakysi, dūšele?

Vienas nori lentų grabui, kitas rugių sėklai, trečias pritrūko duonelės. Bočelis kantriai klauso jų ilgų kalbų, duoda įsakymą visus patenkinti, o pats grįžta prie knygų.

Knygų bočelis turi visą eibę.“ (Sename dvare, 75 p.).

Tarp tų knygų yra ir tokių, kurios šiandien spėjo tapti didžiule bibliografinė retenybe. Kai „Sename dvare“ Irusia bočeliui padeklamuoja kelias dešimtis „Pono Tado“ įžangos eilučių, senukas taip susižavi, kad anūkei už tai padovanoja „mažą, ketvirtainę, seną, žalsvu apdaru knygutę.

— Štai duodu tau trumpą Lietuvos istoriją. Kaip tik tinka tau. Veizėk, gerbk ją, atvažiavęs pas jus, visados kontroliuosiu, kur ji yra ir ką su ja darai. Mokykis iš jos atsidėjusi, aš egzaminuosiu, turėsi be klaidos man atsakinėti. Kiekvienas žmogus turi gerai žinoti savo šalies istoriją.

Pabučiavau bočeliui ranką ir, praskleidusi lapelį, pamačiau žodį: Kukuvoitis. Nusijuokiau.

— Koks juokingas vardas Kukuvoitis! — nusistebėjau.

Bočelis suraukė kaktą.

Kas čia juokinga? Tik kvailiui viskas juokinga. Išmintingas ir doras žmogus turi kalbėti ir mąstyti apie savo protėvius su didžiausia pagarba. Jei juoksiesi, aš būsiu priverstas atimti knygele.

— Aš nesijuoksiu, bočeli... Aš taip tik iš pradžios... — teisinausi sugėdinta.

Knygelė atrodė man dabar kažkoks šventas daiktas. Su didžiausia pagarba apvyniojusi su popieriuku, įdėjau į mūsų lagaminą... (Sename dvare, 77 p.).

Gal šitoje — tikriausiai lenkiškai — vaikams parašytoje Lietuvos istorijoje, kurią „Sename dvare“ bočelis padovanojo Irusiai, ir glūdi pagrindinis „Živilės“, „Mergelės karžygės“ ir kitų „Senovės Lietuvos istorijos pasakų“ šaltinis. Ir kartu paaiškina, kodėl tokių pasakų nepapasakojo nei Žemaitė, nei Lazdynų Pelėda, nei Bitė - Petkevičaitė. Juk lenkiškai skaityti ir jos visos mokėjo.

Kaip Vestfalijos krašto rašytoja Annette von Droste - Huelshoff, taip ir M. Pečkauskaitė gerai pažino gyvenamojo laiko kunigų gyvenimą ir vaizdžiai aprašė vieną tokį, kokių anais laikais buvo daugelis. „Sename dvare“ net devyni puslapiai paskirti klebonui (Sename dvare, 44-52 p.). Labai įdomiai paliestas ir celibato klausimas. Nėra, rodos, pasaulyje tokio daikto, kuris galėtų sujaudinti kleboną: nei didžioji politika, nei pavogtas geriausias arklys su brikeliu, nei kandžios kaimyno p. Narmanto pastabos apie kadaise smuklėje praleistą naktį prie žaliojo staliuko. Bet kaip. Narmantas pagaliau užklausia:

— O ar atmeni tą gražiąją žydelkėlę, kuri mums tarnavo, kaip meilinais jai?

Ūmai klebonas smarkiai sujudėjo kėdėje ir, mušdamas kumštimi per stalą, sušuko: (originale lenkiškai)

— Liaukis, galgone! Liaukis, galgone!“
(Sename dvare, 50 p.).

Rašytoja čia diskretiškai padeda tašką ir palieka pačiam skaitytojui spręsti, ar klebonas čia supyko iš pedagoginės atsakomybės, kadangi p. Narmanto blevyzgų klausėsi ir maži vaikai, ar jis ir senatvėje dar nebuvo užmiršęs tos gražios žydelkaitės vaizdo.

* * *

Vienas įdomiausių lietuvių kultūros galerijoje M. Pečkauskaitės pristatytų paveikslų yra knygnešys Levanarda. Jo lūpomis M. Pečkauskaitė išsprendžia ir klebono vaizde užkliudytąjį celibato klausimą. Kai „Sename dvare“ ponas ima kartą jį vyriškai erzinti, „kodėl jis nevedęs, kad jau seniai esąs laikas, jau jis prажilęs, paskui niekas jo nebenorėsias“, ir perša jam vieną ir kitą merginą, tada knygnešys, šiaip mėgstas pajuokauti, šį kartą rimtai paaiškina:

„Žanytijs aš niekumet nežanysious. Mata, poneli, vijnam žmogu skirts toks gyvenims, kitam toks. Mun ženatvė nėra skirta. Iš vijnos pusės veizant, muna darbs pavojings, ale, būdams vijnc pats, aš to pavojaus nebijau, esu tam pasišventęs ir dirbu. Vo kap tik atsi-ras pati, vaika, kad tik bus didelis prisirišimas, veizėk, tučtuojau aš ir būsiu bedrebąs dėl sava kaile. Aš tun gera numanau. Bet aš ne tik dėl to. Iš untros pusės veizint, tas muna stonc kap ir aukštesnis. Žinoms, ir moterystės stonc yra švents — juk pats Jėzus Kristus buva vestuvė-se Galilėjos Kano — ale vis, rodos, arčiau gy-volelių. Vo aš, kad ir menks žmogelis būdams,

nemokyts, vo dėlto, bedrožinėdamas sava šventousius, apmisliju anų gyvenimą ir noru kap nors vis arčiau pri anų.“ (Sename dvare, 66-67 p.)

Tas knygnešys Levanarda ne tik šventas statulėles — paties išdrožinėtas! — vežinėja pardavinėti, ne tik maldaknyges, kantičkas ar geras knygeles, bet kartu yra ir savotiškas misijonierius. „Sukrovęs atgal savo prekes, Levanarda ima pasakoti šeimynai. Kalba ir apie šv. Istorijos bei šventųjų gyvenimų atsitikimus, ir apie tai, ką yra išskaitęs kitose knygo-se ir pats begyvendamas prityręs ir sugalvojęs, — viską taip gražiai, sklandžiai taikydamas žmogaus gyvenimui ir nurodydamas, kaip kiekvienas turi gyventi. Lyg vanduo teka jo iškalba, o klausytojai klausosi įbedę akis į jo lūpas ir šnibžda kits kitam:

— Ne, ir kap unc gal tap nupasakoti nebū-dams kunigu!“ (Sename dvare, 65 p.).

Ypatingos reikšmės lietuvių kultūros ir karo istorijos lapą atskleidžia M. Pečkauskaitė, parodydama Levanardos prisirišimą prie arklio. Juk didžiųjų kunigaikščių laikais Lietuvos bajorai raiti pasiekdavo Doną ir Juodąją jūrą. Daugelio sužeistų karžygių gyvybę išgelbėdavo žirgas, išnešdamas juos iš kovos lauko. O liaudies dainose minimi dar ir tokie žirgeliai, kurie be raitelio parbėgdavę namo ir tokiu būdu — be žodžių ir be rašto — duodavę žinią, kad sūnus, brolis ir bernužėlis krito tolimoj šalėlėj. O „Sename dvare“ Levanardai daugelis senovės bajorų galėtų pavydėti, kaip jis moka apsieiti su savo arkleliu. „Išlipęs iš vežimėlio, Levanar-

da žengnojasi, dėkodamas Dievui laimingai atkeliavęs, paskui dėkoja arkliui, kad jį atvežė. Bučiuoja jam į aksomines šnerves, glosto kaklą, plakšnoja per sprandą, šluosto, valo, nesi-
liaudamas jį šnekinęs.

— Sakalėli muna, prieteli myliausis, dėku sveikas muni atvežęs. Par tava eiklias kojeles aš sėdėjau kap koks ponc. Tuoli važiuuom, Sakalėli, ale užtat atvažiuom į Užgirus“... Nesunku atspėti, kad tie Užgiriai ne kas kita, kaip Užvenčio dvaras, kuriame, vaikystėje atsikėlus iš Pavandenės, jaunystę praleido ir pirmuosius rašytojos bandymus pradėjo M. Pečkauskaitė. Užvenčiuose tėvas ir jai pačiai buvo paskyręs arklių, kuriuo laisvu laiku galėjo pasijodinėti kiek tinkama. Todėl ji taip meistriškai piešia Levanardos santykį su arkliu. „Sakalėlis klauso, ausis pastatęs tiesia į savo poną galvą ir taip žiūri, tartum kuo aiškiausiai suprasdamas kiekvieną žodį.“ (Sename dvare, 63-64; 296-297).

Knygnešio Levanardos gyvenimo kelias ir darbai neįtelpa į mažos mergaitės Irusios supratimo rėmus, todėl jo paveikslą M. Pečkauskaitė pagilina Mamatės užrašais. Ta proga nors kelios eilutės ir baudžiavai vietos atsiranda, kuri šiaip jau M. Pečkauskaitės beveik neužkliudoma. „Pasakojo jis kartą savo gyvenimo istoriją... Dar toukart tebebuva baudžiava, tamsta, poniteli, musiek, anos neatmeni. Sunki buva laika. Kur ponc gers, tai dar pusė bėdos, bet ir tam gerajam, turint visą valią, supykus, sunku buva besusivaldyti“. Nesusivaldė ir Levanardos ponas, kai jo mylimas arklys su-

sirgo, ir šoko baudžiauninko mušti, bet tas drožė atgal. Nežinia, katras katrą būtų užmušęs, jei nebūtų atbėgusi ponja ir vyrą nusivedusi šalin. Ponas daugiau baudžiauninko nei mušti puolė, nei nuplakti liepė. Bet atsikeršijo tuo, kad atidavė į rekrūtus. Tik čia Levanarda sunkiai susirgo ir todėl iš tada 25 metus trukusios tarnybos prieš laiką buvo atleistas. Namo pas „mamunelį“ sugrižo gyvas, pasveiko, bet sunkaus darbo dirbti daugiau nebepajėgė.

Nuo pat mažens jam labai tiko ir sekėsi drožinėti. Tad pradėjo dirbti šventuosius, šaukštus, varpsčius ir vežioti po atlaidus. O kai Tilžėje imta leisti žemaitiškas knygas, jis tuojuo pajuto, kad čia jo darbas. Ir pradėjo vaikščioti į Prūsus. „Tudu amatu tap puikia su kits kitu sutink, kits kitą rem. Vežu sau šventūsius į atlaidus, ir gana. Parodau urladninkou, je ciekavijas. Vo kits tavors tap gilia, kad unc né uostyti neužoud“.

Tačiau nežinia, kaip ilgai knygnešiui taip seksis. „Atsisveikindama su juo kiekvieną kartą mąstau, kad sveikintis gal jau mudviem nebeteiks. Juk kiekvieną valandą visokie žandarai ir urladninkai gali uždėti ant jo savo geležinę leteną“. (Sename dvare, 112-118)

Neužmiršta M. Pečkauskaitė knygnešių gadynės paveiksle pristatyti ir tų žmonių atstovą, kurie knygnešių auką įgalino, įprasmino ir praplėtė. „Sename dvare“ ponja Daugirdienė - Mamatė — parduoda vyro jai dovanotą aukso apyranę, — nors slepiasi nuo vyro, bet šis vistiek tai sužino, — o gautuosius pinigus įduoda knygnešiui. „Netrukus, nukeliavęs, ati-

duos, kur reikia. Džiaugiuos nors tiek prisidėjusi prie to švento darbo“. (Sename dvare, 118 p.).

* * *

Jeigu ieškotume grandies, jungiančios kultūros istorijos požiūriu kunigaikščių Lietuvą su tautiniu jos atgimimu, tai gal stipriausia grandis būtų Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Jis mokėsi Žemaičių Kalvarijoje pas vienuolius domininkonus, išaugusius ir subrendusius dar nepriklausomoje, kad ir unijinėje, ponų Lietuvoje. Jis didžiadvasiškai finansavo katalikiškų maldaknygių ir visokių knygų-knygelių spausdinimą Prūsiose. Jis bene pirmas pasiuntė knygnešius tų knygų iš Prūsų pargabenti. Be knygnešių neišivaizduojama ir tautinį atgimimą visoje Lietuvoje įžiebusi draudžiamoji spauda.

Iš to, kaip Marija Pečkauskaitė pasiryžo ir sugebėjo įausti į grožinius savo raštus — apysakas ir noveles — kultūrinio Lietuvos gyvenimo vaizdus, išryškėja ir jos pačios vieta mūsų kultūros istorijoje. Jeigu rašytojas imasi tikrovę ne vien „perfotografuoti“, kaip tai meistriškai yra dariusi Žemaitė, jeigu jis drįsta fabulai pasirinkti ne erotiką, ne kriminalistiką, ne fantastinius nuotykius, bet kultūros sritį, tai jis turi turėti neeilinį talentą ir įdėti daug darbo, kol kuklų kultūros darbuotoją iškelia į literatūros meno plotmę. Ar visuose raštuose M. Pečkauskaitė šitos pastangos gerai pavyko, čia jau būtų atskiras klausimas. Bet vien tai, kad M. Pečkauskaitė ar tik ne daugiau už visus kitus lietuvių rašytojus, bendralaikius

ir vélesnius, tų tyliųjų darbuotojų yra apvilku-
si beletristikos rūbu, užtikrina jai ypatingą
vietą lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje.

ALKANOS KELIONĖS KRYŽKELĖSE

Kai baigiau skaityti „Alkaną kelioną“, man pasirodė, kad stoviu prieš žioruojantį vitražą. Ne Chartres katedroj ir ne St. Denis abatijoje, bet gūdžioj Gardino vitražų liejykloj, kurion kadaise pats Bradūnas buvo mus nuvedęs savo „Devyniose baladėse“. Aukštos, niūrios sienos, aplinkui šaltis ir drėgmė; kampe teberusena žaizdras — stiklui lydyti ir švinui tirpti. Nėra gizelių nei cecho brolių, tik vienui vienas ir labai tylus liejikas, paskendęs savo minčių dialoge:

Tebūna mano siela stiklas...

Tebūna mano sąnariai švininiai...

Tu būki Meisteris

Garsiųjų Gardino dirbtuvių,

Kuris užtikrintai ir neskubėdamas

Stiklą tirpina.

Ir štai, dabar aš stoviu — šaltose Gardino dirbtuvėse, prieš naują vitražą, kurį ištvermingas meisteris, kantriai ir neskubėdamas, nuliedino, žvarbiam atodreky atpūsdamas rankas.

Žiemos saulėlydis žaidžia vitražo briaunom. Nuo jo atšvaitų raudonieji stiklai paplūsta sopuliu, kaip žaizdos. Patamsėja net švelnus mėlynumas, o žalieji, pastoraliniai tonai — pereina į plytinę sausrų vėjo spalvą, kur egzodo poetai, kaip kaktusai dykumoj, kaip erškėčiai — „žydi skaudžiais purpuriniais žiedais“.

Kai tavo ir mano širdį
Įdurs eilėraščio spyglis,
Neverkim —

Tačiau tikroji drama sukaupta ne spalvų aštrume. Vitražą valdo sunkios švino gyslos, jungiančios visus stiklus į vieną vaizdą. Jei, atokiau paėjęs, prisimerksi ir pažvelgsi į figūrą, kuri susidėsto iš juodo švino jungčių, atpažinsi sielvartingą Lietuvos veidą ir nevilty į dangų iškeltas rankas, nes „Alkana kelionė“ pirmiausia yra knyga apie šiurpią nelaimę, kuri ištiko lietuvių tautą.

Tada, mielas skaitytojai, ir tavo ir mano širdį įdurs ne kurio nors paskiro eilėraščio spyglis: mus pervers viso kančių vainiko spygliai.

Vargiai tada mudu ištersim neverkę.

Stovėdamas prieš „Alkanos kelionės“ vitražą, rodos, staiga perpratau, kokla gūdi tamsa supa ir Lietuvą, ir išeiviją, ir kaip beviltiškai nyku šiose šaltose Gardino dirbtuvėse.

Kaip, kada, iš kurios pusės atėjo nelaimė? Į tėviškę Bradūnas naujoje knygoje tiesiogiai sugrįžta tik vieną kartą — eilėraštyje apie

darbymečio metu paliktą duoną. Jis prasideda motinos nujautimu: „Mano rankos, jaučiu, daugiau šilto raugo nelaimins“. Pievoj suklūsta arkliai; juos išgirdęs, tėvas sustoja ir, rankom prisidengęs akis, žiūri į mėlyną toli, iš kur — artėja, artėja nelaimė.

Nuo to laiko prasideda kelionė. Vėjiniai malūnai numojuoja kalvom, tėviškės peizažas paskęsta vidury liepsnų; lieka tik mažas laukų grūdas, atsargiai daiginamas delnuos:

Būk man komunija ir duona,

Ir alkanam pluta...

Taip, kelionė alkana, nes to vieno grūdo turi pakakti — ir alkiui ir troškuliui numalšinti. O kelio galas neužmatomas. Todėl to vieno, vienintelio grūdo turi pakakti metų metams. Neveltui Bradūnas įrašo liaudies dainos moto: iš vengrų žemės sugrįšim tada, „kai sausos lazdos sužaliuos, kai žydės akmenėliai“.

Skaldydamas stiklą vitražui, Bradūnas daugelį sykių susimąsto ties pačiais savo darbo įrankiais: ties raide, ties žodžiu — ties poezija.

Eilėrašty „Raidės gimimas“ poetas prisiminimais grįžta vaikystėn, kai raštaženklis šifras jį traukė ir masino savo paslaptim. Nors priglautum ausį prie knygos, raidės tyli. Tačiau kiek nuostabių istorijų jos papasakoja garsiai skaitančiam tėvui! Tik vėliau mokyklos lentoj įrašytos dvi pasikartojančios raidės „M“ ir „A“ pirmą kartą prašneko. Jos ištarė žodį „Mama“ ir liko amžinai gyvos karštoj širdy.

Tai mylimos raidės. Tai gintarinio stiklo skeveldros, nušviečiančios vitražą. Prie jų

glaudžiasi kontrastingų spalvų nuolauža —
eilėraštis apie žudomas raides:

Barbarai bijo raidės:
Teisyno degintam moly,
Maldos pergamente,
Eilėraščio knygoje...

Barbarai raidę nužudo ir įmeta ją į ugnį!
Tamsus švino latakas užlieja šviesaus stiklo
briauną. Toji skaudi linija dar aštriau užbrė-
žia dominuojančią vitražo figūrą. Sekanti
stiklo nuolauža yra skaisčiai raudona: nužu-
dyta raidė atgyja! Lyg mitologinis paukštis
Feniksas, ji —

Kyla liepsnų sparnais
Ir nusileidžia
Kalėjimo sienoje
Laisvę šaukiančiu įrašu.
Barbarai dreba prieš raidę.

Ir vėl vitražo liejikui reikia švino — juo-
doji figūra dar labiau ryškėja.

O, barbarai, jūs esat tie patys, kurie
kapuos iškapojot Vinco Kudirkos antkapį.
Kūjais kapojot raidę po raidės, kad jos niekad
nesudėstytų žodžių: „Tegul saulė Lietuvos
tamsumus prašalina“.

Taip lydosi vitražo vienybėn stiklo blizgė-
jimas su tamsiom švino gyslom, tokia yra
„Alkanos kelionės“ konstrukcija.

Po raidžių misterijos Bradūnas atsikreipia
į žodį ir jam išpažįsta savo tikėjimą:

Pradžioje buvo žodis.
Ir žodis buvo poezija,
Kupina branduolinės jėgos...

Žodis yra ir pradžia ir atbaigimas. Ir

raktas ir formulė, kuri gali pajudinti slėpinimą elementų jėgą — gali ir jungti ir skaldyti.

O aš noriu žodį atrišti,
Laukinį, karštą, pirmą,
Kad jo branduolinė jėga
Tau būtų ramybė staiga.

Po ilgos kelionės žodžių našta vis sunkėja; jie guli po širdim, lyg akmenys. Bet juos reikia šūktelti beveik negirdomis, ir žodžiai keliai, bėga, pralenkia ir palieka tą, kuris juos pažadino. Kol toliumoj, jau nepasiekiami, jie patys ima kurti ugninius pasaulius. Koks svaigulingas ir drauge gąsdinantis procesas yra kūryba!

Palauk! Tu žariją dar gyvą
Kūdikio burna imi.

* * *

Liudydamas savo ištikimybę lyrikai, Brūdūnas pirmajam knygos skyriui duoda intymų vardą — „Laiškai poezijai“. Jos atokaitoj net nukraujavusi širdis, tartum rudens laukuose tuštėjanti varpa, tebėra šilta, kaip žemėj grūdai.

Poezija jį atvedė fantastišką vitražų liejyklon, įdavė Gardino dirbtuvių raktus, įpūtė liepsną ugniakure ir pažėrė ant grindų margaspalvių stiklų: „Tu būki meisteris — tirpyk, lydyk, dėliok, mastyk. Galvok apie gyvenimą, apie varganą, bet vienintelę buitį — rašyk, kad esi kaip žolė, išikibusi į šaligatvio plyšį: nors užminta, nors vystanti, pakilsi ir vėl, kai tave apkris rasa... Galvok apie mirtį, apie žalvarinę kaukę, nukaldintą ledo kalvėj; rašyk, kad esi

kaip drachma — po daugelio metų numizmato ranka ištrauks tave iš smėlio, atsargiai vartys delne ir ieškos vertės „akimis Egipto katės“.

Galvok poezijos mastu, galvok amžinuoju mastu.

Nors pavargsi, šviną tirpydamas ir stiklą skaldydamas, tačiau šaltos sienos neužstos tau kelio į tėvynę: nusilauši poezijos šaką, išdrožinėsi lazda eilėraščiais ir pasileisi kelionėn. Pasieksi girią — rasi jos glūdumoj „spindintį kraujo lašą“.

Taip atsako į poeto laiškus Poezija.

Kartais, po sunkios darbo dienos, širdis kaip saulė — nori pažaisti. Tąsyk meisteris pasiima sidabriškai geltonų stiklo dažų — „das Silbergelb“, vitražinį „jaune a l'argent“ — ir giedra lyrika nutapo atvangos akimirkas. Vos tik jis stumteli poezijos plaustą nuo kran-to, lengvai, lyg plunksna volungės, nupuola laimės valanda. Dvidešimt po keturių, šešėliai veik neilgėja. Rudens popietė tokia rami, kad norisi pūstelti vėją. O kai ima temti, gera pa-ilsėti, pasiguldžius mėnulį šalia.

Bet jis ima blizgėti,

Jis ima upėn byrėti

Sidabrine bangele.

Tiktai šie giedri eskizai (ir netgi gana tolimai) riša dabartinį Bradūną su ankstyvomis jo idilėmis (taip kadaise Bradūno eilėraščiai buvo vadinami). Nuo to laiko poetas tiek pasikeitė, kad jį sunku atpažinti. Jo kūrybos apimtį praplėtė ne vien kaskart vis kitur atkasama tematinė rūda, bet ir tolydžio vis stiprėjanti ranka — naujų temų krūviui pakelti ir meniškai transformuoti.

Gal šioj vietoj būtų įdomu stabtelėti ties poezijos antologija „Žemė“, kurios 25 metų sukaktis buvo neseniai paminėta. Antologijos dalyvius dr. Juozas Girnius aptarė knygos įžangoj. Kalbėdamas apie Bradūną jis tarsį prieš skaitytojus aiškinosi, tvirtindamas, kad Bradūnas nėra pripuolamai antologijon užklydęs, ir pakartotinai brėžė: „... ir jis artimas savo kartos kūrybinio kelio draugams. Panašiai yra ir su Bradūno poezija: idėjinga ir ji... nors ir ne problemų, bet idėjų poetas yra ir Bradūnas (mano pabr. K. V.)“.

Lyg kilnioj eisenoj būtų nešamas „Žemės“ manifestas — problemų, idėjų bei metafizinių gelmių žėrintis baldakimas, o Kazys Bradūnas nespėtų žengti koja kojon su kitais šauniais nešėjais. Dr. Girnius buvo atlaidus: nors tąsyk bene jam atrodė, kad iškilmių „kamžėlė“ Bradūnui per plati, jis poetą gynė: „O, bet juk neša ir jis, žengia ir jis, gali ir jis!“

Įspūdingas buvo baldakimas, įspūdingi buvo ir jo nešėjai. Tačiau likimas taip lėmė, kad šiuo metu įspūdingiausiu nešėju liko Bradūnas. Jei kiti „Žemės“ poetai su dideliu efektyvumu apdainavo pirmąsias tėvynės praradimo žaizdas ir pirmuosius išeivio sopulius, Kazys Bradūnas ištvermingai žengė su mumis visu keliu: sukandęs dantis, kaip ir mes visi. Matė, jautė, mąstė, verkė, džiaugėsi, krikštijo, laidojo ir — augo drauge su mumis.

Bradūnas yra labai aktualus poetas. Jį jaudina ši diena. Net ir pilkiausia dabarties iškarpa. Štai, tavernos tarpdury stovi palinkęs Ginkus ir kviečia užėiti. Poetas su liūdnu

šypsniu stebi, kaip jaunimėlis bejėgiškai gano eilėraščius po rugieną; kaip beviltiškai plasnoja, auštyn nepakildami, laureatai.

Labai paprastom priemonėm sukurtas ilgesingas eilėraštis apie kelionę Indianos greitkeliu. Pro šalį bėga namų ir medžių siluetai, prasikala pirmoji žvaigždė — štai, ten jau blizga Alvito ežeras! „ — Tėte, tu vėl buvai prisnūdęs“.

Į šią kategoriją įsirikiuoja ir „Prierasas prie sovietinio laureato turistinio eilėraščio“ — daugiau skaudi, negu ironiška replika raudonajam „buržua“, kurio kapšy skamba trisdešimt trys sidabriniai.

Knyga taip organiškai suaugusi su Lietuvos tragedija, kad net tie eilėraščiai, kuriuose poetas tiesiogiai nekalba patriotinėm temom, ištrykšta lyg šakos iš to paties kamieno. Juk nereikėtų rašyti nei apie raudonąją „buržua“, nei apie kelionę Indianos greitkeliu, nei apie egzodo poetus, jeigu tėvynė būtų laisva. Kitaip sakant, švino figūra dažnai apsprendžia ir patį stiklų pasirinkimą — paskirų eilėraščių tematiką. Nekalbant apie tamsius šešėlius, kuriuos Lietuvos praradimas teikia viso vitražo stiklų žėrėjimui.

Todėl „Alkana kelionė“, mano manymu, yra viena patriotiškiausių mūsų raštijos knygų.

Tiesiogiai patriotinėm temom kalbėti — jautriai, nemeluotai, pagauliai ir drauge meniškai — nėra lengva. Daug šaunių Pegasų, skriedami tuo keliu, yra atsimušę į akmenis ir apvertę auksines lyrikos vežėčias. Tuo tarpu

Bradūnas kaip tiktai patriotiniais eilėraščiais dažniausiai pasiekia pačią medžio šerdį.

Net tokia, sakyčiau, proginė tema, kaip Romas Kalanta, tampa vienu puikiausių šios knygos brangakmenių. Tai tarsi testamentiniai jaunuolio žodžiai, kuriuos Romas Kalanta taria jau gruzdančiom lūpom, ugnies komunijos apėlgoj:

Degančiom rankom jums dalinu

Kiekvienam po žariją.

Nebijokit ištiesti delnų —

Tegu žaizda neužgyja.

Trys intensyviai parašyti posmai, lyg trys deglai, veja vienas kitą ir vienas kitą sudegina ugnies ir dūmų kulminacijoje, kur staiga viskas nuščiūva. Tiktai „viršum Kauno ir Nemuno skraido dvasia, nepasiekiamą jokia kulka“.

Bradūno patriotinės eilės nėra patetiškos. Jos turi savy daug sukauptos jėgos, beveik likiminio svorio. Eilutės dažnai trumpos, intuityvios.

* * *

Jeigu ieškočiau „Alkanai kelionei“ muzikinio palyginimo, sakyčiau, kad dvyliktoji Kazio Bradūno knyga, jo „Opus Dvylika“ — yra koncertas violončelei ir orkestrui.

Ar knygos tonacija minorinė, ar elegiška? Daug daugiau — ji verlančiai skaudi. Ypač tose vietose, kur visai nutyla smuikai, fleitos ir obojai, kur lieka vien mušamieji, vien fatališkas būgnų dundėjimas, o virš jo — sielvartinga violončelė veda šiurpią savo temą.

Taip, pagrindinė koncerto tema šiurpi. Ją anksčiau lyginau su vitraže iškylančia švino linijų figūra.

Koncertai tik retais atvejais būna pajvainami Scherzo žaismu. Bradūno koncertas, „Opus Dvylika“, savąjį Scherzo turi. Tai skyrius, vardu „Vėlnių sekstetas“. Nors šie eilėraščiai įrodo poeto tematinį versatilumą, tačiau gal fagotų ir klarnetų išdaigingas interliudas būtų geriau įsikomponavęs kurios nors kitos knygos visumon?

O dabar pažvelkim į koncerto pabaigą ir pasiklausykim mušamųjų, kuriais prasideda „Kryžių kalno“ skyrius.

Baisi diena, šventvagiška diena. Švento kryžiaus, švento ažuolo medžio nukirtimo diena. Diena rūsčio ir teisimo. „Dies irae, dies illa“.

Nors poetas tariami labai santūrus, tačiau liaudiški prakeikimo žodžiai taip įkomponuoti, kad, rodos, juos kartoja tūkstančiai siaube šnabždančių lūpų: „Ranka nudžius“...

Ir štai, kryžius nukirstas! Pasigirsta violončėlė, tarsi raudotoja:

Guli, guli plikas kalnelis

Vidury Lietuvos.

Tada vėl ima dundėti mušamieji. Įtampa pasiekia išpūdingo dramizmo, vienas po kito griūva beveik apokaliptiniai vaizdai: aplinkui pajuda akmenys, saulė dienovidy sustoja, upės susipina kilpom, miškai pavirsta žarijom. Tai ataskaitos valanda, kai istorija atkasa paslėptą kirvį ir paduoda Teisėjui.

Bradūnas lietuviškuosius kryžius tiek suasmenina, kad jie vienas su kitu susišaukia pasaulio platybėse — kryžių slaptažodžiais. Išgirdę kirviais skaldomo brolio šauksmą, kry-

žiai traukia per Lietuvą, lyg graudi minia. Ir Lietuva, savo kančios apoteozė, sėdi karališkame soste ant Kryžių kalno, o iš kiekvieno nukirsto kryžiaus kelmo lapoja gyvi ūgiai.

Kartais Bradūnas rašo taip, kad jo eilėraščius galėtum palaikyti kūryba, slaptai atplasnėjusia iš pavergtos tėvynės. Ši išpūdi suteikia ne vien tematika, bet ir pati poeto laikysena. Praėjęs kančios katarsį, žmogus kartais esti apdovanojamas kažkokia skaudžia ramybe.

Valandėlei sustokim ties eilėraščiu apie lietuvių kapus Sibire.

Šiaurės liepsnoj dega taiga. Kai atsiskleidžia eilėraščio uždanga, scena tuščia. Nėra jokio žmogaus. Tik lėtai plevena juodi vanagai ir kapai, desperatiškai išsikibę į kryžius, jų nepaleidžia. Tačiau dramoj labai aiškiai dalyvauja neregimi veikėjai — tie, kuriems „žydi gelė kruvina amžinybės delnuos“. Skyriaus vardas — „Prisikėlimo kapai“.

Tai mistiška buveinė — mirusiųjų, gyvųjų ir dar ateisiančiųjų bendra tėviškė. Prisikėlimo kapai yra tokia visuotinė tautos širdgėlos vieta, kad juos perveria ir šauksmas tų, kurie svetur metų metais laikosi, lyg skęstantys — vien už gimtinės dūmo, vien už išplėštų su krauju šaknų. Kapus lanko liaudies dainų saulė; ji sušildo tuos, kurie rankomis kelia iš po žolės širdį į žerintį dangų. Niekur kitur, tik šioj mistiškoj vietoj gali įvykti ir Lietuvos prisikėlimo apeigos:

Žeriu nuo tavo karsto
Gimtinės žemės sauja,
Užpiltą per anksti.

Kelkis!

Kūną ir kraują

Saulė atnašauja,

Kad būtum vėl jauna,

Kad būtum vėl skaisti.

Du eilėraščius „Prisikėlimo kapuos“ poet-
tas pradeda beveik tuo pačiu užtikrinimu:

Tavęs neužkasčiau

Į sausą kopų smėlį...

Tavęs nepalikau,

Ir meilė ta pati...

Rodos, ir mes drauge su juo, knygą
užversdami, norėtumėm pakartoti:

Tavęs neužkasėm,

Tavęs nepalikom, ir meilė ta pati.

* * *

Baigiant šias impresijas apie naująją
Kazio Bradūno knygą, norėtusi poetui palin-
kėti šviesios kūrybinės ateities, nes „Alkana
kelionė“ pasiekė poezijos mylėtojus jo šešias-
dešimties metų sukaktuvių išvakarėse.

Knyga skoningai išleista, įrišta į kietus
mėlynos drobės viršelius; ją puošia Vytauto O.
Virkau sukurtas trijų spalvų aplankas.

Kazys Bradūnas, ALKANA KELIONĖ. Grafika: Vytau-
tas O. Virkau. Išleido ATEITIS, 1976. Literatūros serija
Nr. 13. Spaudė „DRAUGO“ spaustuvė. 120 psl. Kaina
6. dol.

**PLUOŠTAS BIOGRAFINIŲ ŽINIŲ APIE
PROF. PRANĄ SKARDŽIŲ**

Per aspera ad astra!

1975 m. prieš Kalėdas pasiekė mus skaudi žinia, kad mirė JAV gyvenęs kalbininkas profesorius Pranas Skardžius.

Po jo mirties mūsų išeivijos spaudoje pasirodė straipsnių, kuriuose buvo iškelti prof. Prano Skardžiaus nuveiktieji darbai mūsų kalbai, bet šen bei ten buvo užsiminta apie jį ir kaip asmenį: jam stigę socialumo, tokio būdingo aukštaičiams; jis buvęs šaltas, nedraugiškas, užsidaręs.

Kadangi esu tolima Prano Skardžiaus giminaitė, taip pat gimus ir augus Subačiuje, norėčiau pateikti žinių apie jo būdą, tam tikrų gyvenimo sąlygų suformuotą ankstyvoje jaunystėje, o taip pat nušviesti tas kilniasias jo būdo savybes, kurias žino tik jo artimieji.

Visų pirma norėčiau pradėti pasakojimą nuo Prano Skardžiaus motinos Elenos Markevičiūtės - Skardžiuvienės. Ji gimė Surdegyje vadinamųjų karališkųjų ūkininkų šeimoje. Jos tėvas Markevičius buvo vienas turtingiausių ten ūkininkų. Kitas turtingas Surdegio ūkinin-

kas buvo Juška. Jie abu buvo vedę seseris. Mano senelė, Juškų duktė, mėgo pasakoti apie savo vaikystę ir jaunystę Surdegyje. Markevičiai ir Juškos buvę pagarsėję visoje apylinkėje kaip dainininkai, pasakoriai ir „štukoriai“.

Elenutė Markevičiūtė neturėjusi gero balso dainuoti, bet jos atmintis buvusi nuostabią gera. Jaunimas mėgęs linksmintis, eidavęs „ratelius“, kurie buvę komplikuoti ir reikalavę žinoti daugybę dainų. Jei einant ratelį kiti buvę primiršę kurios nors dainos žodžius, klausiamai sužiurdavę į Elenutę, o ji tučtuojau išsakydavusi viską. Ji buvusi nepaprastai darbšti, jautri ir sąžininga. Bet ji niekaip neišmokusi austi raštuotų audeklų (Pranas Skardžius Panevėžio gimnazijoje turėjo vargo su piešimu).

Kai mano senelė dar jauna tebebuvo, Juška, jos tėvas, pardavė savo ūkį Surdegyje ir pirkto žemę Subačiuje su didžiuliu namu šalia klebonijos. Neužilgo mano senelė ištekėjo už subatėno Bausio, o Elena Markevičiūtė už subatėno Skardžiaus, turtingo ūkininko. Taigi abi pusseserės, gyvendamos Subačiaus miestelyje, vėl kasdien susieidavo.

Skardžiams gimė sūnus, kurį jie pakrikštijo Prano vardu. Pranas buvęs nepaprastai šnekus ir linksmas vaikas, be galo mylimas gražiai sugyvenančių tėvų. Deja, Prano tėvas, kelerius metus kažkuo pasirguliavęs, mirė, palikęs Praną, berods, nepilnų dešimties metų amžiaus.

Anais laikais likti našle reiškė skursti. Tai Elena Skardžiuvienė netrukus ištekėjo už savo

mirusiojo vyro brolio, kuris jau kelerius metus buvo našlys ir turėjo paauglį sūnų Joną. Naujasis Elenos vyras pardavė savo ūkį ir su sūnum atsikraustė į Prano tėvų namus, dar daugiau žemės prisipirkęs Subačiuje.

Prano tėvas buvo kuklus, malonus žmogus, o jo brolis visiškai kitoks. Jis buvo ypač gražios išvaizdos, bet taip pat tiesiog pompastiškai išdidus. Neužilgo jis tapo tuo laiku didžiulio Subačiaus valsčiaus seniūnu. Jo sūnus Jonas kartu visur vykdavo su juo, ir Subačiaus miestelio žmonės sakydavo, kad tėvas jį ruošias į seniūnus. (Iš tiesų taip ir atsitiko — po tėvo mirties jis buvo paskirtas Subačiaus valsčiaus seniūnu).

Seniūnas Skardžius buvo piktas, griežtas, nesiskaitė su žmonėmis, nes vis stengėsi įtikti valsčiaus ponams. Šeimoje jis taip pat buvo piktas ir su niekuo nesiskaitęs. Skaudžiausiai nukentėjo Pranas. Nors seniūnas Skardžius buvo tikras Prano dėdė, bet elgėsi su juo kaip žiauriausias patėvis. Praną, dar vaiko amžiaus berniuką, pristatė prie sunkių ūkio darbų ir iš trobos „ištrėmė“ į peludę. Neįleido jo į trobą nei žiemą, nei vasarą, o taip pat nei miegoti, nei valgyti. Motina, nešdama jam valgį į peludę, kiekvieną skanesnį kąsnelį turėjo slėpti nuo vyro. Seniūno tikrasis sūnus Jonas, būdamas daug vyresnis už Praną, jį nuolat mušdavo ir kaip įmanydamas skriausdavo.

Elena su naujuoju vyru susilaukė sūnaus, kurį pakrikštijo Antano vardu. Mažasis Antanėlis Praną dievino. Prisižiūrėjęs, kaip motina elgiasi su Pranu, taip pat, gavęs ką nors skanaus, slėpė nuo tėvo ir nešė Pranui.

Seniūnas Skardžius sudarė įspūdį giliai religingo žmogaus: bažnyčioje buvo nusisamdęs geriausias klaupkas ir, išdidžiai išrietęs galvą, sėdėdavo su sūnum Jonu. Namuose klupdydavo visą šeimą gadzinkų giedoti, šaukdavo Praną iš peludės, bet į vidų jo neleisdavo — liepdavo priemenėje (net ir žiemą) klupėti ir taip garsiai giedoti, kad jis troboje girdėtų.

Mano senelės vyras Bausys mirė, palikęs ją su dviem dukrelėm: 14-kos ir 12-kos metų. Abi pusseserės, mano senelė ir Skardžiuvienė, susieidamos viena kitai verkė ir guodėsi. Ypač Elena gaudžiai verkėdavo dėl savo mylimo Prano sunkios dalios.

Dar prieš žemės reformą mano tėvas, kilęs nuo Raguvos, kažkokiose vakaruškose pamatęs mano motiną, įsimylėjo ją. Kai jis atvyko oficialiai pasipiršti, mano senelė tučtuojau sutiko dukrą išleisti už jo, nors jai tebuvo tik septyniolika metų. Senelė bijojo žemės reformos, nes žinojo, kad jai, kaip našlei, teks prasčiausias žemės gabalas, tai ir skubėjo įsileisti žentą.

Subačiaus klebonas, dar jaunas vyras, Pranas Kazlauskas, sutuokė mano motiną su tėvu.

Klebonas P. Kazlauskas buvo žemaičių dvarininkų sūnus, su geriausiu savo draugu Juozu Pilsudskiu (vėliau tapusiu Lenkijos valdytoju) studijavęs carinėje karo akademijoje, bet vėliau dėl kažkokių priežasčių išstojęs ir tapęs kunigu, visą savo gyvenimą mėgo dvarininkus ir su jais palaikė itin draugiškus santykius. Jis, surašydamas vedybinius dokumen-

tus, išklausinėjo mano tėvą apie jo trijų pavar-
džių kilmę: Prunskievič de Mirze — Oginski —
Lukšė, apie jo šiokią bei tokią išsimokslinimą ir
susidraugavo su juo nuo pat jo vedybų dienos.
Klebono Prano Kazlausko draugystė su mano
tėvu ir nulėmė Prano Skardžiaus ateitį.

Atūžė Pirmasis pasaulinis karas. Mano tė-
vas, vokiečiams užėmus Kauną, tapo karo be-
laisviu ir atsidūrė Rytų Prūsijoje, kurioje pra-
leido ketverius metus.

Karui praūžus, klebonas Pranas Kazlaus-
kas uoliai organizavo Subačiaus miestelyje ko-
operatyvinę krautuvę (tuo metu tokios krau-
tuvės buvo vadinamos bendrovėmis). Jam tai
krautuvei stigo tinkamo vedėjo. Kai mano tė-
vas grįžo iš Vokietijos, klebonas jį tučtuojau
pakvietė bendrovės vedėju.

Anais laikais, norint užpirkti krautuvei
prekių, tekdavo vykti į Berlyną, Karaliaučių,
Rygą, Liepoją ir Taliną. Dėl to mano tėvui la-
bai pravertė buhalterijos ir kelių svetimų kal-
bų žinojimas. Bendrovė tapo užversta prekė-
mis, ir žmonės suvažiuodavo į ją apsipirkti iš
tolimiausių apylinkių. Mano tėvas samdė daug
pardavėjų, ypač kad būtų pakankamai jų
penktadieniais (turgaus dieną) ir sekmadie-
niais po pamaldų, kai prisirenka pilna pirkė-
jų.

Elena Skardžiuvienė, kasdien ateidama į
bendrovę, guosdavosi mano tėvui dėl jos vyro
žiaurumo Pranukui. Mano tėvas net kelis kar-
tus turėjo prašyti seniūną Skardžių, kad jis
leistų savo posūniui Pranui padirbėti bendro-
vėje nors sekmadieniais po pamaldų. Pranas

tada buvo kokių penkiolikos ar šešiolikos metų amžiaus.

Mano tėvui Pranas tučtuojau patiko: sąžiningas, nepaprastai darbštus ir nuostabiai gabus. Pranas pradėjo skolintis knygų iš mokyklos knygyno ir iš gana didelės klebono bibliotekos. Sekmadieniais, išklausęs ankstyvasias mišias, sėdėdavo krautuvėje skaitydamas, kol po pamaldų ji būdavo atidaroma.

Elena Skardžiuvienė guodėsi dar labiau Pranui, kai jis sekmadieniais pradėjo dirbti krautuvėje. Patėvis ir jo sūnus Jonas tapo dar žiauresni Pranui. Ji nuolat maldavo mano tėvą kaip nors gelbėti Pranuką, kur nors išsiųsti jį. Mano tėvas savo ruožtu prašė kleboną Kazlauską ką nors sugalvoti, kad Pranui būtų sudaryta šiočia tokia ateitis. Kasdien bendrovėje lankydamasis, klebonas pastebėjo, kad Pranas yra šaunus vyrukas, ir kartu su mano tėvu išdirbo planą: Praną „išims“ jie iš namų, apgyvendins kokiame nors pradžios mokyklos kambarėlyje ir priruoš į kurią nors aukštesnę gimnazijos klasę, ir tegu jis sau toliau mokosi.

Prano motina to jų plano išklusė su skruostais bėgančiomis džiaugsmo ašaromis, kurias ji šluostėsi skarelės kampais. O Pranas sutiko planą didžiai nustebęs, kad pagaliau jam pavyks išsivaduoti iš patėvio priespaudos.

Klebonas vienintelis turėjo tokį autoritetą, kad seniūnas Skardžius jaustų reikalą paklusti. Tačiau klebonui buvo gana sunku pasiryžti. Visų pirma, klebonas nemėgo kištis į asmenišką žmonių gyvenimą, o, antra, seniū-

nas Skardžius buvo, palyginti, galingas — jo kerštas nemalonus būtų. Pagaliau pasiryžo: klebonas ir mano tėvas, pasikvietę dar seną, visų gerbiamą ilgametį mokyklos vedėją, pavarde Karazija, nuėjo pas seniūną Skardžių rimtai pasikalbėti. Visi miestelio gyventojai apie tai žinojo, ir kai tie visi trys nuėjo pas seniūną, priploję nosis prie langų laukė rezultatų.

Iš pradžių seniūnas Skardžius nenorėjo nė girdėti prašymo išleisti Praną iš savo kiemo ir ginčijosi net su klebonu. Klebonas buvo ypač puikios iškalbos ir įpykęs prisakė seniūnui Skardžiui daug nemalonių dalykų apie jį patį ir grasė Dievo bausme už tokį žiaurumą posūniui. Pagaliau seniūnas nusileido, bet kai klebonas vedėsi Praną, tai jam pasakė, kad jis neturįs teisės jau nė kojos įkelti į jo kiemą.

Mokyklos vedėjas Karazija apgyvendino Praną mažame mokyklos kambarėlyje, ir čia jis stropiai ruošėsi įstojamiesiems egzaminams, mokomas Karazijos, klebono ir kitų kunigų. Visi mokytojai pastebėjo ypatingus jo gabumus mokslui, ypač lietuvių kalbai.

Elena Skardžiuvienė pralinks mėjo. Ji krovė centą prie cento savo mylimo sūnaus ateičiai. Bendrovėje mano tėvas pardavinėdavo ir maistą: sviestą, kiaušinius, lašinius, sūrius, kumpius, skilandžius ir t.t. Elena Skardžiuvienė, drabužių klostėse paslėpusi koki kiaušinį ar sūrį, kelis kartus per dieną lėkė į krautuvę. Mano tėvas įrašydavo į knygutę, kiek jai priklausau už tas prekes, ir abu džiaugėsi, kad centai auga į gražią sumą Prano mokslui. Visa tai,

aišku, jautė seniūnas Skardžius ir pradėjo baisyti nekęsti mano tėvo. Jis laikė jį didžiausiu kaltininku, kad prarado neapmokamą darbo jėgą.

Greit seniūnas Skardžius pradėjo keršyti visiems trims. Nebeprišimenu, kuo jis keršijo klebonui, bet į mokyklą nudelsdavo malkų pristatymą ar ką nors pataisyti. Mano tėvui keršijo daugiausia: nebuvo savaitės, kad mano tėvas nebūtų gavęs raginimo siųsti darbo jėgą kokiems nors valsčiaus darbams. Pagaliau kerštas pasiekė kulminacinį punktą: kai kartą mano tėvas vėlai grįžo iš bendrovės į namus, kažkas į jį šovė iš paupės krūmų. Kulka prazvimbė pro pat ausį. Mano tėvas tučtuojau suprato, kas jį nori nušauti, ir garsiai sušuko:

— Na, seniūne Skardžiau, tik nušauk mane, tuojau visi supras, kad tai tavo darbas, ir pačiam teks supūti kalėjime.

Tai šuktelėjęs, tėvas ramiai, neskubėdamas parėjo namo — niekas į jį jau nebešovė.

Kerštas atsisuko į patį seniūną. Mano tėvas, užimtas krautuvėje, siųsdavo savo ūkio samdinius valsčiaus darbams, o pastarieji visoje plačioje apylinkėje pasakojo apie seniūno žiaurumą savo posūniui ir kerštingumą mano tėvui. Žmonės pradėjo jam tiesiai į akis sakyti, ką jie apie jį galvoja. Seniūnas pasidarė suniuręs, nebešnekėjo su savo žmona, pradėjo ją iškratyti, kai bandydavo ką nors į bendrovę nunešti parduoti. Tačiau visi miestelio gyventojai buvo už Skardžiuvienę, ir netrūko gerų kaimynių, kurios perduodavo Pranui maistą ar kas jo motinos būdavo skirta parduoti.

Pranas, pats pagrindinis veikėjas tos mažosios miestelio pjesės, kurioje nestigo ir draminio elemento, teikė tvirtybės visiems, kurie jam dirbo: jis mokėsi taip intensyviai, kad Subačiaus miestelio gyventojai vienas kitam dažnai pasakojo, jog vistiek, kaip vėlai naktį kuris praeitų pro mokyklą, Prano kambarėlyje vis dega šviesa ir jie mato jo palenktą prie knygų galvą.

Pranas Skardžius per nepilnus metus, būdamas jau, rodos, 18 metų amžiaus, išlaikė egzaminus į ketvirtą Panevėžio gimnazijos klasę. Baigęs ketvirtą klasę, vasaros metu vėl mokėsi ir išlaikė egzaminus į šeštą klasę.

Pranui visada žiauriai stigo pinigų. Jo motinai darėsi kaskart vis sunkiau nuslėpti nuo vyro maistą. Pranas gimnazijoje ir universitete studijuodamas duodavo kitiems moksleiviams pamokas, ypač iš lietuvių kalbos, ir taip užsidirbdavo. Vasaros atostogų metu jis gyvendavo pas šaunius didžiažemių Subačiaus valčiaus ūkininkus, ruošdamas jų vaikus mokslui.

Kai Pranas Skardžius vyko į Leipcigą studijuoti, jo motina pasiskolino iš mano tėvo kelis šimtus litų be jokio vekselio ar šiaip kokio rašto, sakydama, kad Pranukas apie tai žinąs ir baigęs mokslą atiduosiąs. Kai jis studijavo Leipcige, Skardžiuvienė pradėjo skųstis mano senelei skausmais pilve. Mano tėvų ir senelės raginama vykti į Panevėžį pas daktarą pasitikrinti sveikatos ji teisinosi neturinti laiko. Pagrindinė priežastis buvo visiškas suirimas santykių su vyru. Jie jau kokie metai laiko kaip

nebetarė vienas antram nė žodžio. Pagaliau kai kaimynė davė žinią, kad ji sunkiai serga, mano tėvas ir senelė nuvyko jos aplankyti, bet seniūnas nenorėjo jų įsileisti į trobą, tik jo sūnus Jonas pasibarė su juo ir įleido. Mano tėvas tučtuojau ją išvežė į Panevėžio ligoninę, kurioje ji netrukus mirė. Karste parvežė ją į Subačių laidoti. Pranas neturėjo pinigų iš Leipcigo atvykti į laidotuves.

Antanas Skardžius, Elenos ir seniūno Skardžiaus sūnus, grįžo iš Panevėžio gimnazijos namo, nes, motinai mirus, negavo iš tėvo paspirties mokslui tęsti. Jis buvo, rodos, ketvirtoje klasėje, amžiumi gerokai peraugęs kitus.

Seniūnas Skardžius po žmonos mirties pagyveno nepilnus metus ir mirė. Jo sūnus Jonas buvo paskirtas seniūnu. Įdomu, kad Jonas pasimokė iš tėvo klaidų ir buvo geras žmonėms, skaitėsi su jais. Valsčiaus viršaitis kartą jį atleido dėl kažkokių neatliktų valsčiaus darbų, tai žmonės surašė peticiją ir daugybe parašų vėl sugrąžino jį į seniūnus. Mano tėvas kartą Joną paklausė, kodėl jam nereikia vykti į jokių valsčiaus darbus, tai Jonas jam atsakė:

— Mano tėvas tave perdaug varinėjo — dabar pailsėk.

(Antrą kartą sovietams okupavus Lietuvą, jis buvo vieno biauraus komunisto dukters apskustas ir sušaudytas).

Kai Pranas Skardžius tapo profesorium, Subačiuje jo broliai jau buvo pasidaliję turtu. Jonas liko gyventi miestelyje, o Antanas pasistatė namus viensėdyje, netoli mano tėvų

viensėdžio. Jonas buvo vedęs dar tėvui gyvam esant, o Antanas ruošėsi vesti šiek tiek gimnazijoje pasimokiusią merginą, kurios tėvas kadaise buvo laivo kapitonas, bet Subačiaus miestelyje gyveno jau senokai, būdamas fiziškai nepajėgus — jis, rodos, nevaldė kojų.

Klebonas Kazlauskas, aplankęs profesorių Praną Skardžių Kaune, parvežė mano tėvams linkėjimus ir pažadą neužilgo atvykti. Iš tiesų vieną rudenio popietę mano motina ir senelė pamatė iš vieškelio į mūsų viensėdžio pusę išsukantį ponaitį su portfeliu ir per ažienas tiesiai į mūsų namus atžygiuojantį. Mano senelė pirmoji pažino — tai būsiąs Elenos sūnus Pranas, ta pati eiseną.

Profesorius Pranas Skardžius įžengė į mano tėvų namus su plačia šypsena veide, uždraudė jį vadinti ponu ar profesorium: jis tebesąs tas pats Pranas, o atvykęs atiduoti skolos ir aplankyti motinos kapo. Po to jis jau niekada į Subačių nebeatvyksiąs, nes toks apsilankymas sukeliąs jam skaudžius prisiminimus.

Prieš išeinant į kapines, mano tėvas liepė samdiniui pranešti Antanui Skardžiui apie jo brolio Prano atvykimą. Samdinyš buvo subatėnas. Kai mano tėvas nulydėjo Praną į kapines, sėdėjęs ant dviračio samdinyš pranešė apie profesoriaus Prano Skardžiaus atsilankymą ne tik jo broliui Antanui, bet ir visiems Subačiaus miestelio gyventojams.

Kapinėse Pranas, rankomis užsidengęs veidą, ilgai klūpojo prie savo motinos kapo. Grižtant iš kapinių, Pranas tėvui pasakė, kad jo išsimokslinimas esąs jo motinos nenuilsta-

mų ir skaudžių pastangų vaisius. Dėkojo mano tėvui už visokeriopą pagalbą, teiktą jo motinai ir jam pačiam.

Kai jie grįžo į miestelį, kiemuose stovinia-vo subatėnai ir praeinančius juos sveikino ir kalbino. Pranas sustojo ties buvusią bendrovę, kurios durys ir langai buvo užkalti. (Mano tėvas, išbuvęs vedėju 15 metų, nutarė pailsėti, bet klebonas Kazlauskas kito vedėjo nebeleškojo ir uždarė bendrovę). Pranas pasakė, kad jam, kai prisimena bendrovę, pasidaro džiugu, nes per ją, kaip pro kokį langą, jis išskrido į platų pasaulį.

Eidami toliau miestelio gatve, jie abu pastebėjo, kad visi gyventojai išėjo į kiemus ir žiūri į juos. Mano tėvas tuoju suprato, kad samdinyš bus visiems pranešęs apie Prano atvykimą. Pranui paklausus, ar čia kokia šventė, kad visi subatėnai stovi savo kiemuose, mano tėvas jam paaiškino, kad iš tiesų Subačiuje šiandien esanti didelė šventė, nes atvykęs didžiai numylėtas Elenos Skardžiuvienės sūnus Pranas, jau tapęs universiteto profesorium. Visi nori jį pamatyti.

Praną tai maloniai nuteikė, ir jis visus pats pirmasis sveikino, o jo veidas buvo pilnas džiaugsmo ir šypsojosi. Šiek tiek paniūro jis prisiartinęs prie savo gimtojo namo, tapusio Jono Skardžiaus nuosavybe. Jonas su žmona išėjo į kiemą ir kvietė Praną užėti, bet Pranas jam pasakė:

— Sustojau čia tik pasižiūrėti į peludę, į kurią tavo tėvas buvo ištrėmęs mane, bet į savo tėvų namą nė kojos nekelsiu, nes tavo tėvas

man taip liepė, kai trys geradariai mane iš jų išsivedė. (Šis profesoriaus pasakymas dar daugelį metų po to subatėnų vis buvo kartojamas).

Išėjus iš miestelio ir einant keliu į viensėdžius, mano tėvas sustojo prie kelelio, vedančio į Antano Skardžiaus namus, ir kalbino Praną pas Antaną užėti. Jis jam pasakojo, kad Antanas esąs pažangus ūkininkas, malonaus būdo žmogus, labai jautrus, nuolat dejuojęs, kad taip negražiai išėję — jie abu su Jonu pasidaliję turtą pusiau, lyg viskas tik jiems abiems priklausytų, tačiau Pranui priklausanči pati didžiausia dalis.

Pranui tai patiko, ir jis pasakė, kad jokios dalies iš jų nenorįs, tegu sau abu laimingai gyvena. Mano tėvas patarė Pranui vienam pas Antaną nueiti. Pranas, po poros valandų grįžęs pas mano tėvus, pasakojo, kad Antanas pasitikęs jį kieme, apkabinęs, išbučiavęs, o jo skruostais ašaros upeliais liejėsi. Iš tiesų Antano būdas esąs panašus į jų abiejų motinos būdą, net ir sugebėjimu taip „sodriai“ verkti. Tačiau Pranas šiek tiek nuogastavo, kad Antanas savo namo vidų taip prabangiai išpuošęs. Jo nuomonė buvo ta, kad čia prasikišęs Antano tėvo pompastiškumas — pasirodyti geriau negu išgali.

Iš tiesų Prano žodžiai labai greitai pasitvirtino. Antanas, pasirodo, buvo įsiskolinęs žemės bankui. Kai jis neišgalėjo skolos numatytu laiku grąžinti, bankas grasino jo ūkį perduoti iš varžytynių. Antanas nedrįso kreiptis į Praną — mano tėvas Pranui parašė. Pranas tučtuojau bankui įmokėjo tam tikrą sumą, o

atvykęs pranešė banko sąlygas: du asmenys turi savo parašais garantuoti, kad Antanas skolą atiduos iki tam tikro nustatyto laiko. Nors vienas tų garantuotojų turįs būti nejudomojo turto savininkas. Profesorius Pranas Skardžius tuo metu nuosavo namo dar nebuvo pirkęs — mano tėvas garantavo savo ūkiu, Pranui žodžiu patvirtinus, kad jokio pavojaus nebus ūkio prarasti. Antanas skolą bankui atidavė Prano padedamas.

Pagaliau atėjo proga profesoriui Pranui Skardžiui atsilyginti geru mano tėvui.

„Atūžė“ vadinamasis voldemarininkų sukilimas. Mano vyriausias brolis Domas tuo metu studijavo teisę ir buvo studentų „Lietuvos“ korporacijos pirmininkas. Mano brolis Jonas, medikas, kartu su Domu gyveno viename kambaryje. Nors Jonas, kaip neolituanas, nieko bendro neturėjo su sukilimu, abu buvo tučtuojau suimti ir nugabenti į nuovadą tardyti.

Po kokios valandos į nuovadą atvyko profesorius Pranas Skardžius ir gavo leidimą su abiem mano broliais pasikalbėti.

Jonas tuoj pat pasakė profesoriui, kad jis, kaip neolituanas, esąs net priešingas tam sukilimui. Domo padėtis buvo komplikauta: jis buvęs vienintelis iš visos „Lietuvos“ korporacijos narių, kuris galvojęs, kad sukilimas esąs diktatoriškas padarinys ir, kaip toks, jam nepriimtinas. Be to, jam būtų nepatikęs vokiečių „draugiškumas“, kurio nebūtų buvę galima išvengti, Voldemarui paėmus valdžią. Tačiau jam, kaip korporacijos pirmininkui, tekę užgniaužti savo abejones ir pritarti visų nutarimui.

Profesorius Skardžius Joną tučtuojau išlaisvino, bet dėl Domo, nuvykęs pas prezidentą Antaną Smetoną, nieko nelaimėjo. Jis kasdien lankė Domą kalėjime. Sužinojęs, kad Domas buvęs geras prezidento sūnaus Juliaus draugas, klausė, ar Julius negalėtų padėti. Domas sakęs, kad Julius esąs labai draugiškas ir geraširdiškas, ir profesorius kreipėsi į Julijų, kuris paveikė tėvą-prezidentą, ir Domas buvo „išstremtas“ į Subačių be teisės grįžti į Kauną ir turėjo kasdien registruotis vietinės policijos nuovadoje.

Profesorius Skardžius dar vis nenuleido rankų, vėl visur lakstė, iki bausmė Domui buvo pakeista ir įgalino jį po metų grįžti į Kauną. Profesorius buvo atvykęs į Subačių ir tarėsi su Domu, kaip sutvarkyti tą metų bausmę. Čia vėl iškilo prezidento sūnaus Juliaus geraširdiškumas. Julijų tėvas labai mylīs, ir jo žodis jam eąs labai svarbus. Laimingu sutapimu, tuo metu tėviškėje — Subačiuje viešėjo teisininkas Kęstutis Renigeris, ypač geras Juliaus Smetonos draugas. Kęstučio tėvai dvarininkai buvo mano tėvų kaimynai.

Profesorius su Kęstučiu Renigeriu išvyko į Kauną ir per Julijų išprašė prezidentą bausmę dovanoti ir leisti Domui tęsti studijas dar tais pačiais metais. Profesorius Pranas Skardžius savo parašu garantavo, kad Domas į politiką nebesikiš.

Atėjo okupacijų laikai. Ypač vokiečių okupacijos metu miestuose stigo maisto, ir Antanas Skardžius buvo be galo laimingas, galėdamas savo mylimam broliui Pranui atsilyginti

už viską, ką gera jis patyrė iš Prano. Jis siuntė ir siuntė Pranui maisto siuntinius. Pranas pats dažniau lankėsi pas mano tėvus ir brolių Antaną. Prisimenu porą balių šv. Petro ir Povilo atleidų metu, kai visi klausėmės profesoriaus Skardžiaus pasakojimų apie politiką ir apskritai apie Lietuvą, jos ateitį ir t.t. Profesoriaus šnekumas ir nuoširdumas buvo tipiškai aukštaičiams. Ūkininkai klausėsi jo šnekos ir paskui visiems pasakojo, koks malonus, be jokio išdidumo esąs subatėnas profesorius.

Tuo norėčiau ir užbaigti savo pasakojimą. Tikiuos, kad juo atidengiau iki šiol praeities užuolaida užskleistas gražias profesoriaus Prana Skardžiaus būdo savybes: ne tik darbštumą, bet ir geraširdiškumą, sąžiningumą, sugebėjimą geradariams atsilyginti geru ir jautrumą, ypatybes, kurios, profesoriaus praeities nežinantiems, laikomos užsidarymu ir šaltumu.

GĖLĖS PRIE NUSILEIDUSIOS UŽDANGOS

— Kažin, ar šiandien beverkčiau net ir artimo giminės ar draugo netekusi, — kalbėjo viena aktorė prieš keliolika metų, — tačiau tikrai žinau, jog nesusivaldyčiau, jeigu mirtų Stasys Pilka. Jis toks vienišas...

Buvome tada ką tik sužinoję, kad Stasys Pilka paguldytas Čikagos Community ligoninėje, kurioje jis dar ir po to keletą kartų buvo atsigulęs ir iš kurios jau nebeišėjo praeitų metų viduržiemį...

Pastaba, man rodos, labai būdinga tuo, kad taikliai pagauna ne tik aktoriaus S. Pilkos charakterio esminį bruožą, bet ir gerbėjų, bičiulių ar net platesnės visuomenės nuotaikas jo atžvilgiu. Nors iš vienos pusės jis sugebėjo pasidaryti tai visuomenei reikalingas, savo darbas su ja suartėdamas labiau negu kuris kitas menininkas, tačiau iš kitos pusės jis taip ir liko vienišas, tartum tasai poeto Henriko Nagio apdainuotasis medis turgaus aikštėje, nemokėjęs intymiau su ja susisieti ir pilkoje kasdienybėje pasirodyti tolygiai suprantamu ar savu. Stasio Pilkos vienišumą, kaip esminį bruožą, iškėlęs aktorius Vitalis Žukauskas vėl na proga dar priduria, kad jis „šią padėti

pergyvenąs su pakelta galva ir slapta šypseną“.

Į kultūrinį išeivijos judėjimą (jau nė nekalbant apie sceninę veiklą) S. Pilka buvo visiškai pasinėręs iki savo paskutinio atodūσιο. Net ir žiūrovo kėdėje sėdėdamas paskaitose, minėjimuose ar koncertuose jisai nemokėjo likti pasyviu ir apatišku stebėtoju. Būdamas iš anksto užangažuotas ar nujausdamas, kad gali būti paprašytas įvykį recenzuoti bei komentuoti viešose ar privačiose diskusijose, S. Pilka turėjo jaustis nuolatiniam „paruošties stovyje“. Betgi S. Pilkos ši padėtis, atrodo, nevaržė. Kad ir nuoširdžiai besidžiaugdamas savo kolegų menininkų pastangomis ir laimėjimais, jis nematė reikalo nuslėpti nė savo kritiškų pastabų, išplaukusių ne vien iš plataus apsiskaitymo ar gilios intuicijos, bet ir iš gausių asmeninių patirčių. Nepagyrūniškas atvirumas, be abejonės, kėlė ir priešiškus nusiteikimus, o viendienių draugų ratelius kartais net drastiškai siaurino... Iš S. Pilkos ryškaus vienišumo priežasčių tiesumas ir atvirumas anaip tol nebus paskutinės ar mažiausiai svarbios, nors platesniu požiūriu atrodytų, kad su kaupu turėtų nusverti ką tik minėtosios galimai visapusiškesnio kitų kūrybos supratimo ar pažinimo pastangos.

— Niekada nebuvo atsisakęs dalyvauti scenos bendradarbio jubiliejuje, o nemažai tokių iškilmių padėjau suruošti. Bandžiau prisidėti, kad mirę būtų iškilmingiau palaidoti, kad antkapis jų palaikus žymėtų, — kalbėjo kartą S. Pilka, su skaudoka ironija dar pridur-

damas: — Pasidariau savotiškas visų graborių talkininkas, nekrologų ir eulogijų specialistas... O man kada reikės, tai kažin ar kas atsiras...

Jo paties paprašytas šitokio pobūdžio straipsnius (iš įvairių laikraščių ir žurnalų iškarpytus) peržiūrėti ir jų dalį atrinkti numatytajai išleisti knygai, turėjau progos įsitikinti, kad Stasio Pilkos (St. Meringio, S. Aukštaičio) sparnuotu žodžiu pieštieji gyvųjų ir mirusiųjų jo kolegų sukaktininkų portretai sudarytų bent porą neplonų tomų. Šviesūs, visada asmeninių santykių sušildytomis spalvomis, visada turtingame anuometinio kultūrinio gyvenimo fone nutapyti kolegų menininkų paveiksiai iškelia Stasį Pilką, kaip tikrai nepamainomą šios srities specialistą, o taipgi ir teatro istoriografą, nė iš tolo neturintį sau lygių.

Gana teisingas S. Pilka pasirodė ir savo ką tik cituoto teigimo paskutiniame sakinyje. Ne tik keista, bet ir graudu, kad, bent iki šiolei, metams po mirties praėjus, mūsų išeivijos spauda, kuriai S. Pilka paskyrė nemažą savo vaisingiausio gyvenimo dalį, jam teatsilygino vos keliomis ar keliolika eilučių. Išskyrus Draugo kultūrinį priedą, kuriame už savaitės po aktoriaus mirties pasirodė ilgesnis euloginis straipsnis (didesne dalimi paties velionio 1928 m. parašytu gabaliuku užpildytas), neteko matyti jokio išsamesnio paminėjimo ar kūrybos įvertinimo. Dargi atvirkščiai. Naujienos, laikraštis, kuriame S. Pilka išspausdino bene daugiausia jau minėtųjų euloginių

eskizų, o taipgi ir kritikos straipsnių, autoriui mirus „atsilygino“ deguto šaukštu „pasaldinta“ pirmojo puslapio žinia:

„...Iš okupuotos Lietuvos Pilka grįžo palaužtas. Jis vengė kalbėti apie okupuotoje Lietuvoje daromas išdaigas, jam jau nepatikusios Naujienos už Vilnies vedamos politikos kritiką“. (Vasario 6, 1975).

Jau vien tie, kurie dalyvavo Santaros — šviesos suvažiavimuose ar šios organizacijos Čikagos skyriaus susirinkimuose, gali paliudyti, kad S. Pilka apie „okupanto Lietuvoje daromas išdaigas“ kalbėjo dažnai, drąsiai ir pilna burna, tik su vienu Naujienoms neįmanomu suvokti skirtumu: okupantą jis visuomet sugebėjo atskirti nuo brolio lietuvio, kurio kūrybines pastangas menkinti ar jo laimėjimus neigti vien dėl to, kad tai padaryta daug sunkesnėmis sąlygomis, jam neatrodė nei teisinga, nei patriotiška. Ir nuo Naujienų Pilka atsiribojo ne dėl Vilnies politikos (suprask: pataikavimo okupantams!) kritikos, bet dėl tos pačios priežasties, kaip ir tūkstančiai kitų lietuvių: jų nuolatinių užgaulių išpuolių prieš kitokios pasaulėžiūros tautiečius.

Iš tikrųjų ir šis Naujienų išsišokimas prieš savo buvusį anaipol neeilinį bendradarbį, kad ir netiesiogiai, iškelia vieną, mano supratimu, itin reikšmingą S. Pilkos dorybę: pasiryžimą eiti su laiku, su pozityviu kritiškumu pasitikti naujas idėjas, nesibijoti naujų formų vien dėl to, kad jos suardo patogiai susigulėjusius pomėgius ir reikalauja nuolat persvar-

styti nusistovėjusius rutinas ar standartus.

Stasys Pilka buvo aktyvus dalyvis dauge-lio Santaros-Šviesos federacijos Čikagos skyriaus susirinkimų ir dažnas svečias metinių šios organizacijos suvažiavimų. Jį galėjai sutikti ne tik plačiau išgarsintuose lietuviškuose parengimuose, bet ir daugelyje (ypač jaunesnės kartos ruošiamų ar lankomų) studijinio pobūdžio pobūvių, lygiai kaip ir amerikiečių avangardinių meno grupių pasirodymuose Čikagos vidurmesčio artimosios šiaurės užie-gose, vietinių universitetų rateliuose, viešai ar privačiai nagrinėjančiuose šio meto kultūri-nes problemas.

Stasio Pilkos talka jaunųjų vaidintojų grupėms, jo kartais gal ir perdėtai entuziastiš-ki jų pasirodymų įvertinimai spaudoje akivaiz-džiai parodo jo nuotaikas ir laikyseną. Su jaunimu dirbti jis mėgo ir nepriklausomoje Lietuvoje, savo profesinės karjeros pradžioje talkininkaudamas Kauno vidurinėms mokyk-loms, kai jos ką nors statydavo. Didžiuodavo-si, kad tarp šitokiu būdu jo surastų talentų užtinkami ir tokie šiandien plačiai žinomi vardai, kaip Romualdas Juknevičius, Mečys Chadaravičius, Regina Tumalevičiūtė, Juozas Akstinas ir kiti.

Betgi dėmesys jaunesiems dar jokių būdu nereiškia, kad jis vyresnio, ypač savo amžiaus aktorius būtų laikęs nebepajėgiais ar neberei-kalingais. Dėl to plačiai teko su juo išsikalbėti, kai grįžo pirmą kartą aplankęs okupuotąją Lietuvą. Didžiai vertindamas lietuvišką teatrą gimtajame krašte, džiaugdamasis ir gėrėda-

masis jaunųjų talentais bei profesiniu pasiruošimu, kaip didžiausią tenykštę ydą ar negerovę jis nuolat iškeldavo, kad nesudaromos progos daugiau pasireikšti vyresniųjų aktorių kartai. Jo nuomonę apie panašią situaciją išeivijoje, nusivylimą kultūrinių parengimų organizatoriais, gal net ir karčią resignaciją tiksliai atspindi ištrauka iš vieno laiško, rašyto man dar 1964 metais:

„Sakau atvirai: maldauti rengėjus, aktorius ar kitus talkininkus tiesiog nebeturiu jėgų! Perdaug patyriau nepelnyto pažeminimo, arogancijos, kandžiojimų iš pasalų. Tegaliu pasiūlyti stipresnę kultūrą, didesnę patyrimą, nemenkesnį talentą ir neužgesusį troškimą tobulėti. Jei tokie privalumai nūdieninėje biržoje nebekotiruojami, tai jokios šnekos verčiau nė nepradėti. Manau, kad esu teisus... Daryti reikia! Tik būtų tiksliau, jei tie, kuriems manęs prireiktų, patys užmegztų kontaktą“.

Vargu šiandien Stasį Pilką būtų galima įsivaizduoti kitaip, negu visu šimtu procentų susijusį su teatru. Amerikietišką dainelę parafrazuojant, ne vienas jį gali įsivaizduoti užkulisyje gimusiu ir gastroliniame lagamine užliūliuotu. O tačiau, nors jo tėvas net dvidešimt aštuoneris metus dirbo žymiausiame Petrapičio dramos teatre ir teatrinis artumas bei vaikystėje matytieji spektakliai (ne vien rusų, bet ir prancūzų bei vokiečių kalbomis) jį scenos pusėn lenkė jau nuo mažens, iš tikrųjų ne sceninei profesijai Stasys nuo pat vaikystės buvo skirtas ar ankstyvojoje jaunystėje ruošiamas. Gimęs Petrapiilyje ir ten pat sidabro medaliu

baigęs Šv. Kotrynos gimnaziją, jis kurį laiką studijavo mediciną ir literatūrą, o tikrai savo draugo (gausiausio ir populiariausio Lietuvos dramaturgo) Petro Vaičiūno sukurstytas išlaidė egzaminus ir pradėjo lankyti dramos meno mokyklą, tuo pat metu vaidindamas profesinėje scenoje.

Tiesa, į lietuvišką saviveiklinio teatro sūkurį S. Pilka įsitraukė jau nuo 1916 metų. Pirmasis vaidmuo, kaip jis pats yra sakęs, buvo Jono „Verpėja po kryžium“ vaidinime, kurį tada režisavo Jurgis Linartas. Pirmasis paties S. Pilkos režisūrinis darbas saviveikloje — Vaižganto „Namų pragarų“ inscenizacija. Kauno valstybiniame dramos teatre jis pradėjo vaidinti 1921 metų gale, tuo pat metu A. Sutkaus suorganizuotoje dramos studijoje dėstydamas teatro ir scenos kostiumų istoriją.

Keletą metų (nuo 1926 kovo mėn. iki 1929 m. birželio) praleido JAV-se — su Ant. Vanaigaičio suorganizuota vodeviline grupe „Dzimdzi-drimdzi“ (kartu su V. Dineika ir J. Dikiniu) apvažinėjo daugelį lietuviškų kolonijų, taip pat surežisuodamas eilę spektaklių mėgėjų scenai ir vaidindamas juose. Sugrįžęs į Lietuvą, iki pat kol pasitraukė į Vakarus karo pabaigoje (1944 m.), S. Pilka dirbo Kauno Valstybės Dramos teatre, tikrai šio laikotarpio pusmetį (1933) praleisdamas šiauliuose. Jo veikla nesiribavo vien vaidyba ar režisūra. Jis buvo teatrinio meno pedagogas, visada talkininkavo teatro istoriografijos sričiai, rūpinosi lietuviškos sceninės tradicijos puoselėjimu, organizavo Teatro muziejų, meno parodas, jubiliejinius

spektaklius, radijo vaidinimus, daugelyje sričių būdamas pradininku - pionieriumi.

„Dvidešimt ketveris metus Valstybės dramos teatre S. Pilka sėkmingai kūrė vieną po kito puikius personažus: „Klastoje ir meilėje“ — Ferdinanda, „Sudrumstoje ramybėje“ — Saulėną, „Vežike Genšelyje“ — Genšelį, „Miške“ — Nesčiasťlivceva, „Vyšnių sode“ — Gajevą. Apie pastarąjį vaidmenį režisierius B. Dauguvietis pasakė, kad tokio Gajevo jis nėra matęs. Ištisa galerija S. Pilkos meistriškai sukurtų personažų įėjo į mūsų teatro istoriją“, — rašo jo kolegė ir amžininkė Teofilija Vaičiūnienė Kultūros Barų Nr. 4, 1976.

Savo sceninės karjeros metu Stasys Pilka yra sukūręs daugiau kaip 200 vaidmenų, kurių dauguma būtų vadinami pirmaeiliais. Lietuvoje jis šiandien labiausiai prisimenamas kaip romantinio - herojinio repertuaro vaidintojas.

— Man kažkodėl geriausiai sekėsi tuose vaidmenyse, dėl kurių iš anksto buvo reiškiamas skepticizmas ar jiems pranašaujamas nepasisekimas. Tai meilužiai ar tragiškai ryškių charakterių personažai. Ponus, lordus, grafus, hercogus, bankų valdytojus teko vaidinti todėl, kad nebuvo toms rolėms tinkamesnių. Aš pats to darbo nekenčiau, bet niekada per gyvenimą nuo rolės nesu atsisakęs. Vaidinau tai, ką lėtoje iškabindavo. Tie vaidmenys ne taip lengvai man atsiedavo, nes nesugebu vaidinti po dviejų trijų repeticijų. Esu dirbęs su kelio-lika režisierių (kurių bent septyni nelietuviai), ir, kiek teko girdėti, jų visų nuomonės buvo

panašios: „Pilka yra sunkokas repeticijose, bet norime jį turėti savo statomuose veikaluose“, — pasakojo kartą S. Pilka ruošiant straipsnį monografiniam veikalui, kurį turėjo sudaryti kolegų, bičiulių ir gerbėjų parašyti prisiminimai ir vertinimai. Man regis, iš tikrųjų S. Pilka lordų, hercogų ir kitokių kilmingųjų vaidmenis mėgo, nes jų atlikimu gan dažnai didžiudavosi. Vėlyviausio „Naujųjų žmonių“ pastatymo Čikagoje metu (kuriame S. Pilka dar kartą pasiėmė senojo grafo Butauto vaidmenį) jo posakis — „Ką jūs!.. Aš grafą gyvą mačiau!..“ — buvo kartojamas visuose režisorių geriau pažinusiųjų rateliuose...

Minėtoji knyga, beje, niekada neišėjo. Tur būt, nerasta leidėjo. Straipsniai buvo gražinti autoriams ar išdalyti laikraščiams. Stasio Pilkos 60-tųjų gyvenimo ir 40-tųjų sceninio darbo sukaktuvių proga surengtos programos Čikagoje metu buvo išleistas kuklus leidinėlis, kuriame panaudotos kelios trumputės tų prisiminimų ištraukos. Stasys Santvaras (ir Lietuvių Enciklopedijoje aprašęs S. Pilkos veiklą) tame leidinyje savo kolegą šitaip apibūdina:

„Stasio Pilkos aktoriškas amplua nėra siauras. Jis talentingai reiškėsi herojiniuose veikaluose, kūrė stiprius ir būdingus charakterius, buvo savaimingas ir mielas riterinėse bei saloninėse pjesėse“.

„Stasys Pilka yra lietuviškos scenos lordas. Tokia žmogaus prigimtis — lordas. Aukštas. lieknas, tiesus, ryškių ir sceniškų veido bruožų“.

Nors daugelio atmintyje S. Pilka ir išliks gyvas kaip aktorius, dargi gal kaip vienas ar kitas jo scenoje sukurtasis personažas („Visa da įsivaizdavau Stasį Pilką gimusį aktoriu-mi“, — rašė J. Aistis), tačiau jisai pats, ypač paskutiniuoju metu, gal būt, dėl to, kad kaip aktorius ilgesnis laikas nebesireikšdavo, mėgdavo save įsivaizduoti kiek kitaip:

— Oficialiuose dokumentuose esu „Stage director, organizer“. Kaip toks ir federalinius mokesčius moku. Žodžio „aktorius“ nevartoju. Mano profesinių organizacijų leidimai ir pažymėjimai sako: regisseur, stage director...

Antrą kartą apsilankęs okupuotoje Lietuvoje mūsų teatro sukaktuviniais metais, iš ten parsivežtąjį jubiliejinį leidinį rodydamas, S. Pilka ne kartą su ironiška gaidėle balse dėstė: „Matai, kaip aktorius aš ten jau nebeegzistuoju, bet kaip režisierius — prašau!.. Pėdsakus patvirtina ne tik pavardė, bet ir pastatymų nuotraukos.

Ir su pasididžiavimu čia pat pridurdavo:

— Dekoracijos — dailininko Mstislavo Dobužinskio. Į lietuviškos dramaturgijos sceninį apipavidalinimą aš jį ir patraukiau savo didesniems pastatymams: Petro Vaičiūno „Aukso gromatai“ ir A. Vienuolio „1831-iesiems metams“... Mano pirmasis režisūrinis darbas Kaune buvo 1922 metais A. Puškino „Mocartas ir Saljeri“. Nuo 1932 metų buvau numatytas kaip „prieauglis“ režisūrai kartu su Kaziu Juršiu. Įvairiomis progomis ir skirtingose sąlygose Lietuvoje, Vokietijoje ir čia, Amerikoje, esu režisavęs daugiau kaip septyniasdešimt veika-

lų. Režisūrinių studijų tikslais 1923 metais savo lėšomis važinėdavo po Vokietiją, lankydamasis Berlyne, Drezdene ir Miunchene...

Minėtame leidinyje paskelbtame atvira-me laiške Stasiui Pilka poetas Jonas Aistis rašo:

„Kas mane paskatino pasveikinti Jus, tai kad Stasys Pilka išsiskyrė iš kitų aktorių. Kiti aktoriai, kaip ir daugis dailininkų, žino tik savąjį meną. Visa, kas už jų meno: nei knygos, nei laikraščio iš principo neskaito, kad išimtinai apie menus nerašo. Tamsta buvai „dvidešimt septynių knygos mėgėjų“ klubo narys, Tamsta buvai vienas pirmųjų aktorių, bandęs skaityti eiles, o anksčiau tą sritį, be Onos Rymaitės, vienos jaunesniųjų klasių gimnazistės tekultyvavusios“.

Iš tikrųjų nepriklausomoje Lietuvoje S. Pilką masėse savaip išpopuliarino radijas, ypač įvairios melodeklamacijos ir poezijos interpretavimai, šalia to, kad jis ir per radiją su pasisekimu vaidino (Jono Marcinkevičiaus) Benjaminą Kordušą, (Šekspyro „Venecijos pirklio“) Šeiloką ir kitus vaidmenis.

Estradoje (jo paties pasakojimu) pradėjo reikštis dar gimnazijoje. Lietuvoje buvo vienas (iš labai nedaugelio) stipresnių poezijos interpretatorių. Nuo 1944 metų emigracijoje reikėsi literatūriniais - dramatiniais rečitaliais, kurių keletą davė Čikagoje ir kitose lietuvių kolonijose. Prieš akis turėdamas keletą tokių savo lankytų rečitalių programas, dabar negaliu nesistebėti jo repertuaro pasirinkimu: visada šviežias, jaunatviškas, dinamiškas. Ypač mėgo

Kazį Binkį (jo futūristiško periodo kūrinį), Henriką Radauską, Bernardą Brazdžionį; vėliau — J. Aistį, J. Meką, Vladą Šlaitą, Vytautą Mačernį... Iš pasaulinių klasikų deklamuodavo V. Hugo, P. Verlaine, A. Rimbaud ir eilę kitų, gerai išverstus A. Nykos-Niliūno, L. Švedo, H. Radausko. Tur būt, tik retas rečitalis praejo be vienos kitos scenos iš žinomiausių Šekspyro veikalų (Otelas, Hamletas, Ričardas III, Julius Cezaris), rečiau — Maironio ar V. Krėvės dramų, o kartais ir prozos ištraukų.

„Dideli gestai, bet sujungti su vidaus išgyvenimu, tarnauja reikalingam ritmui: pakeltas kalbėjimas, bet turtingas kontrastų nuskambėjimas; vidinė įtampa sutampa su temperamentu; išraiška ir forma, lyg garsas ir melodija, neišskiriamos“, — rašė Balys Chomskis apie vieną S. Pilkos rečitalių.

Tokiį jį, atrodo, ir dabar matau: išdidžios povyzos, tamsia eilute, sidabriniais plaukais, su šelmiška šypsena, kiek gomuriniu, bet pagaunančiu ir įsimenamam balsu klausytojus gundanti, kurstanti, agituoji, pagaunanti ar kažkokiu nerimu užkrečianti: „Aš kaip strėlė, kurią į dangų...“ ...„Gulbės ilstančios, Sudievu! Aš pralenkiu ir palieku!..“

O vis dėlto esu tikras, kad Stasys Pilka, nors sukūrė daugiau kaip du šimtus personažų, nors organizavo, režisavo ir deklamavo, ilgiausiai mūsų teatro (ar iš viso kultūros) istorijoje išliks savo praeities reminiscencijomis, savo bendraamžių portretais, kuriuose atspindi ne vien jo žurnalisto - kronikininko pastabumas, bet ir beletristo talentas įvykius at-

pasakoti gyvai, spalvingai, su intelektualo išvalgumu, menininko esteto elegancija, džentelmeno orumu ir pagarba, bičiulišku nuolankumu ar šiluma. Ne veltui gi ir Lietuvoje S. Pilka buvo laikomas vieninteliu gerai rašyti sugebančiu aktoriumi.

Kada net nė okupuotoje Lietuvoje, kur liko didžioji mūsų neseniai pusšimtį atšventusio profesinio teatro veteranų dauguma (kaip rašo Antanas Vengris, džiaugsmingai pasitikdamas S. Pilkos bendraamžės T. Vaičiūnienės atsiminimų tomelį „Scena ir gyvenimas“), „leidinių apie scenos meną nėra ko nė pradėti skaičiuoti: be Antano Sodeikos knygos „Mano kelias į muzikos meną“ (1958) ir Antano Sutkaus „Vilkolakio teatro“ (1969), nieko apčiuopiamesnio ligi šiol neturėjom“ (Literatūra ir Menas, 1976. II. 14). S. Pilkos straipsniai atskiroje knygoje (ar knygoje) sudarytų tikrai vertingą įnašą. Reiklesnes scenos pastatymų recenzijas pasirašydamas dažniausiai St. Meringio slapyvardžiu, daugiau populiarizacijai taikytus straipsnius — St. Aukštaičio pseudonimu, euloginio pabūdžio straipsnius paprastai rašė tikrąja pavarde. Betgi tiek pavardė, tiek slapyvardės ar pagaliau jas atstojantieji kriptonimai visada jau iš anksto ką nors žadėjo, laidavo, užtikrino: dvasinę kultūrą, skoni, o mažų mažiausiai — patyrimą, nuoširdų norą pasidžiaugti, padėti, paskatinti, įstatyti į tikresnes vėžes.

— Rašyti nemėgstu. Sceninės istoriografijos darbo tiesiog nepakenčiu. Su visokiais atriniais almanachais sveikatą ardžiau tik to-

dėl, kad darbas turėjo būti kieno nors atliktas, — kalbėjo kartą Stasys Pilka. — Prašomas ką nors parašyti, retai kada sugebėjau atsisakyti.

Čia jau minėtasis Teatro almanachas, manau, ir bus bene didžiausias, ambicingiausias, daugiausia laiko ir energijos atėmęs S. Pilkos darbas. Daugiau kaip prieš dvidešimtį metų, atsimenu, pats S. Pilka rinko šiai knygai išleisti prenumeratą. Ar tada darbas jau buvo įpusėtas, ar užbaigtas — nežinau, bet po kelerių metų teko naudotis atskirais, jau spaustuvėje surinktais, sulaužytais ir spausdinti suklijuotais lankais. Susidariau įspūdį, kad tai kruopščiai paruoštas enciklopedinio pobūdžio veikalas, ne tik išvardijantis mūsų teatro atsiekimus ar asmenybes, bet juos plačiai apžvelgiantis ir gana objektyviai įvertinantis. Vėliau metų metais apie tą almanachą nieko nebeteko girdėti. Užklaustas apie tą veikalą, S. Pilka pasiraukydavo ir aiškaus ir pilno atsakymo niekada neduodavo. Tur būt, ir vėl neatsirado leidėjas, kuris sutiktų su visomis S. Pilkos padiktuotomis sąlygomis. Buvo kalbų, kad surinktuosius prenumeratos pinigus S. Pilka jau išleides, o spaustuvė, negaudama reikiamo užmokesčio, surinktąjį tekstą išmetusi į metalo laužą...

Paskutinėmis S. Pilkos gyvenimo valandomis, artimųjų paprašytas padėti peržiūrėti jo kuklų turtelį, ypač apsverstant ar atrenkant jo rašytinį palikimą, buvau užtikrintas, kad almanachas (kartu su prenumeratorių sąrašais ir iš jų surinktaisiais mokesčiais) guli ne-

didelėje metalinėje dėžėje — asmeniškame seife. Tikiuosi, kad šis didelis turtas neilgai trukus ir mus visus praturtins ten sukauptųjų žinių lobynu.

Patsai S. Pilkos kambarėlis stebino jo amžiaus ir padėties viengungiams neįprasta švara ir tvarka, ypač dar žinant, kad paskutines kelias savaites jo šeimininkas praleido ligoninėje. Stebino ir (žinant jo menkas pajamas ir išteklius) gana didelis ir išsamus naujų lietuviškų leidinių knygynėlis, stambus pluoštas vietinės periodikos, rodantis jo nuolatinį domėjimąsi dienos įvykiais ir kultūrinėmis aktualijomis. Draugo redaktorius Česlovas Grincevičius keletą dėžių lietuviškų knygų išsivežė į Lietuvį Archyvą, o mes abu su S. Pilkos giminaitė ir krikšto dukra ponja B. Kazliene rūšia vome skubesnės apsaugos reikalingus dalykus, didesnėn krūvon sumesdami populiarius žurnalus, iš tikrųjų jokios archyvinės vertės neturinčius. Mano supratimu, ir juos reikėjo nors surašyti ir atidžiau perversti — paieškoti pabraukimų ar pastabų išnašose, žodžių, smulkmenų, kurios gal būtų įdomios ateities kultūros istorikui ar S. Pilkos biografui. Todėl tik retą popiergalį mesdavom šiukšlių dėžėn ilgiau nesvarstę.

— Va, šitą tai tikrai reikėtų išmesti ar sudeginti. Juk tai pornografija! — kiek nusigandusi ponja Kazlienė atkišo man šiek tiek didesnio formato nuotrauką jaunos moters, kuri iki pusės buvo nuoga. Į akis krito jos gana stambios krūtys.

— Ne, ponja, tai ne pornografija, — sura-

minau ją. — Tai tik kiek stambesnių proporcijų jauna ir graži moteris. Senesni jas mėgsta ne mažiau už jaunesnius. Ir Pilkos kraujas, atrodo, dar nebuvo atvėsęs, — pajuokavau. Garsusis būsimojo JAV prezidento Džimio Carterio pasikalbėjimas Playboy žurnale, išpažįstantis, kad ir jis ne kartą žvelgęs į svetimą gražią moterį su geismu ir aistra širdyje, tuo metu dar nebuvo išspausdintas...

Kalbėjomės apie S. Pilkos intymesnes gyvenimo detales ir apie tai, kad jisai mėgo kūningas, stambesnes moteris...

— Niekada neteko girdėti, kad jis ką nors būtų pavadinęs piktesniu ar plūstamu žodžiu. Negirdėjau jo niekada vulgariau išsireiškiant, o juo labiau — keikiantis, — pasakojo ponias Kazlienė.

— Keista, bet „riebiau“ šnekant jo neteko girdėti nė vyriškių draugijoje, — pritariau.

Tikrai Stasys Pilka buvo visapusiškas džentelmenas tiek viduje, tiek ir išorėje. Laikydavosi jis įvairių etiketo taisyklių ir formulumų. Pakviestas „kada nors“ užsukti pietums ar kokteliui, visada sakydavo: „Man tai geriau raštišką kvietimėlį brūkštelėk. Kad ir atviruką. Tada būtinai atsilankysiu“. O atsilankęs norėdavo šeimininkams atsiteisti kad ir kuklia dovanėle. Kur nors atostogaudamas ar išvykęs, savo artimiesiems ir bičiuliams visada siųsdavo atvirutes, surasdamas vieną kitą šiltesnį, nekasdienišką žodį. Ne kartą teko su juo ir stiklelį išgerti, tačiau net stipriau įsigėrusio matyti neteko.

„Stasys Pilka buvo džentelmenas ir sce-

noje, ir užkulisyje, ir kasdieniniame pilkame gyvenime. Tokį mes jį pažinojome, tokį ilgai, ilgai atminsime“, — rašė jau minėtame pomirtiniame atsisveikinimo straipsnelyje jo draugė veteranė aktorė T. Vaičiūnienė.

... Ir štai jau metai, kai čikagiškiai lietuviški kultūriniai parengimai žymiai pratuštėjo: neteko vieno pastoviausio savo žiūrovų. Ši tuštuma juo labiau akivaizdi dėl to, kad jis visada krisdavo į akis dėl savo aukšto ūgio, tiesios povyzos, elegantiškų manierų, tipiškai šiltos šypsenos, ilgame kandiklyje nuolat smilkstančios cigaretės. Išeivijos lietuviškoji scena neteko itin reto profesionalo, kuris „tikrai mylėjo pasirinktą amatą“ (Zuzana Arlauskaitė - Mikšienė) ir „be jokių rezervų visą save atidavė pašaukimui“ (Ipolitas Tvirbutas). Lietuviškoji spauda neteko vieno iš įdomiausių, giliausių ir kritiškiausių scenos vertintojų, kuris ne tik gyvame, bet ir rašytame žodyje sugebėjo būti „ne lėkštas, ne konvencionalus, ne kasdieniškas“ (Stasys Santvaras).

— Kas iš to, kad man mirus žmonės mane garbins, man paminklus statys, mano vardu aikštės ir gatvės krikštys? — juokavo kartą Pilka. — Būtų geriau, jei dėkinga visuomenė šiandien nors truputį rytojaus penu gyvenimą pasaldintų...

Paminklai ir aikštės — tegul rytoj... Šiandien šie paprasti ir nuoširdūs žodžiai tebūnie kuklia puokšte gėlių prie nusileidusios uždangos...

1976 m. lapkritis

BALTO RYTO DOVANA
(Prieš septyniasdešimt metų)

„Ak, jūs žemės sapnų mylimi angelai,
Pasakykite man savo pasakų burta...“ —
Ir tie bokštai balti — iš „Baltųjų dienų“,

B. Brazdžionis.

Baltų laukų platybėse tirpo eilė susikūpnusių, nuo vėjų pašiurpusių trobelių. Iš tolo — graudus, lyg apleisto, žiauriam likimui palikto vaiko paveikslas. Iš arčiau — vienas kitas spalvingesnis vaizdelis, tarp snieginių patalų judanti gyvybė. Vėjų pašiaušta stogų kepurė apsilygindavo sukritusiu, tirptelėjusiu ir vėl sušalusiu sniegu; kažkur blizgėjo puošniu lankeliu; pakraščiai saulėj sumirguliuodavo didelių lašų varvekliais. Koks nenuorama spindulys leduose susitraiškėdavo ir pavirsdavo vavyrykšte. Aple kamina — įdubę ir dūmų bei suodžių apmurzinta. Daržinės ir klojimai tūptė tūpė po sunkia sniego našta; tarpais jų net nugaros įlinkdavo. Prie pabertų šiukšlių, išlietų paplavų ir šiaip marguliuojančių dėmių pašalėse bei daržuose krisdavo čirkšdamas alkanas žvirblis, ar susiūbavus nupuldavo sustirusi varna, lyg kokia dvasia, be garso laviruodama plačiais juodais sparnais. Begalinę kaimelio

ramybę pradėsdavo girkštelėdama svirtis, dunkstelėję į ledą kibirai ar kirvio pokšėjimas, prasimanant kuro. Kartais suskalydavo šuo, dulkindamas taką sniegu, vejant nuo išmesto kaulo paukštį, ar susapnavus žvėrelį, vagį, pakeleivį...

Kas ten eis vogti dieną ir — ko? — Sušalusio į kaulą užmiršto skuduro ant tvoros, prie daržinės — botago? — Netyčia palikto ir prišalusio kibiro ties pritūpusiu ledo kalne šulinio rentiniu?

Vakarais daugiau ir pratisiau užlodavo šunys, užuodę iš toli sliuogiantį vilką arba, žiūrėdami į mėnulį, užkaukdavo iš nuobodumo. Tamsoje, rodos, visiškai priglušėdavo kaimas prie žemės, pusnimis, lyg spuogais nubertu veidu, su vos įmatomais kaminais ir su pora svirties pirštų, — rodos, kad žinotum, kur perkopti slidų, semiant vandenį, nulieta ledo kalną, kur pasisaugoti, kad neįpultum į šulinį. Tvoros, lyg šukų dantys, sniego išklaipytos, vietomis ištisai apibertos ir užšaldytos tartum stikline pudra. Sodai giliai prisotinę puraus sniego, pasišiaušę tik vos tamsuojančiais avietynų ir agrastynų žagarais, apsikėtoję krumplėtom kriaušėm ir beviltiškai į vėjus ištiestom nuogom obelių rankom. Ūkavo pro juos vėtros, švilpė ir sukosi verpetais ant kūdrų ledo, smukdė, rodos, dar giliau ir taip bailiai susigūžusią pasodėję pirtelę. Sukvėpuoja tas nameliukas dūmais, šilima, garu šeštadienių vakarais, atšvytruojant žmonėms su liktarnom, ir vėl savaitėmis merdėja baltame pasodės šalty...

Retų pravėžų ir giliai įtryptų klumpėtu

pėdų keliukas graužėsi pro pusnis ir pro apipustytas klėteles bei gryčias. Vietomis taip vėjų buvo sulyginta, kadėjai (ar sliuogei rogėmis), lyg ištisu sužliugusio ir vėl į kaulą sušalusio sniego kalnu, rodoš, — be galo ir krašto. Saugojais, kad kur nenuardėtum ar kad toje baltoj platybėje nepasiklystum, nenuširistum skardžiai žiemą, kuri ilga ilga be galo, kuri ir vasario saulei nepasiduoda, vėpūtinių neatleidžia. Kad gi polaidžiai ištiktų! Kad ir nebeišvažiuotum, o plaukte plauktum, bet visgi būtų atmaina. Ir naktimis pabliurusį, pajuodusį kelią atpažintum, ir iš toli paryškėtų sniegą nusikratę stogai bei medžiai; nebe vien tik žiburiais suspinksėjusios langų akys ir mėlynas dūmas iš kamino ar čiukuro parodytų šio kaimelio gyvybę. Net ir gyvuliai tvartuose dažniau subaubtų, arkliai sužvengtų, pajutę kvėptelėjusią ore atamainos šilumą, tolimą pavasarinį vėjelį... Bet... tebebuvo glūdi žiemos tyla.

Prie vienos iš anų trobų jau kelinta diena kaip atkaukšėdavo ir nukaukšėdavo sniego pluta moterys, jaunesnės ir senesnės. Snieguotus medinokus už durų palikusios, su slaptingu džiaugsmu veiduos sliuogdavo į vidų, po priejuoste ar į skarelę įvyniotą slėpdamos kokių skanų ar gražų daiktelių. Kaime nedaug trobelių, nedaug ir tų moterėlių. Vis tos pačios siuva ten ir atgal, ten ir atgal. Kaip gi nurims, — kad kaimynė susilaukė sūnaus! Vyriausia ir svarbiausia bobutė, šaukiant greitą pribuvėją, visu veidu spindėjo. Tarytum jos nuopelnas, kad berniukas sveikas, kad motiną

žinda, kad tarp vystyklų ir stangrių lininių išupimų spardosi, iš nelaisvės vaduojasi, rankytėm ir kojytėm daugiau pasaulio užgriebt mėgindamas. — „Kuvė, kuvė-vė“, — tarpais šaukiasi į globėjas ir į patį dangų: maisto, laisvės, oro, šilimos! O „pakuvėjęs“, kumšteliais užmerktas akis patrynęs, pienuotas lūpytes tyliai pačiaupsėjęs, vėl miega, nesirūpindamas pusnynais, nei užaujančiais atlydžių vėjais.

— — — — —

Tarp trobų ir trobelių sklinda gandas, nešiojamas moteriškų „telegrafų“. Gera žinia! Po ūgterėjusios mergytės atėjo pasaulin juosvų plaukelių berniukas. Dievas davė naują burną, duos ir duonos. Kad tik sveikas būtų! Kad tik augtų.

Bėgioja moterėlės išgraužtu per kaimą kebluku ir išdygsniuotais klumpių takais nuo vienos gryčios pašalės į kitų pašales. Jau dienojant kartais koks varveklis labiau sublizga, ištįsta ir dideliu lašu nulaša į pašalę, lyg koks varpelis suskamba: ne už kalnų pavasaris! Nuo varvekliaus kartais nuteka šaltas lašas į pakaušį, prabėgant nukrinta ant užkulnių, klumpė apteškia. Ne už kalnų, nebe už marių pavasaris, laukit, jei tik vėjas atsigręs nuo pietų, jei tik saulė labiau sublizgės...

Trobos langus bobutė, naujo vaikelio priėmėja, švariai nuplovė; įspindęs saulės spinduliukas žaidžia, stiklo iškilime sutvaska spalvomis. Visuose kampuose šviečia laimė. Aukšta jauna moteris, tamsių plaukų vainiku, šypsančiu veidu nuolat lenkėsi prie to laisvės ir daugiau gyvybės siekiančio padarėlio. Arba

jį atvystyk, arba jį papenėk. — Glaus prie krūtinės ir šildys, su vėjų ūžesiu myluos, linguos juokdamasi, sūpuos, vakarinius poterių šnibždėdama, iki mažėlis pro sapnus šypsotis pradeda... Dienomis vis daugiau prasižaidžia, naktimis vis daugiau užrinka, visus pažadina...

Ūkauja kamine vėjas (vėlės dejuoja), prieš mėnesieną kaukia ir skaliuja šunys, kama-roj brazda pelės, tvarte sunkiai atsidūsta karvė. Anksti, dar su patamsiu, užgieda gaidys, sutraška krosny ugnelė, sučirškia pašalėj žvirbliai; sučiuža, subrazda prieš vėją vyšny-nas, ir trakšteli nuo vėjų obelių šakos; nugirgž-da ir nucypia keliuku rogės, prunkščia arklys. Jaunos moters lūpose švelniai šnibždamos mal-dos... Kūdikis išsiklauso, suverkia, vėl užmie-ga, krūptelia per sapną, nusišypso; akytės gi-liai po kakta, lūpytės ryškios, ir tamsūs plau-kai sukasi vešlūs, glostomi ir šukuojami į vie-ną pusę, nepasiduoda, verpetu sukas...

Drobiniai vystyklėliai švelnūs, jau sesutės pranešioti, skalbti ir skalbti, bet vaikelis jų nemėgsta, ryžtingai jų nusikrato, jei tik vieną koją išsilaisvina... nemėgsta ir ilgų marškinė-lių, ir kitokių įvyniojimų, apvalkalų, kojinių, kepuraičių; spiria į šalis visas nelaisves, visus kliuvinius.

Moterėlės apsėda žindančią motiną ir viena per kitą džiaugiasi:

— Ale tai gražus! Ir nemažas... Toks jau baibokas!

— Kad tu sukeptum, kaip panašus į tėvą!

— Ne, kur gi! Tikra močia! Ar nematai?

— Nesakyk, susiedėl, netratėk niekų! Kur gi bus į ką panašus! Vaikas, kaip vaikas. Kad tik berniokas! Pamatysi, užaugs didelis, tėvui — artojas, močiai — užvadėlis: ar žabų kūlelį atneš, ar undenio pasemt...

— Taigi, sakau, džiaukis ir neatsidžiauk! Dievui garbė...

— Eikit sau, eikit! — Kalbėjo viena susuktažandė, kietai sučiauptom lūpom. — Kiek dar čia to žmogaus, kiek to vaiko. Dar nežinia, ar užaugs... Tiek vaikų miršta...

Motinos lūpos virptelėjo, nustojo šypsotis.

— Bijok Dievo taip ir kalbėt! — subarė kita. — Užaugs, ko čia jam neužaugti! Jau ir pavasaris tuoj, saulala ažušildys, visa kas gyva atkutins...

— Taigi, kaip tas saka, visiems yra vieta ir dalia pasauly, jeigu Dievas Aukščiausias tik panori...

— Palauk, moč, užaugs, gal da labai dideliu žmogum bus, gal net klebonėliu... Kų žinai...

— Kų čia šnekėt... Žinia...

Motina vėl šypsojos, linguodama galva, lyg pritardama, vaikelio ateitį svajodama.

Sekmadienio rytas. Anksti pradėjo suktis po trobą jauna, pablyškus moteris. Tvarkytis reikėjo, švarintis. Nuolat lenkėsi ji ir prie naujagimio, šnibždėdama:

— Šiandien tapsi krikščioniu, sūnaitėli... Viešpaties kareiviu užaugs, Jo šventą vardą ginsi ir skelbsi... — Baltos skarelės kampų nubraukė džiaugsmo ašarą.

Trobos asloj dar tebežymėjo ražinės šluotos brūkšniai. Stalas, suolai baltai nušveisti, kubiliukai ir kibirai kampe tvarkingai sustatyti. Gelsvai balto lino rankšluostis kabėjo stangrus, dar visiškai nevartotas. Nuo šventųjų paveikslų ir kryželio mūkos dulkės rūpestingai nušluostytos. Tai jau buvo padaryta iš vakaro. Ir visa troba tebekvėpėjo šviežia duona ir pyragu. Krikštynomis prisiruošta, — ir dar kaip! Vaiko drabužėliai nauji, švariai perskalbti ir iškočioti. Net ir vystyklai į krikštą vežt — naujos drobelės, kaip reikiant dar neišvelėti; gal užtat kūdikėlis verkia plyšta, gal švelnią odą linas drasko. O gal jaučia iškilmingą momentą artėjant, ir džiaugiasi, ir skelbiasi pasauliui...

Dairos abu tėvai pro gelėmis vėl užšalusį langą: kada čia kūmai užgrius. Dairos priėmėja, nerimsta sesytė, užbėga viena kita kaimynė. Saldainių bus, kūmo saldainių... Alaus, alučio, pyragų, dainavimo — valiavimo, linksmybių...

Ir suvirto, subildėjo giminės bei kaimynėliai. Sniegus nuo kojų trepsėdami, apikakles nusipurtindami; skaras nusisiausdamos, skareles pasitalsydamos, oriai slinko į vidų šventiškai apsirendžiusios moterys; skraistėj ar po pažasčia slėpė jos rietimėlių, sūrį, sulankstytą stangrų rankšluostį, ragaišį ar kitokią dovaną, kiek išgalint nešdamos dalelę turtų iš savo namų į namus naujagimio, į Dievo malonės paliestų jaunų tėvų gyvenimėlių...

— Sveiki, sveiki, kaimynėliai! Kad didelis užaugtų!

— Kad kunigėliu... — Plojo laibu balsu moterėlė.

— O gal vyskupu! Kur čia atspėsi! — Pri-tūravojo vyras.

— Kad tik laimintų Dievulis Aukščiausias!

— Garbė Jėzui Kristui! — Sveikinosi kū-mas.

— Per amžius amžinuosius! — Atsakė tė-vai ir kaimynai.

— Kad tave kur — šaltelis!

— Taigi, neatleidžia nė kiek! Šiaurys ir šiaurys...

— Ir sniego — per akis! Kaip ir benuva-žiuosit?

— Rasim kelią, nebijokit! Voliote nusivo-liosim...

Ūžė, tratėjo trobelėj svečiai ir savieji. Ant stalo, ant suolų krovėsi dovanos naujagimiui ir tėvams.

Ne karališkai jaunieji tėvai gyveno, bet karališkomis širdimis vaišinosi. Nereikėjo auk-so taurių, nei midaus. Užteko širdies, ir kaš-nelio, ir šlakelio... Buvo linksmybės, kad, rodės, trobos stogą kilojoši! Ir išleidžiant, ir pasi-tinkant kūmus. Nebuvo gausybės svečių ar pra-bangių dovanų, bet buvo įvairybė sąmojų, linksmybių, širdžių putojimo ir galvų apsvai-gimo... — Buvo krikštynos! — Sūnaus.

Tarta ir nutarta kūdikėlį pakrikštyt Jonu, o pro visas linksmybes, sąmojus ir apsvaigimus buvo pakrikštytas — Bernardu. Ogi atsitiko taip, kad po visų pasitarimų, giminių ir draugų patarimų, ginčų ir triukšmo joks vardas nebu-vo išrinktas. Kai visi nurimo, naujagimio mo-tina ir tarė:

— Tėvo vardu.

Paskutinįs, šventas žodis. Šventa ramybė.

Išvažiuojant kūmams rūpestingi sveteliai suvertė po porą „ant šilimos“. Į miestelį nuvažiavus, vaiką pervystant, dar buvo užpilta „ant šilimos ir drąsos“. Taip ir atsitiko, kad prie bažnyčios, o gal ir pačioj zakristijoje, kur šventas krikštas įvykdavo, kai susirūpinę kūmai mėgino prisimint, kuo gi vardu turės būti šis naujagimis, atlydėjusieji iš šalies pagelbėjo:

— Sakė gi, kad tėvo vardu!

— Tėvo, aha, tėvo. Tai — Jonas, — nurimo kūmas.

— Tėvo tai tėvo, ale katro? — iškėlė klausimą kūma.

— Vienas tėra tėvas! Jonas. Vaiko tėvas.

— O gal Brazdžionienė sakė, kad jos tėvo vardu? Juk jos vaikas! Kieno ji tėvą minėjo, kad ne savo?

— Pala, pala! Nemaišykite! Tėvas yra tėvas. Vaiko gi tėvas...

— O kuo vardu jos tėvas? — rūpinosi anas, — pasakykite, a? Jau kunigėlis ateina... Sakyskite, žmonės!

— Jos tėvas... Kaip gi čia... — šluostydama prakaitu aprasojusią kaktą, mąstė kūmas. — A, dabar atamenu! Taigi, Bernardas!

— Bernardas... — Lengvai atsikvėpė kūma, ištardama tą vardą ir pamaldžiai žiūrėdama kunigui į akis. Abu kūmai nurimo ir susikaupė, kad tik poteries kalbant nesusimaišytų... Tai būtų didžiausia gėda!

Pūtė aštrus vėjas, lėkė, virto ir vėl švilpdam...

mos lėkė rogės; kūma supo nuo šalčio vaikelį į skaras, tas verkė, plyšo, vėl miegojo, miegojo—kaip po krikšto! Ir skaroj neužduso, ir žvarbūs vėjai nenušaldė, ir linksmi svečiai beglėbesčiuodami neužmaigė. Buvo jam grįžus mie-la ir saugu prie mamytės krūtinės, pienas buvo saldus, sapnai gražūs, užaujančio vėjo už apša-lusių langelių pasakos nuostabios...

Ir jam buvo vistiek, Jonu ar Bernardu jį pavadino.

Žali daigai dirvožemy tebemiegojo. Iš-plauks jie per polaidžius, iškils pabudinti saulelės, žemėj prigludę išlapos, iškils dangun žvalgydamies...

Ir bus vasara brandi.

Jonas Gailius

NULAUŽTA OBELS ŠAKA

Poeto eksponatas

Ar žinote, kas yra tuštuma?

Tuštuma, tur būt, kai netenki savęs
ir išlieki laike kaip eksponatas...

Algirdas Skinkys

Atšamatojo drumzlinu lietumi pažliugu-
si audra ir tvojo, lyg didžiulis paukštis aštriais
sparnais į išlakių pušų surizgusias viršūnes.

Blykstelėjo žaibų liepsnos. Žalzgani ug-
nies kaspinai krito pro lūžtančias šakas ant
krūpaujančių pečių ir susivėlusių plaukų.

Smigo mėlynos strėlės į kalvą, daržą, susi-
gūžusius namus. Kraupus dundesys tempė
draskantį klyksmą viršum žalios žemės.

Atrodė, audringa naktis niekuomet nepa-
sibaigs, o drumzlinu lietumi pažliugęs išėlęs
paukštis niekad nesuglaus sukruvintų sparnų.

Nužaubavo žaibai, nudžerškė, nuūkštė.

Koks dangus atsispindėjo tavo išsigan-
dusių akių vyzdžiuose, kai pro nulaužto ažuolo
viršūnės tuštumą matei drumzlinomis ban-
gomis besivolinančius debesis?

Sakei, skausmas perdega. Klajodamas iš-

sigandusių akių žvilgiu po sutryptus laukus ir išmaltus sodus, tarei, kad perdega visa, kas gali liepsnoti ir degti — — —

ir lieka pilkšvas ruduo, ir lieka apdraskytos gėlės, ir lieka piktnaudis vėjas.

Kraupiu liūdesio žvilgsniu išžiūri į apniukusį rudenio tolį, gaudžiai rypuojančią laukinę obelaitę. Jos susitraukę lapai, pakąsti šalnos, krenta į pabrinkusį, glitų molį.

Pasilenki. Imi į rankas rūstaus gruodo sutryptą gėlės žiedolapį, pakeli šaltų pirštų nugnybtą obelaitės lapą.

Susimąstai — — —

netrukus iš šiaurės atidumblojančios šalnos negailestingai pakas ir tave, nuspyrusios į didelio vieškelio griovį; padūsaus artimieji, apraudos ir užkas smėlio kalne.

Viskas bus perdegę: ir degančių žvaigždžių ilgesys, ir žmogaus tiesiamų kelių į Paukščių taką laukesys, ir alsinanti skuba į saulėtą vilčių šalį, kur žvilga mėlynų ežerėlių langai ir žilais debesimis plaukiančios užburtos pilys.

Atsimeni trumpą saulės spinduliais pražydusį pavasarį, ir dar kartą užkaista neramuolė širdis — — —

nuplėšti medžių lapai klosto pažliugusius takus; sulaužytu trikampiui skrenda į saulėtus pietus lakios kregždės, dūksaujančios gervės, o jas lydi pasimetusių keleivių voros.

Visa perdega, — ir telkšnojantis ruduo nustebina lietaus ir vėjo smūgiais, kai prisiimeni paskubomis gertą gražiausių laikų kvapią gaivą ir trumpučio pavasario audringą lai-
mę.

Krūtinę degina liepsnojantis skaudulys,
kad plieninės prievartos rankos sudrampalino
meilei budusią širdį ir nutildė neišdainuotas
dainas.

Į vieną kamuolį susipina apgaulūs žo-
džiai, sudriskusiu skuduru uždengta tiesa ir
apkarpyti skrydžio sparnai — — —

lieka po pašukų trinyčiais neatvėsusi šir-
dis, norinti žaliuoti žiemkenčio rugio želmaniu
ir alsuoti juodo dirvožemio spragančia šiluma.

* * *

Trankiai dundąs pykčio riksmas aštriais
akmenimis užverčia vilties taką, vedusį į susi-
mąščiusių nišų gaudulingą paguodą.

Žvarbūs vėjai užpusto rarių varpelių si-
dabrinį skambėjimą, vėputiniais užverčia to-
limos vaikystės pakylėjimo duoną, užšaldo gy-
vu krauju srūvantį vyną — — —

ir pasigendi gaudžios vargonų muzikos dūz-
gimo, mažyčio žiburėlio liepsnelės šokio, Kū-
čių vakaro baltutės tylos, spragančių žvaigž-
džių ramybės ir berželiais iškaišytos kvepian-
čio trobos Sekminių džiaugsmo.

Į vidų įcimpina krūpaujās gaudulys.

Tau gaila krykščiančios vaikystės, gaila
audrų sudrapalintų jaunų dienų, gaila pasa-
kas sekančios ramios molinės aslos, išbarstytos
vėsiu, geltonu smėliu; gaila pakelėje nužvar-
busio medinio Rūpintojėlio, susimąščiusių
šventųjų koplytėlių ir į žemę kniubančios se-
nos medinės kaimo bažnytėlės tyliame švento-
riuje.

Apkaista suskudusi širdis ir seni medžiai.
Atrodo, jie vaikščioja po žemę kaip žmonės.

Dūlina pakelėmis, žolėtais patvoriais pro šventorių, paupiais.

Pavargę sustoja prie upių ir ežerų duburių apmąstyti vėjus, audras, apniūkusį likimą ir paliktas pėdas — tylinčius pajuodusius kelmus.

Dūrina kiemais per kaimus, o juos palydi paukščių čirškėjimas, sulos latakai, sukelti dalgiai, karo išvartytos pinučių tvoros ir šermėninės žvakių liepsnos su žuvusiųjų balsais; juos palydi paežerės beržyne klegančios gegužinės.

Kiekvienas medis išdygsta, suauga ir suošia šakomis, kad jo šventa teisė — gyventi ir laisvai šakomis kaip sparnais plakti.

Kai medis parkrinta, piuvenos žole apauga, o paliktų pėdsakų juodi kelmai vidudienio rimtyje žiūri į tamsų dangų.

O žmonės — — —

Jie raunami su šaknimis iš gimtojo krašto dirvonų, atplėšiami nuo išmindžiotos aslos, senų bažnyčių, šventorių ir, atsisveikindami mažoje stotelėje, klaupiasi ir bučiuoja gimtąją žemę — supurvintą, vėtrų nugairintą, piktų kojų mindomą, nuorūkomis apmėtomą: žemę motiną, sugėrusią išrautų medžių šaknis.

Tavo gerklėje įstringa gaudulio kamuo-lys. Pračiaupi lūpas, bet negali jo nuryti — — —

žemėtų lūpų atsisveikinimo spūdis pasimetusioje kaktoje degina lyg sieros rūgštis.

Traukinys nušnopuoja.

Suūkia toli toli, išvežęs gimtosios žemės tamsiomis nuobiromis pažymėtas užčiauptas lūpas.

Nuneri akis ir ilgai ilgai žiūri į tėvų žemę.

Keturiasdešimt vasarų glostė išrautų medžių šaknis, laistydamos jas lietaus čiurkšlėmis. Iš paskos atsliūkino keturi pavasariai, nešdami gimtosios žemės nykų skundą.

Kai penktasis pavasaris atstyrino, — iš tėviškės langų pabiro lediniai žiburiai ir pažadino begalinį ilgesį.

Susidumstė tavyje kartu gyvenę gyvybė, kančia ir nerimas bekraštis.

Sugaudė laisvūnės šakos, suaidėjo lyg vargonai ir šaukė eiti, dzengti į nežinomybę.

Skausmas — — nulaūžta ir žydinti obels šaka, užverstas vaikystės šulinys su mirusiomis pasakomis ir neįmintomis mįslėmis, jaunystės klaidos, sudegintos knygos — neiškaitomos ir neištaisomos, seni prabočių griaučiai ir trapi Vėlinių žvakutė ant motinos kapo — — — sugniaužė nerimstančią širdį.

Klyktelėjai, atsiminės kniumbančią bažnytėlę tyliame šventoriuje.

Kai degančią kaktą palietė tokios pažįstamos pateptos rankos, nurimai, nusišypsojai — — —

ir iškeliavai.

ANTRAS KAIMAS VIS DAR GYVUOJA

Apie Antro Kaimo, Čikagoje besireiškiančios sceninio humoro ir satyros grupės, atsiradimą buvo rašyta AŠTUNTOJOJE PRADALGĖJE. 1973 metų pavasarį čikagiškio Jaunimo Centro salėje buvo suruošta programa 10 metų jos gyvavimo sukakčiai atžymėti, kurioje dalyvavo bet kada šioje grupėje aktyviai dirbę vaidintojai, suskridę iš tolimiausių JAV miestų. O ir po to Antras Kaimas į vienkiemius neišsiskirstė, kas metais vis dar sudarydami naują programą ir su ja pasirodydami ne tik Čikagoje, bet ir Clevelande, Detroite, Toronte ir kitose lietuvių kolonijose, įvairių organizacijų parengimuose, lituanistinėse mokyklose, televizijos programose ir kitur.

Dabar (vis dar Algirdo T. Antanaičio "prievaizdaujama") grupę sudaro: Jūratė Jakšytė, Vaigalė Kavaliūnaitė, Juozas Aleksiūnas, Eugenijus Būtėnas ir Romas Stakauskas. Neseniai grupėje vaidino dar Nijolė Sparkytė ir Gailė Mačiulytė. Technikinę ir meninę pagalbą nuolat teikia Vincas Lukas ir Jonas Kaunas.

Kolektyvas jaučia pareigą skaitytojus įspėti (ir autorių atsiprašyti), kad visi čia spausdinamieji repertuaro pavyzdžiai yra tokie, kokius juos matė publika scenoje, t.y. šiek tiek (o kartais ir gerokai) pataisyti. Su scena susidūrę rašytojai, tikimės, nesupyks, žinodami, kad kiekviena scena turi savo logiką ir tokie pataisymai čia yra kasdieninis rei-

kinys. Jeigu pasirodys, kad "nutaisyta" į blogąją pusę, kaltę irgi prisiima Antras Kaimas. Škicai sudėti alfabetine (autorių pavardžių) tvarka. Taigi—

ŠIS TAS IŠ ANTRO KAIMO REPERTUARO

VYT. ALANTAS

KRITIKAS

(Redakcijos kambarys. Už stalo sėdi redaktorius. Prieš jį su stambiu įrašu lentelė: Atbalsių žurnalo redaktorius. Barbenimas į duris).

Redaktorius: Prašau! *(Įeina kritikas Dribsnius)*

Kritikas: Labas, pone redaktoriau.

Redaktorius: Labas, labas! Malonu, kad atėjai. Sėsk. Man reikia recenzijos. Matei paskutinę rašytojo Dievelgos novelių knygą, pavadintą: Jie susitiko sutemose? *(Paima nuo stalo knygą dviem pirštais ir rodo kritikui, kaip varlę sugriebęs už kojos).* Pažįsti rašėivą Dievelgą?

Kritikas: Pažįstu, kaipgi...

Redaktorius: Jis ne mūsų ideologijos.

Kritikas: Žinau, jis iškrypėlis.

Redaktorius: Ir nevykęs plunksnagrauža.

Kritikas: Jokių gabumų: nelaimingas rašalo terlius.

Redaktorius: Jis užkietėjusiais viduriais nacionalistas, fašistas, moralinis nusmukėlis ir aplanai bukagalvis nemokša.

Kritikas: Aukso žodžiai, pone redaktoriau.

Redaktorius: Supranti, ko aš noriu?

Kritikas: Suprantu: objektyvios recenzijos.

Redaktorius: Tikrai taip: mūsų žurnalas — rimtas

organas. Mes spausdiname tik rimtas, objektyvias recenzijas.

Kritikas: Bus, pone redaktoriau!

Redaktorius: Parašyk tokią recenziją, kad iš to terliūzo teliktų šlapias taškas.

Kritikas: Perskaitęs mano recenziją, Dievelga susipras, koks jis rašytojas, ir išlėks į bepročių namus savo makaulės suremontuot.

Redaktorius: Pamokyk tą šunsnukį.

Kritikas: Savaime suprantama.

Redaktorius: Gausi gerą honorarą.

Kritikas: Ačiū, pone redaktoriau: bus padaryta kaip reikiant.

Redaktorius (*paduodamas ranką*) Viso labo! (*Kritikui išeinant*) Tik žiūrėk, kad būtų objektyvi!

(*Šviesos užgęsta*)

KAZYS ALMENAS

KOVOTOJAS

(*Sėdi tipelis, meškerkotį nusitvėręs. Atseit, meškėrioja. Sėdi poilsiaudamas, susitaikęs su pasauliu. Pusbalsiu niūniuoja.*)

A: Ejo Morta per kurortą
ir išmynė karvės tortą.

(*Nutraukia, nes į sceną įeina tipelis B. Tipelis B.—tipelio A priešingybė. Jis energingas. Nervingas. Pamato A. Ta rami A poza jam tarsi įžeidimas. Sustoja, pakraipo galvą.*)

B: Ei! Labas!

A: Hmm... (*numykia, pakinkuoja galvą.*)

B: (*Pradedą eit. Apsigalvoja, vėl grįžta.*): Nu, ką tu manai čia darąs?

- A: Meškerioju.
- B: Meškerkotį turi nusitvėręs, žmogau, bet ne meškerioti! Čia žuvų nēr. Paskutinė prieš penkerius metus išvertė pilvą!
- A: Žinau...
- B: Kaip gali tokiam užterštam ežere būt žuvies?!
- A: Žinau. Seniai nēr...
- B: Žinai?! Tai ko čia sėdi?
- A: Kodėl nesėdėti? Ramu čia. O kad žuvų nēr, — tuo geriau. Valyt nereikės...
- B: Bet... Bet... Kaip tai?! (*B tiesiog pasipiktinęs*). Kaip tai įmanoma?!.. Kaip gali čia, vadinas, sėdėti ir... visai nieko?..
- A: Paprastai. Atėjau, atsisėdau ir sėdžiu. Ramu čia... buvo...
- B: Bet, žmogau! Gi tai... bergždumas visuotinis! Gyvenimas visur aplinkui! Problemos šaukiasi sprendžiamos. O tu čia!..*(B pritupia, nes, pirmam pasipiktinimui praėjus, jį suėmė mesianiška dvasia.)* Klausyk, žmogau! Kas gi būtų, jei mes visi taip?! Imam ir pasiduodam!..Pasitraukiam į šalį ir sėdim sau! Kas gi būtų, pasakyk?..
- A: Gal kiek ramiau būtų...
- B: Bet problemos, žmogau! Mes stovim ant bedugnės krašto! Problemos visur, žmogau, ir negalima... Tarša, pavyzdžiui! Fabrikai, mašinos, miestai tik pila, teršia... Va, šitas ežeras! Žuvies nei nieko nēr. Kai statė tą ten fabriką (*jis ištiesia ranką, parodo*), manai, kad aš ramiai sėdėjau?! O, ne! Protestavau! Laiškus rašiau! Mitinguos buvau... Veiksmo komitetą suorganizavom. Buvom užblokavę „parking“ lot'ą! plakatais! Su šūkais prieš taršą! Ką tu manai?! Turėjo atsiųst visą kuopą policijos, kad mus

- išvaikytų. Nemanyk!.. Tas fabriko prezidentas, bestija, patyrė mūsų nuomonę!
- A: Jis, ko gero, pro langą pasižiūrėjo, kai jus policija daužė...
- B: O, taip! Bestija, buvo iškišęs tą savo pliką pakaušį... (*Jis nutyla*) Mes... Mes pareiškėm savo nuomonę...
- A: Tada ir paskutinė žuvis čia pareiškė savąją... Išversdama pilvą... O fabrikas, va, rūksta!
- B: Nu, bet... Bet jie žinojo, bestijos! Palauk! Tu nemanyk, kad... Kiek problemų yra!.. Va, Vietnamo karas! Ką tu į tai, ką? Ką, sakyk!
- A: Aš turiu 4F klasifikaciją. Inkstai, žinote...
- B: Bet, žmogau! Gi tai... tai nekonstitucinis dalykas! Kaip galima?! Senatas nepaskelbė, ir užtai... O, ne! Mes turim veikti! Štai imk pavyzdį iš manęs. Aš jau nuo pat pradžių! Dalyvavau, kai Maileris ir kiti puolė pentagoną. Vienas iš pačių pirmųjų sudeginau vėliavą! O, mes jiems davėm pylos! Piketavome State departamente! Žygiavom prie kongreso! Vašingtono gatves buvom užblokavę! Buvau net ir prie baltųjų rūmų tvoros prisirakinęs!
- A: (*Palinguoja galvą*) Pats aktyvus. O per Kambodijos invaziją demonstravai?
- B: Ne... Aš nu...
- A: Kodėl gi ne?
- B: Buvau... Nu, kalėjime tada...
- A: Už demonstracijas?
- B: Je... Mat, išpyriau tam šunsnukiui policininkui, ir... O, Dievulėliau, kokios kietos jų lazdos! (*Jis nejučiomis pasičiupinėja pakaušį*) Čia, matai...
- A: (*Irgi pačiupinėja*). Oho!.. Randas geras!

B: Tai prieš dvejus metus jau... Bet... Ne tai svarbu. Svarbu, kad jie žinojo mūsų nuomonę, besitijos. Johnson'as ir šitas Nixon'as... (*Jis nutyla, nes šioje srityje laimėjimais nėra kaip girtis. Su nauju entuziazmu eina prie naujos problemos.*) Bet ne tik Vašingtone! Yra problemų čia pat. Čia pat, prie mūsų!.. Ir negalima gi šitaip sėdėti! Negalima, kai problemos šaukiasi sprendžiamos!.. Imk moterų problemą...

A: Je, manoji dažnokai šaukia...

B: (*Nekreipia dėmesio*) Per šimtmečius jos buvo nuskriaustos! Šitaip negalima daugiau! Kodėl, pasakyk, moteris neturėtų būt lygiateisė?! Kodėl negalėtų dirbti, kur nori? Ir su užmo-kesčiu netvarka. Arba kad kunigu negali būti!.. Negalima apleist tokių problemų! Aš rašiau senatoriui... "Herald Tribune" rašiau! Turi būt išleisti įstatymai! Yra tokia organizacija... Už moterų lygias teises...

A: Pats priklausai?

B: Nu, mat... Ne. Nepriėmė manęs...

A: Tokio kovotojo?!

B: Neturėjau... Nu... staniko sudeginti .. tai...

A: Iš žmonos galėjai paimt.

B: Mat, žmona... paliko mane... Je...

A: Ak, šitaip...

B: Je... Mat, ji sako, moterų teisės... Ir "sudiev"!.. O! Nesuprask manęs blogai! Aš visada už teises! Kovoju už jas. Bet žmonių atveju...

A: Taip, čia turėtų būt išimtis.

B: Turėtų! O išeina, va, kaip...

A: (*Linguoja galva*). Žinau... žinau...

B: (*Su pastanga atsikrato melancholijos*). Bet tai nereiškia, kad galima... Jokių būdų! Pasiduot

negalima! Nes tiek problemų... Ir jei mes neveiksim... Pažiūrėk į juoduosius!

A: *(Krūpteli ir apsižvalgo)*.

B: Ar šitaip galima toliau?! Kaip leidžiamas toks persekiojimas?! Neleistina, kad sėdėtumėm rankas sudėję. Ne! Angela Davis turi būt laisva! Jokių čia nuolaidų! Veikt turim sutartinai. Kad būtų lygios teisės prieš įstatymą, lygios teisės bažnyčioj!.. Ar tu žinai, kad yra katalikiškų kapinių, kur negro negalima palaidot?!

A: Tikrai?!...

B: Taip! Vien tik užtai, kad jis protestantas! Žuvaudami šito tikrai neišspręsim! Štai, pažiūrėk į mane. Buvau vienas iš organizatorių pataisos namų... Turėjom būstinę ten ant kampo. Kai išleisdavo tuos vargšus nuskriaustus kalinius iš tos fašistinės kalėjimų sistemos, mes juos priglausdavom. Prižiūrėjom juos... Šitoj visuomenėj reikia aktyviai užjausti! Ne žodžių, bet darbo! Veiksmo!

A: Dar ten tebedalyvauji?

B: Nu, ne... Tą būstinę, mat... sudegino per tas riaušes...

A: Nu, tai liūdna. Patys negrai?

B: *(Nusiminęs palinguoja galvą)*. Bet... Bet ne tie, kuriuos ten rehabilitavom!.. Tiek paguodos tai turiu! Ne tie!..

A: Vis šis tas...

B: Jo... Tie mūsų rehabilituoti kitur degino... Bet tą būstinę tai visai kiti...*(Jis kovoja su savim. Entuziazmas beveik išblėšęs)* Bet vistiek...

A: Reikia kovot, sakai...

B: Taip! Va! teisingai sakai! Nes tiek neteisybės! Štai, dėl darbo... Turi būt lygybė. Lygios teisės,

tas pat užmokestis, lygios darbo valandos...
 A: (*Pasižiūrėjęs į laikrodį*) Dabar gi darbo valandos. Pats nedirbi?
 B: Nu, ne... Atleido, mat... Jau mėnuo...
 A: Nekas...
 B: Je... Tokį negrą į mano vietą priėmė... Bet...
 (*Jis visai nukabino nosį*) Tai tu čia sėdi, sakai...
 A: Sėdžiu... Meškerioju... Ramu čia...
 B: Hmm... (*Tyla,*) Klausyk... Gal turi kitą meškerę?..

(šviesos užgęsta)

ALGIRDAS T. ANTANAITIS

PAS DAKTARĄ

(*Apklašinėjimas tik ką prasidėjęs. DAKTARAS visą laiką rašo ir nutraukia PACIENTĄ, jam nepėjus į klausimą atsakyti*)

DAKTARAS: Tai sakote, kad nekaip jaučiatės... Nu ir kas jums dabar?..

PACIENTAS: Pats nežinau, daktare... Lyg tai blogai, lyg tai negerai... Lyg tai pilvą, lyg tai po krūtine skauda...

DAKTARAS: Rūkote?

PACIENTAS: Tai kad žinote, mielas daktare, jau kelinti...

DAKTARAS (*nutraukdamas*) : Išgeriate?

PACIENTAS: Kaip čia jums pasakius... Prieš kelis...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): O kojų nagai ar neskyla? Nuo padų oda nesilupa?

PACIENTAS: Kai buvau pas jus paskutinį kartą, taigi kai paskutinį kartą pas jus, daktare, buvau...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): Ar tarpupirščiai neprakaituoja? Ant delnų plaukai neauga?

PACIENTAS: Aną kartą žmona pastebėjo, kad (*rodo sau į nugarą*)... taigi, kaip sakiau, žmona aną sykį pastebėjo...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): O kiek kartų per dieną šlapintis einate?

PACIENTAS: Vasarą, mielas daktare, mėgstu arbatą su ledais, o jeigu dar su citrina, tai jau...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): Jūsų giminėje ar kas nors nuomariu nesirgo?

PACIENTAS: Mano šeimos pusėje, kiek atsimenu iš tėvo ir motinos pasakojų...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): Parodykite liežuvį.

PACIENTAS: Ar plačiai išsižiojus, ar tiktai iškišus...

DAKTARAS (*nutraukdamas*): Jūsų diagnozė man jau aiški. Liga gerokai įsisenėjusi, ir vaistai nieko nebepadės. Reikės suimti save į nagą. Turėsite mesti darbą ir niekur nė iš kambario... (*Rašo*)

PACIENTAS: Mėgstu pypkutę po gerų...

DAKTARAS: Nerūkysite.

PACIENTAS: Man patinka haibolė su...

DAKTARAS: Nieko negersite... Nevalgysite jautienos, kiaulienos ir jokios paukštienos...

PACIENTAS: ...Bet rūkytą lašišą ar ungu...

DAKTARAS: Vengsite žuvies; o žalias ir virtas daržoves turėsite sumažinti iki minimumo.

PACIENTAS: Grybukų šią vasarą Wisconsinė...

DAKTARAS: Grybų ir riešutų tai jau nė į burną!

PACIENTAS: Žmona tortus pas...

DAKTARAS: Apie saldumynus iš viso pamirškite.

PACIENTAS (*visai nusiminęs dar „griebiasi už šiaudo“*): Bet tada, sakote, jau būsiu sveikas...

DAKTARAS (*pažiūrėjęs į PACIENTĄ taip, tartum šiam būtų galva susimaišius*): Šito tai negarantuojau... Bet užtikrinu, kad mirsite daugiau natūralia mirtimi...

(šviesos skubiai užgęsta)

ALG. T. ANTANAITIS

ŽIOGAS IR SKRUZDĖLĖ

(*Epinio pobūdžio pasakėčia, parašyta pagal Romo Stakausko idėją ir inscenizuota pagal totalitarinio teatro principus bei metodus*)

(*Visas veikalas vyksta prieš uždangą. Beveik visą laiką PASAKOTOJUI — (JAI ar — JAM) priklauso priešscenio vidurys, ŽIOGUI — kairioji, o SKRUZDEI — dešinioji pusė. Taigi simboliškai ir alegoriškai. Ar ne?*)

PASAKOTOJAS:

Panorėjo kartą Visagalis,

Mostelėjo savo dieviška ranka

Ir išvietino Jis Skruzdę ir Žiogelį

Už jūrelių į svečias lankas...

(*Iš kairės pusės prieš uždangą pasirodo RANKA, ištiestu pirštu rodanti dešinę. Išeina SKRUZDĖ ir, tankiais žingsneliais perbėgusi priešscenį, dingsta dešinėje. Atitinkamai muzikai grojant, ta pačia kryptimi nušuoliuoja Žiogas*)

PASAKOTOJAS:

Skrido vasara laukais žaliaisiais,

Ritinėjos saulė dangumi...

Medžių šakos soduos lūžo vaisiais,

Ir žiedeliai linko medumi...

(Pianino muzika iš operetės "Saulutė" — "Cha-cha, cha-cha kvatokim..")

PASAKOTOJAS:

Skruzdei niekas kitas nerūpėjo,

Tik kad jos rytojus būt' saugus.

O žiogelis vieno tenorėjo:

Visų pirma šiandien likt žiogu!

Skruzdė plušo, biržoj spekuliuo,

Varė pamainas po dvi, o kartais tris,

O žiogelis — arijas dainavo,

Buvo žiogų operos narys...

(SKRUZDĖ savoje pusėje prabėga tankiais žingsneliais tai su skaitliukais, tai su portfeliu. ŽIOGAS trumpai padainuoja, kad ir "Aš patarčiau lig vestuvių josios nemylėt...")

PASAKOTOJAS:

Susisuko skruzdė sau lizdelį

Priemiesčio madingam kvartale,

O žiogelis — čirpino smuikelį

Ir mėgavos žiogiška dalia.

(ŽIOGAS smuikuoja á lá Balys Pakštas. Melodija įgrota juoston)

PASAKOTOJAS:

Nešė skruzdė vis po žabarėlį

Į bankelį ir į namučius,

O žiogelis — šoko lenciūgėlį.

Linksmo saviškius ir svečius.

(ŽIOGAS, iššokęs iš kairės, lenciūgėlio žingsniais dingsta viduriniam uždangos plyšyje. SKRUZDĖ

tuo pat metu išlenda pro vidurinę plyšį su televizijos aparatu ant kupros ir dingsta dešinėje)

PASAKOTOJAS:

Taip ir vasara šilta praėjo,
Ištuštėjo sodai ir daržai...
Kliaukė lietūs, pūtė šiaurūs vėjai,
Iš žolynų liko tik ražai...

(Juoston įrašytas garsas pademonstruojamas ruduo)

PASAKOTOJAS:

Neberado maisto sau žiogelis,
Neturėjo naktį kur parkrist...
Taip jis alkanas, apdriskęs ir sušalęs
Priešais skruzdės rezidencijos duris
Stypčiojo ir dantimis kaleno...
Pagaliau nedrąsiai pabarbeno.

(ŽIOGAS pasibeldžia. SKRUZDĖS balsas pasigirsta už uždangos)

SKRUZDĖ:

Kas ten alasą už durų kelia?
Man neleidžia pailsėt dorai...

ŽIOGAS:

Skruzdėlyte, čia tik aš — žiogelis...
Juk pati matai, kokie orai...
Bus savaitė, kaip esu neėdęs,
Ir nuo šalčio jau pastipsiu greit...

SKRUZDĖ (išėjusi prieš uždangą):

Tinginiams dabar visokios bėdos!
O sakyk: ką vasarą darei?
Ką uždirbęs "Romoj" prauliojai?
„Gintare“ praužei su draugais?

ŽIOGAS:

Šelpiau BALF'ą, ALT'ui paaukojau,
VLIK'ą rėmiau savo pinigais...
Juk reikėjo ir Jaunimo Centrui
Namelius padėt pasistatyt...
Ir bažnyčiai, ir mokyklai porą centų...
Knygas pirkti, laikraščius skaityt...

SKRUZDĖ (*rankas į šonus iširėmusi, ironišku balsu į publiką*):

Tik žiūrėkit, kas per geradėjas!
Ir kaip moka jis kitus graudint!...

(*į Žiogą*)

Savo pinigus išmėtei vėjams,
Eik dabar iš jų ir susirink!

(*dingsta už uždangos*)

PASAKOTOJAS:

Ar tikrai pasaulis toks jau blogas?

Ar tikrai badu reikės nudvėst?

Ir sau tarė kiek pamąstęs žiogas, kad

ŽIOGAS: ...*Ars longa, vita brevis est!*

(*Suprantama, kad jis turi galvoje savo „ars“ ir SKRUZDĖS „vita“*). Pasideda ant žemės smuiko futliarą, išsiima iš jo automatą ir dingsta už uždangos. **PASAKOTOJAS** užsikemša pirštais ausis. Pasigirsta automato šūviai. Paskui — tyla. **PASAKOTOJAS** žvilgteri vidun, už uždangos) **PASAKOTOJAS:**

Liūdnas buvo vargšės skruzdės galas.

Miestui liko turtai jos visi...

Klausiat, koks šios pasakos moralas?

Jis toks aiškus, gėda net sakyt:

Kad sulaukum metų daug ilgų,

Pasisaugok alkanų žiogų.

(Prieš uždangą išeina išpūtusiu pilvu dantis rakinėdamas ŽIOGAS, ką tik sudorojęs SKRUZDĘ, ir kartu su PASAKOTOJU atidaro uždangą. Grojama muzikinė intermedija prieš sekantį škičą.

ALGIRDAS T. ANTANAITIS

RAUDONKEPURAITE IR VILKAS

(Prieš uždangą sceną dešinėje stovi baro taburetė. Grojant pasakų įžangoms charakteringą muziką, ji apšviečiama išoriniu prožektorium. Ant jos atsisėda išėjusi PASAKOTOJA, atsiverčia storą knygą ir skaito).

PASAKOTOJA: Vieną kartą Illinojaus valstybėje, Kuko apskrityje, negausioje, bet veiklioje Lemonto Lietuvių Bendruomenės apylinkėje gyveno maža mergaitė. Visi ją labai mylėjo, bet labiausiai — mamytė ir senelė. O kadangi ta mergaitė visur ir visada dėvėjo raudonos spalvos skrybėlaitę, žmonės ir praminė ją Raudonkepuraite. (Jokių politinių implikacijų...)

— Vieną gražią vasaros dieną (prožektorius krinta ant uždangos vidurio, kur pasirodo RAUDONKEPURAITE, šokinėjanti per virvutę), mūsų Raudonkepuraitei linksmi bežaidžiant kiemelyje, priėjo jos Mamytė (prieina MAMYTĖ) ir tarė:

MAMYTĖ: Dukrele, ar tu nenorėtum nubėgti į Paolos Parką ir aplankyti savo granmą?

RAUDONKEPURAITE: Senelės aplankyti? Labai, labai norėčiau!

PASAKOTOJA:... džiaugsmingai atsakė Raudon-

kepuraitė. (*Kalba į publiką*) Atkreipkite dėmesį, kad ji uoliai lankė Maironio vardo šeštadieninę lituanistikos mokyklą ir gražiai kalbėjo lietuviškai. MAMYTĖ: Good girl! Tai va, nunešk dėl savo granma gabalą namie rūkytos kilbasos ir bonką muskatel vyno. Ji man telefonu sakė, kad šiandien gerai nefylina...

PASAKOTOJA:... kalbėjo mamytė. (*Į publiką*) Ji šeštadieninės mokyklos nelankė ir lietuviškai buvo kiek primiršusi.

RAUDONKEPURAITĖ: Tai apsidžiaugs senelė!

PASAKOTOJA:... šūkavo Raudonkepuraitė šokinėdama. (*Į publiką*). Nors, tarp mūsų kalbant, jos senelė labiau mėgo „Septynių karūnų“ degtinę, sumaišytą su „Septynių gurkšnių“ karbonuotu limonadu...

MAMYTĖ: Tik žiūrėk man: neišdykauk, nežaisk, niekur pakelėje neužtruk ir svarbiausia — nesileisk į kalbas su nepažįstamais!

PASAKOTOJA: Perspėjo mamytė, pabučiuodama savo dukrelei į skruostuką, ir Raudonkepuraitė išstriksėjo pro vartus. (*RAUDONKEPURAITĖ dingsta pro vidurinę uždangos plyšį, o MAMYTĖ, kiek pastoviniavusi ir pamosavusi ranka, — pro dešinįjį*)

PASAKOTOJA: Eidama pas senelę, Raudonkepuraitė visada mėgdavo pavaikyti drugelius, pakvėpinti gėlytes, pakalbinti didžiaakes voverytes, tačiau šį kartą ji ėjo tiesiai, pagreitintu žingsniu, niekur į šalis nesidairydama. (*Iš kairės pusės prieš uždangą pasirodo RAUDONKEPURAITĖ, žingsniuojanti scenos vidurin*) Praėjus Šventosios šeimos senelių prieglaudą ir golfo laukus, kai Šimtas dvidešimt trečio ir Pietvakarinio kelio sankryža jau buvo ranka pasiekiamai arti, staiga...

(*RAUDONKEPURAITEI* priėjus uždangos vidurį, prieš ją iššoka *VILKAS* ir sušvilpia mergogaudoms madingą „wolf call“)

PASAKOTOJA: ...priešais Raudonkepuraitei išsko iš krūmų įtartinos išvaizdos jaunikaitis...

VILKAS: Hi, beautiful! Labą dienele, pupyte! O kur gi taip viena pati sau driblinguojate?

PASAKOTOJA:... paklausė jis nusmailintu balseliu, saldžiausiai šypsodamasis.

RAUDONKEPURAITE: Einu į Palos Parką aplankyti savo senelės. Ji sirguliuoja, ir todėl čia nešu jai namuose rūkytos dešros ir butelį Muscatel vyno...

VILKAS: Tai gera mergaitė! Nors senelei, įtariu, geriau praeitų bonka V. O. su „Septynių gurkšnių“ vaisvandeniais...

RAUDONKEPURAITE: Mamytė man įsakė pakely negaišuoti, o svarbiausia — nesikalbėti su nepažįstamais.

VILKAS: Visada klausyk savo mamytės, pupa!

PASAKOTOJA: ...kalbėjo nepažįstamasis, smalsiomis akimis apžiūrinėdamas Raudonkepuraitei lauknešėlį ir ją pačią žvilgsniu apmesdamas nuo galvos iki kojų...

VILKAS: Mamytės vien tiktai gero mokina... O kur gi tavo senelė gyvena?

PASAKOTOJA:... dar paklausė apsimestinai nesuinteresuotu balsu.

RAUDONKEPURAITE (*Jai kalbant, VILKAS greitai slapčiomis viską rašo ant rankogalio*): Ji gyvena už pusės mylios, praėjus patiltę, dešinėje Pietvakarinio kelio pusėje... Bet aš turiu skubėti, o jūs man atrodote įartinai nepažįstamas...

VILKAS: Paskubėk, pupyte, paskubėk! O vadi-

nuosi aš Vilkas Vilkaitis ir esu žinomas veikėjas vietinėje avelių bendruomenėje... Laimingos kelionės! (*VILKAS dingsta. RAUDONKEPURAITĖ irgi dingsta už uždangos dešinėje scenos pusėje*)

PASAKOTOJA: Vilkas žinojo tiesesnią kelią ir, nieko nelaukdamas, šuoliavo per balas ir krūmus Palos Parko link. Už valandėlės jis jau spaudė skambutį prie senelės rezidencijos durų...

(*VILKAS pasirodo iš kairės, atbėga iki scenos durų skambutis: ding—dong...*)

SENELĖS BALSAS: Kas ten?

VILKAS (*apsimestiniu vaikišku balseliu*): Tai vidurio, o jam sustojus nugara į publiką, pasigirsta aš, Raudonkepuraitė, atėjau tamstelės ligoje aplankyti...

SENELĖS BALSAS: Tai gera mergaitė, ta mano anūkėlė. Prašau, prašau... Raktą rasi po kilimėliu. (*VILKAS atsirakina duris ir dingsta už uždangos. Reikiamu laiku PASAKOTOJAI skaitant ten pasigirsta senelės riksmas ir "vilkiškas" nusikvatojimas*)

PASAKOTOJA: Vilkas, kaip jau visi, manau, naučiate, šoko vidun ilgai nedelsdamas ir prarijo senelę... Jis apsirengė senelės chalatu, įsmuko jos šilton lovon ir laukė Raudonkepuraitės su namine dešra ir bonka Muscatel vyno užsigardžiuoti. Nė minutei nepraėjus, Raudonkepuraitė jau spaudė senelės rezidencijos durų skambutį... (*Pasigirsta ding-dong — ding-dong*)

VILKAS (*imituodamas Senelės balsą*): Prašau, prašau, Raudonkepuraite... Durys nerakintos, nes jau seniai tavęs laukiu... (*Uždanga truputį prasiveria taip, kad scenos avangarde matyti lovoje betįsąs VILKAS su SENELĖS chalatu*)

RAUDONKEPURAITĖ: O, senele, kaip tamsta keistai atrodo! Ar iš tikrųjų taip labai sergi, sene lyte brangi?..

VILKAS: Sergu, sergu, anūkėle, labai sunkiai sergu...

PASAKOTOJA: Raudonkepuraitei besigraudinant ir beašarojant, įvyko tasai garsusis Vilko-Raudonkepuraitės dialogas...

RAUDONKEPURAITĖ: Senele, senele, o kodėl tavo tokios didelės akys?

VILKAS: Kad tave geriau matyčiau, anūkėle...

RAUDONKEPURAITĖ: Senele, senele, o kodėl tavo tokios didelės ausys?

VILKAS: Kad tave geriau girdėčiau, anūkėle...

RAUDONKEPURAITĖ: Senele, senele, o kodėl tavo tokie dideli dantys?

VILKAS: Kad tave geriau sukramtyčiau...

(VILKAS šoka iš lovos, sušukęs vilkišką pergalės šūkį... RAUDONKEPURAITĖ bėga į publiką, šaukdama "Gelbėkit! Gelbėkit!"... Jie abu nubėga į salės duris ir netrukus už jų dingsta).

PASAKOTOJA: Raudonkepuraitės pagalbos šauksmą išgirdo Palos Parko Sanitarinio distrikto pareigūnas, kuris išsiustas miesto parkan apgenėti sausų šakų, ramiai kaitinosi prieš saulę. (Nuo scenos į publiką pasileidžia PAREIGŪNAS su dide liu kirviu ir šaukdamas: „Laikykit! Laikykit!“ ir tuo pačiu keliu dingsta iš salės)

PASAKOTOJA: Už kelių blokų pareigūnas vilką pasivijo kaip tik tuo metu, kai šis buvo begriebias Raudonkepuraitę. Patiesęs vilką vieno kirvio smūgiu (pasigirsta smūgis ir vilko staugimas), Sanitarinio distrikto darbuotojas Raudonkepuraitę išgelbėjo ir buvo besivedęs ją į mašiną, norėdamas

parvežti į Lemontą pas mamytę, tačiau... — Desperatišką vilko pagalbos šauksmą išgirdusi, į nelaimės vietą atskubėjo Palos Parko policija (*pasigirsta policijos mašinų sirenos*), vietos ugniagesiai (*vėl sirenos*) ir, žinoma, greitoji pagalba (*sirenos*). Leisgyvis vilkas buvo skubiai nugabentas į Čikagos Švento Kryžiaus ligoninę, kur netrukus pastipo nuo per didelio kraujo nutekėjimo. Mūsų herojus, Sanitarinio distrikto pareigūnas, buvo suimtas ir pristatytas tardyti...

(Uždanga dabar pilnai atsiveria. Prie stalo sėdi TARDYTOJAS. Pro galines salės duris POLICININKAS veda PAREIGŪNĄ scenos link)

PAREIGŪNAS: Kur dabar mane tempiate? Aš gi niekuo nekaltas. Aš tik atbėgau į pagalbą tai mergaičiukei...

POLICININKAS: Teisėjas nuspręs, ar tamsta kaltas, ar nekaltas. Marš, marš...

PAREIGŪNAS: Mandagiau, prašyčiau! Aš esu miesto valdžios pareigūnas...

POLICININKAS (*dabar jau scenoj prieš TARDYTOJĄ*): Štai nutvėriau šį tipelį kirviu besišvais-tantį... O mirtinai sukapotą Vilką Vilkaitį greitoji pagalba ką tik nuvežė ligoninėn. Kažin, ar bepagis...

TARDYTOJAS: Ar jis ginasi, kad tai ne jo darbas?

PAREIGŪNAS: Aš nieko nesiginu...

TARDYTOJAS (*nutraukdamas*): Privalau tamstą įspėti, kad turite teisę tylėti, bet jeigu kalbėsite, tai viskas, ką pasakysite, gali būti ir bus nukreipta prieš jus... Turite teisę pasikviesti savo advokatą, tačiau, jeigu jo neturite, teismas gali tokį parūpinti miesto lėšomis.

PAREIGŪNAS: Kam man advokato? Aš — herojus! Aš padariau didvyrišką darbą, išgelbėjau nekaltą mergaitę!.. Aš išplėšiau ją iš vilko nasrų, jį nudobda...

TARDYTOJAS: Ar ji kalta, ar nekaltą — leiskite teismui nuspręsti!.. O ar prieš vilkui smogdamas kirviu jūs padarėte išpėjamuosius mostus?

PAREIGŪNAS: Kokius čia mostus! Vilkas jau buvo dantis suleidęs mergaitei į minkštumus... Jis būtų mergaitę tuoj sudorojęs...

TARDYTOJAS: Apie Vilko intencijas mes čia nesprendžiame... Policininke, uždarykite jį daboklėn. Kaltinamas užpuolęs mirtinu ginklu nužudymo tikslais... (*PAREIGŪNĄ išvedant*) Sekanti byla, prašau!..

MOTERS BALSAS IŠ PUBLIKOS: Ne taip greitai, pone Teisėjau... Prašau balso! Prašau balso!

TARDYTOJAS: O ko tamstai? Kas tamsta būsite?

MOTERIS: Esu Nekaltų ir Engiamų Žvėrelių Apsaugai Sąjungos (sutrumpintai vadinamos NIEŽAS) pirmininkė, ir man atrodo, kad jūs per daug lengvabūdiškai norite užbaigti šią bylą. O kaip su Vilko Vilkaičio rehabilitavimu? Aš stebėjau įvykį nuo pradžios iki galo, ir man nekyla abejonės, kad Vilkas norėjo ne karą su Raudonkepuraite pradėti, bet meilę daryti... Niekur nebuvo įrodyta...

TARDYTOJAS: Suprantu jūsų susirūpinimą... Bet, manau, ir panelė negalite nuneigti fakto, kad senele Vilkas vis dėlto surijo ir jau vien todėl...

VYRO BALSAS IŠ PUBLIKOS: Pone Teisėjau, pone Teisėjau... Esu Advokatų Lygos už Vilką Civilinės teisės narys ir gerbiamos panelės pasta-

bose matau daug tiesos... Pripažįstu, kad surydamas senelę, Vilkas parodė savo tikrai blogą skonį, tačiau juk visa tai vyko kitoje uždangos pusėje, ir mes negalime būti tikri, ar Vilkas tai nepadarė besigindamas, taigi savisaugos instinkto vedamas... Nereikia užmiršti, kad senelė jau buvo gerokai per trisdešimt metų, taigi pilnai sugebanti už savo veiksmus atsakyti... O vilkas? Vilkas, taip sakant, darė, kas jam reikia! Ar galime už tai jį bausti mirties bausme?

TARDYTOJAS: Dabar matau, kad bylos taip lengvai neišspręsimė, taigi kviečiu poną advokatą ir panelę pirmininkę į savo kabinetą... Ten dalykus nuodugniai apsvarstysim iš visų pusių ir gal surasime, taip sakant, kokį nors modus vivendi... *(Jiems sulipus į sceną, šviesos užgęsta, ir prožektorium apšviesta lieka tik PASAKOTOJA)*

PASAKOTOJA: Neprabėgo nė mėnuo laiko, kai „Incidentas Senelės Rezidencijoje“ nuskambėjo visame pasaulyje. Jo garsas pralaužė ir geležinę uždangą: Vilkas Vilkaitis buvo paskelbtas liaudies herojumi, ir jo garbei eilėraščius rašė patys didžiausi tarybiniai poetai. Senelės rezidencijoje buvo įrengtas Vilkui dedikuotas muziejus, o Palos Parko aikštėje pastatytas paminklas, kurio atidaryme kalbas pasakė vietinės ir federalinės valdžios dignitoriai. Tačiau labiausiai visų širdis sujaudino mūsų Raudonkepuraitė, viešai išpažinusi ir apgalvėjusi savo klaidą...

(Scena nušvinta. Ant kėdės paminklo pozoje stovi VILKAS. Aplink paminklą sustoję visi vaidinimo dalyviai. PASAKOTOJAI skaitant paskutinius žodžius, iš publikos ateina RAUDONKEPURAITĖ ir padeda vainiką) Kada ji prie Vilko kojų

padėjo vainiką, visų žiūrovų akys paplūdo nesulaikomai besiveržiančiomis ašaromis... (*pati PASAKOTOJA prapliumpa ašaromis*)

(Šviesos užgęsta)

ALGIRDAS T. ANTANAITIS

ANTRASIS TEATRO FESTIVALIS

PRANEŠĖJA: Kaip jums visiems gerai žinoma, ponios ir ponai, Antrasis Teatro festivalis praėjo su didžiausiu pasisekimu. Lietuviškoji drama buvo praturtinta trimis naujais veikalais, kurių pastatymai išeivijos sceną iškėlė į naujas svaiginančias aukštumas... Tačiau šitie visi laimėjimai Antram Kaimui atnešė daug nemalonių ir nepelnytų priekaištų. Mes dar ir šiandien gauname tūkstančius laiškų. Teatro mylėtojai, žinodami, jog ne kas kitas, o Antras Kaimas per eilę metų buvo išeiviskosios scenos smaigalys, mus kaltina, kad nepadarėme savo įnašo, neįpynėme dar vieno kvapaus žiedo į šį niekad nevystantį vainiką...

— Iš tikrųjų tik Antro Kaimo dėka visi festivalyje jūsų matyti veikalai ten atsirado ir buvo tokie, kokius matėte... Norėdami pastatyti tašką visiems nepagrįstiems užgauliojimams, mes drįstame jums, ponios ir ponai, atskleisti Antrojo Teatro festivalio užkuliusius ir ryžtamės parodyti tai, kas dėjosi Antro Kaimo būstinėje dar keletą mėnesių prieš didžiąją šventę...

(*Užsidegus šviesoms, prie stalo sėdi PRIEVAIZDA, ant jo kelių — MERGINA I. Laikas nuo laiko jį iš užpakalio apkabina ir jo „garbanas“*)

kedena MERGINA II. Visi jie kažką skaito ir nuolat kvatojasi)

PRIEVAIZDA (skaito): "...Audrone, mergele mano, lelijėle mano... (juokiasi) ...kodėl tu į Nemunėlį, į šaltą vandenėlį... (juokiasi) ...plyšta mano širdelė, alpsta mano rankelės ..." (juokiasi).

MERGINA I: Gro vy, man, groovy... "Alpsta mano rankelės"... Kaip tik tokio škico reikėjo mūsų programai!..

MERGINA II: Kas per emocijos! Jausmo egzaltacija!

MERGINA I: Man tą rolę, Titai, brangusis, prašau!..

MERGINA II: Kodėl gi vis tau ir tau... Kur tik kiek labiau sofistikuotas humoras, sudėtingesnis charakteris...

(Telefonas)

PRIEVAIZDA: Tik nesišiauškit... Tik jau be smurto, prašyčiau! (Pauza. Pakelia ragelį). Alio... Taip, čia Antro Kaimo prievaizda... Labas, ponas Landesbergi. Lukterėkit minutėlę! (Ranka užima ragelį ir kalba merginoms) Čia, man rodos, tas dramaturgas, atsiprašant, kuris mums tą „veikalą“ atsiuntė... Nu žinot, tą... pamiršau pavadinimą... Palikit mane vieną valandėlei, nes gali tekt ir stipriau pasibart...

MERGINA I: Ar tos melodramos autorius? Na ir akiplėša, jei drįsta su tokiais šlamšteliais dar į akis lišti ir laiką gaišinti...

MERGINA II: Ką jis pagaliau sau galvoja? Ar Antras Kaimas tai jam koks Alvudas, ar kas... (PRIEVAIZDA joms ženklais rodo išeiti)

MERGINA I: Tell him in no uncertain terms, please...

PRIEVAIZDA: Gera, gerai... Aš mokėsiu juo nusikratyti... (*Merginoms išėjus, kalba į ragelį*) Tai, ponas Landesbergi, aš manau, jūs dėl to savo veikalo... to "Paskutinis mohikanas" ar "Paskutinis pikentropas"... „Piknikas“, taigi, taigi, „Paskutinis piknikas“!.. Žinote, kad Antras Kaimas yra humoro grupė, ir mes tragedijų kaip ir nepraktikuojame... nebent totalinio teatro forma... Tai komedija? Ponas Landesbergi, nebūkit juokingas! Mūsų publika perdaug sofistikuota! Nemanykit, kad jeigu tik jai pirštą parodysi... Na jau, na jau, Landesbergeri: tamstai trūksta šiandieninės scenos pažinimo, modernios komedijos supratimo tamstelei trūksta, štai kas! Patarčiau pasiskaityt, na, kad ir Anatolijaus Kairio "Šviesa, kuri užsidegė"... Kaip tai ne komedija? Jeigu jau užsidegė, tai, broliuk, jokia tragedija. Jei būtų neužsidegus, tai jau, sakyčiau, tragiškiau... Bet ką mes čia ginčysimės apie dalykus, kurių tamista nesuprantate? O ta jūsų „Paskutinė vakarienė“ tai jau Antram Kaimui visai netinka... Na, tegul būna ir Piknikas. Tai reikalo nepakeičia: prastas veikalas... Premijavo? Kas premijavo? Los Angeles dramos sambūris, a? Jeigu jie premijavo, tegul jie patys ir stato!.. (*piktai trenkia ragelį*). Na, ir gėdos tie mūsų grafomanai šiandien nė už centą neturi...

MERGINA I (*ikiša galvą*): Čia jums ir vėl telefonas... Aš jį ant kitos linijos sulaikiau...

PRIEVAIZDA: Ir vėl koks nepripažintas genijus?

MERGINA I: Dramaturgas sakosi... Ostrovskis ar kaip ten...

PRIEVAIZDA: Ostrovskis mirė jau prieš šimtą metų, višta tu...

MERGINA: Tai gal jo dvasia? (*patraukia pečiaais ir išeina*).

PRIEVAIZDA (*pakėlęs ragelį*): Čia Antro Kaimo prievaizda. Ostrauskas? A! Kostas Ostrauskas! Žinau, žinau, atsimenu. (Dainuoja) “Žaliojoj lankelėj pulkas grėbėjėlių...” Gera daina. Tai kas naujo, Kostai? „Metus“? Ne. „Metų“ mes nestatysim. Statė jau čia vieną kartą Scenos Darbuotojai, o, be to, Donelaitį ir taip jau visi per daug parodijuoja... O, tai tu turėjai galvoj tą savo divertamentą ar kaip ten tu jį... Pasakysiu atvirai: skystas reikalas, Kostai. Prakeiktai skystas reikalas... Tie visi pėsčiai, kondorai, skorpionai... Make no sense!.. Man atrodo, Konstantinai, kad tau trūksta elementariausių žinių apie mūsų dramaturgiją. Pasiskaitytum kad ir Fromą Gužutį ar Vandą Frankienę... Tą tavo divertismentą tai jau reikėtų gerokai pataisyt. Pirmą veiksmą reikėtų iš viso nubraukt, vietoj antro duot ką nors visai naujo, gal padaryt nebylės filmos pobūdžio; trečią reikėtų iš pagrindų pakeisti, o vietoj ketvirto geriau tiktų kokis nors iš tavo anksčiau parašytų niekelių, gal „Pypkė“, gal „Kanarėlė“... Va, va, va!.. Here you go!.. „Gyveno kartą senelis ir senelė“ gal net geriausiai tiktų... Nu, žinau, kad mišrainė, jovalas, bet galėčiau čia tokiam Jaunimo Teatrui kaip nors įpiršti: tegul pasipraktikuoja vaikai... Festivaliui, sakai? Nu, bet tik su viena sąlyga: pagrindinę rolę turės vaidinti Antro Kaimo žvaigždė. Turime čia tokį Romaną Stakauską. Jis vis ant tų seksualinių scenų gviežiasi... Sakai, Barauską numatęs? Jam bus per sunki rolė. Ir koks ten iš jo amantas... Ot, Stakauską, bent yra į ką!.. Tai gerai? Kada pamatysiu Anatolijų, aš jam rekomenduosiu. Kokį Anatolijų? Kairį, Kostai, Anatolijų Kairį, festivalio direktorių... Mes su juo, žinai, kolegos, ranka

rankon... Aiškiai matyti, kad tu nè su moderniaja mūsų dramaturgija nesusipažinęs... Okey, Kostai? Tvarkoj... Ir, žinai, geriau mūsų nebešauk... Kai reikės, mes tave pašauksim... (*Pakabina ragelį. Jam paskutinius žodžius tariant, jo dėmesį bando atkreipti įėjusi MERGINA II*) Na, o kas dabar, Jūrate? Sakiau gi, kad netrukdytumėt, kada biznio reikalais kalbuosi! ..

MERGINA: Žinau, bet kad čia tas dramaturgas tiesiog užsimuštinai nori jus pamatyti...

PRIEVAIZDA: Dar vienas?

MERGINA: Jurgis Jankus. Sakosi jums veiklą atsiuntęs.

PRIEVAIZDA: A, tai ponas Jankus! Leisk, leisk jį greičiau!.. (*Jankui įėjus*) Sveikiname poną Jankų. Kaip malonu jus matyti. Va, čia ką tik su savo aktorėmis skaičiau jūsų "Audrone". Nu ir, žinote, negalėjome juokais tverti po kiekvieno sakinio... Puiki komedija, ponas Jankau!

JANKUS: Bet, bet... betgi tai drama, tragedija... Visai nieko juokingo...

PRIEVAIZDA: Kukurūzai, ponas Jurgi! Puikūs, tikri, geltoni, auksiniai kukurūzai!.. Užtikrinu jus, kad publika plyš iš juoko... Cha cha cha...

JANKUS (*piktokai*): Koks čia juokas, jei mergina skandinas?

PRIEVAIZDA: Žinau, kad skandinas, bet dėl ko ji skandinas!?

JANKUS: Ji gi kūdikio laukiasi! Ji netekėjusi ir laukiasi kūdikio iš vyro, kuris jos nebemyli!

PRIEVAIZDA: Tai jai, matyt, neveiksmingų piliulių koks šposininkas šundaktaris įsuko?

JANKUS: Piliulių tais laikais niekas nežinojo. Žmonių moralė buvo daug aukštesnio lygio!

PRIEVAIZDA: Nesvarbu, pone Jankau! Mes Audronę atgaivinsim! Mes jai paskutiniame veiksmė padarysim dirbtinį kvėpavimą! Mes ją apmausim sidabrinėm šlepetėm, įvesime į sceną ant balto žirgo! Ji triumfuos! Ji šoks tautinius šokius ir dainuos patriotiškas dainas! Nes tai bus jos dvidešimt penktasis gimtadienis, jos **SIDABRINĖ DIENA...**

(Pasigirsta finalinė muzika iš operetės SIDABRINĖ DIENA. Prievaizda griebia Jankų glėbin, Merginos šoka rateliu aplink. Visuotinė linksmybė vyksta scenoje šviesoms gėstant)

1) **PASKUTINIS PIKNIKAS**, Algirdo Landsbergio tragikomedija, laimėjusi pirmąją premiją Los Angeles dramos sambūrio skelbtame konkurse, buvo sambūrio pastatyta Antrajame Teatro festivalyje Čikagoje 1971 m. ir recenzentų palankiausiai įvertinta. Režisorė Daila Mackialienė už pastatymą apdovanota žymeniu.

2) Kosto Ostrausko 4 paveikslų divertismentą **MIETAI** festivalyje statė jauna režisorė Marytė Smilgaitė. Aktoriui L. Barauskui, turėjusiam vaidinti pagrindinį vaidmenį, pasitraukus, jo rolę perėmė ilgametis Antro Kaimo vaidintojas Romas Stakauskas.

3) Jurgio Jankaus 3 v. tragediją **AUDRONĖ** festivalyje statė E. Dauguvietytės-Kudabienės vadovaujamas Hamiltono Aukuras. Satyros gale čia daromos aliuzijos į A. Kairio komediją (ir operetės libretą) **SIDABRINĖ DIENA**, kurią tais pačiais metais savo sidabrinio jubilėjaus proga statė Dainavos ansamblis, režisuojant Z. Kevalaitytei - Visockienei.

KASDIENYBĖS KOMPLEKSAI

(šventadienio popietė Marquette Parko Didžiojoje gatvėje. Iš scenos vienos pusės ateina kiek įsilinksminęs JURGIS, iš kitos —VIDA. Jie susitinka scenos viduryje)

VIDA: Labas, Jurgi.

JURGIS: Sveika, pupyte... Tai tik dabar iš bažnyčios?

VIDA: Iš giedrininkų susirinkimo. Tu, Jurgi, matau, jau kur nors vaišinaisi, taigi ir laikas buvo sustojęs.

JURGIS: Ką čia vaišinsiesi... Buvau "Gintare" stabtelėjęs po alutį padaryt su zuikiais...

VIDA: Negaliu suprasti: kodėl tie lietuviai taip daug geria? Argi ne geriau būtų tokią dieną kur nors į gamtą? Kodėl, pavyzdžiui, Jurgi, tu tiek daug geri?

JURGIS: Aš? Ką čia daug! Ką tai reiškia „daug“? Man patinka laikas nuo laiko alutį padaryt... bilijardą su zuikiais...

VIDA: Kaip tai "patinka"? Tu geriau pats savęs neapgaudinėk. Geriau prisipažink: geri dėl to, kad su kokia nors mergina nepasisėkė, kad gyvenimo rutina tave pribloškė. Tau reikia atsipalaiduoti...

JURGIS: Niekas manęs nepribloškė, ir niekas man neatsipalaidavo. O geriau tik dėl to, kad man patinka tokią, va, šiltą dieną vieną kitą kaušą alučio su zuikiais išmest...

VIDA: Man tai jau nesakyk, Jurgi! Klausiu tavęs

tiesiai: ar šeima tave bagina? Nedrįsti kasdieninei tikrovei atvirai į akis pažiūrėti?

JURGIS: Nu, ko čia dabar prikibai, Vida? Sakiau gi, kad niekas manęs nevabaluoja ar, kaip tu sakai — „nebagina“. O geriau vien dėl to, kad man patinka su draugais vieną kitą alų...

VIDA: Nemeluok, Jurgi. Menkavertystės kompleksas yra tave užvaldęs. Tu turi rimtai susirūpinti...

JURGIS: Nei čia kompleksas, nei kuris kitas biesas. Nepradėk, Vida, sveikiems ligų įkalbinėti. Geriau pasakyk, pupyte, kaip pačiai viskas klostosi? Kaip su ta tavo chemija? Kada baigsi?

VIDA: Mečiau chemiją...

JURGIS: Per kietas mokslas, a? Perdaug galvoti reikia?

VIDA: Nieko ne per kietas, tik neleidžia žmogaus sielai...

JURGIS: Suprantu, suprantu. Tai ką dabar? Namų ruošos ekonomiką?

VIDA: Absurdas ta namų ruoša! Pasirinkau psichologiją. Čia tai bent mokslas! Galynėjamės ne su materija, bet su giliausiomis žmogaus emocijomis, su jo frustracijomis.

JURGIS: ...Frustracijos — kastracijos... Nu, ir kvailą mokslą pasirinkai! Kodėl negalėjai imti biologijos ar odontologijos, kaip visos gerų tėvų geros dukterys kad daro? Sakyk, Vida, kodėl?

VIDA: Nu, ir klausimas! Todėl, kad psichologija man patinka, štai kodėl! Tai mokslas, kuris atskleidžia, kas yra už tavo fasado, parodo tavo pasąmonę.

JURGIS: Pasąmonė—nesąmonė... Geriau sakyk, kad neįkandai chemijos.

VIDA: Kaip tai neįkandau? Tik tos negyvos formulės man nusibodo...

JURGIS: Tai reikėjo imti kalbas, reikėjo pedagogiką, kaip ir visos geros lietuvaits... Matau, kad pabijojai darbo...

VIDA: Pabijojau? Kalbi, Jurgi, kaip mano tėvas! Nemėgstu pedagogikos, o psichologija man patinka! Studijuoju dėl to, kad ji man patinka.

JURGIS: Aš žinau, bet...

VIDA: Man rodos, kad tu, Jurgi, turėtum išmokti daugiau gerbti kito žmogaus individualumą. Tu turėtum išmokti žmogum tikėti. Kodėl tau tuojau savai viską aiškintis, spekuliuoti, užgaudinėti?

JURGIS: Kaip tai?

VIDA: Nu, kam tuojau ieškoti užpakalinių minčių? Kam tuojau kitus įtarinėti? Kiekvienas daro tai, kas jam labiau patinka, ar ne? Kokių dar čia priežasčių?

JURGIS: Sutinku, sutinku. Nu, bet ko mes čia dabar gatvėje ginčijamės, pupa? Gal užeinam, va, čia, į „Gintarą“ pas zuikį? Pajakinsim. Tu galėsi vyno stiklą, aš dar kokių alų padarysiu...

VIDA: Alų padarysi? Bet sakyk man: kodėl tu, Jurgi, tiek daug geri?

(Šviesos gęsta)

LIUDAS DOVYDĖNAS

KRIMINALINIS ROMANAS

(Scenai nušvitus, VYRUKAS tupi, ausį priglaudęs prie lagamino. Jo galvą dengia katilokas. Atsistoja, nosine pašluosto nuklupėtą keli. Pusbačio viršūnė baksteri į lagaminą)

VYRUKAS: Ramybės! (pasižiūri į laikrodį) Jau

gerą valandą čia laukiu, pasiruošęs kovai su kriminalizmu. (*Apsidairo, baksteli koja į lagaminą*) Tylos!.. O gal nėra? Gal laikraščiai perdeda? Priklauso nuo to, kurio pusėje stovi: ar puoli (*duoda staigų žingsnį į šalį ir vartoja suglaustą skėtį tartum špagą*), ar esi užpultas (*vartoja skubiu judesiu išskėstą skėtį kaip skydą*). Jeigu panagrinėtumėm humanistiškai, tai dar neaišku, kodėl žmogus nusikalsta (*baksteli batu į lagaminą*) Tylos! (*Katiloką nusiėmęs, pasivėdina*)

(*Pasigirsta riksmas, artėjantis batų kaukšėjimas, ir į sceną įbėga sudraskytais drabužiais, ištaršytais plaukais MERGINA su batuku rankoj*)

MERGINA (*pribėgusi prie VYRUKO ir, matyt, jį atpažinusi*): Jėzus Marija!.. (*puola jam ant kaklo*) Viešpatie šventas, kaip gerai, kad jūs čia... Kad jus radau... Aš su batuku spėjau vienam į akį, o jis, gyvulys: "Where is the money!"

VYRUKAS: Nusiraminkite, panele. Atrodo, kaip kriminalas. Kaip nusikaltimas.

MERGINA: ...O antras—plėšia man čia (*rodo krūtinę*) su visa sauja... galvoja, kad paslėpiau pinigus...

VYRUKAS: Gal pinigus, o gal ir kaip... Jeigu paimsime Freudą...

MERGINA (*atsuka VYRUKUI nugarą*): Pažiūrėkit: gal ir užpakaly sudraskė... Buvau apmirus: nei bėgt, nei rėkt!..

VYRUKAS (*tvarkydamas sudraskytus drabužius, kai kur susegdamas iš savo švarko pamušalo išsegtomis špilkutėmis*): Paėmus plačiai ir humaniškai, panele, kaip kad Freudas sakė: seksas — didelė jėga!.. Gaivališka jėga! Ir su mano kate keisti dalykai, panele. Grįžtu iš darbo, praveriu

duris, o ji man ūūūžžžt ant galvos ir tupi. Kelias dienas taip... (*rodo į katiloką*) Nusipirkau šitą.

MERGINA: Užlipa ir sėdi ant galvos?

VYRUKAS: Ne užlipa, bet kaip viesulas: ūūūžžžt (*parodo*).

MERGINA: O naktį?

VYRUKAS: Ir dieną ir naktį...

MERGINA: ...Bet ką bendro katė su seksu?

VYRUKAS: Kovo mėnuo, tai jų poravimosi sezonas, panele. Kovo mėnesį katės pasiunta! Seksas — gaivališka jėga!

MERGINA: Jeigu ne mano jėga, tai jie būtų mane išrengę ir nežinau ką... Akys kaip žarijos: "Give your money!"

VYRUKAS: Pasaulis labai nehumaniškas, panele: vagys, plėšikai, kriminalai...

MERGINA: Jūs su tuo savo lagaminu lyg tyčia plėšikams prisivilioti. Ar nebijote?

VYRUKAS: Nebrangus. Tik pusantro dolerio. Trys už keturis. Gal vogtas? (*lyg prisiminęs*) O kur jūsų rankinukas?

MERGINA: Kas dabar juos naktį nešioja! Atima ir dar primuša...

VYRUKAS: Būtinai rankinuką! Tada dažniausiai tik jį pagriebia ir neria sau... Aš lagaminus tik senienų krautuvėj, arba Goodwill industries... (*į sceną įsėlina PLĖŠIKAS su pistoletu*)

PLĖŠIKAS (*įrėmęs VYRUKUI pistoletą į nugarą*): Freeze! Tylėt ir nejudėt, nes abu nudėsiu (*abiems pakėlus rankas, apčiupinėdamas viena ranka VYRUKO kišenes, MERGINAI*) Netoli tenubėgai, paukštyte. (*VYRUKUI*) Where is the money!

VYRUKAS (*akimis parodo lagaminą*)

MERGINA: Rėksiu, dievaži, visa gerkle!
PLĖŠIKAS: Aha! (*griebia lagaminą ir nubėga*)
MERGINA (*nuleisdama rankas*): Dieve mano!
Dabar aš ir jums nelaime!..
VYRUKAS (*irgi nuleisdamas rankas*): Kokią
nelaimę?
MERGINA: Gi jūsų lagaminas!
VYRUKAS (*skubiai*): Bėkim, panele! Lagamine
katė! Pasiutus katė!
(*šviesos skubiai užgęsta jiems nubėgant į kitą pusę*)

JURGIS GLIAUDA

CIGARO NUORŪKA

VYRAS (*Įeina ką tik grįžęs iš darbo, labai patenkintas savimi*): Gali sveikinti, Daluže! Komercinio skyriaus vedėjo jaunesnysis asistentas prieš tave stovi!

ŽMONA (*darydama manikiūras*): Tai pagaliau pakėlė. Maniau, nebesulauksiu.

VYRAS (*Nusivelka švarką ir pakabina aiškiai matomoje vietoje. Jo kišenaitėje pupso keli dideli cigarai.*): Bet matytum! Pats bosas pasišaukė mane į kabinetą. Patapšnojo per petį, cigarų pasiūlė. Ir ne bet kokių, žinai! Aukščiausios markės! Aš norėjau tik vieną paimt, tai jis: „Imk visą saują“ — sako. „Užsitarnavai!“

ŽMONA: Pamiršk detales! O kiek algos pakėlė?

VYRAS: Bus ir algos... Bus... (*Eina į miegamąjį. Greitai sugrįžta ir kalba pasikeitusiu balsu*) Ei! O iš kur čia ta cigaro nuorūka?

ŽMONA: Manęs klausi? Rūkei ir palikai...

VYRAS: Bet miegamajame! Tu gi iš proto kraus-
taisi, kai aš miegamajame bandau užsirūkyti!

ŽMONA: O dabar — pats matai! Galiu tau kar-
toti, kol užkimsiu, vistiek savo darai!

VYRAS (*dabar jau griežtai*): Dalia! Man ranka
pradėtų virpėti, jei bandyčiau miegamajame užsi-
degti... Tiek man galvą išūžei!.. Čia ne mano ciga-
ras!

ŽMONA: Ne? Tai, matyt, mano...

VYRAS (*pradėdamas prarasti kontrolę*): Užteks
juokų! Iš kur šitas cigaras?

ŽMONA: Viešpatie! Smardina namą visokiom
šlykštynėm ir dar manęs klausia, iš kur!

VYRAS: Užteks, sakiau! Ne aš rūkiau! Ne aš
padėjau! Sakyk kas, Dalia?

ŽMONA: Baisus detektyvas! Ar ne perdaug
televizijos prisižiūrėjai? Gal vėjas pro langą
įnešė?.. Prismardinai ir pamiršai...

VYRAS (*vos susivaldydamas*): Tu... Tu... Aš tau
parodysiu detektyvus!.. (*pakelia cigaro nuorūką,
norėdamas sviesti ją, pastebi markę ir kalba su
pikto triumfo gaida balse*) Mano cigaras, ką?!
Pasižiūrėk! Ar aš kada rūkau tokią brangią mar-
kę?! Čia gi „Rembrandto“ cigaras!

ŽMONA (*dabar sumišusi ir jau pereinanti į gy-
nybą*): Viešpatie! Tų cigarų čia pas mus visokiau-
sių! Pilni stalčiai (*puola prie stalčiaus*). Visur tik
cigarai... Pilnos kišenės! (*puola prie pakabinto
švarko, ištraukia kelis cigarus iš kišenėlės ir kalba
jau su triumfu, džiaugsmingai*) O čia kas?! Va!
(*pasižiūrėjusi į markę*) Ar čia ne Rembrandto
cigarai?!

VYRAS (*griebia iš jos cigarus, ir tada jo judesys*

sustingsta. Jis nebežiūri į dar ištiestoje rankoje laikomus cigarus ir kalba lyg vien sau): “Imk visą sauja” sakė ...

ŽMONA: Ooo... (Ilga pauzė — bent iki penkių suskaičiuot. Paskui, jau visai pasikeitusiu balsu): ...O kiek jis tos algos tau pakėlė?...

VYRAS (dar neatsikvošėjęs) Penkiasdešimt į mėnesį...

ŽMONA (tylokai, pro sukąstus dantis): Kiaulė... (Šviesos gęsta)

ANTANAS GUSTAITIS

TAUTINĖ VIENYBĖ

(Išoriniu prožektorium apšviečiamas kairėje pusėje telefonu kalbantis ANGELAS)

ANGELAS (labai liūdnas): Ne, ne, Viešpatie: abi galvos mažėja, traukiasi, tiktai kūnas vis auga... Ne, ne, Viešpatie, tik tuščiavidurės ambicijos, nesveiko pavydo garai jį pučia... Bijau, kad greit plyš pusiau ir numirs... (verkia) Kaip jas sutaikinti, Viešpatie, jei jos nesusikalba?... Kalba lietuviškai, bet vistiek nesusikalba... Dar bandysiu, bet jeigu nepasiseks, tai... (padedą ragelį ir verkdamas eina scenos vidurin, kur miega — sėdėdama ant kėdės — dvigalvė BŪTYBĖ, aplink kurią šokinėja VELNIAS, įvairiais judesiais “įkvėpdamas” baisius sapnus. ANGELUI užgavus VELNIĄ lelijos šaka, šis kvatodamasis puola prie telefono dešinėje, kuris dabar apšviečiamas ANGELUI apytamsės scenos viduryje raminant ir guodžiant BŪTYBĘ.) VELNIAS (sukdamas tel. numerį): Nulius, nulius,

nulius, trylika... (*girdėti, kaip skamba, kol kažkas pakelia ragelį*) Ar ten tu, Liucipieri? Čia aš, Kipšas Ilgauodegis. Galima sakyti, kad ta dūšia jau mano kišenėj... Į abi galvas privariau tiek pragaištingos neapykantos, jog tikrai nebeilgai... Taip, taip, skilimas neišvengiamas... Galite jau užkaisti katilą su pačia kaitriausia smala... (*Jam padedant ragelį, nušvinta scenos vidurys, kur miegodama BŪTYBĖ pastebimai sapnuoja baisų ir kartu juokingą sapną. BŪTYBEI ant krūtinės užrašyta „TAUTINĖ VIENYBĖ“.* Dabar iki pat galo ANGELAS pakaitomis su VELNIU ją kursto/ramina, nors aiškiai visur nugali velniškos intencijos, todėl ANGELAS dažnai verkia...)

PIRMOJI GALVA (*vaitoja per miegus*): Oi, oi, oi... Ne, ne... Ūūūū, ne, ne... Pasigailėk!.. Oi, ne, ne!..

ANTROJI GALVA (*irgi miegodama*): Cha cha cha cha...

I (*staiga pabudus*): Tfu, kad tave velniai!

II (*I-os pabudinta, išsigandus*): Ei! Kas čia?! Kas čia kalba?

I: Tai ašen.

II: Ko čia ieškai, mister Tašen?

I: Tai aš! Pirmoji, tikroji ir vienintelė galva!

II: Kad tu kur skradžiais žemėn! Ko rėkauji vidurnaktį!

I: Išsigandau! Oi, kaip išsigandau!..

II: O ko gi? Gal Lietuvių Fondo pinigus pametei, kuriuos aš per kraują ir ašaras sukroviau?

I: Baisų sapną sapnavau! Sapnavau, kad tu mane surištą parvežei į komunistinę Lietuvą ir tardei, kaulus išnarinėjai, replėmis ištraukei liežuvį, paskui vos gyvą nustūmei nuo Gedimino kalno į Nerį...

II: Tai žioplagalvė! Kaip aš stumdysiu, jei nė žingsnio nuo tavęs atsiplėšti negaliu.

I: Matyt, galėjai. Pasivaideno, kad tu jau su NKVD uniforma atsisėdai į visos Čikagos Lietuvių Bendruomenės pirmininkės kėdę...

II: Tu prakeikta politgalve, mane ir sapnuose įtarinėji!

I: O tu, kultūrgalve, ko krizenai man vos pabudus?

II: Cha, cha, cha! Sapnavau, kad parašei romaną! Kokia nesąmonė!

I (*įsižeidus*): Norėčiau, tai ir parašyčiau! Ir Draugo konkursą laimėčiau!

II: Oi, tu, galvele cibuline! Tu gi gramatikos nemoki! O iš kur imsi proto? Plačios gerklės romanui rašyt neužtenka!..

I: O kur tavo protas? Ar ALT-os pirmininke tave išrinko?

II: Nu ne, bet...

I (*nutraukdama*): O SLA turto globėja?

I: O Lietuvių Fondo investicijų patarėja?

II (*netekus kantrybės*): Neišrinko dėl to, kad nenorėjau!

I: Ach, nenorėjai!.. Nemeluok! Žinau, ką galvoji! Tu nori mano aukštąjį politinį postą užimt!.. Bet tau nepasiseks, rupūžgalve tu!..

II: Kvailystė! Man rūpi tiktai kultūrinės vertybės! Mokslas, literatūra.

I: Kultūrinės — chaltūrinės!.. Tu sukvailinai visuomenę su savo raštais, kada aš jai rodžiau tiesų kelią (*rodo ranka į priekį*).

II: Tu nori, kad visuomenė būtų beraštė ir kvaila! Kad tau būtų ją lengviau už nosies

vedžioti! Aš jai rodžiau kelią per aspera ad astra!
(*ranka rodo aukštin*).

I (*rodydamas savo kairėn*): Pirmyn! Į naujus horizontus! Arčiau prie žemės!

II: Į savo tėvų krašto šviesų rytojų! (*į dešinę*)
Excelsior!

I: Tylėk, raudonsnape! Neskleisk čia propagandos, nes pašauksiu policiją, ir ji tau snukį užčiaups! Į teismą paduosiu!

II: Norėtum? Nesulauksi! Nebe tie laikai! Žinau aš ir tavo norus, buožgalve tu! Ministerio portfelį tebesapnuoji! Bet jį pasiims tie, kurie tėvynėje kovoja!

I: Nutilk tu, valstybės paslapčių išdavike! Mikuckio vietininke tu!

II: O tu — Alseikos įgaliotinė! (*ANGELAS beviltiškai nuleidžia rankas. VELNIAS išbėga ir kiek vėliau atsineša didžiulį piūklą*)

I: Aš prakeikiu tavo tėvus ir protėvius!

II: Aš prakeikiu tavo juodą žentą ir geltoną marčią!

I: Kad tu sprandą nosisuktum! Tfu, tau!

II: Oi, varge, varge! Tėvų nameliai brangūs!

I: Prakeikiu ir tėvų namelius, tfu!

II: Ir tau tfu! (*Dabar ANGELAS ir VELNIAS susimoko, užima pozicijas ir didžiuoju piūklų piauna BŪTYBĘ pusiau. Pasigirsta piaunamo medžio garsas*)

I ir II: Žmonės! Lietuviai, katalikai! Gelbėkit! Gelbėkit Tautinę vienybę!.. Lietuviai! Mes žūstam!..

(šviesos užgęsta)

SŪNAUS PALAIDŪNO GRĮŽIMAS

(Scenoje šešios kėdės: trys — tarpas — trys. Kėdės vaizduoja "porčių", o tarpas — duris. Viduje — televizijos aparatas ir kėdė priešais jį. MOTINA, amerikietiška lietuviška, apie 50 m., su prijuoste, stovi prie televizijos aparato. VYRESNYSIS sūnus, vienmarškinis, miega susirietęs ant kėdės, ant kurios pakabintas jo švarkas ir kaklaraištis. JAU-NESNYSIS sūnus miega ant trijų kėdžių.)

MOTINA: Sykį gyveno motina. (Ji grakščiai nusi-lenkia publikai. Iš TV aparato pasigirsta smuiko motyvas. MOTINA palaukia, kol motyvas baigsis). Ji turėjo du sūnu. (Vėl smuikas. MOTINA, smuikui grojant, publiką supažindinusi su savo sūnumis, atsisėda ant kėdės nugara į publiką žiūrėti televizijos).

VYRESNYSIS (pašoka nuo kėdės ir kalba panto-mimiškai besiprausdamas, valydamasis dantis ir t. t., į jo kalbą vis įsijungiant TV PRANEŠĖJUI) Vyresnysis sūnus pirmas penkias savaitės dienas keldavosi septintą valandą...

TV PRANEŠĖJAS: ...pabudintas žadintuvo „Gaidžiagydyš“. (Rodo žadintuvą)

VYRESNYSIS: ...nusiskusdavo įspraudžiamuoju peiliuku...

TV PRANEŠ. : ...“Prabočių kardai“, kuriuo nusiskutus jūsų burna pasidaro švelnutėlė, tartum kūdikėlio subinaitė... (Glosto savo skruostus)

VYRESNYSIS: ...išsivalydavo dantis...

TV PRANEŠ. : ...dantų pasta "Seksodent", kuri jo burnai duodavo lytinį patrauki...

VYRESNYSIS: ... išgerdavo puoduką motinos išvirtos ka...

TV PRANEŠ. (*jį nutraukdamas*): ...“Trijų ožkenų“ pieno, kuris...

VYRESNYSIS: ...išgerdavo puoduką stiprios juodos kavos, kalnuose augintos...

TV PRANEŠ.: ...“Trijų ožkenų“ pieno, kuris, kaip minėjau...

VYRESNYSIS: Kavos, sakau! (*piktai užsuka TV*). Atsisveikindavo su motina (*pabučiuoja motinai į kaktą*) ir išskubėdavo į darbą Marquette Tautiniame banke (*pamoja ranka MOTINAI ir išskuba pro duris. MOTINA užsuka televiziją*)

JAUNESNYSIS (*pamažu atsikelia ir kalba rąžydamasis*). O jaunesnysai keldavosi apie vidudienį, pažadintas gurguliavimo pilve. Pusryčiams ištuštindavo stiklą raudono vyno (*paima bonką iš pasuolės ir užsivertęs geria*)

TV PRANEŠ.: ...“Gallo muscatell“ ...97 centai už galioną... (*Susiraukęs įmeta bonką į šiukšlių dėžę*)

JAUNESNYSIS: Atsirūgdavo ir eidavo miegot ant porčiaus... Taip, pasikasydamas, diena dienos... (*JAUNESNYSIS pereina prie kitų trijų kėdžių ir atsigula.*)

BALSAS IŠ TELEVIZIJOS (*Motinai*): Ir jūs, į jį bežiūrėdama, liūdėjot, džiūvot, ašaras braukėt.

MOTINA: Ar aš? Kodėl?

BALSAS: Kad jūsų jauniklis ant porčiaus kenpėja, šunimis eina.

MOTINA: Na jau, dabar! Aš porčių laikau uždarą — nei šuns, nei katės, nei sraigė neįlįstų.

BALSAS: Kad jis rūdija, jaunystė niekais...

MOTINA: Sūnus pas mamą niekais?! Jei jis išeitų, tada bėdos prasidėtų.

BALSAS: Kokios bėdos?

MOTINA: Kiek jaunuolių, lipdami laiptais, paslysta ir kojas nusilaužia? O kiek gyvi per gatvę nepereina? Išėjęs ant kokio juodžio užkliūtų, ginkdie. Nešvankių paveikslų prisižiūrėtų; kokia paika blondinė akis apdumtų ir prie altoriaus nutemptų.

BALSAS: Bet jis genda, rūgsta ir kvimpa...

MOTINA: Ir mažas kvepėjo...

BALSAS: Bet...

MOTINA: Užteks!

(Motina piktai išjungia televiziją. Iš dešinės porčiuję pasirodo ANGELAS)

ANGELAS SARGAS: Taip nuniežtėjo mėnesiai, nupleiskanavo keli metai. Ir vieną naktį... ar dieną... jaunesnysis susapnavo baisų sapną. Porčius buvo sklidas šunų. Jis norėjo pašokt ir bėgt, bet negalėjo pajudėt: jo kojos, rankos, sąnariai buvo surūdiję. Jis prasižiojo pagalbos šaukt, bet vietoj žodžių iš burnos poptelėjo parūgos. Jis ištiesė rankas į Angelą Sargą. Angelas Sargas pasilenkia prie jo *(pasilenkia, užsiima pirštu nosį ir nuskuba kiton scenos pusėn)*, užsiėmė pirštu nosį ir skubiai pasišalino kiton scenos pusėn... *(Kalba dramatiškai, kol bebaigdamas kalbėti pradeda kūkčioti verksmu)*. Jį apraizgiojo šunų plaukai!.. Surūdijęs, surūgęs, pasmirdęs... JIS IŠEJO ŠUNIMIS!..

JAUNESNYŠIS *(staigiai pašokęs)*: Ne! Ne! Ne! Jis pašoko nuo suolo... nubėgo prausyklon... nusimaudė... nusiskuto... persirengė... ir išbėgo darbo ieškoti... *(Jis kalba iškišdamas galvą iš užkulisų, kol pagaliau išbėga. Motina užsuka TV.)*

TV PRAN.: ...Ir taip laimingai baigėsi pamokanti istorija...

ANGELAS SARGAS: Dar ne, brolyti! Motina išėjo į porčių (*MOTINA išeina, pamato tuščias kėdes*), bet porčius buvo tuščias! (*MOTINA griebiasi už širdies*).

VYRESNYSIS (*ką tik įėjęs pro duris*): Mama! Vyresnysai grįžo iš darbo. (*MOTINA parodo jam tuščias kėdes, verkia ant jo krūtinės, jam besikrapštant galvą*).

JAUNESNYSIS (*įeina išsipustęs*): Jaunesnysai grįžo iš darbo! Labas vakaras, mama!

MOTINA: Ką!? Nesityčiok!

JAUNENYSIS: Bet, mama, aš tavo sūnus!

MOTINA: Mano sūnus ant porčiaus! (*verk-dama*) Buvo...

(*Iš televizijos pasigirsta polka. JAUNESNYSIS, mosikuodamas rankomis, tikina MOTINĄ, kuri vis griežčiau netiki, kol pagaliau pliaukšteri jam per žandą ir užsitrenkia duris. JAUNESNYSIS nusimeta švarką, susivelia plaukus ir beviltiškai krenta ant kėdžių. Scena truputį pritemsta, o kai vėl pilnai apšviečiama, VYRESNYSIS greitai pašoka nuo kėdės, atlieka savo rytmetinį ritualą ir išbėga darban. MOTINA išeina pro duris, pamato JAUNESNĮJį ir suklinka iš džiaugsmo. Dabar iš televizijos pasigirsta Bethoveno 9-tosios simfonijos choras. Motina juokiasi, verkia ir visai p džiaugiasi bemiegančiu sūnum. Muzika prityla.*)

MOTINA (*į publiką*): Mano sūnus grįžo. O, džiaugsmo! O, pradingęs skausmo! Sūneli mano! (*Sūnui atsikėlus*) Žinai, vakar toksai nevidonas svetimasis buvo atėjęs, mėgino tavim apsimesti. Bet motinos širdies nė pats velnias neapgaus! O, sūneli! klausykis, pasauli, mano sūnus grįžo!

(*MOTINA spinduliuojančiu veidu žvelgia aukštyn. Iš televizijos — simfonijos finalas. Šviesos pamažu gęsta*)

PR. VISVYDAS

KRYŽIAŽODIS

(*Šeštadienio popiečio idilija jaunoje lietuviškoje šeimoje. TĖVAS varto laikraštį. MOTINA mezga. Duktė, šeštadieninės mokyklos mokinė LAIMUTĖ, sprendžia kryžiažodį „Eglutėj“*).

LAIMUTĖ: Lietuvos sostinė?

TĖVAS: Baisiai sunkus klausimas.

LAIMUTĖ (*nudžiugus*): Aš žinau, aš žinau!

Vilnius! O dabar man reikia atspėti sakinio žodį. „Mes esame blank, blank, blank, blank, kablelis, bet gyvename Amerikoje“. Kas mes esame?

TĖVAS: Dypukai.

MOTINA Nepaisyk tėvo. Jis juokauja. Ar nežinai, kas mes esame, Laimute?

LAIMUTĖ: People. Žmonės. I need more letters.

MOTINA: O, ne, dukrele. Rašyk: mes esame lietuviai! (*LAIMUTĖ patrauko pečiaus ir rašo*).

LAIMUTĖ: Maža žuvytė, valgoma per Kūčias.

TĖVAS: Silkė.

MOTINA: Martynai, leisk mergaitei pačiai pagalvoti. O gal ne silkė. Gal kilkė ar sardinė...

LAIMUTĖ: Silkė, silkė! Man buvo reikalinga „S“ ir dar keturios raidės. Sekantis: „Sėdime ant kėdės, o gulime ant — blank, blank, blank...“

TĖVAS: Sofos.

LAIMUTĖ (*prieštaraudama*): Tėveli, aš pati žinau. Gulime ant lovų.

MOTINA: Bet tavo tėvelis dažniausiai guli ant sofos. Tinginiaudamas...

LAIMUTĖ: Mažos mergaitės žaislas, kuris atrodo kaip žmogus... Hmmm... Mama, tie klausimai tokie sunkūs... I don't like it!

MOTINA: Visai nesunkūs. Reikia tik pagalvoti, Laimute. Na, su kuo gi tu nuolat žaidi? Koks tavo žaislas?

TĖVAS: Su tuo rėksniu Bobby. Jis gi panašus į žmogų...

MOTINA: Martynai!

LAIMUTĖ (*pašoka*): Lėlė! Lėlė!

MOTINA: Bravo mergaitė!

LAIMUTĖ: Now a really hard one! Panašus į arkli, bet ilgesnėm ausim...

TĖVAS: Čia jau galvoti nereikia. Marquette Parke tokių tipų yra daug...

MOTINA: Kas yra kvailių karalius? (*pasižiūri į TĖVĄ*)

LAIMUTĖ: Tik ne tėvelis, mamyte!.. Žinau, žinau, for God's sake, tik negaliu prisiminti...

MOTINA: Taip pavadintą žaidimą neseniai lošėme kortomis.

TĖVAS: Ir aš likau...

LAIMUTĖ: Donkey?!

TĖVAS: Atspėjai. Tik pasakyk lietuviškai.

LAIMUTĖ: Asilas! Asilas! (*rašo*) O dabar mažas šuo.

TĖVAS (*skiemenuodamas*): Ciu-ciu-ciu-kas...

MOTINA: Martynai, neerzink mergaitės... Gal taksiukas?

LAIMUTĖ: Neišeina...

TĖVAS: Čiuvava?

LAIMUTĖ (*nekantriai*): I am tired... Per sunkūs žodžiai...

MOTINA: Būk kantri, dukrele. Atsimink, kad lietuvių kalboje vartojami mažybieniai daiktavardžiai. Taigi mažas šuo vadinasi šuniukas...

LAIMUTĖ: Crazy!.. Bet — tinka... O kokia didžiausia Lietuvos upė?

TĖVAS (*dainuoja*): Volga, Volga, mat rodnaja...

MOTINA: Čia jau tavo humoras perdaug arkliškas, Martynai...

LAIMUTĖ: Volga netinka, mama. Reikia septynių raidžių...

MOTINA: Matai, ir suklaidinai vaiką! Didžiausią Lietuvos upę tai jau turėtum žinot. Juk pati dažnai dainuoji (*MOTINA niūniuoja "Nemunėlį"*)

LAIMUTĖ (*įsijungusi į dainą*): „Nemunėlį, Nemunėlį...“ Nemunėlis!.. Perdaug...

MOTINA (*nekantriai*): Nemunas! Nemunas!

LAIMUTĖ: Dar vienas, ir bus viskas. Vyriškos giminės arklys... That is crazy! A horse is a horse! Male or female...

TĖVAS: Gal kuinas? Gal eržilas?

LAIMUTĖ: You are wrong, papa! Žirgas! Baltas žirgas! I knew it, I knew it!

TĖVAS: Nu, matai, Laimute: kai tik lietuviškai pagalvoji, tai ir atsakymas atsiranda... Visada reikia lietuviškai ne tik kalbėti, bet ir galvoti, o tu tuoju tuos angliškus žodžius...

LAIMUTĖ (*aiškiai TĖVO nesiklausydama, greitai sustumdo knygas ir bėga pro duris*): That's all! Jau baigiau!.. Atsiprašau, tėveli, nebeturiu laiko, nes Bobby is playing outside... Bye, bye!.. See you soon... (*išbėga*)

TĖVAS: Ne Bobby, bet Robertas Žemaitis...

Robertukas... Ah, what is the use?.. (*numoja ranka*) Nesuprantu, kaip tiems vaikams taip sunku

namuose lietuviškai kalbėt?! Every time you turn your back to the kid...

MOTINA: I can't understand it either... Yesterday I was talking to Bobby's mother...

(šviesos pamažu gęsta)

T U R I N Y S

Stasys Santvaras: Atsiminimų fragmentai apie komp. Stasį Šimkų	5-34
Liudas Dovydenas: Jeigu rasim urani- jaus	35-74
Antanas Tulys: Japonė	75-84
Stasys Santvaras: Rubajatai	85-100
Tomas Venclova: eilėraščiai (Sestina, Lyg nuotraukoj, Ir dulkių ir alavo spalvą, Pagrįžtam namo, Daphne, Kad rytas iš- auštų, Antrasis eilėraštis apie žuvusį)	101-107
Grazina Tulauskaitė: eilėraščiai (Pro atbun- dančius lapus, Žilvičiui, Plaukia laivai, Pavyduoliui, Baltijos dovanos, Renka ru- duo lapus, Merkiasi akys namų, Kūrėjui, Prieš slenkstį)	108-117
Kazys Bradūnas: eilėraščiai (Trys istorijos akimirkos: Gediminaitė Lenkijoje, Pasku- tinis prūsas, Ant Suvalkijos kelio; Primi- tyvas, Pro lapus, Pasakos pabaiga, Lopši- nė sau)	118-121
Bronys Raila: Dviejų rašytojų laiskai	122-212
Vyt. Alantas: Grįžimas į Liepkalnį (ištrauka iš romano)	213-241
Česlovas Grincevičius: Stebuklas	242-248
Agnė Lukšytė: Laikas	249-251
Leonardas Andriekus: eilėraščiai (Baltijos jūrai, Temstant, Širdis, Mano žvaigždė, Gedulas ir džiaugsmas, Palmė, Šiaurės jūrai)	252-256
Aleksandras Radžius: Atostogų akvarėlės (ei- lėraščiai)	257-263
Jolanta Malerytė: eilėraščiai	264-267

Aldona Veščiūnaitė: eilėraščiai (Nutolusiam laike, Rugsėjo pakrašty)	268-269
Pranas Visvydas: eilėraščiai (Apie židinio, Cisternų šviesos, O, saule, saule, Pokalbis su vandenynu, Sėslumas, Lyrika, Laisvė)	270-276
Česlovas Valdemaras Obcarskas: eilėraščiai (Žiemos audra, Kompozicija, Šiaurės sonetas, Malda pavasariui)	277-279
Arkadijus Vinokur: eilėraščiai	280-283
Juozas Kralikauskas: Kovės žūt būt, o miškai užė	284-303
Irena Joerg: Abitūros šventė	304-322
Petronėlė Orintaitė: Paslydėlių šlaite (JAV 200 m. sukaktį minint)	323-345
Zenta Tenisonaitė: eilėraščiai (Pasakėčia apie vasaros vėją, Astronautai, Gardos ežeras, Araucaria araucana, Pūsk, vėjau, Mirtis, Atostogų pelizažas)	346-351
Algirdas Landsbergis: Paskutinis kunigas ateities muziejuje (ištrauka iš dramos „Šventasis narvas“)	352-358
T. Konstantinas Gulbinas O.F.M. CAP.: Marijos Pečkauskaitės vieta lietuvių kultūros istorijoje	359-372
Kazys Veselka: Alkanos kelionės kryžkelėse	373-384
Agnė Lukšytė: Pluoštas biografinių žinių apie prof. Praną Skardžių	385-400
Algirdas Titus Antanaitis: Gėlės prie nusileidusios uždangos	401-417
Alė Rūta: Balto ryto dovana (Prieš septyniasdešimt metų)	418-427
Jonas Gailius: Nulaužta obels šaka (Poeto eksponatas)	428-432

Antras Kaimas vis dar gyvuoja: iš Antro
kaimo repertuaro (**Vyt. Alantas:** Kritikas,
Kazys Almenas: Kovotojas, **Algirdas T.**
Antanaitis: Pas daktarą, žiogas ir skruz-
dėlė, Raudonkepuraitė ir vilkas, Antrasis
teatro festivalis, **Rimvydas Cinka:** Kas-
dienybės kompleksai, **Liudas Dovydenas:**
Kriminalinis romanas, **Jurgis Gliuda:**
Cigaro nuorūka, **Antanas Gustaitis:** Tau-
tinės vienybė, **Algirdas Landsbergis:** Sū-
naus palaidūno grįžimas, **Pr. Vysvydas:**
Kryžiažodis 433-478

Turinys

481